

«GÜN GƏLƏCƏK AZƏRBAYCAN DÜNYAYA
GÜNƏŞ KİMİ DOĞACAQ».

HEYDƏR ƏLİYEV

HÜQUQİ MÜSTƏVİ

ELMİ-NƏZƏRİ, TƏCRÜBİ JURNALI REDAKSIYA ŞURASININ TƏRKİBİ:

Aytən MUSTAFAZADƏ – Redaksiya şurasının sədri, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun direktoru, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru;

Əli HÜSEYNLİ – Azərbaycan Hüquqsünasları Konfederasiyasının sədri, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, Milli Məclisin Sədrinin birinci müavini;

Fərhad ABDULLAYEV – Azərbaycan Respublikası Konstitusiyə Məhkəməsinin sədri, hüquq üzrə elmlər doktoru;

Eminə YAZIÇIOĞLU – İstanbul Universiteti Hüquq fakültəsinin professoru, hüquq üzrə elmlər doktoru;

İrina SOPİLKO – Ukrayna Milli Aviasiya Universiteti Hüquq fakültəsinin dekanı, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru;

Leonid TİMÇENKO – Ukrayna Dövlət Vergi Xidməti Akademiyası Beynəlxalq əlaqələr şöbəsinin rəisi, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru;

Revol VALEVEY – Kazan Dövlət Universitetinin professoru, hüquq üzrə elmlər doktoru;

Əmir ƏLİYEV – Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsinin dekanı, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru;

Lətif HÜSEYNOV – İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin hakimi, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru;

Oktay ƏFƏNDİYEV – Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, “İqtisadiyyatın tənzimlənməsi” kafedrası, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru;

İsaxan VƏLİYEV – Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası “Hüquq” kafedrasının müdiri, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru;

Arif QULİYEV – Ukrayna Milli Aviasiya Universiteti, Beynəlxalq Əlaqələr İnstitutunun Beynəlxalq hüquq kafedrası, akademik, hüquq üzrə elmlər doktoru;

Aleksandr BIKOV – Ukrayna Ali Radası Qanunvericilik İnstitutu, elmi katib, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru;

Yelena BAQREYEVA – Rusiya Federasiyası Hökumətinin yanında Maliyyə Universiteti, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru;

Yesberqen ALAUXANOV – “Qazaxıstanın Elm və Həyatı” beynəlxalq elmi-kütləvi jurnalın baş redaktoru, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru;

Qulu NOVRUZOV – Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin Akademiyasının rəisi, gömrük xidməti general-mayoru, dosent, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru;

Etibar ƏLİYEV – Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsinin “İnsan hüquqları və informasiya hüququ” UNESCO kafedrası, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru.

№4(8)

2020-ci ilin yanvar
ayından çıxır.

*Təsisçi və
baş redaktor:*

Əliyev Etibar Əli oğlu,
hüquq üzrə elmlər
doktoru.

Fəxri təsisçi təşkilat:

Azərbaycan
Hüquqşünasları
Konfederasiyası (AHK)

*Müəlliflə redaksiyanın
mövqeyi uyğun olmaya
bilər.*

**Göndərilən əlyazmalar,
fotolar geri qaytarılmır.**

Redaksiyanın ünvanı:

**AZ1070 Bakı şəhəri,
Yasamal rayonu,
Yeni Yasamal y/sahəsi,
Ş.Bünyadzadə küçəsi, 12.**

Tel.: +99412 533 97 90
mob.: +99450 220-24-42;
+99455 230-24-42

vebsayt: law-plane.az

Elektron poçt:
e-mail: a-etibar@rambler.ru

Nəşrin elektron variantının
internet saytı:
www.law-plane.az
URL: <http://www.law-plane.az>
<http://www.hmj.az/index.php/hmj>

REDAKSİYA HEYƏTİ:

Elmi redaktor — MƏMMƏDOV R.F. — Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsi Beynəlxalq ümumi hüquq kafedrasının müdiri, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru;

Elmi məsləhətçi — MƏMMƏDOV Ə.Q. — BDU Hüquq fakültəsi “Beynəlxalq xüsusi hüquq və Avropa hüququ” kafedrasının müdiri, dosent, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru.

Məsul redaktor — ADİLOV N.A. — Azərbaycan Respublikasının Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi, sədrin müşaviri, dosent, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru.

Məsləhətçi redaktor — HÜSEYNOVA F.E. — BDU Hüquq fakültəsinin “BXH və Avropa hüququ” kafedrası, dosent, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru.

İnzibatçı redaktor — HƏSƏNZADƏ S.B. — AMEA Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun aparıcı elmi işçisi, dosent, hüquq üzrə elmlər doktoru.

Böyük redaktor: — Zümrüd TURABXANQIZI.

Redaktorlar:

— **ABBASOV A.Q.** — BDU-nun «İngilis dili» kafedrasının müdiri, Əməkdar müəllim, professor, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru.

— **AĞAKİŞİYEV Ə.Y.** — BDU-nun dosenti, Əməkdar müəllim, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru.

— **HÜSEYNOV M.H.** — Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi, əməkdaş, hüquqşünas.

Kiçik redaktorlar:

— **ƏLİYEV E.E.** — Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi, əməkdaş, hüquqşünas;

— **ƏLƏSGƏROVA S.Q.** — Azərbaycan Respublikası DİN Baş DYP İdarəsinin əməkdaşı – operator.

Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi Milli Gəlirlər Baş İdarəsinin Hüquqi Şəxslərin Dövlət Qeydiyyatı İdarəsində 06.11.2019-cu il tarixdə dövlət qeydiyyatına alınmışdır (dövlət qeydiyyat №-si 1306401681).

20 dekabr 2021-ci il tarixdə
238 səhifə həcmində çap
olunmuşdur. Tirajı 300 ədəd.

2021

IV RÜB

ASIYADAN AVROPAYA YOL ZƏNGƏZUR DƏHLİZİNDƏN KEÇƏCƏK

Əlverişli coğrafi mövqeyə, zəngin təbii sərvətlərə və enerji ehtiyatlarına malik Azərbaycan bu gün artıq özünü qlobal əhəmiyyətli enerji layihələrinin müəllifi kimi tanıtmış, coğrafi üstünlüyündən faydalananaraq şərqlə qərbi, şimalla cənubu birləşdirən nəqliyyat qovşağı və logistik mərkəzə çevrilmişdir.

Ölkənin əlverişli geostrateji mövqeyi keçən 20 ilə yaxın dövr ərzində irimiqyaslı layihələrin həyata keçirilməsinə, nəqliyyat-kommunikasiya infrastrukturunun müasir tələblərə cavab verən səviyyəyə çatmasına imkan vermişdir.

Azərbaycanın təşəbbüskarı və birbaşa iştirakçısı olduğu regional və qlobal enerji və nəqliyyat layihələrinin həyata keçirilməsi enerji və yükdaşımaları sahəsində səmərəliliyi artırmaqla yanaşı, bütövlükdə regionun inkişafına müsbət töhfə verməkdədir. Azərbaycan Böyük İpək Yolu regionunun, o cümlədən Bakı-Tbilisi-Ceyhan və Bakı-Supsa neft kəmərlərinin, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərinin, TANAP və TAP qaz boru kəmərlərinin qurulmasında fəal iştirakçılardan olmuş, “Cənub qaz dəhlizi” layihəsi çərçivəsində qaz kəmərləri vasitəsilə bu dəhlizin enerji komponenti təmin edilmişdir.

Regionun əsas nəqliyyat və logistika mərkəzlərindən biri kimi Azərbaycanın ərazisindən keçən “Şərq-Qərb” nəqliyyat dəhlizi Avropa və Asiya qitəsini birləşdirən ən qısa nəqliyyat marşrutudur və Çin-Qazaxıstan sərhəddindən Avropa arasında yükdaşımalarda mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu mar-

şrut xətti yükdaşımaların vaxtına, həmçinin yükdaşımalara çəkilən xərclərə qənaət etməyə imkan verir.

Marşrutun ölkəmiz üçün üstünlüklərinə gəldikdə isə qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanın tranzit potensialından maksimum istifadə olunmaqla tranzit imkanlarını artırmaq, xüsusilə də Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu xətti üzrə daşınacaq yükün həcmnin artırılması və bu sahədə öz rəqabətqabiliyyətliliyini yüksəltmək üçün mühüm addımdır. Dəhlizin ölkə ərazisindən keçməsi tranzit yüklərin həcmnin artması ilə müşahidə edilməkdədir. Belə ki, 2021-ci ilin birinci yarısında dəhliz vasitəsilə Azərbaycan ərazisindən 4,7 milyon ton tranzit yük daşınmışdır ki, bu da daşınmış yüklərin 22,9 faizini təşkil etmişdir.

Trans-Xəzər Şərq-Qərb Orta Koridor və ya qısaca Orta koridor Çin-Azərbaycan münasibətlərinin inkişafında, iki ölkə arasında ticarət dövriyyəsinin artmasında da özünü göstərməkdədir. Bunun nəticəsidir ki, bu gün Çin Azərbaycanın dörd ən böyük ticarət tərəfdaşından biridir.

Orta koridor həmçinin Türkiyə və Rusiya üçün də böyük tranzit imkanlar açmış oldu. Rusiyadan Türkiyəyə yükdaşımaların böyük hissəsi dəniz, bir qismi isə avtomobil yolları ilə həyata keçirilirdi ki, bu da həm xərc, həm də müddət baxımından əlverişlidir.

“Şərq-Qərb” nəqliyyat dəhlizi layihəsinin aktuallaşmasını şərtləndirən bir sıra amillər var. Dünyanın ən mühüm su yollarından biri,

dünya ticarət yüklərinin 12 faizindən çoxunun daşınması Süveyş kanalının payına düşür. Son zamanlar kanalın darlığı səbəbindən böyük gəmilərin kanalda ilişib qalması yolun bağlanmasına, bu da, öz növbəsində, qlobal ticarətdə ciddi pozulmalara gətirib çıxarır ki, bu da enerji əmtəələrinin qiymət artımına və qlobal inflyasiyaya səbəb olur. Ötən ilin mart ayında kanalda baş vermiş bu tipli hadisə dünyanın bu marşruta etibar etməsi risklərini artırdı ki, bu da, öz növbəsində, alternativ marşrutların inkişaf etdirilməsi məsələsini gündəmə gətirdi.

Orta koridor bu alternativlərdən biridir. Orta koridor həm böyük İpək yolunun bərpası prosesinin sürətlənməsi istiqamətində atılmış mühüm addımdır, həm də təklif edilən alternativlər ilə müqayisədə bir sıra üstünlüklərə malikdir. Məsələn, Çindən birbaşa Avropa ölkələrinə əsas yükdaşıma Rusiya ərazisindən keçməklə Trans-Sibir tranzit xətti ilə həyata keçirilir. Trans-Sibir Dəmiryolu ilə müqayisədə Orta Koridor 2000 km daha qısadır və daha əlverişli coğrafi-iqlimə malik ərazilərdən keçir. 5400 km-lik “Şərq-Qərb” nəqliyyat dəhlizi boyunca orta tranzit müddəti 15 gündür. Ənənəvi dəniz yolu ilə müqayisədə isə bu marşrutla yükləri Çindən Avropaya 3 dəfə daha az müddətə çatdırmaq mümkündür. Bir sözlə, “Şərq-Qərb” nəqliyyat dəhlizi Çin və Avropa arasında ən qısa marşrutdur.

Azərbaycanın tranzit sahəsində potensialının reallaşdırılması baxımından Çinin “Kəmərlər və yol” təşəbbüsü də ölkəmiz üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan bu strategiyayı dəstəkləyən ilk ölkələrdəndir.

Azərbaycanın məqsədi Trans-Xəzər tranzit dəhlizini “Kəmərlər və yol” layihəsinə inteqrasiya etmək və bütün iştirakçı ölkələrin ümumi iqtisadi maraqlarına uyğun fayda əldə etməkdir. Bu təşəbbüs eyni zamanda Azərbaycanın qeyri-neft sektorunun inkişafı və qeyri-neft məhsullarının ixracı üçün geniş bazarların açılmasında əhəmiyyətli addımdır.

Trans-Xəzər boru kəməri Azərbaycan və Türkmənistanı yaxınlaşdıran və Türkmənistan qazını Avropaya çatdıracaq ən mühüm xətdir. Bu kəmərlər Türkmənistanı geniş qaz ehtiyatlarını ilk dəfə olaraq Azərbaycan üzərindən Avropa bazarına çıxarmaq imkanı verəcək. Türkmənistan indiyədək təbii ehtiyatlarını əsasən Çin və Rusiyaya ixrac edirdi. Trans-Xəzər boru kəməri Türkmənistan bazarını əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirməyə və hazırkı tərəfdaşlarından daha az asılılığa imkan verəcəkdir. Həmçinin boru kəməri gələcəkdə Türkmənistan qazının Avropa istiqamətində asanlıqla şaxələndirilməsini təmin etmək imkanı verir.

“Şərq-Qərb” beynəlxalq nəqliyyat dəhlizində yüklərin 50 faizi dəmir yolu nəqliyyatı ilə həyata keçirilir. Bu koridor vasitəsilə yüklər Avropaya iki istiqamət üzrə nəql edilir: Gürcüstanın Poti və Batumi limanları vasitəsi ilə və Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu ilə. Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu Avropanı Asiya ilə birləşdirən ən qısa və etibarlı yoldur. Uzunluğu təxminən 850 kilometr olan yolun 504 kilometri Azərbaycan ərazisindən keçir. Bu da Azərbaycanın dəmir yolu nəqliyyatının təkmilləşdirilməsi və inkişafı sahəsində mühüm rol oynamaqdadır.

Aparılan təhlillərə əsasən Azərbaycanda nəqliyyat sektorunda yük daşınması son 20 ildə hər il müntəzəm olaraq artmışdır. 2006-cı ildə Bakı-Tbilisi-Ceyhan, 2007-ci ildə Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz boru kəmərlərinin istifadəyə verilməsi həmin dövrdə boru kəməri ilə daşınmaları kəskin artırmış və bu da onun cəmi yükdaşımalarda payını 2007-ci ildə əvvəlki illə müqayisədə 10 faiz bəndi artırmışdır. 2020-ci ildə COVID-19 pandemiyasının neqativ təsirləri nəqliyyat sektorunda da yükdaşımaların həcmnin azalmasına səbəb olmuş, buna baxmayaraq boru kəməri ilə yükdaşımaların payı cəmi yükdaşımalarda artmışdır.

Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu istismara verildikdən sonra bu sahədə əhəmiyyətli canlanma müşahidə edilməkdədir. Təkcə Şərq istiqamətindən deyil, həmçinin, Rusiya və Azərbaycan ərazisindən Türkiyə və Avropa istiqamətinə yüklərin daşınmasında əhəmiyyətli artım müşahidə olunur və ildən-ildə bu yüklərin həcmi daha da artacaqdır. Beləliklə, açıq dənizlərə birbaşa çıxışı olmadığına baxmayaraq, hazırda ölkəmiz beynəlxalq Avrasiya nəqliyyat mərkəzlərindən birinə çevrilmişdir.

Dünyanın global ekoloji problemlərlə üzləşdiyi bir dövrdə iri infrastruktur layihələri həyata keçirərkən ətraf mühit məsələlərini də diqqətdə saxlamaq lazımdır. Bu baxımdan İstər Trans-Xəzər, istər Bakı-Tbilisi-Qars, istərsə də Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanının tikintisi və istifadəsi zamanı bu layihələrin ekoloji təsirləri qaçılmazdır.

Hələ bir neçə il əvvəl Trans-Xəzər layihəsi çərçivəsində aparılan danışıqlara

üçüncü dövlətlər ekoloji problemləri əsas gətirərək mane olmağa çalışırdılar. Şübhəsiz ki, Trans-Xəzər nəqliyyat dəhlizi ilə daşınmaların həcmnin artması eyni zamanda Xəzər dənizinin çirklənməsinin də artması ilə nəticələnə bilər. Odur ki, bu kimi ekoloji problemlərin qarşısının alınması üçün də addımlar atılıb. Belə ki, Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanının tikintisində “yaşıl liman” konsepsiyasının tələblərinə uyğun olaraq tikinti zamanı ən yüksək ekoloji tələblər nəzərə alınmış, çirkab suların təmizlənməsi üçün qurğular inşa olunub. Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanı Xəzər dənizindəki Avropa Dəniz Limanları Təşkilatının (ESPO) Liman Ətraf Mühitə Nəzarət Sistemi (PERS) -EcoPorts sertifikatına layiq görülməsinə ilk liman olmuşdur.

Eyni zamanda limana daxil olan yüklərin buradan Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu xətti vasitəsilə qərb və şərq istiqamətinə nəqlini təmin edən səmərəli və dayanıqlı logistik zəncirin formalaşdırılması üçün zəmin yaranmışdır. Liman ərazisində və ətraf ərazilərdə azad iqtisadi zonanın və ya sənaye məhəllələrinin mövcudluğu məsələləri vardır ki, bu da mühüm nəqliyyat qovşağı kimi limanın və həmçinin qeyd edilmiş dəmiryolu xəttinin daha geniş tranzit və daşıma imkanlarının yaranmasına səbəb olacaq. Bu isə, öz növbəsində, ətraf mühit məsələlərini bundan sonra da aktuallaşdıracaq. Transmilli layihənin icrası zamanı ekoloji tarazılığın və ətraf mühitin qorunması bizim üçün xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bir məqamı da qeyd etmək istərdim ki, “Şərq-Qərb” nəqliyyat dəhlizi ilə yüklərin daşınması prosesində 4-

cü Sənaye inqilabının imkanlarını nəzərə almaqla, rəqəmsal texnologiya və rəqəmsal iqtisadiyyatın tətbiqi, eyni zamanda tranzit və yükdaşıma xətlərinin qısaldılması ümumilikdə dünya ekologiyası üçün bir töhfədir.

Sonda onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, Vətən müharibəsindəki qələbədən sonra Zəngəzur nəqliyyat dəhlizi layihəsi də aktuallaşdı. Zəngəzur nəqliyyat dəhlizi Azərbaycan ərazisindən keçməklə Asiya ilə Avropanı birləşdirən “Şərq-Qərb” dəhlizinin bir hissəsinə çevriləcək Azərbaycan Avropa iqtisadi halqasını Şərqi Asiya ilə birləşdirən yeni bir nöqtədir. Zəngəzur dəhlizinin aktuallaşması üzrə fəal işlər aparılır, nəqliyyat-kommunikasiya layihələri nəzərdən keçirilir. Türkiyə bu dəhlizdən istifadə edərək əsas iqtisadi tərəfdaşlarından biri olan Azərbaycana birbaşa quru yolu reallaşdıracaq. Şübhəsiz ki, bu da, öz növbəsində, ikitərəfli iqtisadi və turizm əlaqələrinin daha sürətli inkişafına şərait yaradacaq. Digər tərəfdən, Zəngəzur dəhlizi həm də Türkiyə üçün Orta Asiyaya bir ticarət qapısı rolunu oynayacaq və bu ölkənin türk dünyası ilə iqtisadi əlaqələrini gücləndirməsinə imkan verəcək.

Azərbaycanın apardığı regional ticarət siyasətinin başlıca xüsusiyyəti ölkənin tranzit mövqeyinin möhkəmləndirilməsindən və ölkənin geoiqtisadi mövqeyinin daha da gücləndirilməsindən ibarətdir. Həm Orta koridor, həm də haqqında danışdığımız digər tranzit marşrutlar arasında sinergiya yaradılması ilə gələcəkdə yükdaşımaların diversifikasiyası təmin oluna bilər. Bu da, öz növbəsində, dəniz və dəmir yolu

nəqliyyatı üçün uzunmüddətli etibarlı bazarın formalaşması, ticarət əlaqələrinin genişlənməsinə, yükdaşımalarla əlaqəli infrastruktur sahələrin daha da inkişafına fayda qatacaqdır. Nəqliyyat dəhlizlərinin potensialından səmərəli istifadə həmçinin gələcəkdə bu sahənin qeyri-neft sektorunda xüsusi çəkisinin artmasına da öz təsirini göstərəcəkdir. Çox sevindirici haldır ki, Azərbaycan öz torpaqlarını işğaldan azad etdikdən sonra qısa bir zamanda “Şərq-Qərb” dəhlizinə öz müsbət töhfəsini verməkdə davam edir.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və Türkiyənin Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan Füzuli Beynəlxalq Hava Limanının açılışını etdilər. Füzulidə açılan hava limanı həm də Qarabağda istehsal olunacaq sənaye məhsullarının dünya bazarına çıxarılması və bütövlükdə regionun ixrac imkanlarının genişləndirilməsi baxımından olduqca vacibdir.

Ümumiyyətlə, Füzuli hava limanının inşası işğaldan azad edilmiş ərazilərimizdə müasir kommunikasiyaların qurulması sahəsində həyata keçirilən, iqtisadi, strateji baxımdan dəyərli olan yeganə layihə deyil. Zəngilan və Laçında da tikilən hava limanları Azərbaycanın tarixi torpaqlarına Böyük qayıdış üçün vacib sayılan çox mühüm strateji layihələrdir, eyni zamanda “Şərq-Qərb” dəhlizinə öz müsbət töhfəsini verəcəkdir.

Sadiq QURBANOV,
Milli Məclisin Təbii ehtiyatlar, ener-
getika və ekologiya komitəsinin sədri

ZƏNGƏZUR DƏHLİZİ BİZİM ÜÇÜN STRATEJİ MƏSƏLƏDİR

Azərbaycan hazırda Yaxın və Orta Şərqi, postsovet məkanının ən qüdrətli dövlətlərindən biri statusunu daşıyır. Çünki 2020-ci ildə Azərbaycan Ordusu bu statusu öz əzmkarlığı, döyüşkənliyi, müasir silah sistemləri və savadlı hərbi kadr ehtiyatlarına sahib olmaq və ağır döyüşlərdən qələbə ilə çıxmaqla qazandı. Milli Ordumuz 30 ilə yaxın düşmən tapdağında olan, dağıdılan və viran edilən qədim torpaqlarını 44 günlük Vətən müharibəsində azad etməklə şanlı tarix yazdı. Artıq dövlətimizin ən prioritet məsələlərindən biri həmin azad edilən yurd yerlərimizin yenidən bərpası, məcburi köçkünlərin oraya qayıtması üçün lazım olan bütün tikinti-quruculuq işlərinin başlanması, Qarabağın yenidən abad, füsunkar bir diyara çevrilməsidir. Prezident İlham Əliyevin işğaldan azad edilən bölgələrimizə ardıcıl səfərlər etməsi, orada müxtəlif təməlqoyma, açılış tədbirlərində iştirak etməsi onu deməyə əsas verir ki, abadlaşdırma işləri hətta gözlənilməyindən də tez yekunlaşacaq. Çünki dövlət başçımız bu məsələni xüsusi diqqət mərkəzində saxlamaqdadır.

Qarabağın abadlaşdırılması məsələsindən başqa, daha bir geostrateji məsələ, şübhəsiz ki, Zəngəzur məsələsinin gündəmə gəlməsidir. “Zəngəzur dəhlizi” ifadəsi ilə gündəmə gələn bu məsələ, əslində, Azərbaycanın 101 il bundan əvvəl zorla əlindən alınmış torpaq bütünlüyünün yenidən dilə gətirilməsi, siyasi müstəviyə qaldırılmasıdır.

Müharibənin nəticələrindən biri də, əlbəttə ki, bu gün müzakirə mövzusu olan Zəngəzur dəhlizidir. Zəngəzur dəhlizi tarixi nailiyyətdir. Üçtərəfli Bəyanatda xüsusilə bu məsələnin əks olunması bizim, eyni zamanda, böyük siyasi qələbəmizdir.

İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti.

44 günlük Vətən müharibəsindəki möhtəşəm qələbəmizin ən mühüm cəhətlərindən biri də məhz budur ki, Zəngəzur dəhlizinin açılması siyasi tərəflərin gündəliyinə daxil oldu, Azərbaycan dövlətinin əsas siyasi prioritetinə çevrildi. Bu baxımdan, heç də təsadüfi deyildir ki, Prezident İlham Əliyevin çıxışlarında Şərqi Zəngəzur ifadəsinə yer verilmişdir. Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunun yaradılması barədə fərman imzalanması və s. məsələlər onu göstərir ki, bu dəhlizin açılması geostrateji məsələdir və Ermənistanın bu yolu bizə verməkdən başqa çarəsi yoxdur. Çünki bu dəhlizin açılması böyük iqtisadi layihələrin başlanğıcı, asanlaşdırılmasına gedən yoldur. Üstəlik, bu yol Azərbaycan – Türkiyə birbaşa əlaqələrinin yaranmasına, Türk dünyasının birləşməsinə açılan qapıdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev bu günlərdə “CNN Türk” televiziya kanalına həmişəki kimi çox sərrast müsahibə verib. O, müsahibədə deyib: “Mən son illər ərzində dəfələrlə demişdim ki, Azərbaycan xalqı bu vəziyyətlə heç vaxt barışmayacaq, nəyin bahasına olur-

sa-olsun, öz doğma torpaqlarını işğalçılardan azad edəcək və belə də oldu. Dediym sözlər həyatda öz yerini tutdu və Azərbaycan qurtuluş savaşına başlayaraq, öz tarixi torpaqlarını işğalçılardan azad etdi, tarixi ədaləti bərpa etdi, işğalçıları bizim torpaqlardan qovdu və öz ərazi bütövlüyünü, torpaq bütövlüyünü bərpa etdi”.

Artıq müharibə başa çatmışdır. Azərbaycan dövləti Ermənistanla beynəlxalq hüquq əsasında sülh müqaviləsi imzalamağa hazırdır. Ancaq Ermənistanda ifrat millətçilik, türkofobiya, azərbaycanofobiya, islamofobiya o dərəcədə insanların və hakim dairələrin beyinlərini zəhərləyib ki, onlar bunu istəsələr də, dilə gətirə bilmirlər. Ermənistanda cəmiyyət və hakimiyyət, təbii ki, indi çox çətin bir psixoloji durumdadır. Çünki onların otuz il ərzindəki ideoloji sütunları darma-dağın edilib. Erməni ordusu işğalçı ordu idi və layiqli cəzasını aldı. Ermənistan rəsmiləri indi tarixi reallıqdan çıxış edərək revanşist iddialardan əl çəkəməlidirlər. Onlar unutmasınlar ki, “dəmir yumruq” yerindədir.

Ölkə rəhbəri müsahibəsində Zəngəzur dəhlizinin açılmasının bir çox məqsədlərə, hədəflərə xidmət göstərdiyini xüsusi vurğulayıb. Qeyd edib ki, bu dəhlizin reallaşması nəticəsində Azərbaycanla Türkiyə yeni bir nəqliyyat layihəsi ilə birləşəcək. Düzdür, dörd il bundan əvvəl paytaxtımızda Bakı–Tbilisi–Qars dəmir yolunun rəsmi açılış mərasimi keçirilib. Bunun sayəsində qardaş ölkə ilə əlaqələr genişlənib. Zəngəzur dəhlizi isə ikinci bir birləşmə istiqaməti olacaq: “Beləliklə, bizim üçün yeni fərsətlər

ortaya çıxacaq... Azərbaycan öz ayrılmaz hissəsi olan Naxçıvan Muxtar Respublikası ilə də dəmir yolu ilə birləşəcək. Eyni zamanda, biz tələb edirik ki, avtomobil yolu da çəkilsin – Ermənistanın nəzarəti altında olan Qərbi Zəngəzur ərazisində, Mehri bölgəsində. Çünki bu da mütləq lazımdır...”.

Prezident İlham Əliyev daha sonra Zəngəzur dəhlizinin təkcə Azərbaycan üçün deyil, həm də bölgə ölkələri üçün də yeni fərsət olacağını, Türkiyənin öz mallarını Orta Asiyaya bu qısa, alternativ yolla daşıya biləcəyini vurğulayıb, Ermənistanın Rusiya və İranla dəmir yolu ilə bağlantısının yaranacağını diqqətə çatdırıb: “Çünki Ermənistan – İran dəmir yolunun inşası bəlkə də 20 il müzakirə edilən bir məsələdir. Amma hələ ki, ortalıqda bir şey yoxdur. Çünki bu layihə təqribən, ən azı, 3 milyard dollar tələb edir. Ancaq Naxçıvan ərazisindən, – Naxçıvan ilə İran arasında artıq dəmir yolu xətti var, – istifadə edə bilərlər”.

Bu il fevralın 14-də isə Prezident İlham Əliyevin Horadiz – Ağbənd dəmir yolu xəttinin təməlini qoyması ilə həmin layihənin icrasına başlanıldı. Azərbaycan və Türkiyə prezidentləri iyunun 15-də Şuşa Bəyannaməsinin imzalanma mərasimindən sonra mətbuata birgə bəyanatlarla çıxış edərkən dövlətimizin başçısı məlum üçtərəfli bəyanatı xatırladaraq deyib ki, Bəyannamədə Zəngəzur dəhlizinin açılması ilə bağlı çox açıq ifadələr öz əksini tapmışdır. Bu da İkinci Qarabağ savaşından sonra yaranmış yeni geosiyasi vəziyyətin nəticəsidir. Bu gün biz Türkiyəni və Azər-

baycanı dəmir yolu ilə, avtomobil yolu ilə birləşdirəcək Zəngəzur dəhlizi haqqında nəinki danışırıq, bu dəhlizi əməli işlərlə yaradıırıq. Müttəfiqlik haqqında imzalanmış Birgə Bəyannamədə bu məsələnin əks olunması böyük məna daşıyır.

Bu gün Ermənistanın revanşist qüvvələri Zəngəzur dəhlizinin reallaşması əleyhinə çıxış edirlər. Lakin onlar anlamalıdırlar ki, artıq mif və xülyalar dövrü arxada qaldı. Onlar bu layihənin qeyd edilən üstünlüklərindən faydalansalar, regional əməkdaşlığa önəm verərlərsə, sosial-iqtisadi sahələrdə müsbət göstəricilərlə qarşılaşa bilərlər. İlk növbədə, iqtisadi blokadadan çıxmaq və iqtisadi inkişafını gerçəkləşdirmək imkanları əldə edərlər.

Prezident xatırladır ki, ümumiyyətlə, Azərbaycan tarixən ermənilərə verilmiş torpaqlar üzərində varislik hüququnu bərpa etməlidir. Çünki həmin torpaqlar o zaman ermənilərə müəyyən şərtlərlə verilib. Müvafiq sənədlər xaricdən AMEA-nın Tarix İnstitutuna gətirilmişdi. Şərtlərə əsasən həmin torpaqlarda azərbaycanlıların yaşaması təmin edilməli, Şaumyanın başçılığı altında soyqırımlara son qoyulmalı, Zəngəzur və Qarabağa qarşı iddialardan əl çəkilməli idi. Ancaq bu şərtlərin hamısı pozuldu. Prezident İlham Əliyev də çıxışlarında dəfələrlə həmin torpaqların Azərbaycan xalqına qayıdacağını vurğulayıb. Ona görə də parlament o torpaqlara varisliklə bağlı müvafiq sənəd qəbul etməlidir.

Azərbaycanın müzəffər Ali Baş Komandanı, dövlətimizin başçısı öz qətiyyətli açıqlamalarında vurğulayır ki, biz öz ma-

raqlarımızı təmin etmək üçün lazımi addımları atmalıyıq. Zəngəzur dəhlizinin yaradılması bizim milli, tarixi və gələcək maraqlarımıza tam cavab verir. Biz Zəngəzur dəhlizini icra edəcəyik, Ermənistan bunu istəsə də, istəməsə də. İstəsə, daha asan həll edəcəyik, istəməsə də zorla həll edəcəyik. Necə ki, mən müharibədən əvvəl və müharibə dövründə demişdim ki, bizim torpağımızdan öz xoşunuzla rədd olun, yoxsa sizi zorla çıxaracağım. Belə də oldu. Zəngəzur dəhlizinin taleyi də eyni olacaq. Dövlət başçısı qeyd edib ki, bizim əsas rəqibimiz zamandır, çünki dəmir yolunun, avtomobil yolunun çəkilişi vaxt tələb edir: “Ona görə bütün güclər səfərbər olunub ki, bu layihə icra edilsin. Beləliklə, Azərbaycan xalqı 101 il bundan əvvəl bizim əlimizdən alınmış Zəngəzura qayıdacaqdır... Prezident İlham Əliyev çıxışlarında bildirib ki, indi Ermənistanda bu məsələ ilə bağlı isterikaya qapılırlar. Buna ehtiyac yoxdur, Şərqi Zəngəzur bizim tarixi torpağımızdır, Qərbi Zəngəzur bizim tarixi torpağımızdır. Biz tarixi unuda bilmərik, kiminsə siyasi maraqlarının girovuna çevirə bilmərik. Gəlsinlər, açsınlar tarixi sənədləri, xəritələri, baxsınlar, sovet hökuməti Zəngəzuru nə vaxt Azərbaycandan qoparıb Ermənistana verib. Bu, yaxın tarixdir – 101 il bundan əvvəl. Yəni, biz deyək ki, bu, olmayıb? Nəyə görə? Biz həqiqəti deyirik. Bizim dədə-baba torpağımızdır: bütün Zəngəzur – Şərqi və Qərbi Zəngəzur. İndi Ermənistanda deyirlər ki, İlham Əliyev ərazi iddiası ilə çıxış edir. Əgər Şərqi Zəngəzur varsa, deməli Qərbi Zəngəzur da var. Bəli, Qərbi

Zəngəzur bizim dədə-baba torpağımızdır”.

Necə ki, illərdir Qarabağ və Şərqi Zəngəzur rayonlarını boşaltmaları ilə bağlı sülh çağırışlarımıza məhəl qoymadılar, amma sonda onlara elə zərbə vuruldu ki, hələ də özlərinə gələ bilmirlər. Əlbəttə, belə böyük zərbədən sonra bir də Zəngəzur dəhlizindən ötrü alınan zərbə Ermənistan dövlətinin tamamilə çökməsi ilə nəticələnə bilər. Azərbaycan isə regionda sülh və sabitliyin bərqərar olmasında maraqlıdır. Hər bir məsələ üçtərəfli Bəyanatın şərtlərində göstəriləni kimi həyata keçirilməli və Ermənistan tərəfi atdığı imzanın arxasından qaçmağa cəhd göstərməməlidir.

Erməni revanşistlər, xüsusilə Koçaryan – Sarkisyan cütliyinə qoşulanlar, Daşnaklar Şuşaya, Hadruta iddialar edirlər. Onlar anlamırlar ki, artıq Cənubi Qafqazda yeni reallıqlar yaranıb. Bu reallıqları Azərbaycan Ordusu yaratdı. Artıq saxta, uydurma mifoloji tezislərin zamanı getdi. Qarabağ öz həqiqi sahibinə qayıtdı. Azərbaycan xalqına saxta tarix təqdim olunub. Guya, indiki Ermənistan elə əvvəldən olub, Cənubi Qafqazın aborigen, yəni ən qədim yerli əhalisi ermənilərdir, biz isə Altaylardan köçüb gəlmişik. Bu, saxta bir tarixdir. Belə halların qarşısını almaq məqsədilə İrəvan xanlığının tarixini və uydurma “böyük Ermənistan” nəzəriyyəsinin əleyhinə kitablar çap etdirmişik. Tarixi reallığı dünyaya çatdırmaq məqsədilə rus, ərəb, ingilis, ispan, italyan və sair dillərdə kitablar ortaya qoymuşuq. Məqsəd ondan ibarətdir ki, dünya ictimaiyyətinə çatdıraq ki, ermənilər bura I Pyotrun göstərişindən sonra Türkmənçay

(1828) və Ədirnə (1829) müqavilələrinə əsasən köçürülmüş etnosdur.

Azərbaycan xalqının başına gətirilən müsibətlər, bütün bu qanlı tarix də ermənilərin Cənubi Qafqaza köçürülməsi ilə başlayıb. “Çar Rusiyası erməniləri təpədən dırnağa qədər silahlandıraraq, Azərbaycan xalqını yurd-yuvasından didərgin salıb, soyqırımını həyata keçirib. Bizim tarixçilərimiz isə sovet dövründə çar Rusiyasına qatılmış Şimali Azərbaycanın tarixini Azərbaycan tarixi kimi təqdim ediblər. Ermənilər də bundan geniş istifadə edərək çar Rusiyasına qatılmış tarixi Azərbaycan torpaqlarını özlərinin qədim ərazisi kimi təqdim ediblər. 1828-ci il müqaviləsində yazılıb: “İrəvan və Naxçıvan xanlıqları Rusiyaya birləşdirilir”. Göründüyü kimi, bu müqavilədə Ermənistan sözü yoxdur, çünki o vaxt Ermənistan yox idi, ermənilər hələ bu əraziyə yenicə köçürülürdü. Lakin bu tarixi saxtalaşdıraraq “Ermənistanın Rusiyaya birləşdirilməsi” kimi qeyd edirlər. Odur ki, bizim tariximiz xalqa olduğu kimi təqdim edilməlidir.

Azərbaycan xalqı bilməlidir ki, Zəngəzur, İrəvan əraziləri Azərbaycan xalqının tarixidir. Biz heç kimdən ərazi istəmirik, dünyanın yenidən bölüşdürülməsini tələb etmirik. İndiki Ermənistan ərazisi tamamilə bizim tariximizdir. Necə bu tarixdən əl çəkə bilərik ki, tanınmış Rusiya yazıçısı və diplomatı A.S.Qriboyedovun “Ağıldan bəla” əsəri 1827-ci ildə İrəvanda Xan sarayının güzgülü zalında tamaşaya qoyulub. İrəvan bizim mədəniyyət və xalçaçılıq tariximizdir. “İrəvanlı” adında ən azı yüzlərlə

böyük sənətkarımız var. Təkcə İrəvan şəhərində 8 məscidimiz olub ki, indi onların heç biri qalmayıb. Bircə Göy məscid qalıb ki, onu da farslaşdırıblar, guya o ərazilərdə biz olmamışıq. Hansı ki, həmin ərazidəki bütün qədim tarixi abidələr Azərbaycan xalqına məxsusdur, ermənilərlə bağlı tarixi abidələrin isə yaşı vur-tut 200 ildən çox deyil. Çünki 200 il bundan əvvəl ermənilər İrəvan xanlığının ərazisinə yenicə köçürülməkdə idi. Biz real tarixi bərpa edib dünyaya çatdırdıq ki, bu ərazinin tarixi, oradakı bütün tarixi abidələr bizə məxsusdur.

Necə ki, İrəvan xanlığında bütün adlar dəyişdirilmişdi, işğal zamanı da Qarabağdakı coğrafi adlar, mədəni və tarixi abidələr erməniləşdirilirdi. Ermənilər utanmadan Dağlıq Qarabağ ətrafındakı yeddi rayonun hamısının adını dəyişdiriblər. Ssenari eynidir, yenə də məscidlər, tarixi abidələr məhv edilirdi, tarix kökündən dəyişdirilirdi. Lakin İlham Əliyevin komandanlığı altında Azərbaycan Ordusu erməni manipulyasiyasının qarşısını aldı. İndi yurd yerlərimiz öz adlarına qovuşmaqdadır. Hətta Ermənistan ərazisində olan bölgələrimizin də öz adlarına qovuşmasını Prezident İlham Əliyev təkidlə bildirir.

Yəqin ki, bu günlərdə Kəlbəcər rayonuna səfəri zamanı dövlət başçımızın dedikləri heç kəsin diqqətindən yayınmadı. O dedi: “Durduğumuz yol ermənilər tərəfindən çəkilmiş Basarkeçər – Kəlbəcər yoludur. Onlar Ermənistanı Qarabağla birləşdirmək üçün ikinci yol çəkдилər. Laçın dəhlizindən əlavə. Beləliklə, Kəlbəcəri və digər əraziləri

məskunlaşdırmaq və özlərinin gediş-gəlişini daha rahat etmək üçün bu yolu çəkдилər. Bu yol birbaşa Basarkeçər rayonuna gedir. Basarkeçər rayonuna Ermənistanda “Vardenis rayonu” deyilir. Ancaq bu rayonun, bölgənin əsl adı Basarkeçərdir, Göyçə mahalıdır, qədim Azərbaycan torpağıdır. 1930-cu ildə Basarkeçər rayonu Ermənistan ərazisində yaradılıb. Orada yaşayanların da mütləq əksəriyyəti azərbaycanlılar olmuşdur. O cümlədən Zəfər kəndinin sakinləri də azərbaycanlılar idi, deportasiyaya məruz qalmışlar. Yalnız 1969-cu ilin iyun ayında Ermənistan Basarkeçər rayonunu, onun adını dəyişdirərək ona “Vardenis” adı qoymuşdur. Xahiş edirəm ki, Azərbaycanda bu bölgə ilə bağlı reportajlar hazırlayan və ümumiyyətlə, bizim ümumi leksikonumuzda “Vardenis” yox, Basarkeçər adı bərpa edilsin. İndiki Ermənistan ərazisində yerləşən bütün digər qədim Azərbaycan yaşayış məntəqələri əsl adları ilə də çağırılmalıdır”.

Bu, kiçik məsələ deyil. Sünik deyil, Zəngəzur, Vardenis deyil, Göyçə mahalı və s. yer adlarımızın milliləşməsi, öz tarixi adlarında xatırlanması dövlət başçısının cizdiyi bir strateji missiyadır.

Beləliklə, bu missiya gənc nəslin o torpaqlara qayıtmasının vacibliyini yol xəritəsi kimi gözlər önünə sərməkdədir. Hazırda Azərbaycan dövlətinin strateji məsələsi olan Zəngəzur dəhlizi layihəsi öz tarixi torpaqlarımıza yenidən sahiblənmənin, yenidən o torpaqlara dönmənin başlanğıcıdır.

Yaqub MAHMUDOV,
AMEA-nın həqiqi üzvü.

ERMƏNİSTANIN BEYNƏLXALQ MƏHKƏMƏYƏ VERİLMƏSİ ÜÇÜN BÜTÜN HÜQUQİ ƏSASLAR VAR

Post-müharibə dövründə Azərbaycan diplomatiyası qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri də Ermənistanın və ermənipərəst dairələrin ölkəmizə qarşı yürütdükləri ideoloji terrorun – informasiya təxribatlarının qarşısının alınması və səmərəli əks-hücumun təşkili məsələsidir. Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyevin 44 günlük müharibənin gedişində və müharibədən sonra verdiyi bütün açıqlama və müsahibələrdə Ermənistanın 30 ilə yaxın müddətdə işğal altında saxladığı ərazilərimizdə törətdiyi ağır hərbi cinayətlərə, vandalizm aktlarına xüsusi diqqət çəkməsi ölkəmizin informasiya cəbhəsində üstünlüyünün əldə edilməsinə, aşkar təcavüzkarlıq siyasəti yürütmüş bədxah qonşumuzun ifşasına xidmət edib.

Azərbaycandakı diplomatik korpus nümayəndələrinin, habelə ölkəmizə gələn əcnəbi jurnalistlərin, rəsmi şəxslərin işğaldan azad edilmiş ərazilərə müntəzəm səfərlərinin təşkili Ermənistanın ağır müharibə cinayətlərinin bütün dünyada ifşası, eləcə də, onun beynəlxalq məhkəməyə verilməsinə hüquqi zəmin yaradılması baxımından əhəmiyyətli olub. Kəlbəcər və Laçın rayonlarına son səfəri zamanı dövlətimizin başçısı İlham Əliyev ermənilərin işğal altında saxladıkları rayonlarda böyük dağıntılar törətdiklərini, bir salamat bina belə saxlamadıklarını, tarixi-mədəni abidələri, meşə zolaqlarını məhv etdiklərini, təbii sərvətləri taladıqlarını və bütün bunlara görə beynəlxalq məhkəmələr qarşısında cavab verməli olacaqlarını bir daha bəyan edib.

Azərbaycan tərəfi müvafiq iddia ərizəsini və sənədləri hələ bu ilin yanvar ayında Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə (AİHM) təqdim edib. Bu, ərazilərimizi 30 ilə yaxın işğal altında saxlayaraq beynəlxalq hüquq normalarını pozan Ermənistanla qarşı dövlət

səviyyəsində ilk rəsmi iddia hesab oluna bilər. Xatırlatmaq lazımdır ki, bundan əvvəl 2015-ci il aprel 6-da Laçın rayonundan olan 6 nəfər Azərbaycan vətəndaşı – Çıraqov qardaşları və başqaları qeyd olunan məhkəmədə Ermənistanla qarşı hüquqi iddia qaldırıblar. AİHM iddiaçıların xeyrinə qərar qəbul edərək onların bir sıra hüquqlarının Ermənistan tərəfindən pozulmasının davam etməsini tanı-

yıb.

“Çıraqov qardaşları və başqaları Ermənistanla qarşı” işinin araşdırılması zamanı təcavüzkar ölkənin Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci (şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ), 13-cü maddələrinin (səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququ) və Konvensiyanın 1 nömrəli Protokolunun 1-ci maddəsinin (mülkiyyətin müdafiəsi) pozması barədə qərar qəbul olunub. Məhkəmə qərarının 14-18-ci paragraflarında qeyd edilib ki, müharibə məhz Dağlıq Qarabağın Ermənistanın tərkibinə daxil edilməsi barədə çağırışlarla başlayıb. Qərarda keçmiş Ermənistan SSR Ali Soveti və Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Xalq Deputatlar Soveti tərəfindən 1989-cu ilin dekabrında “birləşmə” haqqında birgə bəyanata istinad olunub. Bununla da Ermənistanın əsassız ərazi iddialarının silahlı münaqişəyə səbəb olması faktı AİHM tərəfindən tanınıb.

Çıraqov qardaşları və başqalarının iddiasının araşdırılması zamanı məhkəmə bu nə-

ticəyə gəlib ki, (146 və 173-cü paraqraflar) Dağlıq Qarabağ, habelə Laçın rayonu və digər ətraf ərazilər Azərbaycanın tərkib hissələridir və hərbi işğal altındadır. Bunlar Azərbaycanın rəsmi səviyyədə Ermənistanı beynəlxalq məhkəməyə verməsi üçün müsbət presedent formalaşdırıb.

Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsi və 7 ətraf rayonunun Ermənistan tərəfindən 30 ilə yaxın davam etmiş işğalı nəticəsində ölkə vətəndaşlarının yaşamaq, işgəncə və pis rəftara məruz qalmamaq, mülkiyyət və sərbəst hərəkət etmək hüquqları, habelə şəxsi və ailə həyatına hörmət, dini etiqad azadlıqları pozulub. Birinci Qarabağ müharibəsində Azərbaycanın 3890 nəfər vətəndaşının itkin düşməsi, Ermənistanın bu şəxslərin aqibətinin araşdırılması istiqamətində müvafiq tədbirlər görməməsi iddia ərizəsində konkret fakt və dəlillər əsasında qeyd olunub.

2020-ci ilin iyul ayında Ermənistan silahlı qüvvələrinin Tovuz rayonu istiqamətində hərbi təxribatı nəticəsində Azərbaycan vətəndaşlarının İnsan Hüquqları üzrə Avropa Konvensiyası ilə qorunan hüquqlarının pozulması, habelə 44 günlük müharibə zamanı təcavüzkar ölkənin dinc sakinlərimizə qarşı qeyri-insani, beynəlxalq humanitar hüquqa, xüsusən Cenevrə konvensiyalarına zidd əməlləri iddia ərizəsində əksini tapıb. Sənəddə, həmçinin hərbi əməliyyatlar zonasından uzaq məsafədə yerləşən şəhərlərin, kəndlərin, mülki infrastrukturun kasetli və fosforlu mərmirlər, uzaqmənzilli ballistik raketlərlə atəşə tutulması, nəticədə 93 şəxsin, o cümlədən, 12 uşağın və 28 qadının həlak olması, 423 şəxsin, o cümlədən, 51 uşağın və 104 qadının yaralanması və digər faktların Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına zidd olması göstərilib.

Ermənistan hərbi-siyasi rəhbərliyi Cenevrə Konvensiyasının və BMT Baş Məclisinin

14 dekabr 1974-cü il tarixli qətnaməsi ilə qəbul edilmiş “Qadın və uşaqların fəvqəladə hallarda, silahlı münaqişələr dövründə müdafiəsi haqqında Bəyannamə”sinin tələblərini pozaraq, istər müharibədən əvvəl, istərsə də müharibə zamanı dinc əhalini, çoxsaylı ev və mülki obyektləri, təsərrüfat təyinatlı məntəqələri hədəfə alıb.

Azərbaycanın Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə ünvanladığı iddia ərizəsində, həmçinin Ermənistanın işğal etdiyi əraziləri kütləvi şəkildə minalaması, şəhər və kəndlərimizi yerlə-yeksan etməsi, habelə 2020-ci il 10 noyabr tarixli atəşkəs razılaşmasından sonra işğaldan azad edilmiş ərazilərimizə qanunsuz silahlı birləşmələr göndərməsi səbəbindən Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının öz evlərinə qayıtmaq hüququndan məhrum edildiyi göstərilib. Bu və digər faktlar Avropa miqyasında Ermənistanın ifşası, təcavüzkar dövlətə qarşı səmərəli əks-hücumun təşkili baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Ərizədə Ermənistanın 30 ilə yaxın davam etmiş işğalı nəticəsində Azərbaycan vətəndaşlarının yaşamaq hüququnun, şəxsi və ailə həyatına hörmət, dini etiqad azadlıqlarının, işgəncəyə və pis rəftara məruz qalmamaq, mülkiyyət və sərbəst hərəkət hüquqlarının pozulması məsələləri də qaldırılıb.

Ermənistan 1949-cu il tarixli Cenevrə konvensiyaları ilə yanaşı, “Silahlı münaqişə zamanı mədəni dəyərlərin qorunması haqqında” 1954-cü il tarixli Haaqa Konvensiyasını, “Arxeoloji irsin mühafizəsi haqqında” 1992-ci il Avropa Konvensiyasını, “Ümumdünya mədəni və təbii irsin mühafizəsi haqqında” UNESCO-nun 1972-ci il Konvensiyasını pozmaqla, beynəlxalq hüquqa və müasir dünyanın sivil dəyərlərinə hörmətsizlik edib.

Dövlətimizin başçısı Kəlbəcər və Laçına son səfəri zamanı onu da vugulayıb ki, Er-

mənistanla yanaşı, işğal altında saxlanılmış ərazilərimizdə qeyri-qanuni fəaliyyət göstərmiş, təbii sərvətlərimizin istismarı ilə külli miqdarda gəlir əldə etmiş digər dövlətlərin özəl şirkətlərinin də beynəlxalq məhkəmələrə verilməsi nəzərdə tutulur: “Kəlbəcərdə Söyüdlüdə, Zəngilanda Vejnəlidə, başqa yerlərdə bizim qızıl yataqlarımız xarici şirkətlər tərəfindən istismar edilirdi. O şirkətlər bilmirdilər ki, bu, Azərbaycan torpağıdır? Bilirdilər! Amma buna məhəl qoymurdular. İndi cavab verəcəklər. Biz demişik, əgər istəmirsə ki, biz onları dünya miqyasında biabır edək, gəlsinlər, vurulmuş ziyanı bizə ödəsinlər, təzminat ödəsinlər və ondan sonra rahat yaşaya bilirlər”.

Azərbaycanın peyk dövləti olması ölkəmizə Ermənistanın 30 il müddətində, eləcə də, 2020-ci ilin 10 noyabr tarixli məlum üçtərəfli Bəyanatı əsasında torpaqlarımızı tərk etməyə məhkum olarkən törətdiyi müharibə cinayətlərini foto və digər dəlillər əsasında faktlaşdırmaq imkanı yaradır. Ermənistan işğal etdiyi ərazilərdə həm də ekoloji terror siyasəti yürütdüyü konkret faktlarla təsdiqlənir. Qızıl və mis-molibden kombinatlarının qeyri-qanuni fəaliyyəti Şərqi Zəngəzurdan keçən bütün çayları, o cümlədən, Oxçuçay ciddi şəkildə çirkəndirib.

Azərbaycan beynəlxalq məhkəmələrə müraciət zamanı bununla yanaşı, meşələrin qırılması, yandırılması faktlarını da təqdim etməyi planlaşdırır. Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyev bununla bağlı deyib: “Oxçuçay təbii fəlakətdir və onu zəhərləyən yenə də xarici şirkətdir. O şirkət də cavab verməlidir və verəcəkdir. Dəymiş hər bir ziyan hesablanır. Azad edilmiş bütün torpaqlarda, şəhərlərlə, kəndlərdə indi monitoring aparılır, pasportlaşdırma aparılır, bütün evlərin pasportları hazırlanır, dəymiş ziyan təsbit

edilir və biz beynəlxalq məhkəmələrdə dəymiş bütün ziyanın qaytarılmasını tələb edəcəyik”.

Beynəlxalq hüquqa əsasən, Ermənistanın Azərbaycana qarşı törətdiyi cinayətlərə görə reparasiya məsuliyyəti də yaranıb. Reparasiya – hərbi əməliyyatlar nəticəsində məğlub tərəfin qalib tərəfə ödədiyi zərərin qarşılınması prosesidir. BMT-nin 12 dekabr 2001-ci ildə qəbul etdiyi 56/83 sayılı “Beynəlxalq hüquqazidd əməllərə görə dövlətlərin məsuliyyəti” adlı qətnamənin 28-ci maddəsinə əsasən, beynəlxalq hüquqazidd əməllər dövlətin beynəlxalq məsuliyyətinə səbəb olaraq hüquqi nəticələr doğurur. Həmin qətnamənin 31-ci maddəsinə görə, məsuliyyət daşıyan dövlət beynəlxalq hüquqazidd əməllər nəticəsində vurduğu zərəri ödəməlidir. Sənədin 34-cü maddəsində göstərilir ki, “Beynəlxalq hüquqazidd əmələ görə vurulmuş zərəre görə tam ödəmə formaları restitusiya, kompensasiya və satisfaksiya formalarında ola bilər. Bu formalar həm ayrı-ayrılıqda, həm də bir-biri ilə bağlı istifadə edilə bilər”.

Təcavüzkar Ermənistan tərəfindən Azərbaycan Respublikasına dəymiş ziyanın kompensasiya edilməsi, Ermənistan hərbi-siyasi rəhbərliyinin törətdiyi sülh və insanlıq əleyhinə cinayətlər Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin araşdırma predmeti ola bilərmi? Bu suala birmənalı cavab vermək çətindir. Çünki Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi, bir qayda olaraq, üzv dövlətlər arasında baş verən mübahisələrin həlli ilə bağlı məsələləri öz icraatına qəbul edir. Nə Ermənistan, nə də Azərbaycan Roma Statutunu imzalamamışdır. Bununla belə BMT Nizamnaməsinin 1-ci maddəsinə əsasən, təşkilatın başlıca məqsədlərinə həm də beynəlxalq sülhü və təhlükəsizliyi qoruyub saxlamaq, beynəlxalq sülhə

təhlükənin qarşısını almaq və aradan qaldırmaq, təcavüz aktlarını və digər sülhün pozulması hallarını yol verilməməsi üçün səmərəli kollektiv tədbirlər görmək və sülhün pozulmasına gətirib çıxara bilən beynəlxalq mübahisə və situasiyaların dinc vasitələrlə, ədalət və beynəlxalq hüquq prinsiplərinə uyğun şəkildə nizamlanmasına və ya həllinə müvəffəq olmaq daxildir.

Bu baxımdan, BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının təşəbbüsü ilə Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin prokuroru beynəlxalq sülh üçün təhdid yaradan hallarla bağlı cinayət işi başlanması məsələsini həll edə bilər. Prokuror tərəfindən istintaq araşdırmalarına Roma Statutunun 13-cü maddəsinə uyğun olaraq, üç əsasdan biri mövcud olduqda başlanıla bilər:

– Statuta tərəfdaş olan dövlətlər, müvafiq hadisənin üzv dövlətin ərazisində baş verdiyi və ya dövlətin bir və ya daha çox vətəndaşına təsirini göstərdiyi halda üzərində Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyası olan bir və ya daha çox cinayətin törədilməsini aşkarcasına özündə əks etdirən hər hansı situasiya prokurorun diqqətinə çatdırıldıqda;

– bir və bir neçə cinayətin törədildiyi ehtimal olunan vəziyyət BMT Nizamnaməsinin VII fəslinə əsasən fəaliyyət göstərən Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən prokurora çatdırıldıqda;

– prokuror törədilmiş olduğu iddia edilən cinayətlər barədə etibarlı məlumatlar əldə etmişdirsə və şüurlu şəkildə istintaqı əsaslandırılmış hesab edirsə.

İkinci məsələ üzərində xüsusilə dayanmaq istəyirəm. Çünki bu hal Roma Statutuna üzv olmayan dövlətləri də əhatə edir. Beynəlxalq təcrübədə də belə hallara rast gəlinmişdir. Məsələn, 2005-ci ildə Sudan və Darfurda, daha sonra 2011-ci ildə Liviyada yaranmış

münaqişələr beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyi təhdid altına aldığına görə Təhlükəsizlik Şurası Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin prokuroru qarşısında məsələ qaldırmış və prokuror sözügedən hallarla bağlı istintaq aparmışdır.

Düşünürəm ki, Təhlükəsizlik Şurası Ermənistan hərbi-siyasi rəhbərliyinin birbaşa göstərişi əsasında Azərbaycan ərazisinin 20 faizdən çox hissəsinin işğal edilməsi, çoxsaylı dinc əhəlinin qırılması ilə nəticələnən sülh və insanlıq əleyhinə cinayətlər törədilməsini beynəlxalq sülhə təhdid kimi qiymətləndirəcək və cinayətkarların məsuliyyətə cəlb edilməsi üçün Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin prokuroruna müraciət edəcəkdir.

Bu baxımdan, həm Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi, həm də Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi Azərbaycana dəymiş ziyanın kompensasiya edilməsi məsələsinin, habelə işğalçı dövlətin hərbi-siyasi rəhbərliyinin törətdiyi cinayətlərə görə məsuliyyətə cəlb edilməsinin həll mexanizmi kimi çıxış etməlidir.

Ümumiyyətlə, ekspertlərin iştirakı ilə dəymiş ziyanın hesablanması və sonrakı mərhələdə Ermənistanın beynəlxalq məhkəmələrə verilməsi Azərbaycan üçün təkcə hüquqi prosedur deyil, həm də təcavüzkarın beynəlxalq miqyasda ifşasına xidmət edən vacib siyasi və hüquqi addımdır. Qələbəmizdən sonrakı dövrdə qarşıda duran əsas məsələlərdən biri Ermənistan siyasi-hərbi rəhbərliyinin beynəlxalq hüquq normalarının tələblərinə uyğun olaraq məsuliyyətə cəlb edilməsi prosesini məntiqi sonluğa çatdırmaqdan ibarətdir.

İsaxan VƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası
nın Hüquq kafedrasının müdiri, professor

“CƏNUB QAZ DƏHLİZİ”NİN TƏŞƏBBÜSKAR LİDERİ İLHAM ƏLİYEV, APARICI QÜVVƏSİ AZƏRBAYCANDIR!

“Cənub qaz dəhlizi”nin təməli 2014-cü il sentyabrın 20-də - “Əsrin müqaviləsi”nin 20 illik yubileyi günü Səngəçal terminalında qoyulub. Layihənin nəhəngliyini nəzərə alsaq, onun təməlqoyma və açılış mərasimləri arasındakı vaxt çox qısa olub. Cəmi 4 ilə yaxın bir zaman ərzində qazanılan böyük uğur - “Cənub qaz dəhlizi”nin işə düşməsi Azərbaycanın bundan əvvəl həyata keçirdiyi qlobal neft-qaz və ixrac layihələrinin təcrübəsinə əsaslanır.

“Cənub qaz dəhlizi” Azərbaycan qazının Avropa qitəsinə nəqlini həyata keçirən nəhəng layihədir. Bu dəhliz dörd mühüm seqmenti birləşdirir. Bunlar “Şahdəniz” yatağının işlənməsinin ikinci mərhələsi, CQBK-nın (Cənubi Qafqaz Boru Kəməri) genişləndirilməsi, TANAP (Trans-Anadolu Qaz Boru Kəməri) və TAP-dan (Trans-Adriatik Qaz Boru Kəməri) ibarətdir.

İki ilk seqmentin başa çatdırılması 2018-ci il mayın 29-da layihənin rəsmi açılışını etməyə imkan verdi. Az sonra - iyunun 12-də TANAP da istismara daxil oldu. Sonuncu seqment - TAP isə keçən ilin son günü yekunlaşdı.

Birinci seqment “Şahdəniz”in işlənməsinin ikinci mərhələsini təşkil edir. Gələcəkdə dəhlizlə digər yataqlardan da çıxarılan qazın nəqli həyata keçirilsə belə, hazırda onun əsas ehtiyat mənbəyi məhz “Şahdəniz”dir.

“Şahdəniz” son onilliklərdə dünyada kəşf olunmuş ən böyük və perspektivli karbohidrogen yataqlarından biridir. İlk hesablamalara görə, onun təxminən 1 trilyon kubmetr qaz və 2 milyard barel kondensat ehtiyatı var.

“Şahdəniz” yatağı üzrə Hasilatın Pay Bölgüsü Sazişi (HPBS) 1996-cı il iyunun 4-də Bakıda SOCAR və xarici şirkətlərin konsorsiumu arasında imzalanıb. HPBS Milli Məclis tərəfindən ratifikasiya edilərək həmin il oktyabrın 17-də qüvvəyə minib.

1999-cu ildə isə yataq kəşf olunub və artıq 15 ilə yaxındır CQBK vasitəsilə Azərbaycanı, Gürcüstanı,

Türkiyəni təhlükəsiz, ahəngdar şəkildə qazla təchiz edir. Belə ki, yatağın işlənməsinin birinci mərhələsi çərçivəsində ilk hasilat 2006-cı ildə əldə olunub.

“Şahdəniz”in nəhəngliyini göstərən faktlardan biri də odur ki, yataq iki fazada işlənir. 2013-cü il dekabrın 17-də “Şahdəniz” konsorsiumu layihənin ikinci mərhələsinin işlənməsi üçün yekun investisiya qərarını elan edib. “Şahdəniz-2”dən hasilata 2018-ci ildə başlanıb. Buradan ildə əlavə 16 milyard kubmetr qaz hasil olunacaq və nəticədə yataq üzrə ümumi hasilat həcmi ildə 26 milyard kubmetrə çatacaq.

“Şahdəniz”də iştirak payları belədir: bp (operator - 28,8 faiz), TPAO (19 faiz), PETRONAS (15,5 faiz), AzŞD (10 faiz), LUKOYL (10 faiz), NİKO (10 faiz), Cənub Qaz Dəhlizi Apstrim (6,7 faiz).

Cari ilin birinci yarısında yataqdan ümumilikdə - “Şahdəniz Alfa” və “Şahdəniz Bravo” platformalarından birlikdə 10 milyard standart kubmetr qaz və təqribən 1,9 milyon ton (15,1 milyon barel) kondensat hasil edilib. Mövcud “Şahdəniz” qurğularının hasilat

gücü hazırda gündə təxminən 70 milyon (ildə 25 milyarddan artıq) standart kubmetrdir.

“Şahdəniz” yatağının kəşf edilməsi və işlənməsi Azərbaycanın regional və beynəlxalq miqyasda iri qaz təchizatçısı kimi rolunu artırır. Ölkəmizi ən irihəcmli birbaşa xarici investisiya ilə təmin edib, qarşıdan gələn onilliklər ərzində neft-qaz gəlirlərinin artmasına zəmin yaradıb. Bu layihə Azərbaycanın iqtisadiyyatını getdikcə daha da gücləndirəcək.

“Cənub qaz dəhlizi”nin ikinci seqmenti CQBK-dir. CQBK “Cənub qaz dəhlizi”ni təşkil edən üç kəmərin birincisidir. Boru kəmərinin genişləndirilmiş hissəsi 2018-ci ilin iyun ayından Türkiyəyə kommersiya qaz həcmələrinin nəqlinə başlayıb.

CQBK dünya səviyyəli boru kəməridir və təhlükəsiz, etibarlı və səmərəli şəkildə fəaliyyət göstərməklə Azərbaycan qazını regional bazarlara nəql edir. Kəmər Azərbaycanda 443 kilometr, Gürcüstanda 248 kilometr məsafə boyu uzanır. Boru kəməri sisteminə həmçinin Azərbaycanda iki kompressor stansiyası, Gürcüstanda isə iki kompressor stansiyası və iki nəzarət-ölçü qovşağı daxildir.

CQBKŞ şirkətinin səhmdarları bp (28,8 faiz), TPAO (19 faiz), SOCAR və Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi (16,7 faiz), PETRONAS (15,5 faiz), LUKOIL (10 faiz) və NICO (10 faiz) şirkətləridir. Bu ilin birinci yarısında CQBK-nin gündəlik orta ötürücülük gücü 46,51 milyon kubmetr qaz təşkil edib.

Məlum olduğu kimi, “Şahdəniz” yatağının işlənməsinin ikinci mərhələsi çərçivəsində əlavə hasilat həcmələrini qəbul etmək,

ildə Türkiyəyə 6 milyard və Avropaya 10 milyard kubmetr mavi yanacaq ötürmək məqsədilə CQBK sisteminin genişləndirilməsi həyata keçirilib. Hacıqabul rayonunun Muğan qəsəbəsi yaxınlığından başlayaraq mövcud kəmərlə yanaşı yeni xətt tikilib. Buradan Gürcüstan sərhədinədək çatan yeni kəmərin uzunluğu 387 kilometrdir. Onun başlanğıcında 1 ərsinləmə, marşrutu boyunca isə 5 siyirtmə stansiyası mövcuddur. CQBK-nin Gürcüstandakı genişləndirmə işlərinə isə bu ölkə ilə Türkiyənin sərhədində yeni kəmərin qısa hissəsi, həmçinin 1 ərsinləmə, 2 kompressor stansiyası, təzyiqi azaldan və ölçən stansiyaların tikintisi daxil idi. Bununla da genişləndirilmiş CQBK “Cənub qaz dəhlizi”nin güclü bir qoluna çevrilib.

Üçüncü seqment - TANAP Türkiyəyə ilk qaz həcmələrinin nəqlinə planlaşdırıldığı vaxt - 2018-ci il iyunun 30-da başlayıb. Ötən müddətdə kəmərlər qaz nəqlini ahəngdar həyata keçirib.

TANAP-ın salnaməsi qısa da olsa zəngin və maraqlıdır. Belə ki, layihə ilə bağlı Azərbaycan və Türkiyə arasında anlaşma memorandumu 2011-ci il dekabrın 24-də imzalanıb. Boru kəməri sisteminə dair sazişə isə 2012-ci il iyunun 26-da İstanbulda imza atılıb və sənəd hər iki ölkənin müvafiq qanunverici orqanları tərəfindən təsdiqlənib. 2015-ci il martın 17-də Türkiyənin Qars vilayətinin Selim rayonunda Azərbaycan, Türkiyə və Gürcüstan prezidentlərinin iştirakı ilə TANAP-ın təməli qoyulub. İstifadəyə verildiyi vaxtdan təxminən il yarım sonra - 2019-cu il noyabrın 30-da TANAP-ın qazı Avropa sərhədinədək çatdırılan ikinci fazasının çəkilişi yekunlaşıb.

Prezident İlham Əliyev kəmərin əhəmiyyəti barədə belə demişdir: “TANAP-ın istismara verilməsi Türkiyə-Azərbaycan qardaşlığının növbəti təzahürüdür. TANAP Türkiyə ilə Azərbaycanın növbəti zəfəridir. TANAP tarixi layihədir. Bu gün biz XXI əsrin enerji tarixini birlikdə yazırıq. Bu tarix işbirliyi tarixidir, bu tarix sabitlik tarixidir. Enerji layihələrimiz bölgəmizə sabitlik gətirir. Bu layihələrdə iştirak edən bütün ölkələr, bütün şirkətlər fayda görür, xalqlar fayda görür”.

TANAP Türkiyə-Gürcüstan sərhədində genişləndirilmiş CQBK-ya qoşulub və Türkiyədə 1850 kilometrədən çox məsafə boyu uzanır. Bu kəmərin Gürcüstan-Türkiyə sərhədi - Əskişəhər hissəsinin uzunluğu 1350, Əskişəhər - Türkiyə-Yunanıstan sərhədi hissəsinin uzunluğu 480 kilometrdir. Xəttin 19 kilometri isə Mərmərə dənizindən keçir. TANAP öz marşrutu boyu Türkiyənin 20 vilayətini, o cümlədən Ərdəhan, Qars, Ərzurum, Gümüşhanə, Ərzincan vilayətlərini arxada qoyur. 878 kilometrlik TAP kəmərinə isə Türkiyə ilə Yunanıstanın sərhədindəki Kipoi məntəqəsində qovuşur. Bir tərəfdən CQBK-ya, digər tərəfdən TAP-a bağlandığı üçün TANAP-ı “Cənub qaz dəhlizi”nin “birləşdirici həlqəsi” də adlandırırlar. Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan TANAP-ın “Cənub qaz dəhlizi”nin “onurğa sütunu” olduğunu deyib.

TANAP-ın səhmlərinin 51 faizi “Cənub qaz dəhlizi” QSC-yə, 7 faizi “SOCAR Turkey Enerji A.Ş.”yə (STEAS), 30 faizi BOTAŞ-a, 12 faizi bp şirkətinə məxsusdur.

TANAP-ın 2023-cü ildə 23 milyard, 2026-cı ildə isə 31 milyard kubmetr mavi yanacağı daşımaq gücünə malik olacağı nə-

zərdə tutulur. Bir daha xatırladaq ki, ilkin mərhələdə TANAP kəməri ilə nəql ediləcək 16 milyard kubmetr Azərbaycan qazının 10 milyard kubmetri Avropaya, 6 milyard kubmetri isə Türkiyəyə çatdırılacaq.

TAP sonuncu seqmentdir. Vətən müharibəsinin şiddətli döyüşlərinin getdiyi, Azərbaycan Ordusunun düşmən tapdağında olan kənd və şəhərlərimizi bir-birinin ardınca azad etdiyi günlərdə bir qələbənin müjdəsini də iqtisadi sahədən aldığımız TAP-ın tikintisinin yekunlaşması həmin vaxta təsadüf etdi. Bu, Azərbaycanın neft-qaz tarixində qazanılan, uğurla gerçəkləşən global layihələr salnaməsinə yazılan bir qələbə idi. Zəfər ilimizin son günündə - dekabrın 31-də isə TAP Azərbaycan qazını Avropaya çatdırdı. Beləliklə, tikinti işləri dörd il yarımdan çox çəkən layihə vaxtında və müvəffəqiyyətlə tamamlandı.

TAP-ın istifadəyə verilməsi həm də “Cənub qaz dəhlizi”nin tam sistem kimi işə düşməsi deməkdir. Kəmərin təməli 2016-cı il mayın 17-də Yunanıstanın Saloniki şəhərində qoyulub. Təməlqoyma mərasimində Azərbaycanın, Yunanıstanın, ABŞ-ın, Albaniyanın, İtaliyanın, Türkiyənin, Gürcüstanın, Bolqarıstanın yüksəkvəzifəli şəxsləri, Avropa Komissiyasının və konsorsiuma daxil olan şirkətlərin səlahiyyətli nümayəndələri iştirak ediblər.

Təməlqoyma mərasimində bildirilmişdi ki, 2020-ci ildən başlayaraq Azərbaycan qazının Avropaya nəqli nəzərdə tutulur. Ona görə də qarşıda qazı Avropa bazarına vaxtında çatdırmaq, tranzit və istehlakçı ölkələrin hər birinin iqtisadi maraqlarının təmin edilməsinə nail olmaq kimi əsas vəzifə dayanırdı. Zaman bu vəzifələrin layiqincə ye-

rinə yetirildiyini göstərdi. “Cənub qaz dəhlizi”nin sonuncu hissəsinin yekunlaşması Azərbaycan qazını gözləyən bütün ölkələr, layihədə tərəfdaşlıq edən şirkətlər üçün böyük hadisə kimi dəyərləndirilir.

TAP “Şahdəniz-2” qazını Yunanıstanın və Albaniyanın ərazisindən, Adriatik dənizinin altından keçirərək İtaliyanın cənubuna, bu ölkədən də Qərbi Avropaya çatdırır. Belə ki, TAP uzunluğu təxminən 878 kilometr olan boru xəttidir. Onun 550 kilometri Yunanıstanın, 210 kilometri Albaniyanın ərazisindən, 105 kilometri Adriatik dənizinin altından keçir və sonuncu, bir neçə kilometrlik hissəsi İtaliya torpağında quru sahəyə çıxır. Burada kəmərlər “Snam Rete Gas” şirkətinin istismar etdiyi qaz nəqliyyatı şəbəkəsi ilə birləşir.

TAP layihəsinin reallaşması ilə Avropa bazarlarına yeni mənbədən qaz çıxışına şərait yaranıb. Kəmərlə ilk dövrlərdə hər il Avropaya çatdırılacaq 10 milyard kubmetr qazın həcmi sonrakı illərdə 20 milyard kubmetrə qədər artırılacaq.

Xatırladaq ki, TAP xətti İtaliyada bitməsinə baxmayaraq, gələcəkdə Azərbaycan qazının Almaniya, Fransa, Böyük Britaniya, İsveçrə və Avstriya kimi böyük Avropa bazarlarına çatdırılması üçün də böyük imkanlar yaradır.

TAP-ın səhmdarları bp (20 faiz), SOCAR (20 faiz), “Snam S.p.A.” (20 faiz), “Fluxys” (19 faiz), “Enagas” (16 faiz) və “Axpo” (5 faiz) şirkətləridir.

Prezident İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, “Cənub qaz dəhlizi” Azərbaycanın liderliyi ilə həyata keçirilən, tarixi əhəmiyyətə malik, xalqımızın firavan gələcəyini təmin edən, regionda, Avropada təhlükəsizliyin,

əməkdaşlığın möhkəmlənməsinə xidmət göstərən global layihədir. Dövlət başçısı bununla yanaşı, “Cənub qaz dəhlizi”nin beynəlxalq əməkdaşlıq və tərəfdaşlıq şəraitində reallaşdığını da dəfələrlə vurğulamışdır. Yəni “Cənub qaz dəhlizi” layihəsinin uğurla tamamlanması nümayiş etdirir ki, komanda şəklində aparılan iş həmişə yaxşı nəticə verir. Burada istehsalçı, tranzit və istehlakçı ölkələrin maraqları üst-üstə düşür. Belə ki, layihənin icrasında geniş beynəlxalq əməkdaşlıq formatı yaradaraq yeddi ölkə - Azərbaycan, Gürcüstan, Türkiyə, Bolqarıstan, Yunanıstan, Albaniya və İtaliya iştirak edir. Üç Balkan ölkəsi - Bosniya və Herseqovina, Xorvatiya və Monteneqro tərəfdaşlar kimi növbəti mərhələdə layihəyə qoşulacaqlar. Deməli, “Cənub qaz dəhlizi”nin “qol”larının da olacağı mümkündür, çünki Avropanın Azərbaycan qazına ehtiyacı var. Eyni zamanda biz öz ixrac imkanlarımızı genişləndirmək istəyirik və bu baxımdan Avropa bazarı çox əlverişlidir.

“Cənub qaz dəhlizi” qarşından gələn 100 il ərzində Azərbaycan xalqına xidmət edəcək və milli iqtisadiyyatımızın inkişafında mühüm amil olacaq. Ölkəmizin regionda və Avropada nüfuzunun artmasını, Azərbaycanla Qərbi arasında münasibətlərin daha yüksək pilləyə qalxmasını şərtləndirəcək. Azərbaycanın enerji ixrac edən və tranzit ölkə kimi əhəmiyyəti daha da artacaq. Layihədə iştirak edən bütün ölkələr, şirkətlər mənfəət götürəcəklər. Bu layihə Azərbaycana böyük gəlirlər gətirəcək insanların rifahının yüksəlməsinə təsir göstərəcək, xalqımızın firavan gələcəyini təmin edəcək.

Flora SADIQLI.

“ŞƏRƏF SALNAMƏSİ VƏ ZƏFƏR DASTANI”

Bəşəriyyət tarixinə öz adını qızıl hərflərlə yazdıran xalqların spesifik və unikal inkişaf yolu bir neçə cəhətdən nümunəvi xarakter daşıyır. Əvvəla tarixi faktlar təsdiqləyir ki, zəngin mədəniyyətə malik olmaq və öz milli-mədəni dəyərlərinə, tarixi keçmişinə sahib çıxmaq həmin xalqların davamlı nailiyyətlər qazanmasını və siyasi səhnədə layiqli yer tutmasını təmin edib.

Reallıqlar bəhs olunan xalqların məhz güclü və qətiyyətli lider ətrafında birləşərək intibah və tərəqqiyə müvəffəq olduqlarını təsdiqləyir. Nəhayət, onların timsalında birlik – həmrəylik faktoru milli inkişafı təmin edən mühüm amil qismində çıxış edir. Heç şübhəsiz, bütün bu sadalananlar şanlı tarixi keçmişə malik olan Azərbaycan xalqının da milli portretinin əsas cizgilərini təşkil edir.

Şanlı tarix: xalqımızın milli qürur nümunəsi – iftixar mənbəyi

Heç şübhəsiz, XXI əsr xalqımızın çoxəsrlik tarixinin bənzərsiz və parlaq səhifəsini təşkil edir. Çünki bu yüzillikdə heç vaxt indiki qədər güclü olmayan Azərbaycan dövləti global siyasi arenada davamlı yüksəlişə malik güclü dövlət, söz və nüfuzu sahibi olan mühüm aktor kimi özünü təsdiqləyib. Eyni zamanda, zəngin və unikal mədəniyyətə, milli iftixar nümunəsi olan şanlı tarixi keçmişə malik xalqımızın şərəfli inkişaf yolunun ən qürurverici səhifəsi, təbii ki, Vətən müharibəsində möhtəşəm qələbəmiz, ölkəmizin ərazi bütövlüyünün və tarixi ədalətin bərpa olunmasıdır. Azərbaycan xalqının bu Qələbə salnaməsi – Zəfər dastanı dövlətimizin qüdrəti, Müzəffər Ali Baş Komandanımızın siyasi iradəsi və milli həmrəyliyimiz sayəsində yaradılıb.

Yeri gəlmişkən, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Vəqif Poeziya Günlərinin rəsmi açılış mərasimində çıxışı

zamanı bu kontekstdə çox mühüm məqamlara toxunaraq həm tarixi faktlara, həm də müasir reallıqlara nəzər saldı. Müzəffər Ali Baş Komandanımız 44 günlük Vətən müharibəsinin bizim şanlı tariximiz olduğunu bir daha xüsusi vurğulayaraq “Bu tarix əbədi yaşayacaq. Çünki bu Qələbə tarixdə bənzəri olmayan qələbədir. Azərbaycan xalqı buna layiq idi və biz Qələbə əldə edərək düşməni öz doğma diyarımızdan qovduq, şəhərlərimizi azad etdik, doğma Şuşamızı azad etdik”, -deyə diqqətə çatdırdı.

Məğrur və əzəmətli Şuşa əsl sahibinə qovuşdu

Şuşanın işğaldan azad olunması mənəvi, siyasi və strateji cəhətdən çox mühüm əhəmiyyətə malikdir. Çünki birincisi, Şuşanın Azərbaycan mədəniyyətinin ocağı kimi xalqımızın tarixində çox böyük rəmzi mənası və xüsusi yeri var. Şuşa, eyni zamanda, azərbaycanlı milli kimliyinin daşıyıcısı və tarixi simvoludur. Bu mədəniyyət mərkəzinin təməli XVIII əsrdə, daha dəqiq desək, 1752-ci ildə Pənahəli xan tərəfindən qoyulub. Əlamətdar haldır ki, illər sonra əsarətdən qurtulan – əsl sahibinə qovuşan Şuşanın gələn il 270-ci ildönümüdür. Heç şübhəsiz, Azərbaycan dövləti bu müstəsna tarixi təntənəli şəkildə qeyd edərək öz milli gücünü və mənəvi-siyasi iradəsini nümayiş etdirəcək, xalqımızın həmrəyliyi yənidən əzəmət simvoluna çevriləcək.

Digər tərəfdən, Şuşanın işğaldan azad olunması strateji amildir. Məlumdur ki, 1992-ci il mayın 8-də Şuşanın işğal edilməsi xalqımız üçün növbəti faciələrə səbəb olmuşdu. Şuşanın strateji əhəmiyyətinin itirilməsindən istifadə edən düşmən Laçını və Kəlbəcəri də işğal altına almış, beləliklə, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti ilə Ermənistan arasında coğrafi bağ-

lantı yaradılmışdı. 28 il sonra bu tarixi Azərbaycan torpağının işğaldan azad olunması Azərbaycanın regionda strateji mövqeyinin möhkəmlənməsinə imkan verməklə yanaşı, xalqımızın mənəvi-psixoloji üstünlüyünü də gücləndirmiş oldu.

**Milli keçmişinə sahib çıxan
Azərbaycan xalqı tarixi və mədəni
dəyərlərini yaşadır**

Azərbaycan Prezidentinin rəhbərliyi ilə Şuşada görülməli işlər xalqımızın milli keçmişinə sahib çıxmaq, tarixi və mədəni dəyərləri yaşatmaq, Şuşanı sözün hər anlamında dirçəltmək baxımından çox önəmlidir. 2021-ci il 30 avqust tarixində mədəniyyət paytaxtımızda Azərbaycan şairi, dövlət xadimi, Qarabağ xanının vəzirli Molla Pənah Vaqifin məqbərəsinin önündə Vaqif Poeziya Günlərinin açılışının keçirilməsi isə müstəsna tarixi hadisədir. Bu, eyni zamanda, milli qürur və ləyaqətin, eləcə də mənəvi dəyərlərimizin bərpasıdır. Bu, həmçinin tarixi irsə hörmət nümunəsidir.

Məlumdur ki, Molla Pənah Vaqifin məqbərəsinin Şuşada ucaldılması qərarını ulu öndər Heydər Əliyev verib. Ulu Öndərin təşəbbüsü ilə 1982-ci il yanvarın 14-də Şuşada qarlı, şaxtalı havada bu məqbərənin açılışı olub. SSRİ dövrünün mürəkkəb şərtləri daxilində, xüsusilə də ermənilərin bu tarixi şəhərimizə iddialar irəli sürdüləri bir vaxtda Ulu Öndərin iradəsi və qətiyyəti nəticəsində bu məqbərənin ucaldılması ilə bir daha Şuşanın Azərbaycan şəhəri olması öz təsdiqini tapıb. Yeri gəlmişkən, erməni vandalizminin nəticəsində dağıdılmış məqbərənin bərpasını Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərlik etdiyi Heydər Əliyev Fondu öz üzərinə götürüb. Bütövlükdə, bu gün Vaqif Poeziya Günlərinin keçirilməsi Ümum-millî Liderin layiqli davamçısı olan Prezident İlham Əliyevin siyasi iradəsi nəticəsində xalqımızın qürur tarixinin daha bir parlaq səhifəsinin yazılmasıdır.

Bunlarla yanaşı, ermənilər tərəfindən gülləbaran edilmiş dahi şəxsiyyətlərimizin – Xurşidbanu Natəvanın, Üzeyir Hacıbəylinin, Bül-bülün büstlərinin gətirilməsi və mərkəzi meydanda qoyulması, Üzeyir Hacıbəylinin abidəsinin yenidən qoyulması, onun dağıdılmış evinin bərpası ilə bağlı göstəriş verilməsi və digər mühüm addımlar mədəni irsə və milli tarixə ehtiramın təzahürüdür.

**Qarabağın tacı dirçələcək, yenidən
inkişaf, intibah və tərəqqi məkanına
çevriləcək**

Şuşanın bərpası hazırda Azərbaycan dövlətinin qarşısında duran milli-strateji vəzifələrdən və mühüm prioritetlərdən biridir. Bu tarixi Azərbaycan şəhərinin bərpasına Prezident İlham Əliyevin cari il yanvarın 14-də Şuşaya etdiyi səfərdən sonra start verilib. Qısa müddət ərzində bu istiqamətdə əhəmiyyətli işlər görülməli, müasir infrastrukturun yaradılması ilə əlaqədar vacib addımlar atılıb. Bu gün fərah və məmnunluq hissi ilə qeyd edə bilərik ki, Zəfər yolu artıq inkişafın və azad olunmuş torpaqlara həyatın qaytarılmasının rəmzinə çevrilib.

Bunlarla yanaşı, Şuşanın tarixi abidələrinin bərpasına start verilməsi, Heydər Əliyev Fondu tərəfindən üç məsciddə təmir-bərpa işlərinin aparılması, Natəvan bulağının bərpa edilməsi, “Xarıbülbül” və “Qarabağ” hotellərinin istifadəyə verilməsi və digərləri Azərbaycan dövlətinin siyasi iradəsini və iqtisadi gücünü nümayiş etdirir.

Bir sözlə, Azərbaycan xalqı Şuşaya müzəffər, qürurlu və qurucu xalq kimi qayıdıb. Əminliklə söyləmək olar ki, milli həmrəyliyimiz sayəsində Qarabağın tacı dirçələcək, yenidən inkişaf, intibah və tərəqqi məkanına çevriləcək!

Adil ƏLİYEV,
Milli Məclisin sədrinin müavini, Gənclər
və idman komitəsinin sədri.

HÜQUQİ DÖVLƏT QURUCULUĞUNA MÜKƏMMƏL TÖHFƏ

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Nazirlər Şurasının 1 oktyabr 1918-ci il tarixli Qərarı ilə Bakı Dairə Məhkəməsinin tərkibində prokurorluq orqanı təsis edilərək fəaliyyətə başlamışdır. Azərbaycan Respublikası prokurorluğu orqanlarının ölkənin hüquq sisteminin inkişafında, insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasında mühüm əhəmiyyəti olan, konstitusion statuslu qurum kimi formalaşması Ümummilli Lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

1995-ci ildə referendum yolu ilə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında prokurorluğa xüsusi norma həsr edilərək, dövlət idarəetmə sistemində onun yeri və statusu müəyyən edilmişdir. Prokurorluğun hakimiyyət bölgüsü sistemində məhkəmə hakimiyyətinə aid edilməsi ilə onun müasir prokurorluq orqanı və Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin prokurorluq qurumunun hüquqi varisi olması təsdiq edilmişdir.

Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkəmizdə uğurla davam etdirilən hüquq islahatları nəticəsində prokurorluq orqanı müstəqil dövlətçiliyimizin maraqlarına sədaqətlə xidmət edən, sivil və demokratik bir dövlət təsisatı kimi daha da möhkəmlənmişdir. Bu da təsadüf deyildir, dövlət başçısı İlham Əliyevin söylədiyi kimi, "Azərbaycan tarixdə heç vaxt indiki qədər güclü olmamışdır". Bu baxımdan müstəqil dövlətimizin davamlı tərəqqisi prokurorluqdan yan keçməmiş, bu sistemdə adekvat və pozitiv dəyişikliklərin baş verməsini şərtləndirmişdir. Cənab İlham Əliyev tərəfindən yeni müstəvidə uğurla reallaşdırılan hüquqi dövlət quruculuğu konsepsiyasının gerçəkləşdirilməsi sayəsində prokurorluq orqanı ölkədə qanunçuluq rejiminin təminatında daha müasir sima

aldə etmişdir.

Vətən müharibəsi gedişində cəmiyyətimizlə bərabər səfərbər olan prokurorluq orqanları üzərlərinə düşən vəzifələri uğurla yerinə yetirmişdir. Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin Ali Baş komandanı cənab İlham Əliyevin tapşırığı əsasında prokurorluq orqanları tərəfindən erməni silahlı birləşmələrinin törətdikləri cinayət faktları üzrə zəruri istintaq hərəkətləri həyata keçirilmiş, düşmənin beynəlxalq konvensiyalarda təsbit olunan müharibə qaydalarını kobud şəkildə pozaraq cəbhə zonasından kənarda yerləşən şəhərlərimizi və kəndlərimizi raket zərbələri, o cümlədən qadağan olunan silahlarla atəşə məruz qoyması, dinc sakinlərin qətlə yetirilməsi ilə bağlı hadisə yerlərinin (Gəncə, Bərdə, Tərtər və s.) müayinəsinin aparılıb cinayət işlərinin başlanılması təmin olunmuşdur.

Baş Prokurorluq tərəfindən erməni vəhşiliklərinin dünya dövlətlərinin hüquq mühafizə orqanlarına və aidiyyəti beynəlxalq təşkilatların diqqətinə çatdırılması məqsədilə BMT-nin İnsan Hüquqlarının Müdafiəsi üzrə Komissarına, Avropa Şurasının İnsan Hüquqlarının Müdafiəsi üzrə Komissarına, MDB ölkələrinin üzv dövlətlərinin Baş Prokurorlarının Əlaqələndirmə Şurası və digər beynəlxalq təşkilatlara, eləcə də ayrı-ayrı ölkələrin Baş prokuror və ədliyyə nazirlərinə Ermənistanın törətdiyi cinayətlər haqqında məktublar göndərilmiş və bu proses mütəmadi qaydada həyata keçirilir.

Dövlət başçısının prokurorluğa göstərdiyi yüksək etimadının nəticəsi olaraq onun qarşısında mühüm əhəmiyyətli vəzifələrin icrası

qoyulmuşdur. Belə ki, dövlətin fəaliyyətinin ən prioritet istiqamətlərindən biri kimi müəyyən edilmiş korrupsiyaya qarşı mübarizə ilə bağlı cinayətlər üzrə ibtidai istintaq və əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin həyata keçirilməsi Baş Prokuror yanında Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Baş İdarəsinə həvalə edilmişdir. Təqdirəlayiq haldır ki, dövlət başçısının güclü siyasi iradəsi ilə korrupsiyaya qarşı aparılan mübarizə tədbirləri çərçivəsində prokurorluq öz üzərinə düşən vəzifələri layiqincə yerinə yetirir. Prokurorluq tərəfindən korrupsiyaya qarşı əməli mübarizə ilə yanaşı, həmçinin cəmiyyət həyatında bu neqativ təzahürün aradan qalxması üçün həyata keçirilməsi zəruri olan məsələlərin elmi baxımdan təhlili də aparılır. Respublika Baş Prokurorluğunda Anti-korrupsiya Təlim Mərkəzinin yaradılması məsələsi də problemin həllinə məhz elmi yanaşmanın təzahürüdür.

Onu da qeyd etmək ki, son illər ölkənin hüquq sistemində prokurorluğun rolu getdikcə artır və ənənəvi fəaliyyət istiqamətləri ilə yanaşı, bu dövlət təsisatının qarşısında yeni olan vəzifələrin müəyyən olunması prosesi həyata keçirilir. Bunun nəticəsidir ki, Azərbaycan Respublikasının 2016-cı il martın 1-dən qüvvəyə minmiş İnzibati Xətalər Məcəlləsinin idarəçilik, iqtisadi fəaliyyət qaydaları, əhalinin siyasi, sosial, əmək hüquqları və daha çox ictimai zərər vuran digər inzibati xətalər üzrə inzibati icraatın başlanılması prokurorun müstəsna səlahiyyətinə aid edilmişdir. Prokurorluğun fəaliyyət istiqamətlərində baş verən yeniliklər bu dövlət təsisatının quruluşuna da öz təsirini göstərmişdir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğunda müstəqil struktur qurumlar kimi Cinayət təqibindən kənar icraat-

lar idarəsi və Xüsusi müsadirə məsələlərinin əlaqələndirilməsi idarəsi yaradılmışdır. Baş verən dəyişikliklər prokurorluğa dövlətçiliyin əsas dayaqlarından biri kimi möhkəm inam və etibarın olduğunu təsdiq edir.

Prokurorluq orqanı tərəfindən qanunla üzərinə düşən vəzifələrin layiqli icrası, cəmiyyətdə nüfuzunun yüksəlməsi fəaliyyətdə sistemli yanaşmanın rəhbər tutulmasının, digər dövlət orqanları ilə səmərəli işgüzar münasibətlərin qurulmasının müstəsna rolu vardır. Belə ki, prokurorluq orqanlarının daxili işlər, ədliyyə, məhkəmə, xüsusi xidmət və digər hüquq mühafizə orqanları ilə səmərəli birgə fəaliyyətinin nəticəsi olaraq respublikamızda ictimai-siyasi sabitliyin qorunması, dövlət maraqlarının müdafiəsi, cinayətkarlığa qarşı kəsərli mübarizənin aparılması və kriminogen sabitliyə nail olunması təmin olunmuşdur.

Təqdirəlayiq hal kimi qeyd etmək bilərəkdir ki, Azərbaycan Respublikası prokurorluğu ilə İqtisadiyyat Nazirliyinin arasında sıx və səmərəli əməkdaşlıq münasibətləri mövcuddur və bu qarşılıqlı əlaqə hər iki orqanın qarşısında duran vəzifələrin layiqincə icra olunmasına kömək edir. Prokurorluğun əməkdaşlıq etdiyi qurumlar arasında müəyyən istiqamətlər üzrə ixtisaslaşmış, habelə elm-təhsil müəssisələri xüsusi yer tutur ki, bu da əslində fəaliyyətə peşəkar yanaşmanın təzahürüdür.

Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğunun Elm-Tədris Mərkəzi ilə Dövlət Vergi Xidmətinin Tədris Mərkəzi arasında tədris, təlim və elmi-tədqiqat sahələrində fəal əlaqələr yaratmaq və inkişaf etdirmək niyyətlərini özündə əks etdirən memorandum imzalanmışdır. Memorandumda hər iki qurumun real imkanlarına və qarşılıqlı faydalı və ikitərəfli əməkdaşlığın genişləndirilməsi

istiqlamətində söylərini birləşdirmək istəklərinə əsaslanan niyyətlər ifadə olunaraq, hər iki dövlət orqanının əməkdaşlarının hüquq, iqtisadiyyat, maliyyə, mühasibat uçotu və vergi sahələri üzrə bilik, ixtisas və peşə hazırlığı səviyyələrinin yüksəldilməsi, müxtəlif aktual mövzular üzrə birgə elmi-tədqiqatların aparılması, innovativ layihələrin işlənilməsi və həyata keçirilməsi, fəaliyyət sahələrinə uyğun məsələlər üzrə məsləhətlərin verilməsi, elmi-metodiki köməyin göstərilməsi, qanunvericiliyin, normativ sənədlərin və onların layihələrinin ekspertizasının, birgə elmi konfrans, seminar, “dəyirmi masa” və digər tədbirlərin keçirilməsi və tərəflərin peşəkar imkanlarının genişləndirilməsi, səlahiyyətləri çərçivəsində müəyyən edilən və qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsinə xidmət edən digər fəaliyyətin göstərilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Memorandum çərçivəsində Dövlət Vergi Xidmətinin Tədris Mərkəzi respublika Baş Prokurorluğunun Elm-Tədris Mərkəzi və digər müvafiq strukturlarının dəstəyi ilə hər iki qurumun inkişafına kömək edən layihələr həyata keçirilmişdir.

Dövlət Vergi Xidmətinin Tədris Mərkəzi müasir dövrdə əmlakların qiymətləndirilməsi məsələlərinin aktual olduğunu nəzərə alaraq, respublika İqtisadiyyat Nazirliyinin müvafiq strukturlarının və qiymətləndirmə fəaliyyəti üzrə respublikamızın çox tanınmış, özəl sektoru təmsil edən və müvafiq lisenziya, habelə akkreditasiya sənədlərinə malik yüksək ixtisaslı mütəxəssislərinin iştirakı ilə yaxın günlərdə “Aktivlərin qiymətləndirilməsi və onun xüsusiyyətləri” mövzusunda təlimin keçirilməsini planlaşdırmışdır.

Prokurorluğun öz fəaliyyətində elmi yanaşmaya üstünlük verməsinin təzahürlərindən biri də Baş prokurorun yanında ölkənin

görməli hüquqşünas alimlərinin və hüquq tətbiqetmə fəaliyyəti üzrə zəngin peşəkar təcrübəyə malik olan mütəxəssislərinin təmsil olunduğu Elmi-Məsləhət Şurasının yaranması və uğurlu fəaliyyətinin təmin olunmasıdır. Elmi-Məsləhət Şurasında respublikada vahid istintaq və məhkəmə təcrübəsinin formalaşması, hüquq normalarının tətbiqi sahəsində yaranan çətinliklər, qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı müxtəlif hüquqi məsələləri özündə əks etdirən aktual mövzular üzrə müzakirələr aparılır.

Müasir şəraitdə Azərbaycan Prokurorluğunun qarşısında ənənəvi vəzifələr sayılan qanunçuluğun möhkəmləndirilməsi, hüquqi dövlət quruculuğuna və cinayətkarlıqla mübarizəyə dəyərli töhfələrin verilməsi ilə yanaşı, Ermənistan tərəfindən törədilən sülh və insanlıq əleyhinə cinayətlər və bununla bağlı təzminat məsələləri, işğal altında olan müddətdə torpaqlarımızda urbisid aktlarının törədilməsi və s. qanunsuz fəaliyyətlər üzrə müvafiq icraatların aparılmasının, bu əməllərə hüquqi qiymət verilməsinin, cinayətləri törətmiş şəxslərin məsuliyyətə cəlb edilməsinin və məhkəmə qərarlarının çıxarılmasına nail olunmasının təmin edilməsi kimi dövlət əhəmiyyətli çox mühüm vəzifə dayanır. İnanırıq ki, prokurorluq bu vəzifənin də üzərindən layiqincə gələcək və son nəticədə Ermənistan dövlətinin defoltuna gətirib çıxaracaq beynəlxalq məhkəmə aktının qəbul olunmasının əsas iştirakçılarından biri olacaqdır.

Mirəli KAZIMOV,
İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidmətinin Tədris Mərkəzinin rəisi, baş vergi xidməti müşaviri, hüquq üzrə elmlər doktoru.

AZƏRBAYCAN PROKURORLUĞU DÖVLƏTÇİLİYİN VƏ QANUNÇULUĞUN KEŞİYİNDƏDİR

Müdrək dövlət siyasəti

Xilaskarlıqdan qalibiyyətə yüksələn zəfər salnaməsinin memarı, Ümummilli Lider Heydər Əliyevin əsasını qoyduğu pragmatik siyasi kursun möhtərəm Prezident, Silahlı Qüvvələrin Müzəffər Ali Baş Komandanı İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilməsi nəticəsində uzun illərdən sonra ölkəmiz ərazi bütövlüyünü bərpa edərək inkişafının keyfiyyətə yeni mərhələsinə qədəm qoymuşdur. 44 günlük haqq savaşında qazanılan möhtəşəm qələbə Prezident İlham Əliyevin yenilməz qətiyyətini, ordumuzun qüdrətini və xalqımızın milli birliyini bir daha bütün dünyaya nümayiş etdirmişdir.

Qələbəyə doğru atılan addımların ilkin təməli Ulu Öndər Heydər Əliyevin apardığı uzaqgörən və düşünülmüş siyasətin təzahürü kimi dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi, güclü iqtisadiyyatın qurulması, ordu quruculuğunun əsaslarının yaradılaraq silahlı qüvvələrimizin peşəkar kadrlarla təchiz edilməsi ilə qoyulmuşdur.

Dahi şəxsiyyətin layiqli davamçısı cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə döyüş meydanında qazanılmış qələbənin diplomatik müstəvidə davam etdirilməsi ilə tariximizin şanlı səhifələrinə qızıl hərflərlə yazılan Zəfər Azərbaycanın regionda və dünyada mövqelərini əhəmiyyətli dərəcədə möhkəmləndirməklə ölkəmizin növbəti onilliklər üçün tərəqqisinə və qələbələrinə geniş imkanlar yaratmış, “Böyük Qayıdış”ın əsasını qoymuşdur.

Dövlət başçısının qeyd etdiyi kimi, “Ölkəmiz üçün yeni dövr başlayır, quruculuq dövrü, inkişaf dövrü... biz bütün şəhərlərimizi bərpa edəcəyik, kəndlərimizi bərpa edəcəyik, Qarabağ bölgəsində cənnət yaradacağıq”.

Bu baxımdan dövlət başçısı cənab İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyevanın Şuşa şəhərinə və digər azad olunmuş rayonlara mütəmadi səfərləri, həyata keçirilən nəhəng infrastruktur layihələri, Qarabağın “hava qapısı” Füzuli Beynəlxalq Hava Limanının istifadəyə verilməsi, Zəngilan və Laçın Beynəlxalq Hava limanlarının, həmçinin Füzuli-Şuşa, Bərdə-Ağdam, Zəngilan-Horadiz avtomobil yollarının inşası doğma torpaqlarımızın dirçəldilməsinin təminatı olmuşdur.

Eyni zamanda Azərbaycan dövləti və xalqı üçün əlamətdar olan bir gündə - iyunun 15-də Şuşa şəhərində imzalanan Türkiyə ilə Azərbaycan arasında müttəfiqlik haqqında müstəsna siyasi və tarixi əhəmiyyətə malik bəyannamə Qarabağ zəfərindən sonra qazanılan növbəti tarixi uğur olmaqla iki dost və qardaş ölkə arasında mövcud əlaqələri və əməkdaşlığı yeni mərhələyə yüksəltmişdir.

Xüsusi vurğulanmalıdır ki, torpaqlarımızın erməni işğalçılarından azad edilməsi uğrunda gedən döyüşlərdə şəhidlik zirvəsinə ucalan qəhrəman Vətən oğullarının ailələri, döyüşlər zamanı yaralanan qazilər, eləcə də müharibə iştirakçıları Ali Baş Komandan İlham Əliyevin və Birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyevanın müstəsna qayğısı ilə əhatə olunmuşlar.

Dövlətimizin qüdrətlənməsinə, yeni növ koronavirus (COVID-19) pandemiyasının yaratdığı çətinliklərə baxmayaraq sosial yönümlü siyasətin reallaşdırılmasına, insanları narahat edən problemlərin aradan qaldırılmasına, bütövlükdə ölkəmizdə həyata keçirilən hərtərəfli islahatlara və görülməli böyük işlərə Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın

çoşxəli fəaliyyəti misilsiz töhfələr verməkdədir.

Prokurorluq orqanları dövlətin əsas sütunlarından biridir

Ölkədə ictimai həyatın bütün sahələrini əhatə edən sistemli islahatlar, dövlət idarəçiliyində çağdaş yanaşmanı önə çəkən ardıcıl tədbirlər hüquq sisteminin ən yüksək beynəlxalq standartlara uyğun formalaşdırılmasına və müasir dövrün tələbləri səviyyəsində təkmilləşməsinə zəmin yaradaraq prokurorluq orqanlarının da ardıcıl və müntəzəm inkişafını təmin etmişdir.

Əminliklə deyə bilərik ki, Azərbaycan prokurorluğunun qanunun aliliyinin təmin olunmasına, cinayətkarlıqla mübarizəyə xidmət edən bir qurum kimi formalaşması, onun fəaliyyətinin hərtərəfli təminatı üçün qanunvericilik və maddi-sosial bazanın yaradılması ölkəmizdə həyata keçirilən məhkəmə-hüquq islahatlarının memarı kimi yalnız xalqımızın Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin dövlətçilik siyasəti, yüksək qayğısı və dəstəyi nəticəsində mümkün olmuşdur.

Prokurorluq orqanlarının ölkədə bərqərar olmuş ictimai-siyasi sabitliyin qorunması, qanunçuluğun təmini, insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində fəaliyyətini daim yüksək qiymətləndirən Ulu Öndərin “Respublika prokurorluğu və baş prokuroru Azərbaycan dövlətçiliyinin əsas sütunlarından biridir” sözləri prokurorluğa ali səviyyədə olan diqqət və önəmin bariz nümunəsi hesab edilmişdir.

Təsədüfi deyil ki, Ümummilli Liderin təşəbbüsü və bilavasitə rəhbərliyi ilə hazırlanaraq 12 noyabr 1995-ci il tarixdə keçirilmiş referendumla qəbul olunmuş müstəqil Azərbaycan Respublikasının ilk Konstitusiyasında prokurorluğa xüsusi maddə həsr edilərək dövlət idarəetmə sistemində bu təsisatın yeri

məhkəmə hakimiyyəti orqanları sırasında müəyyənləşdirilməklə quruma ilk dəfə olaraq konstitusion status verilmişdir.

Ulu Öndərin layiqli davamçısı cənab İlham Əliyev tərəfindən cinayətkarlığa, korrupsiyaya və kriminal xarakterli bütün mənfi təzahürlərə qarşı mübarizənin yeni müstəviyə qaldırılması, bu sahədə işin təşkilinə məsul olan hüquq mühafizə, o cümlədən prokurorluq orqanlarının fəaliyyətində səmərəliliyin artırılması, maddi-texniki təminatın yaxşılaşdırılması və əməkdaşların hərtərəfli dövlət qayğısı ilə əhatə olunması üçün məqsədyönlü addımlar atılmışdır.

Ölkə rəhbərinin 27 sentyabr 2008-ci il tarixli sərəncamı ilə “Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun fəaliyyətinin müasirləşdirilməsinə dair 2009-2011-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi milli prokurorluq orqanlarının müasirləşməsi baxımından xüsusi önəmə malik bir addım olmuşdur.

Bu gün Azərbaycanda milli prokurorluq orqanlarının yaranmasının 103-cü ili tamam olmaqla prokurorluq işçiləri, prokurorluğun veteranları, bütün hüquq ictimaiyyəti üçün əlamətdar bir hadisə kimi böyük ruh yüksəkliyi ilə qeyd edilir.

Ölkəmiz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra dövlətimizin üzləşdiyi siyasi və iqtisadi tənəzzül, vətəndaş müharibəsi təhlükəsi prokurorluq orqanlarının da fəaliyyətinə təsirsiz ötürməmiş, bu dövrdə cinayətkarlığın, insan hüquq və azadlıqlarının kütləvi şəkildə pozulması halları vüsət almışdır.

Yalnız Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyevin xalqın təkidlə tələbi ilə siyasi hakimiyyətə qayıdışından sonra həyata keçirilən təxirəsalınmaz və qətiyyətli tədbirlər sayəsində ölkəmizdə dövlət çevrilişi cəhdləri, separatizm təhlükəsi aradan qalxmış, cinayətkarlığa qar-

şı barışmaz mübarizə elan edilməklə ictimai-siyasi sabitlik əldə edilmiş, demokratik hüquqi dövlət quruculuğu prosesinə başlanılmışdır.

Azərbaycan prokurorluğunun öz xalqının və müstəqil dövlətçiliyin maraqlarına xidmət edən, konstitusion statuslu, yüksək dünya standartlarına uyğun təsisat kimi formalaşması Ulu Öndər tərəfindən hazırlanaraq həyata keçirilməyə başlanılmış, sonradan onun layiqli davamçısı, müdrik və uzaqgörən dövlət başçısı cənab İlham Əliyev tərəfindən yeni dövrün tələbləri nəzərə alınmaqla müasir müstəvidə uğurla reallaşdırılan hüquqi dövlət quruculuğu konsepsiyasının gerçəkləşdirilməsi sayəsində mümkün olmuşdur.

Sevindirici haldır ki, məhz Ümummilli Lider Heydər Əliyevin prokurorluğa və prokurorluq işçilərinə diqqətinin və yüksək dövlət qayğısının təzahürü olan 17 iyul 1998-ci il tarixli sərəncamı ilə milli prokurorluq orqanlarının yarandığı gün - oktyabr ayının 1-i prokurorluq işçilərinin peşə bayramı günü kimi təsis edilməklə qeyd olunmağa başlanmışdır.

Müasirləşən prokurorluq orqanları

Dövlət başçısının dəstəyi ilə prokurorluqda yeni müstəvidə islahat tədbirləri davam etdirilməklə şəffaflığın təmin edilməsi, elmi-texniki nailiyyətlərin tətbiqi, maddi-texniki bazanın və əməkdaşların sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi, işin səmərəliliyini artırmağa və mövcud çatışmazlıqları təxirə salınmadan aradan qaldırmağa təminat verən icra və nəzarət mexanizminin yaradılması istiqamətində kompleks tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Ölkə rəhbəri tərəfindən mayın 1-də baş prokuror vəzifəsinə təyinatla əlaqədar qəbul edilərkən səsləndirilən "Biz islahatlar aparmaqla ölkəmizi gücləndiririk və ölkəmizin gələcək dayanıqlı inkişafını şərtləndiririk.

Ümid edirəm ki, Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğu bu islahatların aparılmasında uğurlar qazanacaq" sözləri prokurorluq orqanlarında beynəlxalq standartlara və milli dövlətçilik maraqlarına əsaslanmaqla müasir məzmunlu islahatların əsasını qoymuşdur.

Prokurorluğun ölkəmizin müntəzəm irəliləyişlərlə müşahidə olunan dayanıqlı və davamlı tərəqqisinə, cəmiyyətdə formalaşan yeni çağırışlara adekvat uyğunlaşması və fəaliyyətində şəffaflığın təmin edilməsi məqsədilə qısa müddət ərzində əsaslı struktur və kadr islahatları həyata keçirilmiş, funksional idarəetmənin səmərəliliyinin artırılması məqsədilə işin təşkilinə dair vahid mexanizmlər müəyyən edilmişdir.

Prezident İlham Əliyevin 10 iyun 2020-ci il tarixli sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğunun yeni strukturu təsdiq edilməklə baş prokurorun yeni müavini ştatı təsis edilmiş, daha mobil və dinamik idarəetmə məqsədilə Baş Prokurorluğun idarə və şöbələrinin sayı 15-dən 18-ə çatdırılmış, bəzi idarələr ləğv edilmiş, həmçinin mərkəzi aparatın yeni, Xidməti araşdırmalar, Cinayət təqibindən kənar icraatlar və Xüsusi müsadirə məsələlərinin əlaqələndirilməsi idarələri yaradılmışdır.

Prokurorluq orqanları daim möhtərəm cənab Prezident İlham Əliyevin diqqət və qayğısı ilə əhatə olunmuş, bu baxımdan dövlət başçısının fevralın 8-də Baş Prokurorluğun yeni inzibati bina kompleksinin açılışında iştirakı quruma göstərilən etimadla yanaşı, prokurorluq orqanlarının fəaliyyətinin ən müasir tələblər səviyyəsində təkmilləşdirilməsi, infrastrukturunun yaxşılaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən islahatların ardıcılığını nümayiş etdirmişdir.

Görülən işlərin davamı olaraq, hərbi prokurorluq orqanlarının fəaliyyətinin daha sə-

mərəli təşkilini təmin etmək məqsədilə dövlət başçısının sərəncamı ilə Qubadlı, Kəlbəcər Hərbi Prokurorluğu və Qarabağ Hərbi Prokurorluğunun əsasında Ağdam Hərbi Prokurorluğu yaradılmışdır.

Bu günlərdə Qubadlı və Kəlbəcər hərbi prokurorluqlarının inzibati binalarının istifadəyə verilməsi işğaldan azad edilmiş ərazilərimizin yenidən həyata qaytarılmasına dair dövlət siyasətinin həyata keçirilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Prokurorluqda aparılan müasir məzmunlu islahat tədbirlərinin davamı kimi qurumun maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, elmi-texniki nailiyyətlərdən istifadə etməklə fəaliyyətdə səmərəliliyinin artırılması işində müstəsna önəmə malik cənab Prezidentin 7 may 2021-ci il tarixli fərmanı bir daha ölkə rəhbərinin quruma olan inam və etimadının göstəricisi olmuşdur.

Prokurorluğun fəaliyyət istiqamətləri üzrə görülmüş işlər

Prokurorluq orqanlarının bütün səyləri, ilk növbədə, dövlət başçısının rəhbər göstərişlərindən irəli gələn vəzifələrin icra edilməsinə, müasir məzmunlu islahatların davam etdirilməklə işin daha da təkmilləşdirilməsinə, möhkəm nizam-intizam yaradılmaqla bütün mənfi təzahürlərin vaxtında aradan qaldırılmasını təmin edən işlək nəzarət mexanizminin yaradılmasına istiqamətləndirilmişdir.

Daxili işlər, dövlət təhlükəsizliyi və digər hüquq mühafizə orqanları ilə birgə fəaliyyətin nəticəsi olaraq ölkədə dayanıqlı ictimai-siyasi sabitlik qorunaraq dövlət maraqlarının müdafiəsi, cinayətkarlığa qarşı qətiyyətli mübarizə aparılmaqla kriminogen durumun sabitliyi və bütün mənfi təzahürlərin qarşısının alınması təmin edilir.

Həyata keçirilmiş səmərəli birgə tədbirlərin

nəticəsi olaraq cinayətkarlığın dinamikasında və xarakterində müsbət cəhətlər davam etmiş, xüsusən əvvəlki illərdə bağlı qalmış ağır və xüsusilə ağır cinayətlərin, o cümlədən qeyri-aşkar şəraitdə törədilmiş 5 qəsdən adam öldürmə cinayətinin peşəkar istintaq-əməliyyat tədbirləri ilə açılması təmin edilməklə təqsirli şəxslər məhkəmə məsuliyyətinə verilmişlər.

Ümumilikdə ölkə üzrə hazırkı dövrədək cəmi 10622 cinayət işinin istintaqı tamamlanmışdır ki, bunlardan 883-ü prokurorluq orqanlarında istintaq edilmişdir. Prokurorluq orqanları tərəfindən 571, ümumilikdə isə digər istintaq qurumları ilə birgə 8378 cinayət işinin ittiham aktları ilə məhkəmələrə göndərilməsi təmin edilmişdir.

İbtidai araşdırma mərhələsində cinayət işləri üzrə vurulmuş ziyanın ödənilməsinin təmin edilməsi məqsədilə istintaqı başa çatdırılmış cinayət işləri üzrə 21 milyon 184 min manat məbləğində əmlak üzərinə həbs qoyulmuşdur.

Görülmüş işlərlə yanaşı, cəzanın labüdlüyü prinsipinin təmin edilməsi üçün ötən illərdən bağlı qalan cinayət işləri üzrə təqsirli şəxslərin müəyyənləşdirilməsi məqsədilə zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsi, istintaq taktikası və metodikasının, kriminalistikanın müasir elmi-texniki nailiyyətlərindən daha səmərəli istifadə olunmasının təmin edilməsi, eləcə də artım tendensiyası qeydə alınmış cinayətlərin profilaktikası istiqamətində zəruri tədbirlərin görülməsi qarşıda duran vəzifələrdəndir.

Dünya ölkələrini təşviş və həyəcanda saxlayan koronavirus infeksiyasının ölkəmizdə geniş yayılmasının qarşısının alınması məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında müdriklik və uzaqgörənliklə həyata keçirilmiş çoxşaxəli qabaqlayıcı tədbirlər, pandemiyanın

iqtisadiyyata vurduğu zərbələr fonunda insanların sağlamlığı və sosial təminatının ön plana çəkilməsi ölkəmizi gözəgörməz düşmənin ilk həmlələrindən xilas edə bilmiş, həyata keçirilən uğurlu vaksinasiya strategiyası nəticəsində əhalimizin artıq böyük bir hissəsi peyvənd olunmuşdur.

Ötən dövr ərzində həyata keçirilən tədbirlərə zidd olaraq qanunsuz hərəkətlərə yol vermiş şəxslər barəsində, o cümlədən maddi maraq müqabilində saxta vaksin sertifikatlarının verilməsi, aztəminatlı ailələrə ayrılmiş yardım paylarının mənimsənilməsi, təyinatından kənar və ya ədalətsiz bölüşdürülməsi, yerli icra hakimiyyəti orqanlarının vəzifəli şəxsləri tərəfindən xüsusi karantin rejimində sərbəst hərəkət hüququ verən arayışların verilməsi faktları üzrə prokuror nəzarəti tədbirləri ilə cinayət işləri başlanmaqla zəruri tədbirlər görülmüşdür.

Vətən müharibəsində prokurorluğun fəaliyyəti

Qürurla qeyd etməliyəm ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən “Dəmir yumruq” hərbi əməliyyatları zamanı cəmiyyətimizlə bərabər səfərbər olan prokurorluq orqanları aidiyyəti dövlət qurumları ilə əlaqəli şəkildə fəaliyyət göstərərək üzərlərinə düşən vəzifələri layiqincə yerinə yetirmişlər.

Xüsusi vurğulamaq istərdim ki, ölkə rəhbəri cənab İlham Əliyevin 31 dekabr 2020-ci il tarixli sərəncamı ilə xidməti vəzifələrinin yerinə yetirilməsində fərqləndiklərinə görə 38 əməkdaşın yüksək dövlət təltiflərinə layiq görülməsi prokurorluğun kollektivinin böyük sevincinə səbəb olmaqla göstərilən bu yüksək etimad fəaliyyətimizi daha da yüksək tələblər səviyyəsində qurmağa, gündəlik işimizdə səmərəliliyin artırılmasına rəvac vermişdir.

Müharibənin gedində qanunsuz erməni birləşmələrinin törətdikləri hər bir cinayət faktı üzrə döyüş əməliyyatlarının aparıldığı şəraitdə mümkün istintaq hərəkətləri həyata keçirilməklə zəruri tədbirlər görülmüşdür.

Xain düşmənin beynəlxalq konvensiyalarda təsbit olunan müharibə qaydalarını kobud şəkildə pozaraq cəbhə zonasından kənarda yerləşən şəhərlərimizi və kəndlərimizi, infrastruktur obyektlərini raket zərbələri, o cümlədən qadağan olunan silahlarla atəşə məruz qoyması, namərd hücumlarla onlarca dinc sakinin qətlə yetirilməsi ilə bağlı Baş Prokurorluğun İstintaq idarəsində Cinayət Məcəlləsinin müvafiq maddələri ilə 75 cinayət işi başlanmaqla işğaldan azad edilmiş 7 şəhər, 11 qəsəbə və 519 kəndə baxış keçirilmiş, digər zəruri istintaq hərəkətləri həyata keçirilmişdir.

Bundan başqa, dövlət başçısının “Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad olunmuş ərazilərində müvəqqəti xüsusi idarəetmənin təşkili haqqında” 29 oktyabr tarixli fərmanından və bu istiqamətdə tapşırıqlarından irəli gələn vəzifələrin icrasının təmin olunması diqqət mərkəzində saxlanmaqdadır.

Bu məqsədlə erməni vandalizmi nəticəsində talan edilmiş, dağıdılmış yaşayış məntəqələrinə, tarixi, dini-mədəni abidələrə və digər əmlaklara dəymiş ziyanın, eləcə də atəşkəsin davam etdiyi dövrdə əldən çıxmış faydanın məbləğlərinin müəyyən edilməklə beynəlxalq məhkəmələrə müraciət olunması istiqamətində prokurorluq orqanları tərəfindən digər qurumlarla əlaqəli şəkildə müvafiq işlər davam etdirilir.

Eyni zamanda işğal olunmuş ərazilərdə xarici ölkələrin konkret şirkətlərinin ekologiya və yerin təkinin istismarı qaydalarının kobud şəkildə pozulması ilə nəticələnən qanunsuz sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaları

faktları ilə bağlı cinayət işləri üzrə, həmçinin əzəli torpaqlarımızda qanunsuz məskunlaşmanı həyata keçirən bütün təqsirli şəxslərin beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində məsuliyyətə cəlb edilməsi istiqamətində zəruri istintaq-əməliyyat tədbirləri aparılır.

Vətən müharibəsi zamanı Respublika Hərbi Prokurorluğu tərəfindən də Müdafiə Nazirliyi, Sərhəd Qoşunları və digər qurumlarla birlikdə zəruri tədbirlər görülmüşdür.

Korrupsiyaya qarşı mübarizə diqqət mərkəzindədir

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin həyata keçirdiyi dövlət siyasətinin və strateji inkişaf konsepsiyasının prioritetlərinə uyğun olaraq ölkədə korrupsiyaya qarşı ardıcıl və sistemli mübarizə aparılır.

Bu sosial bəlayə qarşı əks-təsir mexanizmlərindən daha geniş istifadə edilməklə onun baş verməsinə səbəb olan və şərait yaradan halların aradan qaldırılması istiqamətində mühüm islahatlar davam etdirilərək bu sahədə həyata keçirilmiş kompleks tədbirlər dinamik iqtisadi inkişafı təmin etməyə imkan vermişdir.

Korrupsiyaya qarşı mübarizə prokurorluğun fəaliyyətinin ən önəmli istiqaməti olaraq bu sahədə səmərəliliyin artırılması və daha intensiv tədbirlərin həyata keçirilməsi məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilməklə işin effektivliyinin yüksəlməsinə nail olunmuşdur.

Korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində prokurorluq orqanlarına inamın artmasının nəticəsi olaraq ötən ilin peşə bayramından hazırkı dövrdə olan müddətdə Baş prokuror yanında Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Baş İdarəsində vətəndaşların 9109, o cümlədən 161 saylı "Qaynar xətt" əlaqə mərkəzinə daxil olmuş 4367 müraciətinə baxılmaqla, prokuror təsir tədbiri aktlarından istifadə

edilməklə aidiyyəti qurumlarla əlaqəli şəkildə qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsi, o cümlədən cinayət işlərinin başlanması təmin edilmişdir.

Bu müddət ərzində baş idarənin əməliyyat qurumları tərəfindən həyata keçirilən 34 əməliyyat tədbiri nəticəsində 71 şəxs cinayət başında yaxalanmış, əməliyyat üsul və vasitələrindən istifadə etməklə korrupsiya hüquqpozmaları barədə əldə edilmiş məlumatlar əsasında 115 cinayət işi başlanmışdır.

Qeyd edilən dövrdə baş idarə tərəfindən 404 şəxs barəsində 221 cinayət işi baxılması üçün məhkəmələrə göndərilmiş, 11 hüquqi şəxs barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə məhkəməyədək icraat aparılaraq, hüquqi şəxslər və onun rəhbərləri məhkəmə məsuliyyətinə verilmişdir.

Məhkəmələrə göndərilmiş işlər üzrə vurulmuş maddi ziyan 153 milyon 887 min manat təşkil etməklə ibtidai istintaq dövründə 11 milyon 301 min manatın ödənilməsi, həmçinin 77 milyon 715 min manat məbləğində əmlak üzərinə həbs qoyulmaqla ümumilikdə 89 milyon 16 min manat (57,8%) məbləğində ziyanın bərpası təmin olunmuşdur.

Bundan başqa, icraatına xitam verilmiş işlər üzrə 4 milyon 587 min manat məbləğində maddi ziyan ödənilməklə cinayət məsuliyyətindən azad olunmuş şəxslər tərəfindən dövlət büdcəsinə əlavə olaraq 1 milyon 62 min manat məbləğində pul vəsaiti ödənilmişdir.

Korrupsiya ilə mübarizədə beynəlxalq təşkilatların tövsiyələrinin, müvafiq konvensiyaların müddəalarının yerinə yetirilməsi, digər ölkələrin uğurlu təcrübələrinin və əldə olunmuş nailiyyətlərinin öyrənilməsi, qarşılıqlı təcrübə mübadiləsinin, ikitərəfli və çoxtərəfli tədbirlərin keçirilməsi, habelə antikorrupsiya qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi və ümumilikdə beynəlxalq əməkdaşlığın inkişaf et-

dirilməsi istiqamətində bir sıra mühüm tədbirlər həyata keçirmişdir.

Belə ki, 17-31 may 2021-ci il tarixlərdə İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (OECD) tərəfindən ölkəmizin 5-ci raund pilot qiymətləndirilməsi prosedurunun növbəti mərhələsi kimi virtual müsahibələr keçirilməklə korrupsiyaya qarşı mübarizə strategiyası fonunda iqtisadiyyat, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının fəaliyyəti də daxil olmaqla 13 fərqli mövzu üzrə müsahibələr aparılmış, ekspert heyətinin sualları müvafiq qurumların nümayəndələri tərəfindən cavablandırılmışdır.

Göstərilənlərlə yanaşı, yenidən formalaşdırılmış Baş prokuror yanında Elmi-Məsələhət Şurasının 17 iyun tarixli üçüncü iclası çərçivəsində şuranın Antikorrupsiya Təlim Mərkəzinin yaradılması bu sahədə mütəxəssislərin peşəkarlığının artmasına xidmət edəcəkdir.

Dövlət başçısı cənab İlham Əliyevin qeyd etdiyi “Heç kimdə immunitet yoxdur və ola bilməz. Hər kəs bilməlidir ki, heç kim məsuliyyətdən canını, yaxasını qurtara bilməz” fikirlərinə uyğun olaraq prokurorluq orqanları tərəfindən ölkəmizdə həyata keçirilən quruculuq işlərinə, sosial, iqtisadi və siyasi sahədə aparılan islahatlara kölgə salan, habelə əhəlinin haqlı narazılığına səbəb olan neqativ təzahürlərə qarşı qətiyyətli mübarizə davam etdiriləcəkdir.

Ədalət mühakiməsində dövlət ittihamının rolu

Ümumbəşəri dəyərlərə və demokratik prinsiplərə əsaslanan məhkəmə-hüquq islahatları ölkəmizdə insan hüquq və azadlıqlarının təminatlı müdafiəsi mexanizminin əsasını qoymuşdur.

Sosial ədalətin bərpası, məhkumun islah

olunması və həm məhkumlar, həm də başqa şəxslər tərəfindən yeni cinayətlərin törədilməsinin qarşısını almaq məqsədi daşıyan cəza-hüquq siyasətinə uyğun olaraq məhkəmələrin və prokurorluq orqanlarının işinin müasir dövrün tələblərinə və beynəlxalq standartlara uyğun təşkil edilməsi prosesi sistemli olaraq davam etdirilir.

Bu baxımdan birinci, appelyasiya və kassasiya instansiyası məhkəmələrində ədalət mühakiməsi zamanı yalnız prokurorluq orqanları tərəfindən həyata keçirilən dövlət ittihamı funksiyası qurumun əsas fəaliyyət istiqamətlərindən olmaqla insan hüquq və azadlıqlarının təminatının mühüm vasitəsidir.

Dövlət ittihamçıları toplanmış sübutlar əsasında cinayət törətməkdə təqsirli bilinən şəxsləri ifşa etməklə dövlət tərəfindən həyata keçirilən qanunçuluq, ədalət və əmələ görə məsuliyyət prinsiplərinə əsaslanan cinayətkarlığa qarşı mübarizəyə dair siyasətin həyata keçirilməsində yaxından iştirak edirlər.

Cari il ərzində dövlət ittihamçılarının iştirakı ilə məhkəmələrdə 15950 şəxs barəsində 13762 cinayət işi və məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat üzrə materiallara baxılaraq yekun qərarlar qəbul edilmiş, ümumilikdə 960 qərardan protest verilmişdir.

Qeyd etmək istərdim ki, istər Vətən müharibəsi zamanı, istərsə də sonrakı dövrdə ölkəmizə qarşı terrorçuluq və digər təxribat xarakterli hərəkətlərə yol vermiş diversant qrupun üzvlərinin təqsirləndirilmələrinə dair cinayət işləri üzrə dövlət ittihamının peşəkarcasına müdafiəsi aparılmaqla məhkəmə qarşısında ifşa olunmaları təmin olunmuşdur.

Cinayət təqibindən kənar icraatlarda iştirak təmin edilir

Prokurorluq orqanlarının müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq qarşısında duran

əsas vəzifələrdən biri də cinayət-prosessual fəaliyyətlə yanaşı, cinayət təqibindən kənar icraatlarda, xüsusilə inzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatın aparılmasında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və qanunlarının tətbiqinə və icrasına prokuror nəzarətinin həyata keçirilməsindən ibarətdir.

Bu baxımdan inzibati və mülki icraatda insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində fəaliyyəti diqqət mərkəzində saxlanılmaqla hökm və ya məhkəmənin digər yekun qərarlarının icrası, xarici dövlətlərin məhkəmələrinin hökmlərinin və ya digər yekun qərarlarının tanınması, həmçinin yetkinlik yaşına çatmayanların maraqlarının qorunması, ekoloji təhlükəsizliyin və ətraf mühitin mühafizəsinin hüquqi vasitələrlə təmin olunması istiqamətində zəruri tədbirlər görülmüşdür.

Bu sahədə inzibati xəta haqqında protokol tərtib etmək səlahiyyətinə malik qurumlarla işgüzar əlaqələrin qurulması təmin olunmaqla ötən bir il ərzində 97 şəxs barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraatın başlanması haqqında qərar qəbul edilmiş, həmçinin mülki mühakimə icraatı qaydasında və yetkinlik yaşına çatmayanların işləri üzrə məhkəmələrdə baxılmış işlər üzrə 10 valideynin valideynlik hüquqlarının məhdudlaşdırılmasına dair məhkəmələrdə iddialar qaldırılmış, qanunsuz rəftara, əzab və işgəncələrə məruz qalmaları ilə əlaqədar 8 uşaq sığınacaq və körpələr evinə yerləşdirilmişdir.

Eyni zamanda sosial şəbəkələrdə dövlət orqanlarının həyata keçirdiyi tədbirlərə kölgə salan təxribat xarakterli informasiyanın yayılması faktları araşdırılmaqla, həqiqəti əks etdirməyən həmin məlumatları ictimailəşdirən şəxslər barəsində qanunamüvafiq tədbirlər görülərək qanun pozuntusuna yol verməkdən çəkindirmək haqqında xəbərdarlıqlar edilmişdir.

Cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanın ödənilməsi xüsusi müsadirənin təmini kimi

Prokurorluğun cəmiyyətin və dövlətin mənafeyinin qorunması məqsədilə mülki hüquqi vasitələrlə cinayət nəticəsində dəymiş ziyanın ödənilməsi, cinayət yolu ilə əldə edilmiş və xüsusi müsadirənin obyektı olan üzərinə həbs qoyulan bütün növ aktivlərin, o cümlədən, kriptovalyuta vəsaitlərinin izlənilməsi, aşkar edilməsi və bərpası məqsədilə Azərbaycan Respublikası və xarici ölkələrin məhkəmələrində iddia qaldırmaqla bu sahədə səmərəli nəticələrin əldə olunması əsas vəzifələrdəndir.

Bu sahədə aparılmış islahatların nəticəsi olaraq prokurorluq orqanlarında istintaq olunan cinayət işləri üzrə vurulmuş maddi ziyan, üzərinə həbs qoyulan əmlakların, pul vəsaitlərinin, qiymətli əşyaların cinayət işlərinin müxtəlif instansiyaları üzrə hərəkəti, xüsusi müsadirənin tətbiqi üçün hökmlərin icrası qaydasında xüsusi müsadirə edilmiş əmlakların satışı və dövlət büdcəsinə daxil olan vəsaitlərə dair məlumatları özündə əks etdirən elektron məlumat bazası yaradılmışdır. Cinayət işlərinin istintaqı zamanı ibtidai istintaq müddətində vurulmuş ziyanın ödənilməsi ilə əlaqədar vəsaitlərin elektron qaydada prokurorluğun depozit hesabına yerləşdirilməsinin tətbiq edilməsinə başlanılmışdır.

Ötən müddətdə xarici ölkələrdə yerləşən əmlakların müsadirə edilməsi məqsədilə Baş Prokurorluq tərəfindən zəruri tədbirlər görülməklə Aktivlərin Bərpası üzrə Kemden Qurumlararası Şəbəkəsinin (CARIN) İdarəetmə qrupunun ümumi illik yığıncağında ölkəmiz şəbəkəyə müşahidəçi qismində üzv qəbul olunmuş və artıq bir neçə cinayət işi üzrə CARIN vasitəsilə cinayət yolu ilə əldə edilmiş vəsait hesabına xarici ölkələrdə da-

şınmaz əmlakların müəyyən edilərək gələcəkdə müsadirə olunması istiqamətində işlərə start verilmişdir.

Həyata keçirilmiş tədbirlərlə təqsirləndirilən şəxslərə məxsus çoxsaylı daşınar və daşınmaz əmlaklar, bank hesabları müəyyən edilməklə həmin əmlakların üzərinə müvafiq məhkəmə qərarı ilə həbs qoyulması təmin edilmiş, həmçinin ilk dəfə olaraq məhkum edilmiş şəxslərin xaricdə olan əmlaklarının müsadirə edilməsi üçün həmin ölkələrin səlahiyyətli orqanlarına vəsatətlər göndərilmişdir.

Kadr siyasəti

Gənclərə hərtərəfli diqqət və qayğının göstərilməsi, onların sosial-iqtisadi, elmi-mədəni və digər sahələrdə irəli çəkilməsi, potensiallarından daha geniş istifadə edilməsi ölkədə həyata keçirilən sosialyönümlü dövlət siyasətinin tərkib hissəsidir.

Yüksək ixtisaslı, peşəkar milli kadrların yetişdirilməsi, onların irəli çəkilməsi məsələlərinə hər zaman xüsusi əhəmiyyət verən Ümummilli Lider Heydər Əliyevin 19 iyun 2001-ci il tarixli fərmanı ilə "Prokurorluğa işə qəbul olunmaq üçün namizədlərlə müsabiqə keçirilməsi qaydaları haqqında Əsasnamə" təsdiq edilərək prokurorluq orqanlarına işə qəbulun ən sivil və demokratik üsulu olan müsabiqə yolu ilə, şəffaf prosedurlar əsasında aparılması qaydaları müəyyən edilmişdir.

Bu qaydalar prokurorluğun kadr tərkibinin hərtərəfli, savadlı və yüksək mənəvi keyfiyyətlərə malik, vətənpərvərliyi və dövlətçilik ideyalarına sədaqəti ilə seçilən gənc mütəxəssislər hesabına komplektləşdirilməsinə şərait yaratmışdır.

2002-ci ildən başlayaraq Dövlət İmtahan Mərkəzi ilə əlaqəli şəkildə, tam aşkarlıq şə-

raitində dövlət qurumları, vətəndaş cəmiyyəti təsisatları və beynəlxalq təşkilatlar, eləcə də kütləvi informasiya vasitələri nümayəndələrinin iştirakı ilə prokurorluq orqanlarına qəbulla bağlı keçirilmiş 22 müsabiqədə 2021-ci ildə 100 nəfər olmaqla, ümumilikdə uğur qazanmış 1011 gənc hüquqşünas prokurorluq orqanlarına qulluğa qəbul edilmişdir ki, onlar da hazırda prokurorluq işçilərinin 78,5 faizini təşkil edir. Diqqətəlayiq haldır ki, müsabiqə yolu ilə qulluğa qəbul olunmuş işçilərin bir çoxu yuxarı təsnifat vəzifələrə irəli çəkilmiş, o cümlədən 92 nəfəri Baş Prokurorluqda idarə rəisi, rayon, şəhər və ərazi hərbi prokuroru vəzifələrinə təyin edilmişdir.

Gənc mütəxəssislərin qulluğa qəbulu istiqamətində tədbirlərin davamı olaraq cari ilin 31 may tarixində işə qəbul olunmaq arzusunda olan şəxslər üçün Baş Prokurorluq tərəfindən növbəti - 23-cü müsabiqə elan edilməklə hazırda sənəd qəbulu davam etdirilir.

Dövlət başçısı cənab İlham Əliyevin mayın 1-də baş prokuror vəzifəsinə yeni təyinatı ilə əlaqədar qəbul edərkən səsləndirdiyi "Həm bu gün fəaliyyətdə olan kadrların peşəkarlığının təkmilləşdirilməsi üçün əlavə tədbirlər görülməlidir, həm də prokurorluq orqanlarına yeni qəbul olunacaq işçilər yüksək peşəkarlığa malik olmalıdırlar" tövsiyəsi əsas götürülməklə prokurorluğun kadr korpusunun keyfiyyətinin artırılması, perspektivli gənc mütəxəssislər hesabına yenilənmə, kadr siyasətinin günün tələbləri əsasında həyata keçirilməsi prioritet hədəflərdir.

Beynəlxalq əməkdaşlığın inkişafı diqqət mərkəzindədir

Ötən dövrdə prokurorluq orqanlarının fəaliyyətində səmərəliliyin artırılması ilə bağlı həyata keçirilən tədbirlərlə yanaşı,

beynəlxalq tərəfdaşlarla qarşılıqlı münasibətlərin inkişafına da xüsusi diqqət yetirilmişdir.

Bu müddətdə rəhbərlik etdiyim nümayəndə heyətləri Rusiya Federasiyası və Türkiyə Respublikasında işgüzar səfərlərdə olmuş, həmçinin Rusiya Federasiyası baş prokurorunun və Türkiyə Respublikası Ali Məhkəməsi baş prokurorunun rəhbərlik etdikləri nümayəndə heyətlərinin ölkəmizə işgüzar səfərləri zamanı onların dövlət başçısı cənab İlham Əliyev tərəfindən qəbul edilməsi iki-tərəfli əlaqələrin yeni müstəvidə davam etdirilməsinə hərtərəfli zəmin yaratmışdır.

Beynəlxalq səviyyəli görüşlərin, həyata keçirilən səfərlərin hər biri Azərbaycanın prokurorluq orqanlarının nüfuz dairəsini genişləndirmişdir. Prokurorluğun rəhbərliyi tərəfindən beynəlxalq təşkilatların, bir sıra xarici ölkələrin Azərbaycandakı səfirlərinin, insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində çalışan və qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələrinin qəbulu, qarşılıqlı münasibətlərin qurulması və inkişafı prokurorluğun insan hüquqlarının müdafiəsi və müstəqil dövlətimizin hüquqi əlaqələrinin möhkəmlənməsinə xidmət edən fəaliyyətinin əsasını təşkil etmişdir.

Qeyd etməliyəm ki, prokurorluğun təmsil olduğu bütün beynəlxalq tədbirlərdə Ermənistanın ölkəmizə qarşı əsassız torpaq iddialarının əsl mahiyyəti, milli-etnik zəmində törədilmiş qırğınlar, terror aktları, torpaqlarımızın işğalını davam etdirməklə ötən ilin sentyabrında həyata keçirilmiş təxribatlar və buna cavab olaraq Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə başlamış əks-hücum əməliyyatları, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə baş vermiş vandallıqlar barədə geniş məlumat verilmişdir.

Koronavirus pandemiyasının yaratdığı

məhdudiyyətlərə baxmayaraq, ötən illərdə olduğu kimi, müxtəlif beynəlxalq təşkilatlarla - Beynəlxalq Prokurorlar Assosiasiyası (IAP), BMT-nin Narkotiklər və Cinayətkarlıq üzrə İdarəsi (UNODC), İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (OECD), Avropa Şurasının Korupsiyaya qarşı Dövlətlər Qrupu (GRECO), Beynəlxalq Antikorrupsiya Akademiyası (IACA) və digərləri, eləcə də bir çox ölkələrin prokurorluq orqanları ilə əməkdaşlıq uğurla davam etdirilmiş, prokurorluq işçiləri video-format rejimində çoxsaylı tədbirlərdə iştirak etməklə ölkəmizi təmsil etmişlər.

Prokurorluq orqanlarının beynəlxalq aləmdə nüfuzunun yüksəlməsinin nəticəsidir ki, cari ilin 4-5 may tarixlərində Niderlandın Haaqa şəhərində keçirilmiş Beynəlxalq Prokurorlar Assosiasiyasının İcraiyyə Komitəsinin videokonfrans formatında 51-ci iclası zamanı 2024-cü ilin sentyabr ayında təşkilatın 29-cu illik konfransı və ümumi yığıncağının Bakı şəhərində keçirilməsinə dair təklif qəbul edilmişdir.

Ötən müddətdə cinayət işləri üzrə istintaqın obyektivliyinin və tamlığının təmin edilməsi məqsədilə 50-dən artıq dövlətə hüquqi yardım göstərilməsinə dair 273 vəsatət göndərilmiş, həmçinin pandemiyanın yaratdığı çətinliklərə baxmayaraq prokurorluq orqanları tərəfindən digər aidiyyəti qurumlarla birgə zəruri tədbirlər görülərək cinayət törətməklə istintaqdan gizlənmiş 45 şəxs ölkəmizə ekstradisiya olunmuşdur.

Elmi-Məsləhət Şurasının fəaliyyəti mühüm əhəmiyyət kəsb edir

Prokurorluq orqanlarında aparılan islahatların tərkib hissəsi kimi prokurorluğun fəaliyyət istiqamətləri, o cümlədən ibtidai araşdırmanın aparılması və dövlət ittihamının müdafiəsi üzrə vahid təcrübənin formalaş-

dırılmasının, qanunların icra və tətbiq olunmasına prokuror nəzarətinin, hüquqyaradıcı və hüquq tətbiqedici fəaliyyətin elmi-nəzəri əsaslarını müəyyən etmək məqsədilə yenidən formalaşdırılmış Baş prokuror yanında Elmi-Məsləhət Şurasının fəaliyyəti bu cəhətdən mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Prokurorluq işçiləri ilə yanaşı, hüquqşünas alimlər, dövlət qurumlarının əməkdaşları və digər mühafizə hüquq orqanlarının təcrübəli işçilərindən ibarət şura prokurorluq orqanlarına həvalə edilmiş vəzifələrin həyata keçirilməsinə elmi-metodiki köməklik göstərməklə yanaşı, ölkəmizin hüquq ictimaiyyəti, aparıcı elm və təhsil müəssisələri, hüquq mühafizə orqanları akademiyları ilə əməkdaşlıq əlaqələrinin daha da inkişafına öz töhfəsini verməkdədir.

Ötən dövrdə şuraya daxil olan qurumlar, eləcə də tərəfdaş ölkələrin tədris qurumları, akademiyları arasında ikitərəfli və çoxtərəfli əməkdaşlıq əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi istiqamətində ciddi işlər görülməklə Baş Prokurorluqla Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası və Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidmətinin Tədris Mərkəzi arasında memorandumlar imzalanmışdır.

Belə ki, cari il iyulun 5-də Türkiyə Respublikasının Ədliyyə Akademiyası, sentyabrın 23-də isə Qazaxıstan Respublikasının Baş Prokurorluğu yanında Hüquq-mühafizə orqanlarının Akademiyası ilə tədris və elmi-tədqiqat fəaliyyəti sahəsində əməkdaşlıq haqqında memorandumlar imzalanmış, hazırda Belarus, Özbəkistan, eləcə də digər dövlətlərin hüquq mühafizə orqanlarının tədris qurumları ilə müvafiq sənədlərin imzalanması istiqamətində işlər davam etdirilir.

Prokurorluğun fəaliyyətində qanunçuluğun və şəffaflığın qorunması

Prokurorluq orqanlarında aşkarlığın və hesabatlılığın təmini qurumun müasir çağırışlara uyğun fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində əsas hədəflərindən biridir.

Ölkəmizdə mövcud dayanıqlı ictimai-siyasi sabitlik, dövlətimizin qüdrətinin artması hər bir vətəndaşımızı, o cümlədən hüquq mühafizə orqanları əməkdaşlarının gündəlik fəaliyyətlərini daha səmərəli təşkil etməklə böyük əzm və vicdanla işləyərək yüksək nəticələr və uğurlar qazanmağa sövq edir.

Buna görə də prokurorluq işçiləri üzərinə düşən məsuliyyəti, cənab Prezident İlham Əliyevin yüksək etimadını dövlətçilik ideyalarına sdaqətlə, xidməti vəzifələrinin icrasına daim vicdanlı münasibət bəsləməklə doğrultmağa çalışırlar.

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin “Sağlam mənəviyyət hər bir prokurorluq işçisi üçün, qanun keşiyində duran bizim hər bir məmurumuz üçün əsas meyar olmalıdır” sözləri, həmçinin dövlət başçısı cənab İlham Əliyevin məmur-vətəndaş münasibətlərinə, nümunəvi dövlət məmuruna dair tələb və tövsiyələri prokurorluğun fəaliyyətinin əsas meyarına çevrilmişdir.

Əminliklə deyə bilərəm ki, cənab Prezident tərəfindən səsləndirilən fikirlər prokurorluq işçiləri tərəfindən prioritet prinsip kimi qəbul edilərək xidməti fəaliyyət və xidmətdənkənar münasibətlərdə tətbiq edilir.

Prokurorluq işçilərinin fəaliyyətində yuxarıda qeyd olunan meyar və prinsiplərin bərqərar olmasında həyata keçirilən islahatlar çərçivəsində 30 iyul 2020-ci il tarixdə Baş Prokurorluğun “İşin Təşkili Qaydaları”nın qüvvəyə minməsi ilə normativ hüquqi baza sistemli hala salınmışdır.

İlk dəfə Baş Prokurorluğun strukturuna daxil olmayan, konkret vəzifələrin icrası üçün Ad hoc qurumlar olan Müsabiqə, Attestasiya, İntizam, Etik Davranış və Əmək Məsələləri komissiyaları təsis olunaraq funksiyaları təsbit edilmişdir.

Bununla yanaşı, Baş Prokurorluğun Kollegiya iclaslarının formatı dəyişdirilərək, onun prokurorluğun fəaliyyətinə dair ən mühüm məsələlərin real müzakirə olunub müvafiq qərarların qəbul edildiyi kollegial orqana çevrilməsi təmin edilmişdir.

Baş Prokurorluğun "İşin Təşkili Qaydaları"nın, etik davranış kodeksi və prinsiplərinin tələblərinin pozulmasına görə müvafiq intizam tənbehinin tətbiq oluna bilməsi hər bir əməkdaş tərəfindən normativ xarakterli hüquqi sənədlərin tələblərinə ciddi riayət edilməsinə real şərait yaratmaqla bir növ onun sanksiya mexanizmini müəyyən edir.

Baş Prokurorluğun yenilənmiş strukturunda birbaşa baş prokurora tabe olmaqla prokurorluq işçiləri barəsində icra və əmək intizamının, etik davranış, maraqlar toqquşmasının qarşısının alınması, şəffaflıq və korupsiyaya qarşı mübarizə qaydalarının pozulması ilə əlaqədar yoxlama aparən Xidməti araşdırmalar idarəsinin fəaliyyəti xüsusi önəm daşıyır.

Təəssüflə qeyd olunmalıdır ki, ötən peşə bayramından keçən müddət ərzində həmin idarə tərəfindən 55 prokurorluq işçisi barəsində aparılmış xidməti yoxlamalarla öz fəaliyyətini müasir tələblər səviyyəsində qura bilməyən, prokurorluq işçisinə yaraşmayan hərəkətlərə, xidməti intizamın kobud pozuntusuna yol verən və vəzifələrini layiqincə yerinə yetirə bilməyən 39 prokurorluq işçisi intizam məsuliyyətinə cəlb edilmiş, onlardan 5 nəfər vəzifədən azad olunmaqla 24 nəfərə töhmət və ya şiddətli töhmət, 10 nəfərə sair

intizam tənbehi tədbiri tətbiq edilmiş, həmçinin intizam məsuliyyətinə əsas verməyən pozuntular törətmiş digər əməkdaşların fəaliyyəti müvafiq qurumlarda müzakirə edilməklə nöqsanların təkrarlanmaması istiqamətində zəruri tədbirlər görülmüşdür.

Digər fəaliyyət istiqamətləri üzrə görülmüş işlər

Prokurorluq orqanlarının fəaliyyətində mühüm yer tutan sahələrdən biri də vətəndaşlara layiqli xidmət göstərilməsi, onların qəbulu, müraciətlərinə tam və hərtərəfli baxılması olmaqla qurum tərəfindən vətəndaş məmnunluğunun təmin edilməsi xüsusilə diqqət mərkəzində saxlanılır.

Bu sahədə fəaliyyətin səmərəli həyata keçirilməsinin təmin olunması məqsədilə yaradılmış "Çağrı Mərkəzi" fasiləsiz fəaliyyət göstərməklə vətəndaşlara ödənişsiz zəng etmək imkanı yaratmaqla daxil olmuş hər bir müraciət üzrə yoxlama aparılması təmin edilmişdir.

Tədbirlərin davamı olaraq, vətəndaşların prokurorluq orqanlarına müraciətlərini daha da asanlaşdırmaq və müraciətlərin baxılmasının gedişatını izləmək məqsədilə "Mobil vətəndaş" proqramı yaradılmışdır.

Eyni zamanda prokurorluq orqanlarında müraciətlərə baxılması qaydaları ilə bağlı vətəndaşların maarifləndirilməsinin həyata keçirilməsi məqsədilə mütəmadi olaraq izahedici video və fotolar hazırlanaraq ictimailəşdirilir, qurumun sosial şəbəkə hesablarında keçirilən "sual-cavab" sessiyalarında vətəndaşların sualları cavablandırılmaqla yanaşı, qeydə alınan müraciətlər üzrə yoxlamalar aparılır.

Ümumilikdə son bir il ərzində Baş Prokurorluqda 404 vətəndaşın qəbulu həyata keçirilmiş, o cümlədən 94 nəfər Baş Proku-

rorluğun rəhbərliyi tərəfindən qəbul edilmişdir ki, həmin qəbullar zamanı vətəndaşlardan daxil olmuş müraciətlərin hərtərəfli araşdırılması və qısa müddətdə qanuni həlli üçün zəruri tədbirlərin görülməsi təmin edilmişdir.

Bu sahədə xüsusən Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü uğrunda şəhid olmuş və itkin düşmüş şəxslərin ailə üzvlərinin, yaxın qohumlarının, o cümlədən sağlamlığını itirmiş vətəndaşlarımızın müraciətlərinə təxirəsalınmadan baxılmaqla, onların dərhal qəbul edilmələrinin təmin edilməsi, bu kateqoriyadan olan şəxslərə xüsusi diqqət göstərilməsi əsas vəzifələrdən hesab edilmişdir.

Son zamanlar ölkə ictimaiyyətini narahat edən intihar hadisələrinin minimuma endirilməsi və qarşısının alınması istiqamətində zəruri tədbirlərin görülməsi məqsədilə 23 iyun 2021-ci il tarixdə Baş Prokurorluğun təşkilatçılığı ilə müvafiq dövlət qurumları nümayəndələrinin iştirak etdiyi yüksək səviyyəli konfransın yekunu üzrə qurumlararası İşçi qrupun yaradılması qərara alınmışdır.

Həmin İşçi Qrupun ilk iclasında gələcək fəaliyyət istiqamətləri üzrə tədbirlər planı təsdiq edilərək icraya yönəldilmişdir. Hesab edirəm ki, nəzərdə tutulan tədbirlərin yerinə yetirilməsi bu sahədə istədiyimiz nəticələri əldə etməyə imkan verəcəkdir.

Eyni zamanda insan hüquqlarının təmin olunması ilə bağlı məsələlər içərisində məişət zorakılığının qarşısının alınması vacib istiqamət kimi müəyyənləşdirilməklə zəruri qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Bununla yanaşı, sintetik və təbii mənşəli narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının qanunsuz dövriyyəsi, hazırlanması ilə bağlı cinayətlər üzrə ibtidai araşdırma və əməliyyat-axtarış fəaliyyəti üzərində prokuror nəzarətinin güc-

ləndirilməsi qarşıda duran əsas vəzifələrdən biri hesab edilmişdir.

Bu sahədə cəza tədbirləri ilə yanaşı, xüsusilə gənclər arasında istehlakın təbliğ edilməsi hallarının qarşısının alınması istiqamətində maarifləndirmə işlərinin genişləndirilməsinin və digər zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsinin vacibliyi diqqət mərkəzində saxlanmaqdadır.

Prokurorluq orqanlarında işləmək arzusunda olan, hüquqşünaslıq ixtisası üzrə təhsil alan gənclərin təcrübə qazanmaları, institutional bacarıqlarının artırılması, intellektual və mənəvi inkişafı, asudə vaxtının səmərəli təşkili məqsədilə ictimai köməkçi qismində prokurorluq orqanlarında könüllü fəaliyyət göstərmələri də diqqətdə saxlanılmışdır.

Ötən dövrdə Baş Prokurorluğa müraciət etmiş 231 tələbənin müraciəti qeydiyyatla alınmaqla 185 nəfər prokurorluğun müvafiq struktur qurumlarında fəaliyyətə qəbul olunmuşdur. Müraciət etmiş gənclərin əksəriyyəti Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən ali təhsil müəssisələrinin, bir qismi isə xarici dövlətlərin ali təhsil müəssisələrinin tələbələridir.

Sonda dövlət başçısını və Azərbaycan xalqını əmin etmək istəyirəm ki, prokurorluq orqanları bundan sonra da dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi, ictimai-siyasi sabitliyin və əmin-amanlığın qorunması, cinayətkarlığa qarşı mübarizənin gücləndirilməsi, insan hüquq və azadlıqlarının etibarlı müdafiəsi üçün zəruri tədbirlərin görülməsini təmin edəcəkdir.

Kamran ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının baş prokuroru, II dərəcəli dövlət ədliyyə müşaviri, Beynəlxalq Prokurorlar Assosiasiyasının vitse-prezidenti.

BÖYÜK QƏLƏBƏNİN MÜKƏMMƏL DİPLOMATİYASI

İkinci Qarabağ müharibəsində Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələrinin müzəffər Ali Baş Komandanı Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə rəşadətli Ordumuzun qələbəsi və işğal olunmuş torpaqları azad etməsi tariximizə qızıl hərflərlə yazılmışdır. Bu qələbənin əldə edilməsində Azərbaycan Ordusunun şücaəti və qəhrəmanlığı ilə yanaşı, Prezident İlham Əliyevin misilsiz diplomatiyası əhəmiyyətli rol oynamışdır.

Bu qələbənin istər hərbi, istərsə də diplomatik aspektləri hazırda dünya ekspertləri tərəfindən ciddi şəkildə araşdırılmaqdadır. İlham Əliyevin “Qarabağ Azərbaycandır” çağırışı ilə böyük Zəfərə aparan diplomatiyası Azərbaycanın dünya birliyi tərəfindən qüdrətli bir ölkə kimi yenidən kəşf olunmasına gətirib çıxardı. Ölkəmiz nəinki regionda, eləcə də beynəlxalq aləmdə tamamilə yeni bir reallıq yaratdı. Bu diplomatiya Ümummilli Lider Heydər Əliyevin müdrik və uzaqgörən siyasətinin və diplomatik uğurlarının davamı və bir daha təsdiqi idi.

Ərazilərimizin işğalının aradan qaldırılması istiqamətində aparılan danışıqlar

Azərbaycan Respublikası müstəqilliyinin ilk günlərindən Ermənistanın hərbi təcavüzü ilə üzləşmiş və nəticədə beynəlxalq səviyyədə tanınmış ərazilərimizin 20 faizi (keçmiş Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti və ətraf 7 rayon) işğal olunmuş, həmin ərazilərdə Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən etnik təmizləmə həyata keçirilərək bütün azərbaycanlı əhali öz evlərindən zor gücünə qovulmuşdur. Ermənistan tərəfindən dünyanın müasir tarixinin ən dəhşətli soyqırımı olan

Xocalı faciəsi törədilmişdir. Bir milyona yaxın azərbaycanlının fundamental insan hüquqları pozulmuş, onlar qaçqın və məcburi köçkünə çevrilmişlər.

Keçmiş Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həlli ilə bağlı beynəlxalq ictimaiyyətin mövqeyi həm dövlətlər tərə-

findən ikitərəfli əsasda qəbul edilmiş sənədlərdə, həm də beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qəbul olunmuş qərar və qətnamələrdə öz əksini tapmışdır.

Azərbaycanın diplomatik söyləri nəticəsində beynəlxalq təşkilatların qəbul etdiyi sənədlərdə (BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının 1993-cü il tarixli 822, 853, 874 və 884 nömrəli qətnamələrində, Baş Assambleya, ATƏT, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, Avropa Şurası, Qoşulmama Hərəkatı və digər təşkilatlar tərəfindən qəbul edilən qərar və qətnamələrdə) münaqişənin həlli ilə bağlı mövqe özündə bir neçə vacib elementi ehtiva etmişdir. İlk növbədə, ölkəmizin ərazi bütövlüyü tanınır və Qarabağın Azərbaycanın tərkib hissəsi olduğu təsdiqlənir. İkincisi, işğalın aradan qaldırılması və işğalçı qüvvələrin Azərbaycan ərazilərini tərk etməsi tələb olunur. Üçüncüsü, qaçqın və məcburi köçkünlərin öz evlərinə geri qayıtmaq hüququ təsbit edilir.

Azərbaycanın işğal altında olan ərazilərində işğalçı Ermənistan tərəfindən həyata keçirilən qanunsuz fəaliyyət, o cümlədən işğal olunmuş ərazilərdə qanunsuz məskunlaşdırma siyasətinin aparılması, bu torpaqlardakı Azərbaycan xalqının zəngin tarixi, mədəni, dini irsinin məhv və talan edilməsi, təbii sərvətlərin qanunsuz istismarı, bu əra-

zilərindəki şəxsi və ictimai mülkiyyətin qanunsuz mənimsənilməsi və digər qeyri-qanuni addımlar da beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qəbul olunan sənədlərdə geniş yer almışdır. Bütün bunlar Azərbaycanın beynəlxalq təşkilatlara çoxsaylı müraciətlərinin və aparılan uğurlu xarici siyasətin nəticəsində mümkün olmuşdur.

Beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinə, həmçinin beynəlxalq təşkilatların qətnamə və qərarlarına uyğun olaraq, Ermənistanın Azərbaycanın beynəlxalq səviyyədə tanınmış ərazilərini işğaldan azad edəcəyi ümidi ilə Azərbaycan 30 ilə yaxın danışıqlar prosesinə sadıq qalmışdır. Keçmiş münaqişənin həlli üzrə aparılan danışıqlar prosesində Azərbaycanın sərgilədiyi mövqe prinsipial xarakter daşımaqla beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinə əsaslanmış və uzun illər ərzində davam edən proses çərçivəsində dəyişilməz qalmışdır. Bu mövqe beynəlxalq hüququn dövlətlərin suverenliyi, sərhədlərin toxunulmazlığı və ərazi bütövlüyü prinsiplərinə hörmət edilməsi, qanunsuz işğal faktorunun aradan qaldırılması və öz evlərindən didərgin düşmüş insanların hüquqlarının bərpasından, onların evlərinə təhlükəsiz şəraitdə geri dönüşünün təmin edilməsindən ibarət olmuşdur. Təcavüzkar siyasətini davam etdirən Ermənistan isə danışıqlar prosesini ləngidərək, Azərbaycan torpaqlarının işğalının nəticələrini möhkəmləndirmək və onların ilhaqını həyata keçirmək məqsədini güdmüş və bu istiqamətdə ardıcıl addımlar atmışdır.

Beləliklə də, Azərbaycanın münaqişənin siyasi həll yoluna sadıq olmasına baxmayaraq, Ermənistan tərəfindən açıq şəkildə təxribatçı və təcavüzkar hərəkətlərin, habelə destruktiv mövqeyin nümayiş etdirilməsi Azərbaycanın beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədləri

daxilində ərazi bütövlüyünün hərbi-siyasi yolla bərpasını qaçılmaz etmişdir.

Ermənistanda hakimiyyət dəyişikliyi ilə hərbi-siyasi təxribatların artması

Onilliklər ərzində Ermənistan tərəfindən həyata keçirilən təcavüz siyasəti bu ölkəni ciddi sosial-iqtisadi problemlər, dərin böhran ilə üz-üzə qoymuşdur. Belə bir şəraitdə Ermənistanda 2018-ci ildə hakimiyyət dəyişikliyi münaqişənin danışıqlar yolu ilə həllinə müəyyən inam yaratsa da, bu gözlənti özünü doğrultmamışdır. Yeni hakimiyyət tərəfindən təxribatçı addımların atılması, danışıqlar formatını dəyişdirməyə cəhdlərin edilməsi, işğal altında olan Azərbaycan ərazilərinə səfərlər edilərək işğala haqq qazandırılması danışıqlar prosesinə ciddi zərbə vurmuşdu. Ermənistanın yeni rəhbərliyinin “yeni ərazilər üçün yeni müharibə”, “Qarabağ Ermənistandır və nöqtə” bəyanatları isə əslində Ermənistan hökumətinin açıq şəkildə təcavüz siyasətini genişləndirmək niyyətinin göstəricisi idi.

12-16 iyul 2020-ci il tarixlərində Ermənistan silahlı qüvvələrinin Ermənistan-Azərbaycan sərhədi boyunca Tovuz rayonu istiqamətində Azərbaycanın mövqelərinə hücumu, 12 azərbaycanlı hərbiçi və 1 mülki şəxsi qətlə yetirməsi, daha sonra avqust ayında Ermənistanın diversiya qrupunun keçmiş təmas xəttini keçmək və Azərbaycan hərbiçilərinə və mülki şəxslərə qarşı terror aktları törətmək cəhdi sülh danışıqlarına ciddi zərbə vurdu. 23 iyul 2020-ci il tarixində Tovuz təxribatından sonra Ermənistanın danışıqlar prosesində iştirakla bağlı 7 şərt irəli sürməsi, o cümlədən “qanunsuz rejimin danışıqlar prosesinin tam hüquqlu iştirakçısına çevrilməli olduğunu” iddia etməsi və Ermənistan hö-

kumətinin çoxsaylı siyasi və hərbi təxribatları iki ölkə arasında beynəlxalq vasitəçilərin iştirakı ilə keçirilən danışıqlar formatını mənasız bir prosesə çevirməklə onu kökündən sarsıtdı.

Ermənistanın məqsədyönlü və sistematik xarakter daşıyan təxribatları bölgədə vəziyyəti gərginləşdirməyə və danışıqlar prosesinə xələl gətirməyə hesablanmışdı. Azərbaycan, öz növbəsində, bütün bu təxribatları lazımi şəkildə cavablandırmış, hər bir təxribatla bağlı bir çox hallarda, hətta dövlət rəhbəri səviyyəsində reaksiya özünü çox gözlətməmişdi. Bir məqamı xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının dövlət başçısı keçmiş münaqişə kontekstində səsləndirdiyi hər bir fikrin, mövqeyin, verdiyi ismarışın zamanını, məkanını xüsusi dəqiqliklə seçərək onun doğru hədəflərə və geniş beynəlxalq auditoriyaya çatmasına böyük önəm vermişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2019-cu ilin 3 oktyabr tarixində Rusiya Prezidenti və dörd ölkə liderinin iştirakı ilə baş tutan “Valday” Beynəlxalq Diskussiya Klubunun 16-cı illik iclasının plenar sessiyasında çıxışı zamanı Ermənistan baş nazirinin “Qarabağ Ermənistanıdır və nöqtə” bəyanatına layiqli cavab vermiş, “Qarabağ tarixi əzəli Azərbaycan torpağıdır. Beləliklə, Qarabağ Azərbaycandır və nida işarəsi” bəyanatını vermişdir. 2020-ci il fevralın 15-də Münxen Təhlükəsizlik Konfransı çərçivəsində münaqişə ilə bağlı təşkil olunan panel müzakirəsində iştirak edən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti münaqişənin həm tarixi, həm də hüquqi aspektləri, eləcə də münaqişənin həlli prosesində Azərbaycanın sərgilədiyi beynəlxalq hüquqa əsaslanan mövqeyi barədə verdiyi dəqiq və dolğun məlumatla Ermənistanın baş nazirini çıxılmaz vəziyyətə salmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti 24 sentyabr 2021-ci il tarixində BMT Baş Assambleyasının 75-ci sessiyasında çıxışı zamanı Ermənistanın yeni təxribatları ilə bağlı dünya ictimaiyyətinə müraciət etmişdir: “Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində Ermənistan silahlı qüvvələrinin qanunsuz mövcudluğu regional sülhə və təhlükəsizliyə böyük təhdiddir. Ermənistan ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrlərinin vasitəçiliyi ilə həyata keçirilən sülh prosesini pozmağa cəhd edir. Ermənistanın məqsədi işğalla bağlı hazırkı status-kvonu qorumaq və işğal edilmiş ərazilərin ilhaqına nail olmaqdır. Azərbaycanın konstruktiv mövqeyinə zidd olaraq, Ermənistan məqsədyönlü şəkildə danışıqlar prosesinin format və mahiyyətini sarsıdır. Bizim sülhə nail olmaq üçün yeganə şərtimiz var. Ermənistan silahlı qüvvələri Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindən çıxarılmalıdır. Bütün dünya Dağlıq Qarabağı Azərbaycanın tərkib hissəsi olaraq tanıyır”.

Azərbaycanın dövlət başçısı tərəfindən istər yerli səviyyədə keçirilən görüş və verilən müsahibələrdə, istərsə də beynəlxalq tribunallardan edilən çıxışlarda Ermənistanın hərbi-siyasi təxribatlarına geniş yer ayrılaraq, bu ölkənin təcavüzkar siyasətinin nəticələri, habelə təxribatçı fəaliyyətinin məqsədləri barədə ətraflı məlumat verilmişdir. Lakin nə beynəlxalq hüquqi çərçivə, nə qəbul olunmuş qərar və qətnamələr, nə də Azərbaycanın xəbərdarlıqları Ermənistanı təcavüzkar siyasətindən çəkəndirməmiş, əksinə, bu siyasətin nəticələrinin möhkəmləndirilməsi və daha da genişləndirilməsi təşəbbüsləri olmuşdur. Eyni zamanda Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Ermənistanın baş naziri ilə beynəlxalq tədbirlər çərçivəsində qeyri-rəsmi təmasları, habelə keçirdiyi rəsmi görüşlər Ermənistanın təcavüzkar mövqeyini dəyiş-

məmişdir. Belə bir şəraitdə Azərbaycana qarşı təxribatların adekvat şəkildə cavablandırılması, beynəlxalq hüquq çərçivəsində cavab tədbirlərinin görülməsi qaçılmaz olmuşdur.

44 günlük Vətən müharibəsi dövründə Azərbaycanın xarici siyasəti

27 sentyabr 2020-ci il tarixində Ermənistanın növbəti təxribatına cavab olaraq Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələrinin Ali Baş Komandanı, Prezident İlham Əliyevin əmri ilə “Dəmir yumruq” adlanan əks-hücum əməliyyatları başlandı.

Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin 27 sentyabr 2020-ci il tarixli bəyanatında Ermənistanın növbəti hərbi təcavüzünün qarşısını almaq və təmas xətti boyunca sıx şəkildə yaşayan mülki əhəlinin təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə özünü müdafiə hüququ çərçivəsində və beynəlxalq humanitar hüquqa tam riayət etməklə Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələri tərəfindən əks-hücum və cavab tədbirlərinin həyata keçirildiyi və yaranmış vəziyyətə görə tam məsuliyyətin Ermənistanın siyasi-hərbi rəhbərliyinin üzərinə düşdüyü bəyan edildi.

Müzəffər Azərbaycan Ordusunun 44 günlük Vətən müharibəsində zəfəri nəticəsində Azərbaycan BMT Təhlükəsizlik Şurası, BMT Baş Assambleyası, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, ATƏT, Qoşulmama Hərəkatı, Türk Şurası, NATO, GUAM, Avropa Parlamenti və digər beynəlxalq təşkilatların erməni işğalçı qüvvələrinin Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindən tam, dərhal və qeyd-şərtsiz çıxarılmasını tələb edən və münafişlərin beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinin

əsasında həllinə çağıran qərar və qətnamələrini həyata keçirdi, 30 illik işğala son qoyuldu.

Vətən müharibəsi müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti 8 dəfə xalqa müraciətlə çıxış edərək cəbhə bölgəsindəki son vəziyyətlə bağlı ən son məlumatları əhəlinin diqqətinə çatdırmış, eyni zamanda həm beynəlxalq ictimaiyyəti dəqiq və dürüst şəkildə məlumatlandırmış, həm də Ermənistan da daxil olmaqla, dünya ictimaiyyətinə konkret ismarışlar göndərmişdir. Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş hər bir rayonu, kəndi, qəsəbəsi barədə məlumatı Azərbaycan xalqı ilə bölüşən dövlət başçısı çıxışlarında azad edilmiş ərazilər, düşməndən əldə edilən hərbi qənimətlər barədə geniş məlumat verməklə yanaşı, bu torpaqlardakı vəziyyət, Ermənistan tərəfindən illər ərzində aparılmış qanunsuz fəaliyyət və onun nəticələri, genişmiqyaslı dağıntılar, habelə Ermənistanın müharibə cinayətləri barədə konkret məlumatları təqdim etmişdir.

Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycanın Gəncə və Mingəçevir şəhərlərini raket atəşinə məruz qoyaraq günahsız mülki insanları hədəfə aldığını 17 oktyabr 2020-ci il tarixli müraciətində səsləndirən Prezident İlham Əliyev qarşı tərəfin bütün qeyri-insani və hüquqa zidd davranışına rəğmən Azərbaycanın sadıq qaldığı dəyərlərin dəyişmə-yəcəyini bildirmişdir. Prezident 44 günlük müharibə dövründə ilk gündən etibarən səsləndirdiyi çıxışlarında cavab əməliyyatlarının dayandırılmasının mümkün olduğunu, lakin bunun üçün Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycan torpaqlarından çıxarılmasının zəruri olduğunu bəyan etmişdir.

Lakin Ermənistan tərəfi nəinki bu çağırışlara qarşılıq verməmiş, əksinə, əməliyyatlar zamanı humanitar atəşkəsə dair əldə olunmuş

razılıqları hər dəfə kobud şəkildə pozmuşdur. Belə ki, Azərbaycan və Ermənistan xarici işlər nazirlərinin 9 oktyabr 2020-ci il tarixində Moskvada keçirilən görüşü nəticəsində 10 oktyabr tarixində tərəflər arasında humanitar atəşkəs razılaşdırılmışdır. Bu razılaşdırma humanitar xarakter daşımaqla, həlak olanların cəsədlərinin, girovların, əsirlərin dəyişdirilməsini nəzərdə tuturdu. Lakin razılaşma əldə olunandan sonra Ermənistan atəşkəsi pozaraq, Azərbaycanın ikinci ən böyük şəhəri olan Gəncəyə gecə saatlarında raket atəşi açmışdır. 10 günahsız mülki şəxsin öldürülməsi və 35 insanın yaralanması ilə nəticələnən bu cinayət Ermənistan tərəfinin təcavüzkar mahiyyətini bir daha nümayiş etdirmişdir. Tərəflər arasında növbəti humanitar atəşkəs 17 oktyabr tarixində elan olunmasına baxmayaraq, dəqiqələr sonra bu atəşkəsi pozan Ermənistan Gəncə şəhərinə növbəti namərd hücumunu etmişdir. 24 oktyabrda ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrələrinin Vaşinqtonda Azərbaycan və Ermənistan xarici işlər nazirləri ilə görüşlərinin ardınca 26 oktyabr tarixindən yeni humanitar atəşkəs elan olunmuş, bu dəfə də atəşkəsi pozan Ermənistan olmuşdur.

Beləliklə də, Azərbaycanın dövlət başçısının 44 günlük müharibə dövründə beynəlxalq ictimaiyyətə verdiyi əsas ismarışları, o cümlədən Azərbaycanın mövqeyinin beynəlxalq hüquqa əsaslanması əks-hücum əməliyyatının Azərbaycan ərazisində, özünü müdafiə hüququ çərçivəsində və beynəlxalq humanitar hüquqa tam riayət etməklə həyata keçirilməsi, habelə Ermənistanın təcavüzkar siyasətinin nəticələrinin, törətdiyi müharibə cinayətlərinin ifşa edilməsi, bir tərəfdən həqiqətlərin geniş ictimaiyyətə çatdırılması, digər tərəfdən isə Azərbaycanın haqlı möv-

qeyinin siyasi-hüquqi əsaslarının daha da möhkəmləndirilməsi məqsədlərinə xidmət edirdi.

Müharibə müddətində dünya liderləri ilə təmaslar, keçirilən görüşlər

44 gün davam edən Vətən müharibəsi qüdrətli Azərbaycan Ordusunun döyüş meydanında apardığı şanlı mübarizə ilə yanaşı, diplomatiya meydanında mübarizəsi, müdrik xarici siyasəti ilə müşayiət olunurdu. Bu dövr ərzində bir sıra dünya liderləri ilə aparılan telefon danışqları, ölkəmizə edilən səfərlər çərçivəsində xarici nümayəndə heyətləri ilə keçirilən görüşlər, beynəlxalq tədbirlərdə iştirak, xarici ölkələrin aparıcı mətbuat nümayəndələrinə verilən çoxsaylı müsahibələr dövlətimizin başçısının Zəfər diplomatiyasının önəmli tərkib hissələrini təşkil edir.

Onilliklər ərzində münafişənin həlli ilə bağlı danışqlar prosesində iştirak etməklə Azərbaycan münafişənin həllinin hüquqi bazasının möhkəmləndirilməsi istiqamətində ardıcıl və qətiyyətli iş aparmış, beynəlxalq təşkilatların bu xüsusta qəbul etdiyi çoxsaylı qərar və qətnamələr böyük diplomatik uğur olmuşdur.

Vətən müharibəsi ərzində Türkiyə, Rusiya, İran, Fransa, Almaniya, Qətər, Belarus liderləri, BMT Baş katibi, Avropa İttifaqı Şurasının prezidenti tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə telefon zəngləri edilmiş, xarici dövlət və təşkilatların rəhbərləri silahlı qarşıdurma ilə bağlı narahatlıqlarını bildirərək bölgədəki son vəziyyətlə maraqlanmışlar. Telefon söhbətləri zamanı dövlət başçısı sentyabrın 27-də Ermənistan tərəfindən Azərbaycana qarşı törədilən və davam edən hərbi təxribatla bağlı, Ermənistanın Azər-

baycan Silahlı Qüvvələrinin mövqelərini və cəbhə xətti boyu yerləşən yaşayış məntəqələrimizi ağır artilleriya silahlarından atəşə tutması nəticəsində mülki şəxslərimiz və hərbi qulluqçularımızın həlak olduğu və buna cavab olaraq Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin uğurlu əks-hücum əməliyyatlarını həyata keçirdiyi barədə qarşı tərəfə məlumat vermişdir. Vurğulanmışdır ki, Ermənistanın hərbi təxribatı ilə bağlı hadisələrin gələcək inkişafına görə məsuliyyət məhz bu ölkənin siyasi-hərbi rəhbərliyinin üzərinə düşür.

Diqqətçəkən məqamlardan biri də odur ki, Azərbaycan heç zaman sülh danışıqları, dialoq təkliflərindən yayınmamış, ərazilərimizi işğaldan azad etmək üçün aparılan uğurlu əməliyyatlar zamanı belə humanitar atəşkəs çağırışlarına qarşılıq vermişdir. Prezident İlham Əliyevin milli maraqlara söykənməklə beynəlxalq hüquq çərçivəsində apardığı xarici siyasəti hər zaman özündə ədalət və humanizm prinsiplərini ehtiva etmişdir. İstər xarici dövlət rəhbərləri ilə aparılan danışıqlar, istərsə də keçirilən görüşlərdə qarşı tərəfin “dinc yolla həll” çağırışlarına dövlət başçısının cavabı kifayət qədər tutarlı və əsaslı olmuşdur. Azərbaycan səbir nümayiş etdirərək onilliklər ərzində ərazilərinin işğalına son verilməsi, beynəlxalq təşkilatların qərarlarının yerinə yetirilməsi, beynəlxalq hüququn təmin edilməsi üçün danışıqlar aparmışdır. Lakin bu danışıqların heç bir nəticə verməməsi, düşmənin öz təxribatlarını davam etdirməsi və üstəlik, mövcud danışıqları pozmaq cəhdləri Azərbaycanı ədaləti təmin etmək üçün əks-həmlə əməliyyatlarına məcbur etmişdir.

Vətən müharibəsi zamanı Türkiyənin siyasi və mədəni dəstəyinin əvəzsiz rolu olmuşdur. Həmin dövrdə Prezident İlham Əliyev qardaş Türkiyənin nümayəndə he-

yətlərini, o cümlədən Böyük Millət Məclisinin Sədrini, xarici işlər nazirini, milli müdafiə nazirini, milli kəşfiyyat idarəsinin rəisini, Baş Ombudsmanın rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyətini, Türkiyənin keçmiş baş naziri Binəli Yıldırımı qəbul etmişdir. Ulu Öndər Heydər Əliyevin “Bir millət, iki dövlət” kəlamının özünü parlaq şəkildə nümayiş etdirdiyi bu dövrdə qardaş ölkənin mədəni dəstəyi ən yüksək səviyyədə olmuşdur. Dövlət başçısının Türkiyə televiziya kanalına verdiyi müsahibədə qardaş ölkənin müharibə dövründə oynadığı rol yüksək qiymətləndirilmişdir: “İlk günlərdən, ilk saatlardan qardaş Türkiyədən göstərilən dəstək, mənim qardaşım hörmətli Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğanın açıqlamaları, eyni zamanda digər yüksək səviyyəli şəxslərin bəyanatları həm Azərbaycana mədəni dəstək verdi, eyni zamanda bütün dünyaya göstərdi ki, Türkiyə Azərbaycanın yanındadır”.

30 ilə yaxın davam edən işğalçı siyasətə son qoyan Azərbaycan Ordusu ərazilərimizi azad edərək qətiyyətlə irəlilədikcə, diplomatiya cəbhəsində də gərgin informasiya müharibəsi gədirdi və bu proseslərin mərkəzində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin həyata keçirdiyi Zəfərə aparan siyasət dayanırdı.

Prezidentin dünyanın aparıcı media agentliklərinə müsahibələri: informasiya müharibəsində qələbə

Vətən müharibəsi dövründə Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin cəbhədə düşməne qarşı apardığı mübarizəyə paralel olaraq, informasiya məkanında da gedən müharibədə ölkəmiz layiqincə, həm də bu müharibənin qaydalarına uyğun olaraq iştirak etmiş, Ali Baş Komandan, Prezident İlham Əliyev dö-

yüş meydanında olduğu kimi, informasiya cəbhəsində də parlaq qələbəyə imza atmışdır.

Hərbi əməliyyatların ilk günlərindən başlayaraq müharibənin sonunadək dövlət başçısı dünyanın aparıcı media agentliklərinin nümayəndələri ilə görüşmüş, onlara müsahibələr vermişdir. Bu müddət ərzində Prezident İlham Əliyev Türkiyə, Rusiya, ABŞ, İtaliya, Fransa, Almaniya, İngiltərə, Qətər, Yaponiyadan və digər ölkələrdən olan, dünyaca məşhur 30-a yaxın media agentliklərinə müsahibələr verərək, ən yüksək səviyyədə və etibarlı məlumat mənbəyi olmaqla Azərbaycanla bağlı həqiqətləri dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırmışdır.

Müsahibələrində dövlət başçısı bölgədəki son vəziyyətlə bağlı ətraflı məlumatı, Azərbaycanın beynəlxalq hüquqa əsaslanan mövqeyini, Ermənistanın təcavüzkar siyasətinin nəticələrini, törətdiyi müharibə cinayətlərini qarşı tərəfin diqqətinə çatdırmış, Azərbaycanın haqlı olduğunu bütün dünyaya sübut etmişdir. Azərbaycan Prezidentinin müsahibələrində bir qayda olaraq, konkret arqumentlərə, beynəlxalq təşkilatların qərarlarına, beynəlxalq hüquq prinsiplərinə, tarixi faktlara dəqiq istinadlar edilmiş, qarşı tərəfin iddiaları elə onun təmsil etdiyi ölkənin təmsalında tutarlı şəkildə cavablandırılmışdır. Müsahibələrdə təhrikçi suallara dövlət başçısı təmkinlə cavab verərək, Qarabağın Azərbaycan torpağı olduğunu, Azərbaycanın beynəlxalq səviyyədə tanınan ərazisinin tərkib hissəsini təşkil etdiyini vurğulamışdır: “Bu, ədalət məsələsidir, bu, milli qürur məsələsidir və bu, beynəlxalq hüquq məsələsidir. Beynəlxalq hüquq və bütün beynəlxalq ictimaiyyət Dağlıq Qarabağı Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi kimi tanıyır. Biz ədaləti bərpa edirik və biz BMT Təhlükəsizlik Şurasının 27 il ərzində kağız üzərində qalan qətnamələrini icra edirik”.

Dövlət başçısı müsahibələrdə eyni zamanda bəzi ölkələrin nümayiş etdirdiyi qərəzli mövqeyi açıq şəkildə dilə gətirərək, bu xüsusda ismarışını sərt bir şəkildə çatdırmışdır. Hər hansı dövlət ermənilər üçün öz müqəddəratını təyinetmə hüququnu vermək istəyirsə, bunu öz ərazilərində yaşayan ermənilərə şamil edə biləcəyini vurğulayan Prezident, Azərbaycana qarşı ittihamların dayandırılmasını tələb etmişdir.

Vətən müharibəsi dövründə Azərbaycan tərəfindən müvafiq qurumların çevik və dəqiq reaksiyası, xüsusilə Müdafiə Nazirliyinin yaydığı videogörüntülər, sosial şəbəkələrdən geniş istifadə olunması, çoxsaylı xarici jurnalistlərin ölkəmizə səfərlərinin təşkili və yerində hadisələri işıqlandırması, ən əsas isə dövlət rəhbəri səviyyəsində birbaşa məlumatların xarici auditoriyanın diqqətinə çatdırılması Ermənistanın yalan və dezinformasiya kampaniyasının qarşısını effektiv şəkildə almışdır.

10 noyabr 2020-ci il tarixli üçtərəfli Bəyanat və onun əhəmiyyəti

10 noyabr 2020-ci ildə Azərbaycan, Rusiya və Ermənistan liderlərinin imzaladığı üçtərəfli bəyanatla Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə son qoyuldu, 27 sentyabr tarixində başlamış Vətən müharibəsi Müzəffər Ali Baş Komandanın rəhbərliyi altında böyük Zəfərlə yekunlaşdı. Üçtərəfli bəyanat tərəflər arasında hərbi əməliyyatlara son qoymaqla yanaşı, özündə bir sıra vacib müddəaları əks etdirən hərtərəfli sənəddir.

Üçtərəfli bəyanat Azərbaycanın döyüş meydanında əldə etdiyi şanlı qələbənin masa arxasında təsdiqi idi. Bəyanatda münaqişənin

həllinə nöqtə qoyularaq, hərbi əməliyyatların dayandırılması, bölgədə təhlükəsizliyin təmin edilməsi üçün Rusiya sülhməramlı kontingentinin yerləşdirilməsi, buna paralel olaraq Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycan ərazilərindən çıxması, məcburi köçkünlərin evlərinə geri qayıtması, hərbi əsir və girovların, habelə cəsədlərin mübadiləsi, habelə bölgədəki bütün iqtisadi və nəqliyyat əlaqələrinin bərpası ilə bağlı müddəalar əks olunmuşdur.

Birgə bəyanatda Prezident İlham Əliyevin hərbi əməliyyatların başladığı ilk gündən etibarən söylədiyi, konkret vaxt çərçivəsində Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycan torpaqlarından çıxması ilə bağlı öhdəlik öz əksini tapdı. Bəyanata əsasən Ermənistan Azərbaycanın Ağdam, Kəlbəcər və Laçın bölgələrindən işğalçı qüvvələrini çıxarmağa məcbur olmuşdur. Azərbaycan insan itkilərinin qarşısını alaraq, əlavə qan tökmədən diplomatik qələbə ilə sözügedən ərazilərini geri almışdır.

Bəyanatda Rusiya sülhməramlılarının bölgədə yerləşdirilməsi, kontingentin sayı, hərbi texnika və yerləşmə məntəqəsi dəqiqliklə göstərilmiş və bu yerləşmənin konkret zaman çərçivəsində həyata keçirildiyi ifadə olunmuşdur. Atəşkəsə nəzarətlə bağlı mərkəzin yaradılması müddəası əsasında 11 noyabr 2020-ci il tarixində müvafiq memorandum imzalanmış və 2021-ci ilin 30 yanvar tarixində işğaldan azad olunan Ağdam rayonunun ərazisində Türkiyə-Rusiya Birgə Monitoring Mərkəzinin açılışı olmuşdur. Bu isə Türkiyənin rəsmi qaydada atəşkəsə nəzarət prosesində iştirakını təmin etmişdir.

Üçtərəfli bəyanat Ermənistanın etnik təmizləmə siyasətinin qurbanı olan və öz doğma evlərində yaşamaq hüququ kobud şəkildə

pozulan bir milyona yaxın məcburi köçkünün fundamental hüquqlarının bərpasını təmin etmişdir. Bəyanatda BMT-nin Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığının Ofisinin nəzarəti altında məcburi köçkünlər və qaçqınların Qarabağa geri qayıtması məsələsi də öz əksini tapmışdır.

Bəyanatın digər önəmli müddəalarından biri məhz Prezident İlham Əliyevin təkidi ilə daxil edilən, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Azərbaycanın əsas hissəsi ilə əlaqəsini təsbit edən bənddir. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Azərbaycanın əsas hissəsi ilə quru yolla birləşdirilməsi istiqamətində atılan bu tarixi addım eyni zamanda bölgənin gələcək iqtisadi inkişafı baxımından önəmlidir. Bəyanatın imzalanmasından sonra Ermənistan tərəfinin həyata keçirilməsinə əngəllər yaratmağa çalışdığı bu müddəə əslində iqtisadi baxımdan bölgə dövlətlərinin maraqlarına cavab verir.

Bəyanatda diqqət çəkən ən önəmli məsələlərdən biri də odur ki, burada Qarabağın statusu ilə bağlı heç bir müddəə öz əksini tapmamışdır. Məlum olduğu kimi, uzun illər ərzində Azərbaycan tərəfi Qarabağa Azərbaycanın tərkibində muxtariyyət statusunun verilməsinin mümkünliyünü bəyan etmiş və aparılan danışıqlar prosesi çərçivəsində bu mövqə ifadə edilmişdir. Lakin Ermənistan tərəfi əsassız şəkildə “müstəqillik” iddialarından əl çəkməmişdir. Vətən müharibəsi nəticəsində ərazi bütövlüyümüz bərpa edildikdən sonra dövlət başçısı status məsələsinin artıq tarixdə qaldığını elan etmişdir. Prezidentin 2021-ci il 7 iyul tarixli sərəncamı ilə Şərqi Zəngəzur və Qarabağ iqtisadi bölgələri yaradılmışdır. Bu bölgədə yaşayan ermənilər, əlbəttə, digər vətəndaşlarımız kimi, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə təsbit olunmuş bütün hüquq və azadlıqlardan

bərabər şəkildə istifadə edəcəklər. Odur ki, üçtərəfli bəyanatda bu məsələ ilə bağlı hər hansı bir müddəanın olmaması düşünülmüş siyasətin növbəti təzahürü idi.

Hərbi əməliyyatlara son verən, bir çox mühüm məsələləri özündə ehtiva edən və bölgədə sülh və təhlükəsizliyin təmin olunması üçün zəruri çərçivəni müəyyən edən tarixi əhəmiyyətli birgə bəyanat Prezident İlham Əliyevin parlaq diplomatik qələbəsidir.

Postmüharibə dövründə Azərbaycanın xarici siyasəti

Azərbaycan Respublikasının Müzəffər Ali Baş Komandanı, Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında rəşadətli Azərbaycan Ordusunun əldə etdiyi böyük Qələbə Azərbaycan tarixinin şanlı səhifəsini təşkil etməklə yanaşı, bölgədə yeni reallıqlar yaratmış, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü təmin edilmiş, bir milyona yaxın azərbaycanlının pozulmuş fundamental hüquqları bərpa edilmiş, tarixi ədalət bərqərar olmuşdur. Azərbaycan Prezidentinin 24 sentyabr 2021-ci il tarixində BMT Baş Assambleyasının 76-cı sessiyasında qeyd etdiyi kimi, “Azərbaycan Cənubi Qafqaz regionunda yeni reallıqlar yaradıb və hər kəs bunu nəzərə almalıdır. Ermənistan regional əməkdaşlıq və qonşularına qarşı qanunsuz və əsassız ərazi iddiaları arasında seçim etməlidir”.

Prezident İlham Əliyev BMT Baş Assambleyası kürsüsündən birmənalı şəkildə bəyan etmişdir: “Azərbaycan beynəlxalq hüquqa əsaslanan ədalətli mövqeyini bundan sonra da dünya müstəvisində qətiyyətli şəkildə müdafiə edəcək və beynəlxalq sərhədlərimiz çərçivəsində ölkəmizin, xalqımızın inkişafına yönəlmiş səyləri davam etdirir-

cəkdir. Ümid edirik ki, çoxdan gözlənilən sülh, təhlükəsizlik və sabitlik, nəhayət, Cənubi Qafqazda bərqərar olacaq. Əks təqdirdə yenidən Azərbaycanın suverenliyinə, ərazi bütövlüyünə və xalqımızın təhlükəsizliyinə hər hansı bir təhdid olarsa, legitim özünümüdafiə hüququmuzdan heç bir tərəddüd etmədən istifadə edəcəyik”.

Hər bir dövlətin daxili və xarici siyasətinin uğurunun təməlinə, ilk növbədə, xalqın birliyi və xalqın dəstəyi dayanır. 44 günlük Vətən müharibəsi Azərbaycan xalqının birliyinin və inamının ən bariz göstəricisi olmuşdur. Prezident İlham Əliyev böyük Zəfərin əldə edilməsi ilə bağlı xalqa ünvanladığı müraciətində bunu çox aydın şəkildə ifadə etmişdir: “Mən xalqın dəstəyini hiss edirdim, xalqın inamını görürdüm. Məni heç nə dayandıra bilməzdi. Çünki mən bilirdim ki, biz haqlıyıq. Biz öz ərazi bütövlüyümüzü bərpa edirik, öz torpaqlarımızı qaytarırıq. Bu müharibə bütün dünyaya Azərbaycan xalqının nə qədər böyük xalq olduğunu göstərdi - yenilməz xalq, dəmir iradəli xalq, müzəffər xalq, müzəffər ordumuz! Fəxr edirik xalqımızla, ordumuzla!”

Əminik ki, təməlinə milli maraqların dayandığı Azərbaycan xarici siyasəti bundan sonra da bölgədə və dünyada sülh və təhlükəsizliyin, beynəlxalq hüququn təmin edilməsinə töhfəsini verəcək, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Azərbaycan xalqının birliyinə əsaslanan uğurlu xarici siyasəti ölkəmizə yeni-yeni zəfərlər bəxş edəcəkdir.

Ceyhun BAYRAMOV,
Azərbaycan Respublikasının xarici
işlər naziri.

MİLLİ QÜRUR GÜNÜMÜZ

Məşhur Fransa imperatoru və sərkərdəsi Napoleon Bonapartın bu gün də aktuallığını itirməyən bir deyimi var: “Sülh istəyirsənsə, müharibəyə hazırlaş”. Azərbaycanın ötən əsrin 80-ci illərindən etibarən üzləşdiyi işğal faktının 30 ilə yaxın müddətdə davam etməsi, bu tarixi ədalətsizliyin yalnız 2020-ci il sentyabrın 27-dən noyabrın 10-dək davam edən Vətən müharibəsi – “Dəmir yumruq” əməliyyatı nəticəsində aradan qaldırılması həmin deyimin reallığa nə qədər adekvat olduğunu bir daha təsdiqləyir.

Ermənistanın uzun illər münaqişənin “baş vermiş fakt” əsasında həllinə çalışması beynəlxalq humanitar hüquq norma və prinsipləri üçün ciddi təhlükələr doğurmuşdur. 30 ilə yaxın müddətdə Azərbaycanın BMT, ATƏT, Avropa Şurası, Avropa Birliyi, İslam Konfransı Təşkilatı, ümumilikdə, dünya dövlətlərinin mütləq əksəriyyəti tərəfindən birmənalı tanınan ərəzi bütövlüyünün və suverenliyinin bərpası istiqamətində həlledici addımların atılmaması xalqımızın haqlı hiddətinə və narazılığına səbəb olmuşdur. Ermənistanın uzun illər ərzində BMT-nin münaqişə ilə bağlı qəbul etdiyi 4 qətnaməyə məhəl qoymaması, keçmiş “dq”-də separatçı və qeyri-qanuni rejim formalaşdırması, işğalçılıq siyasətini davam etdirməsi beynəlxalq hüquq normalarının dominantlığına uzun illər ərzində ciddi xələl gətirmişdir.

Hələ 2003-cü il oktyabrın 31-də keçirilmiş andiçmə mərasimindəki çıxışı zamanı Prezident İlham Əliyev üzləşdiyimiz ədalətsiz münaqişənin həllini prioritet hədəflərdən biri kimi müəyyənləşdirərək demişdir ki, Azərbaycan heç vaxt bu vəziyyətlə, torpaqlarının işğal altında qalması ilə barışmayacaqdır. Hamı bilməlidir ki, sülh tərəfdarı olmağımız

baxmayaraq, müharibənin yenedən başlanmamasını və bu məsələnin sülh yolu ilə həllini istədiyimiz halda, bizim səbrimiz də tükənməz deyildir. Azərbaycan öz doğma torpaqlarını nəyin bahasına olursa olsun, azad edəcəkdir.

Bu mərhələdən ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasətini bütün sahələrdə uğurla da-

vam etdirən Prezident İlham Əliyev mahir strateq və çağdaş tariximizin yetişdirdiyi böyük sərkərdə olaraq xalqımızı həsrətində olduğu Qələbə sevincinə addım-addım yaxınlaşdırmışdır. Milli maraqları hər şeydən üstün tutması və ən çətin məqamlarda belə layiqincə qorumağı bacarması, siyasi iradəsi, qətiyyəti, hadisələrin inkişaf axarını öncədən müəyyənləşdirə bilməsi, cəsarətli qərarlar qəbul etməsi Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyevə xalqımızı daim narahat edən Qarabağ düynünü əbədi olaraq açmağa imkan vermişdir.

Napoleon imperiyasının diplomatı, dövrünün dahi mütəfəkkiri Taleyrən deyirdi ki, kimin informasiyası çoxdursa, onun döyüş meydanında üstünlüyü labüddür. Daha çox məlumata sahib olan tərəf nəinki intellektual müstəvidə, hətta döyüş meydanında belə qalibiyyəti əldən vermir. Bəşəriyyətin tarixi təkamül prosesi bu fikrin reallığa nə qədər adekvat olduğunu təsdiqləməklə yanaşı, hibrid savaşın üstünlük əldə etməkdə necə vacib rol oynadığını bir daha təsdiqləyir.

Ermənistanın informasiya müstəvisində ifşası, ölkə həqiqətlərinin dünyada geniş təbliği, ölkəmizin hərtərəfli tanınması, nüfu-

zunun yüksəldilməsi ötən 18 ildə cənab İlham Əliyevin diplomatik fəaliyyətində mühüm yer tutmuşdur. Prezident İlham Əliyevin 2003-cü ildən Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həll strategiyasına etdiyi müəyyən yeniliklər bəhrəsini vermiş, dünyada gələn proseslərin təsir əmsallarına adekvat olaraq yürüdülməsinə siyasət probleminin Azərbaycanın maraqları çərçivəsində həllinə zəmin formalaşdırmışdır.

Dövlət başçısı İlham Əliyev bütün xarici səfərlərində, görüşlərində, ilk növbədə, məhz bu məsələlərə xüsusi diqqət yetirməklə, respublikamızda həyata keçirilən mütərəqqi demokratik-siyasi islahatlar, iqtisadi inkişaf və tərəqqi, müasir idarəetmə sistemi, ən əsası, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin əsl mahiyyəti barədə ətraflı məlumatlar vermişdir. Cənab İlham Əliyevin prezidentlik fəaliyyətinin üstün cəhətlərindən biri də məhz onun xarici ölkələrin kütləvi informasiya vasitələri ilə əməkdaşlıq əlaqələrini yüksək səviyyədə qurması, bundan Azərbaycanın dünya miqyasında təbliğində maksimum dərəcədə istifadə etməsidir.

Dövlət başçısı İlham Əliyev bütün xarici səfərlərində və görüşlərində təbliğata geniş yer ayırmış, ölkə həqiqətlərini dünya ictimaiyyətinə obyektiv şəkildə çatdırmağa çalışmışdır. Azərbaycanda demokratikləşmə prosesi, iqtisadi inkişaf və tərəqqi, yeni neft strategiyasının həyata keçirilməsi, ən başlıcası, Ermənistanın təcavüzünün ağır nəticələri – ölkə ərazisinin 20 faizinin işğalı, 1 milyondan artıq soydaşımızın qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətində yaşaması barədə dolğun məlumatlar vermişdir.

Azərbaycanın Vətən müharibəsində Qarabağ ermənilərinə təklif etdiyi muxtariyyət statusu uzun illər ərzində münaqişənin həllinin

ən optimal yolu olmuşdur. Lakin separatçı rejimə havadarlıq edən Ermənistan bu realıqla barışmamış və destruktiv davranışları ilə İkinci Qarabağ müharibəsinin başlanmasına rəvac vermişdir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Vətən müharibəsində olan dövrdə dəfələrlə vurğulamışdır ki, Ermənistana və onun müdafiə etdiyi separatçı Dağlıq Qarabağ rejiminə bundan böyük güzəşt ola bilməz: “Ermənilər Dağlıq Qarabağa XIX əsrin birinci yarısında gəlmişlər. Bu, məlum faktdır. Hüquqi baxımdan bu region Azərbaycanın ərazisidir. Ona görə də biz bu məsələni yalnız beynəlxalq hüququn norma və prinsipləri əsasında həll etmək istəyirik. Biz Dağlıq Qarabağ ermənilərinə Azərbaycanın tərkibində ən yüksək muxtariyyət statusunun verilməsini təklif etmişik. Bu, bizim tərəfimizdən ediləcək maksimum güzəştədir. Çünki onun statusu həmişə muxtar vilayət olubdur. Mən bəyan etmişəm, bir də deyirəm, dünyada hansı muxtariyyət statusu varsa, onun ən yüksək variantını biz burada tətbiq etməyə hazırıq. Bundan başqa güzəşt ola bilməz!”

Cənab İlham Əliyevin prezidentliyi dövründə Azərbaycanın münaqişənin həlli ilə bağlı mövqeyi danışıqların ilk günlərindən sonadək dəyişməz olaraq qalmışdır: münaqişənin həlli üçün erməni hərbi qüvvələrinin işğal olunmuş Azərbaycan ərazisindən çıxarılması; bu ərazilərdə Azərbaycanın pozulmuş suveren hüquqlarının bərpası, məcburi köçkünlərin doğma yurdlarına qaytarılması; Qarabağ regionunda ölkənin hərtərəfli iqtisadi inkişafı çərçivəsində kommunikasiyaların bərpası və sosial-iqtisadi inkişaf üçün şərtlərin müəyyən olunması; qanuni və demokratik proses çərçivəsində Dağlıq Qarabağ regionunda Azərbaycan və erməni icmalarının dinc yanaşı yaşaması.

Dövlət başçısı qətiyyətlə bəyan etmişdir ki, münaqişənin həllinin hüquqi və siyasi əsasları BMT Nizamnaməsi, habelə təşkilatın Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələri, ATƏT-in Helsinki Yekun Aktı, BMT Baş Məclisinin 2008-ci ildə qəbul etdiyi A/RES/62/243 sayılı qətnaməsi, habelə ATƏT və Avropa Şurasının müvafiq sənədləri və qərarlarında əks olunan beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinə söykənir.

Nüfuzlu italyan filosofu və yazıçısı Nikkolo Makivelli yazırdı ki, “müharibədən qaçmaq mümkün deyil, onu yalnız düşməndən üstün olana qədər təxirə salmaq olar”. Uzun illər ərzində rəsmi Bakının danışıqlar prosesində iştirakını şərtləndirən mühüm amillərdən biri də respublikamızın haqlı mövqeyini beynəlxalq miqyasda, əsasən də mötəbər təşkilatlar çərçivəsində sübuta yetirmək üçün vaxt imkanı əldə etmək istəməsi olmuşdur. Yəni ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində aparılan danışıqlar prosesi nəticəsiz olsa da, Azərbaycana təcavüzkarı ifşa etmək, onun işğalçı siyasəti barədə beynəlxalq miqyasda düzgün rəy formalaşdırmaq baxımından mühüm əhəmiyyət daşımışdır. Rəsmi Bakının danışıqlar prosesində sonadək təmkinlə iştirakı ona həm də hərbi yolun seçilməsi üçün əsaslı arqumentlər vermişdir. Yəni, danışıqlar prosesinin nəticəsiz qalması rəsmi Bakıya hərbi yolun qaçılmazlığını zamanla beynəlxalq ictimaiyyətə əsaslandırmaq imkanı yaratmışdır. Proseslərin gedişi artıq tarixə qovuşmuş Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin keyfiyyətə yeni mərhələyə transformasiyasına və hərbi-siyasi yolla həllini hər an gündəliyə gətirməyə imkan yaratmışdır.

Ermənistanın təcavüzü ilə üzləşmiş Azərbaycanca yüksək döyüş qabiliyyətli, hərtərəfli təchiz olunmuş ordunun formalaşdırılması da ötən illərdə xüsusi diqqət mərkəzində olmuşdur. “Sülh istəyirsənsə, müharibəyə hazırlaş” prinsipini rəhbər tutan dövlət başçısı İlham Əliyev ölkəmizin hərbi potensialının daha da gücləndirilməsi, bu prosesdə qabaqcıl dövlətlərin təcrübəsinə istinad olunması kimi mühüm məsələləri diqqət mərkəzində saxlamışdır. Danışıqları imitasiya xatirinə davam etdirmək niyyətində olmadığını dəfələrlə bəyan etmiş rəsmi Bakı prosesləri təmkinlə izləmiş və danışıqlar prosesinin dalana dirənmədiyi qənaətində olmuşdur.

2018-ci ildə Ermənistandakı məlum hakimiyyət dəyişikliyindən sonra bu ölkədə iqtidara gələn qüvvələr ilk dövrdə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə tənzimlənməsində maraqlı olduqlarını bəyan edərək, danışıqlarda real nəticələrin əldə olunacağına ümidlər yaradaraq, bu istiqamətdə müvafiq addımların atılması üçün Azərbaycandan vaxt istəmişlər. Lakin Ermənistanın yeni rəhbərliyi nəinki zəbt edilmiş ərazilərin dinc yolla qaytarılmasına razılıq vermiş, əksinə, bir-birinin ardınca təxribatçı bəyanatlar səsləndirərək, danışıqlar prosesini məqsədyönlü şəkildə pozmağa çalışmışdır. Bu dövrdə Ermənistanın qəbul etdiyi təcavüzkar və hücum xarakterli milli təhlükəsizlik strategiyası və hərbi doktrina, işğal edilmiş ərazilərdə qeyri-qanuni məskunlaşdırma siyasətinin genişləndirilməsi, Azərbaycan torpaqlarının ələ keçirilməsi prosesinin davam etdirilməsi üçün yeni iddiaların irəli sürülməsi, işğal altındakı ərazilərimizdə qondarma seçkilərin keçirilməsi, qondarma “prezident”in “andıçmə mərasimi”nin mədəniyyət beşiyimiz olan Şuşada təşkili hadisələrin daha gərgin məcrada inkişafını şərtləndirmişdir.

Ermənistanın müdafiə naziri olmuş David Tonoyan 2019-cu ilin mart ayında ABŞ-a səfəri zamanı erməni diasporu ilə görüşündə Ermənistanın “səngər müdafiəsi” strategiyasından “aktiv əngəlləmə” strategiyasına keçdiyini bəyan etmiş, ölkəsinin hücum imkanlarını genişləndirərək, “yeni ərazilər uğrunda yeni müharibəyə hazır olduğunu” bildirmişdir.

Ermənistanın baş naziri Nikol Paşinyan Azərbaycan ərazilərində yaradılmış separatçı rejimi danışıqlar masasına oturtmaq niyyətilə sülh danışıqlarının formatını dəyişdirməyə cəhd etmiş, 2019-cu ilin avqust ayında işğal olunmuş ərazilərimizə səfəri çərçivəsində “Qarabağ Ermənistandır və nöqtə” tipli populist bəyanat səsləndirməklə sülhə olan bütün ümidlərin üzərindən xətt çəkmişdir. Onun bu yanaşması ATƏT-in Minsk qrupu daxil olmaqla, beynəlxalq birlik tərəfindən ciddi etirazla qarşılanırsa da, Ermənistan hərbi-siyasi rəhbərliyinin destruktiv fəaliyyətini əngəlləyəcək heç bir preventiv addım atılmamışdır.

Xatırlatmaq lazımdır ki, Prezident İlham Əliyev 2019-cu il oktyabrın 3-də Rusiyanın “Valday” Beynəlxalq Diskussiya Klubunun illik iclasının plenar sessiyasındakı çıxışında Ermənistanın işğalçılıq siyasətinin ifşasına geniş yer ayırmışdır. Dövlət başçısı mötəbər tədbirdə Ermənistan rəhbərliyi tərəfindən münaqişə ilə bağlı səsləndirilən və tarixi reallıqları əks etdirməyən əsassız iddialara tutarlı şəkildə cavab vermiş, Qarabağın Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olduğunu qətiyyətlə vurğulamışdır: “Ermənistan baş nazirinin təəccüb doğuran bəyanatına toxunmaq istərdim. Bu bəyanat təkcə Azərbaycanda təəccüblə qarşılanmayıb, ona Rusiya Federasiyası tərəfindən də “Valday” forumu çərçivəsində müvafiq cavab verilib. Beləliklə,

bəyanat sözbəsöz belədir: “Qarabağ Ermənistanın bir hissəsidir və nöqtə”. Birincisi, yumşaq desək, bu, yalandır. Dünya tərəfindən həm Aran, həm də Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi kimi tanınıb. Ermənistan özü də bu qanunsuz qurumu tanımır. Qarabağ tarixi, əzəli Azərbaycan torpağıdır. Beləliklə, Qarabağ Azərbaycandır və nida işarəsi”.

Ermənistanın sülh razılaşması üçün siyasi-diplomatik müstəvinə tamamilə bağlayan mövqeyi 2020-ci ildə özünü daha qabarıq büruzə vermiş, həmin ilin iyulun 12-də bu ölkənin silahlı qüvvələrinin bölmələri Azərbaycan-Ermənistan dövlət sərhədinin Tovuz rayonu istiqamətindəki mövqelərimizi ələ keçirmək məqsədi ilə atəşkəs rejimini kobud şəkildə pozmuş, növbəti hərbi təxribatla hücum keçməyə cəhd etmişlər. Bir neçə gün davam edən döyüşlər zamanı hücum cəhdinin qarşısı alınmış, düşməne sarsıdıcı zərbələri endirilmiş, nəticədə Ermənistan çoxsaylı canlı qüvvə və hərbi texnika itkisinə məruz qalmışdır.

Tovuz təxribatından az sonra – 2020-ci ilin avqust ayında Ermənistan silahlı qüvvələrinin diversiya-kəşfiyyat qrupunun Azərbaycan ərazisinə göndərilməsi düşmənin aqressiv fəaliyyətə son vermək niyyətində olmadığını bir daha nümayiş etdirmişdir. Ermənistan tərəfindən beynəlxalq hüquqi prinsiplərə zidd olaraq Azərbaycanın işğal altındakı ərazilərinə çox sayda YPG, PKK terrorçularının, o cümlədən, Beyrut limanında baş verən partlayışlardan sonra minlərlə Li van ermənisini Dağlıq Qarabağa və zəbt edilmiş ətraf rayonlara köçürməsi vəziyyəti gərginləşdirməyə xidmət etmişdir.

ABŞ-ın 28-ci prezidenti olmuş mütəfəkkir Tomas Vudro Vilsonun maraqlı bir deyiimi

var: “Dənizçinin cəsarəti fırtınada, əsgərin cəsarəti müharibədə, xalqın cəsarəti isə ağır sınaq günlərində bəlli olur”. Ermənistanın sentyabrın 27-də törətdiyi növbəti hərbi təxribatlara – mülki əhalini və infrastrukturunu hədəfə almasına cavab olaraq, Prezident İlham Əliyev, Ali Baş Komandanın “İrəli!” əmri əsasında ayağa qalxan Azərbaycan xalqı son əsrlərdəki tarixinin ən parlaq səhifəsini yazmış, qüdrətli Ordumuzun gücü ilə cəmi 44 gün ərzində işğal damğasını döyüş meydanında üzərindən atmağı bacarmış, milli natamamlıq kompleksindən xilas olmuşdur.

Beynəlxalq humanitar hüquq normaları, Cenevrə konvensiyaları hərbi əməliyyatların gedişində nizami döyüşçülərin və mülki şəxslərin, hərbi və mülki obyektlərin aydın şəkildə fərqləndirilməsini əsas prinsip kimi tələb edir. Lakin Ermənistan silahlı qüvvələri ilk gündən mülki əhalinin sıx məskunlaşdığı əraziləri hədəf seçməklə hüquqazidd addımlar atmış, Cenevrə konvensiyalarının tələblərini pozmuşdur.

Beynəlxalq humanitar hüququn tələblərinə əsasən, müharibə yalnız silahlı münaqişədə olan tərəflərin silahlı qüvvələri arasında aparılmalıdır. “Müharibə zamanı mülki şəxslərin müdafiəsinə dair” IV Cenevrə Konvensiyasının 3-cü maddəsinə əsasən, mülki əhalinin həyatına və fiziki toxunulmazlığına qəsd, o cümlədən onların hər cür öldürülməsi, şikəst edilməsi, insan ləyaqətinə qəsd, təhqir və digər alçaldıcı hərəkətlər qadağan edilir. Yəni həmin konvensiyanın 33-cü maddəsində nəzərdə tutulur ki, heç bir mülki şəxs törətmədiyi hüquq pozuntusuna görə cəzalandırıla bilməz. Mülki əhaliyə qarşı kollektiv cəza tədbirlərinin görülməsi, mülki əhalini qorxuya salmaq, onlara qarşı terror hərəkətləri, əmlak və digər mal varlıqlarının talan edil-

məsi, onlara qarşı repressiyalar qadağan olunur.

Vətən müharibəsinin gedişində düşmən bütün cəbhə boyunca tutduğu mövqelərdən geri çəkilməyə məcbur edilmişdir. Ordumuzun uğurlu əməliyyatları Azərbaycan xalqını yeni qələbələrə ruhlandıraraq, ölkə Prezidentinin qismən səfərbərlik elan olunması ilə bağlı sərəncamından dərhal sonra hərbi vəzifəlilərin böyük ruh yüksəkliyi ilə cəbhə bölgəsinə yola düşməsi, gənclərin könüllü şəkildə ordu sıralarına yazılması geniş vüsət almışdır. Azərbaycanda ordu-xalq birliyi gücləndiyi halda, Ermənistanda tamamilə əks mənzərə qeydə alınmışdır.

“Dəmir yumruq” əməliyyatı ilk gündən Ermənistan və bütün dünyaya göstərmişdir ki, “münaqişənin sülh yolu ilə həllinin alternativ yoxdur” kimi “hökm”lər universal xarakter daşımır; dünya birliyinin ətaləti halında ədaləti güc amili hesabına təmin etmək qaçılmaz olur. İşğal etdiyi əraziləri Azərbaycan Ordusunun əks-həmlə əməliyyatları ilə tədricən geri qaytarmalı olan Ermənistan silahlı qüvvələri yenə müharibə cinayətləri törədərək mülki əhalinin olduğu yaşayış məntəqələrini atəşə tutmaqda davam etmişdir. 2020-ci il oktyabrın 4-də və 11-də Azərbaycanın ikinci ən böyük şəhəri – münaqişə zonasından uzaqda olan Gəncə şəhərinin raket və mərmilərlə atəşə tutulması, nəticədə yenə mülki şəxslərin həlak olması və yaralanması, Xızı və Abşeron bölgəsinə iki ədəd 300 kilometr məsafəli orta mənzilli raket atılması düşmənin beynəlxalq hüquq normalarına riayət etmək niyyətindən uzaq olduğunu göstərmişdir.

Azərbaycan yaşayış məntəqələrinin Ermənistan ərazisindən atəşə tutulması ilə işğalçı ölkə Azərbaycan Ordusunu həmin nöq-

tələrin susdurulması üçün cavab zərbəsi endirməsinə, bununla guya Azərbaycanın Ermənistan ərazisində də hərbi əməliyyatlar aparması görüntüsünü yaratmağa cəhd etmişdir. Məqsəd Rusiyanın da daxil olduğu Kollektiv Təhlükəsizlik Müqaviləsi Təşkilatının da münaqişəyə cəlb edilməsinə bu yolla zəmin yaratmaq olmuşdur. Lakin Azərbaycan bu təxribat xarakterli niyyətinin həyata keçməsinə yol verməmiş, eyni zamanda, münaqişəyə üçüncü tərəfin qarışmasının da yolverilməz olduğunu ən yüksək səviyyədə bəyan etmişdir. Üzləşdiyi məğlubiyyətə baxmayaraq, belə bir vəziyyətdə Ermənistanın baş naziri Nikol Paşinyan “Münaqişənin diplomatik həlli yoxdur” kimi sərsəm açıqlama ilə çıxış edərək, münaqişənin danışıqlar yolu ilə həllində maraqlı olmadığını etiraf etmişdir.

Azərbaycanın hərbi tarixinə qızıl hərflərlə yazılan, 44 gün davam edən Vətən müharibəsinin kuliminasiya nöqtəsi Qafqazın konservatoriyası adını daşıyan Şuşanın azad edilməsi olmuşdur. Şuşa zəfərindən cəmi bir gün sonra ordumuzun 71 kəndi, bir qəsəbəni və səkkiz strateji yüksəkliyi işğaldan azad etməsi bütün dövlətlərə, o cümlədən Ermənistan hərbi-siyasi rəhbərliyinə müharibənin sonunun necə olacağını aydın təsəvvür etmək imkanı vermişdir. Elə bu səbəbdən də düşmən 2020-ci il noyabr ayının 10-da kapitulyasiyasını etiraf etmiş, Azərbaycan, Rusiya prezidentləri və Ermənistanın baş naziri həmin gün birgə üçtərəfli bəyanat imzalamışlar.

Bu münasibətlə xalqa müraciətində Prezident İlham Əliyev üçtərəfli Bəyanatı haqlı olaraq Azərbaycanın şanlı qələbəsi kimi dəyərləndirmişdir. Bəyanata əsasən, Ermənistan Azərbaycanın ultimatumunu qəbul edərək,

Kəlbəcər, Ağdam və Laçın rayonlarını dekabr ayının 1-dək boşaldacağı ilə bağlı qrafik təqdim etmişdir. Beləliklə, bir güllə belə atılmadan Ağdam rayonu noyabrın 20-də, Kəlbəcər noyabrın 25-də, Laçın rayonu dekabrın 1-də Azərbaycana təhvil verilmiş, bu, həmin rayonları qan tökmədən ala bilmiş Ali Baş Komandan İlham Əliyevin mahir sərkərdəlik bacarığını nümayiş etdirmişdir.

Vətən müharibəsinin nəticəsi olaraq Azərbaycan Silahlı Qüvvələri Ermənistanın öz ordusu barəsində 30 il müddətində formalaşdırdığı saxta “yenilməzlik” mifini darmadağın etmişdir. Erməni cəmiyyəti ilk günlərdən ruh düşkünlüyünə uğramış, daxili vəziyyət getdikcə gərginləşmişdir. Qısa dövrdə Ordumuzun endirdiyi sarsıdıcı zərbələr nəticəsində Ermənistanın 5 milyard ABŞ dolları məbləğindəki hərbi texnika və silah-sursatı sıradan çıxarılmış, ciddi məğlubiyyət fonunda təcavüzkar ölkədə hərbi xidmətdən boyunqaçırma və fərarilik halları geniş vüsət almışdır.

Azərbaycan apardığı əks-həmlə əməliyyatları ilə münaqişənin guya hərbi yolla həllinin olmaması barədə indiyədək səsləndirilən iddiaları alt-üst etmişdir. “Status-kvo”nun və təmas xətti anlayışlarının aradan qalxması fonunda Ermənistanın danışıqların uzun illər ərzində formalaşmış formatını pozmaq, qondarma Dağlıq Qarabağ rejimini danışıqlarda tərəf kimi tanıtdırmaq cəhdlərinin qarşısı birmənalı alınmışdır.

Vətən müharibəsinin gedişində Prezident İlham Əliyev “status-kvo”, “təmas xətti” kimi qondarma anlayışların, qondarma Dağlıq Qarabağ rejiminə hər hansı statusun verilməsi mövzusunun siyasi gündəlikdən çıxdığını qətiyyətlə bəyan etmişdir.

Noyabrın 10-da imzalanmış üçtərəfli Bəyanatla həm də 30 ildən çox müddətdə Vətən həsrəti ilə yaşayan insanların ümitsizliyinə son qoyulmuşdur. Əlbəttə, Azərbaycan dövləti hər zaman qaçqın və məcburi köçkünlərin mənzil-məişət problemlərinin həlli, sosial təminatının yaxşılaşdırılması istiqamətində mühüm addımlar atmışdır. Bununla belə, Azərbaycan Prezidenti, Ali Baş Komandan İlham Əliyev onların ən böyük arzusunu, doğma yurdlarına qayıtmaq amalını gerçəkləşdirmişdir.

44 günlük müharibə Azərbaycan xalqının nə qədər vətənpərvər, böyük xalq olduğunu, milli birliyini, həmrəyliyi bütün dünyaya sübuta yetirmişdir. Bu günlərdə bir daha məlum oldu ki, 30 ilin torpaq həsrəti, əzabları xalqımızın iradəsini sındırmamış, onun mübarizə əzmini qətiyyənləşdirməmişdir. Vətən müharibəsinin ən parlaq nəticələrindən biri də ondan ibarətdir ki, işğal faktına son qoyan Azərbaycan həm də regionda ikinci erməni dövlətinin yaradılması cəhdlərinin qarşısını birdəfəlik almış, “Dağlıq Qarabağ” termini tarixin arxivinə gömülmüşdür. Bu gün qondarma “Dağlıq Qarabağ” adlı inzibati ərazinin mövcudluğundan, separatçı rejimə hansısa statusun verilməsindən söhbət belə gedə bilməz. 10 noyabr tarixli bəyanatda “status məsələsi” ilə bağlı bağlı hər hansı müddəə yoxdur. Bu, Ermənistanın ərazilərimizdə formalaşdırdığı qanunsuz, marionet rejiminin “müstəqilliyi” və ya ona hansısa statusun verilməsi ilə bağlı əsassız xülyələrinin puç olması deməkdir.

Nəhayət, Prezident İlham Əliyevin 2021-ci il iyulun 7-də imzaladığı “Azərbaycan Respublikasında iqtisadi rayonların yeni bölgüsü haqqında” Fərmanla Qarabağın “dağlıq” və “aşağı” hissələrə bölünməsi ilə bağlı haq-

sızlığa son qoyulmuşdur. Tərkibinə Xankəndi şəhərinin, habelə Ağcabədi, Ağdam, Bərdə, Füzuli, Xocalı, Xocavənd, Şuşa və Tərtər rayonlarının daxil olduğu Qarabağ iqtisadi rayonunun yaradılması, eləcə də Cəbrayıl, Kəlbəcər, Laçın və Zəngilan rayonlarını birləşdirən tarixi Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunun formalaşdırılması Azərbaycan ərazisinin bölünməzliyinin, unitarlığının bir daha təsdiqi olmuşdur.

Onu da xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, müharibənin başa çatması, yeni geosiyasi reallıqların yaranması fonunda hazırda bölgədə, o cümlədən Azərbaycan-Ermənistan münasibətlərində gündəliyi formalaşdıran tərəf məhz Azərbaycandır. Rüsəyçü məğlubiyyəti fonunda Ermənistanda azərbaycanofobiya, islamofobiya psixi xəstəlik dərəcəsinə çatmışdır.

Vətən müharibəsinin nəticəsi olaraq xalqımız milli qürur və ləyaqət hissini də bərpa etmişdir. Müharibədə qazanılan Zəfər xalqımıza bundan sonra qalib kimi yaşamaq, qarşıya qoyduğu bütün hədəflərə yetişmək imkanı yaratmış, “Qarabağ Azərbaycandır və nida” şüarı isə tarixi qələbəmizin rəmzinə çevrilmişdir.

Post-müharibə mərhələsində Azərbaycan Prezidentinin çıxışlarında yer alan əsas fikirlərdən biri də bundan ibarətdir ki, post-münaqişə dövründə regionda dayanıqlı sülhün, sabitliyin təmin olunması Ermənistanın və müəyyən Qərbi dövlətlərinin yeni geosiyasi reallıqları nəzərə almalarından, konstruktiv yanaşmalarından asılıdır. Cənab İlham Əliyev 2021-ci il 27 sentyabr tarixində -Anım Günü ilə əlaqədar xalqa müraciətində ölkəmizin münaqişənin hərbi-siyasi yolla həllinə nail olmaqla, bölgədə yeni geosiyasi reallıq yaratdığını, bu reallıqla hər kəsin barışması vacib-

liyini növbəti dəfə bəyan etmişdir. Ermənistan müharibədən sonra regionda yaranmış yeni reallıqları qəbul edərək, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tanınması şərtlə ölkəmizlə sülh müqaviləsi imzalamalıdır.

Rusiyanın nüfuzlu “Nasionalnaya obozona” jurnalına müsahibəsində Ali Baş Komandanın Azərbaycanın Qarabağ regionunda yaşayan erməni əsilli şəxslərin indi də, gələcəkdə də ölkə vətəndaşları olacaqlarını qətiyyətlə bəyan etməsi təkcə Ermənistanla və onun xaricdəki havadarlarına verilən mesaj deyil, həm də daxildə müəyyən siyasiləşmiş qərəzli dairələrin ictimai rəyə manipulyativ təsir göstərmək, reallığı təhrif etmək cəhdlərinə tutarlı cavabdır.

Rəsmi Bakı hesab edir ki, sülhün əldə olunması, regionda sabit və təhlükəsiz əməkdaşlıq mühitinin formalaşdırılması üçün keçmişə qayıdış olmamalı, Ermənistandakı müəyyən qüvvələr əsassız revanşist düşüncələrindən əl çəkməlidirlər. Regionda tərəqqinin əldə edilməsinin ən yaxşı vasitəsi isə münasibətlərin normallaşdırılması və beynəlxalq hüquq prinsiplərinə hörmətdir. Dövlət başçısı İlham Əliyev son müsahibə və açıqlamaları zamanı Azərbaycanın Ermənistanla açıq dialoqa, sülh razılaşmasının imzalanması üçün danışıqlara başlamağa hazır olduğunu bir daha bəyan etmişdir. Ölkəmiz indiki halda Ermənistanla danışıqların yalnız sərhədlərin delimitasiyası və demarkasiyası, kommunikasiyaların bərpası və bütün bunların fonunda yekun sülh razılaşmasının imzalanması istiqamətində aparılmasını məqbul və mümkün hesab edir.

Azad edilmiş rayonlara səfərləri zamanı Prezident İlham Əliyev ermənilərin uzun illər işğal altında saxladığı ərazilərdə böyük dağıntılar törətdiklərini, tarixi-mədəni abidələri məhv etdiklərini və bütün bunlara görə beynəlxalq məhkəmə qarşısında cavab verməli olacaqlarını qətiyyətlə bəyan etmişdir.

Azərbaycandakı diplomatik korpusların nümayəndələrinin, habelə əcnəbi qonaqların və media təmsilçilərinin işğaldan azad edilmiş ərazilərə səfərinin təşkili Ermənistanın ağır müharibə cinayətlərinin dünyada ifşası, eləcə də onun beynəlxalq məhkəməyə verilməsinə zəmin yaradılması baxımından əhəmiyyətli olmuşdur.

8 noyabr – Zəfər Günü ərəfəsində qətiyyətlə deyə bilərik ki, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi keçmişdə qalmışdır. Türkiyə və Azərbaycanın dövlət rəhbərləri regionda Türkiyə, Gürcüstan, İran, Azərbaycan və Rusiyanın iştirakı ilə reallaşa biləcək yeni əməkdaşlıq formatında Ermənistanın iştirakı mümkünliyünü bəyan etmişlər. Bunun üçün Ermənistanın işğalçı siyasətindən əl çəkməsi, siyasi iradə nümayiş etdirməsi lazımdır. Faktiki olaraq post-müharibə dövründə Ermənistanın yeganə çıxış yolu onun inkişafını ləngidən əsassız, qeyri-hüquqi iddialardan əl çəkmək, konstruktiv mövqe sərgiləyərək Türkiyə və Azərbaycanla münasibətləri yaxşılaşdırmaqdır. Ağır məğlubiyyət fonunda regionun yeni reallıqlarını qəbul etməyəcəyi, əsassız iddialarının girovluğundan çıxmayacağı təqdirdə, Ermənistan bir dövlət olaraq özünütəcrid və iqtisadi tənəzzül girdabından heç cür qurtula bilməyəcəkdir.

İsaxan VƏLİYEV,

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının Hüquq kafedrasının müdiri, professor, hüquq ekmləri doktoru.

TÜRK DÖVLƏTLƏRİ TƏŞKİLATI DƏRİN KÖKLƏRİ OLAN TÜRK XALQLARINI DAHA DA YAXINLAŞDIRIR

Türkiyə-Azərbaycan arasında hər zaman dostluq, qardaşlıq, geniş əməkdaşlıq əlaqələri olmuş, bu əlaqələrin daim inkişaf etməsi üçün hər iki tərəfdən böyük səylər göstərilmişdir. Yalnız iki dost, qardaş türk dövləti arasında məhdudlaşmayan münasibətlər bütün türk dünyasını əhatə edir. Bu gün Azərbaycan, Türkiyə, Qazaxıstan, Özbəkistan, Türkmənistan və Qırğızıstan olmaqla, ümumtürk birliyinin yaranması türkdilli dövlətlər arasında beynəlxalq münasibətlərin bütün sahələrində müstəqil əlaqələrin qurulmasına, türkdilli dövlətlərin əməkdaşlığına, inkişafına geniş imkanlar açır.

Qədim, çoxəsrlik tarixi boyu bəşər mədəniyyətinə böyük töhfələr vermiş, zənginləşdirmiş türk xalqları zəngin kökləri, bir-birinə mənəvi bağlılığı ilə tarixi imtahanlardan, sərt sınaqlardan mətanətlə çıxmışdır. Yüz illərlə bir-birindən ayrı düşmüş, böyük imperiyaların dövlət siyasəti səviyyəsində həyata keçirdikləri məkrli tədbirlər nəticəsində dövlətçilikdən məhrum edilmiş bəzi türk xalqları yalnız XX əsrdə əsl mənada milli dirçəlişə nail olmuş, müstəqil türk dövlətləri kimi həm ayrı-ayrılıqda, həm də birgə çoxtərəfli münasibətlərdə, beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində fəaliyyət göstərirlər.

2009-cu ilin oktyabr ayında türkdilli ölkələrin dövlət başçılarından Naxçıvan şəhərində keçirilən Zirvə Görüşündə imzalanmış Naxçıvan Sazişinə əsasən yaradılan Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının (TDƏŞ) fəaliyyətinin əsas məqsədi türk birliyinin, türk dövlətləri arasında

qarşılıqlı etimadın möhkəmləndirilməsi, xarici siyasət məsələlərində ortaq yanaşmanın təşviq edilməsi, dünyada sülhün bərqərar edilməsi, beynəlxalq terrorizm, separatçılıq, ekstremizm və transmilli cinayətkarlığa qarşı birgə mübarizə aparmaqdan ibarətdir. Eyni zamanda, türk dövlətləri arasında bütün sahələrdə regional və ikitərəfli əməkdaşlığın gücləndirilməsi, ticarət əlaqələri və investisiyalar üçün əlverişli şəraitin yaradılması, elm, texnologiya, təhsil və mədəniyyət sahəsində,

kütləvi informasiya vasitələrinin daha geniş miqyasda informasiya mübadiləsinin təşviq edilməsi kimi məsələlər də TDƏŞ-in fəaliyyətində əsas vəzifə olaraq nəzərdə tutulur.

Yarandığı vaxtdan etibarən bir təşkilat kimi əhəmiyyətli inkişaf yolu keçən Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurası üzv ölkələr arasında siyasi, iqtisadi, nəqliyyat, humanitar, turizm, informasiya və kommunikasiya texnologiyaları və digər sahələrdə əməkdaşlığın inkişafında mühüm rol oynamış, mötəbər beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələri genişləndirmişdir. Hazırda BMT, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, ATƏT, İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı kimi qurumlarla səmərəli əməkdaşlıq əlaqələri yaradan TÜRKSOY, Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondu, Türk Akademiyası zəngin mədəni irsimizin tədqiqi, maddi və mənəvi

dəyərlərimizin dünya səviyyəsində təbliğində əhəmiyyətli rol oynayır.

TDƏŞ-ə üzv ölkələr arasında qardaşlıq və qarşılıqlı güvən əsasında formalaşan siyasi, iqtisadi, ticarət, mədəni və hərbi əməkdaşlıq bütün türk dünyasının hədəflədiyi uğurlara birlikdə çatmasına, sahib olduqları bütün potensialları türk birliyinin möhkəmləndirilməsinə və eyni zamanda, daha firavan, daha ədalətli bir dünyanın qurulmasına xidmət edir. Bu dövlətlər arasında mövcud olan ortaq kök, dil, din birliyi, oxşar mədəniyyət, adət və ənənələr bu əlaqələri şərtləndirir.

Türk Dövlətlərinin Əməkdaşlıq Şurası bütün türk dünyasında enerji layihələrinin həyata keçirilməsi, sosial-iqtisadi inkişafı, regional təhlükəsizliyin möhkəmlənməsində türk dövlətlərinin dünya birliyinə hərtərəfli integrasiyasında yeni səhifə açmaqdadır.

2019-cu il oktyabr ayının 15-də Bakıda Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının VII Zirvə Görüşündə Qırğız Respublikasının Prezidenti Sooronbay Şaripoviç Jeenbekov Qırğızistanın TDƏŞ-ə sədrlik dövrünün başa çatdığını bildirərək demişdir: "Mən təşkilatımızda sədrliyi Azərbaycan Respublikasına verirəm. İlham Heydər oğlunun iqtisadi islahatları və investisiyaların cəlb edilməsi siyasəti artıq öz bəhrəsini verir. Bu gün Azərbaycan dünya siyasətində xüsusi və mühüm yer tutur. Biz qardaş Azərbaycanın uğurları barədə bütün xəbərləri sevinclə qarşılayırıq. İnanıram ki, Azərbaycanın sədrliyi ilə iqtisadiyyatın, ticarətin, investisiyaların və digər sahələrin inkişafı üzrə əməkdaşlıq daha da güclənəcək. Mən inanıram ki, Azərbaycanın

sədrliyi səmərəli olacaq. Fikrimcə, bizim daha da inkişaf etmək üçün çox böyük imkanlarımız var. Əgər biz bütün potensialımızdan və imkanlarımızdan istifadə etsək, ölkələrimizin əməkdaşlığı əhalinin həyat şəraitini yaxşılaşdıracaq".

Ölkə başçısı cənab İlham Əliyev Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının bir təşkilat kimi əhəmiyyətli inkişaf yolu keçdiyini, üzv ölkələr arasında siyasi, iqtisadi, nəqliyyat, humanitar, turizm, informasiya və kommunikasiya texnologiyaları və digər sahələrdə əməkdaşlığın inkişafında mühüm rol oynadığını, xalqlarımız arasında dostluq və qardaşlıq əlaqələrinin daha da dərinləşməsinə xidmət göstərdiyini, təhlükəsizlik sahəsində əməkdaşlığın genişlənməsində mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini vurğulayaraq demişdir: "Qırğızıstandan Türk Şurasına sədrliyi qəbul edən Azərbaycan bu müddət ərzində ölkələrimiz arasında əməkdaşlığın və dostluğun möhkəmləndirilməsi istiqamətində öz səylərini göstərəcəkdir. Bizi birləşdirən ortaq soy-kök, tarix, mədəniyyət və milli dəyərlər qarşılıqlı səmərəli fəaliyyətimiz üçün mühüm əsasdır. Türkdilli dövlətlər arasında əməkdaşlığın inkişafı Azərbaycanın xarici siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biridir".

Ölkəmiz Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasına üzv olan dövlətlər arasında iqtisadi əməkdaşlıq çərçivəsində ticarət, iqtisadi münasibətləri inkişaf etdirmək məqsədilə nəqliyyat və gömrük sahəsində əməkdaşlığa xüsusi əhəmiyyət verərək üzv dövlətlərin ərazilərindən keçən Mərkəzi Nəqliyyat Dəhlizi boyunca səmərəli nəq-

liyyat əməliyyatlarının davamlı, mərkəzləşmiş və asan keçidinə əngəl yaradan mövcud maneələrin aradan qaldırılması, Xəzər dənizi və Qara dəniz limanları arasında əlaqələrin inkişafı, regionun multimodal nəqliyyat potensialının artırılması, Xəzər dəniz keçidinin nizamlanması istiqamətində bir sıra tədbirlər həyata keçirmişdir. Samsun, Bakı və Aktau limanları arasında əlaqələrin yaradılması bu istiqamətdə atılmış addımların bariz nümunəsidir.

Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasına Azərbaycanın sədrliyi dövründə təşkilat çərçivəsində mövcud əməkdaşlıq istiqamətlərinə əlavə olaraq səhiyyə, miqrasiya, kənd təsərrüfatı, energetika, media, prokurorluq, ədliyyə və humanitar sahələrdə yeni əməkdaşlıq mexanizmləri qurulmuşdur. Belə ki, 2020-ci il aprelin 10-da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə dövlət və hökumət başçıları səviyyəsində COVID-19 pandemiyasına həsr olunmuş fəvqəladə Zirvə Görüşündə pandemiya ilə mübarizə çərçivəsində birgə tədbirlərin keçirilməsinə dair fikir mübadiləsi aparılmış, fəvqəladə Zirvə Görüşünün Bakı Bəyannaməsi qəbul edilmişdir. Zirvə Görüşünün nəticəsi olaraq ölkələr arasında pandemiya və sonrakı dövr ərzində əlaqələrin daha da inkişaf etdirilməsi ilə bağlı dövlət başçılarının təlimatlarına uyğun olaraq iqtisadiyyat, nəqliyyat, səhiyyə, energetika, gömrük, turizm və miqrasiya sahələrinin nazirləri ilə görüşlər keçirilmiş, qarşıda duran məsələlər müzakirə edilmişdir. Aprel ayının 28-də videokonfrans forma-

tında keçirilən Türk Şurasına üzv və müşahidəçi ölkələrin səhiyyə nazirlərinin iclasında isə COVID-19 pandemiyası ilə mübarizədə əməkdaşlıq perspektivlərinə, yoluxucu xəstəliklərlə mübarizədə müalicə üsullarına, epidemioloji və elmi metodlara, müxtəlif xəstəliklərlə mübarizədə "onlayn" bazanın yaradılmasına dair fikir mübadiləsi aparılmışdır.

Keçən ilin may ayının 6-da videoformatda keçirilən Türk Şurasına üzv və müşahidəçi ölkələrin iqtisadiyyat nazirlərinin və gömrükdən məsul qurumların rəhbərlərinin iclasında da COVID-19 pandemiyası dövründə mövcud vəziyyət, mövcud sosial-iqtisadi çağırışlar fonunda əlavə mexanizm kimi "Birgə Türk İnvestisiya Fondu"nın təsis olunması prosesinin yekunlaşdırılmasının sürətləndirilməsi, Macarıstan və Avropada xüsusi investisiya təbliğat proqramı müzakirə edilmişdir. May ayının 7-də isə miqrasiya sahəsində məsul qurumların rəhbərləri viza, yaşayış və iş icazələri, dövlətlərin bir-birilərinin ərazilərində müvəqqəti qalan, təhsil alan və işləyən vətəndaşlarına dəstək və köməklik göstərilməsini müzakirə etmişlər.

COVID-19 pandemiyasının üzv dövlətlərin turizm sektoruna təsiri, turistlərin təhlükəsiz səyahətlərinin təmin edilməsi, Türk Şurası Müasir İpək Yolu Birgə Tur Paketi Layihəsi və s. məsələlərə isə turizm sahəsinin nazirlərinin 6-cı iclasında baxılmışdır. İlk dəfə olaraq təşkilat çərçivəsində üzv dövlət kimi Özbəkistan nazirlərinin bu toplantısına ev sahibliyi etmişdir.

Bu il mart ayının sonunda Azərbaycanın TDƏŞ-ə sədrliyi dövründə sayca ikinci

tədbiri - qeyri-rəsmi Zirvə Görüşü baş tutmuş və Qazaxıstanın Türkistan şəhərinə yeni təsis olunmuş "Mənəvi paytaxt" statusu verilmişdir. Tədbirdə həmçinin, qeyri-rəsmi Zirvə Görüşünün Türkistan Bəyannaməsi qəbul olunmuşdur. Eyni zamanda bu ilin sentyabr ayında təşkilata üzv və müşahidəçi dövlətlərin 30-a yaxın jurnalistin Bakı, Gəncə və işğaldan azad olunmuş Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl və Zəngilan şəhərlərinə media turu təşkil olunmuşdur.

TDƏŞ-ə üzv dövlətlər təhsil sahəsində də əməkdaşlığı davam etdirmiş, bu il oktyabr ayının sonunda Türk Universitetlər Birliyinin V Baş Assambleyası, noyabr ayının əvvəllərində isə təşkilata üzv dövlətlərin təhsil nazirlərinin altıncı iclası keçirilmişdir.

Etnik, mədəniyyət və dil baxımından bir-birilə sıx bağlı olan türk dövlətləri arasında qarşılıqlı münasibətlər strateji əməkdaşlıq səviyyəsində daha da genişlənməkdə və dərinləşməkdədir. Bölgədə türkdilli dövlətlərlə geosiyasi və iqtisadi vəziyyətin inkişafına, transregional iqtisadi layihələrin gerçəkləşdirilməsinə yüksək dəyər verən Azərbaycan müxtəlif beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində atdığı addımlarla, bu təşkilatlarda və regional təşəbbüslərdə iştirakı ilə öz milli maraqlarını gerçəkləşdirir.

Türk Dövlətlərinin Əməkdaşlıq Şurasına sədrliyi dövrü ölkəmiz üçün olduqca tarixi bir dövrə təsadüf etmiş, Azərbaycan 44 günlük Vətən müharibəsində öz ərazi bütövlüyünü bərpa etmişdir. Hər zaman olduğu kimi, türkdilli dövlətlərin xalqları müharibə dövründə də Azərbaycana dəstə

təyini əsirgəməmiş və bu gün Azərbaycanın düşmən üzərində qələbəsi Türk dünyasında birliyin və həmrəyliyin güclənməsində mühüm rol oynayır. Belə ki, regionda həyata keçirilən beynəlxalq və regional layihələr ölkələrimiz arasında birliyə, mütəfiqliyə öz töhfəsini verir. Zəngəzur dəhlizinin açılması isə Türk dünyasını birləşdirməklə bərabər, onu daha da möhkəmləndirəcək və sarsılmaz edəcəkdir.

Türkdilli dövlətlər arasında coğrafi bağlılığın bərpa edilməsinə, bütün Türk dünyasının birliyi arzusunun reallığa çevrilməsinə misilsiz töhfələr verən, hər zaman sülh və sabitlik, əmin-amanlıq tərəfdarı olan Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının VIII Zirvə Görüşündə Türkdilli ölkələrin Dövlət Başçıları Şurasının qərarı ilə Türk Dünyasının Ali Ordeni ilə təltif olunub.

Bu ali təltif isə Azərbaycanı inkişaf etmiş, müasir, güclü və dünya miqyasında nüfuzlu bir dövlətə çevirən, diplomatik məharət, prinsipial, ardıcıl və qətiyyətli siyasət yürüdən İlham Əliyevin nəinki ölkəmizdə, dünya miqyasında, bütün Türk dünyasında yüksək qiymətləndirilən Lider olduğunu bir daha sübut edir.

Qeyd edək ki, noyabrın 12-də İstanbulda keçirilən Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının VIII Zirvə Görüşündə Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının adının "Türk Dövlətləri Təşkilatı"na dəyişdirilməsi haqqında Qərar qəbul edilib.

Mehparə ƏLİYEVƏ.

ŞUŞA VƏ BAKI BƏYANNAMƏLƏRİ REGIONDA SÜLH VƏ SABİTLİYİN QARANTIDIR

Azərbaycan qırx dörd günlük Vətən müharibəsindən sonra Cənubi Qafqaz regionunda yeni geosiyasi real-lıqlar yaradı. Azərbaycanın qalib dövlətə çevrilməsi, torpaqlarını işğaldan azad etməsi, hərbi tarixində misli görünməmiş uğurlar qazanması ölkəmizin siyasi və hərbi qüdrətini bəlli etdi. Lakin bütün bu uğurları möhkəmləndirmək, regionda sülh və sabitliyin qarantı kimi mühafizə etmək postmüharibə dövrünün ən aktual məsələlərindən biri kimi önə çıxdı. Bu baxımdan, müharibədən bir neçə ay sonra Azərbaycan dövlətinin qardaş Türkiyə Cümhuriyyəti ilə və eyni zamanda, Pakistan İslam Respublikası ilə müttəfiqlik müqavilələrini imzalaması geosiyasi istiqamətdə qazandığımız önəmli uğur kimi xarakterizə edilməkdədir.

Şuşa Bəyannaməsi: tarixi fürsətin dəyərləndirilməsi

Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanın Şuşa səfəri və orada müttəfiqlik haqqında Şuşa Bəyannaməsinin imzalanması iki qardaş ölkə arasındakı münasibətləri ən yüksək zirvəyə qaldırdı. Şuşa Bəyannaməsinin çox böyük siyasi və tarixi əhəmiyyəti var. İki ölkənin və xalqlarının dostluq və qardaşlığından çıxış edərək, Azərbaycanla Türkiyə arasındakı münasibətləri keyfiyyətə yeni, müttəfiqlik səviyyəsinə qaldıran bəyannamə qarşılıqlı mənafeələrə xidmət edir. Ümumi maraqların qorunmasında hər iki ölkənin siyasi, iqtisadi, müdafiə, mədəni, humanitar, səhiyyə, təhsil, sosial, gənclər və idman sahələrindəki imkan və potensiallarının birləşdirilməsini ehtiva edən sənəd strateji əhəmiyyət kəsb

edir və ölkələrin gələcək inkişafına və xalqların rifahına təminat verir. Eyni zamanda, bu sənəd müttəfiqliyin geostrateji əhəmiyyətini artırır. Bu, tarixi nailiyyətdir.

Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Cümhuriyyətinin müstəqilliyi, suverenliyi, ərazi bütövlüyü və beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədlərinin toxunulmazlığı kimi milli maraqlara söykənən məsələlərdə qarşılıqlı yardım əməkdaşlığın prinsipial istiqamətidir. Tərəflər iki qar-

daş ölkənin silahlı qüvvələrinin müasir tələblərə uyğun olaraq yenidən formalaşdırılması və modernləşdirilməsi istiqamətində birgə səy göstərməyə davam edəcəklər və bu əməkdaşlıq ölkələrin hərbi qüdrətinin artmasına xidmət edəcəkdir. Ən əsası, mühüm məqamlarda hər iki ölkənin silahlı qüvvələrinin hərəkəti koordinasiya ediləcək.

Bəyannaməyə əsasən, tərəflər aktual xarakter kəsb edən, qarşılıqlı maraq doğuran beynəlxalq məsələlər üzrə həmrəylik və qarşılıqlı dəstək nümayiş etdirərək ikitərəfli əməkdaşlığı dərinləşdirəcək və BMT, ATƏT, Avropa Şurası, Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurası, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı daxil olmaqla beynəlxalq və regional təşkilatlar çərçivəsində bir-birinə qarşılıqlı dəstək göstərəcəklər.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu bəyannamə 13 oktyabr 1921-ci il tarixində

imzalanmış Qars müqaviləsinə iki dost və qardaş ölkənin sadıqlılığının təcəssümüdür və Azərbaycan üçün böyük bir şansıdır. Şuşa Bəyannaməsi 9 fevral 1994-cü il tarixində imzalanmış “Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası arasında dostluq və hərtərəfli əməkdaşlığın inkişafı barədə Müqavilə”nin və “Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası arasında əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Protokol”un, eləcə də 16 avqust 2010-cu il tarixində imzalanmış “Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası arasında strateji tərəfdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Müqavilə”nin davamıdır.

İdeoloji amillər strateji əməkdaşlığın perspektivini təmin edir. Türkiyə Cümhuriyyətinin qurucusu Mustafa Kamal Atatürkün və Azərbaycan xalqının ümummillili lideri Heydər Əliyevin müdrikəsinə söylədikləri “Azərbaycanın sevinci bizim sevincimiz, kədəri bizim kədərimizdir” və “Bir millət, iki dövlət” deyimləri xalqlarımızın birliyini milli-mənəvi dəyərlər müstəvisində təmin edir. İki dost və qardaş ölkə arasında strateji səviyyədə inkişaf edən münasibətlər siyasi dialoqun bütün səviyələrdə davam etdirilməsinə şərait yaradır.

Şuşa Bəyannaməsinin imzalanması Türkiyə ilə Azərbaycan arasında dostluq, qardaşlıq münasibətlərinin sarsılmaz olduğunu nümayiş etdirməklə yanaşı, regionun gələcək inkişafı baxımından da son dərəcə önəmlidir. Belə ki, Azərbaycanın qazandığı möhtəşəm qələbə sayəsində bölgədə davamlı sülh və sabitlik üçün böyük şans yaranmışdır. Qafqaz regionunda sabitliyin

və təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsi, bütün iqtisadi və nəqliyyat əlaqələrinin bərpası, eləcə də, region dövlətləri arasında münasibətlərin normallaşdırılması və uzunmüddətli sülhün təmin edilməsi əməkdaşlığın strateji istiqamətlərindən biridir. Qafqazdakı sülh və sabitlikdən təkcə Azərbaycan deyil, Ermənistan da daxil olmaqla, bütün bölgə ölkələri, hətta bütün dünya qazanacaqdır.

Qarabağda yaşayan erməni əsilli Azərbaycan vətəndaşlarının integrasiyası üçün də unikal imkan yaranıb. Əlverişli imkanı yaradan səbəblərdən biri Ermənistanda vəziyyətin sabit olmamasıdır. Ölkə əhalisi bütün problemlərini birbaşa və ya dolaylı yolla Qarabağ erməniləri ilə bağlayır. Qarabağ ermənilərinin erməni cəmiyyəti içərisində marginalaşması artır. Ermənistanda yaşayan və erməni diasporunda təmsil olunan bəzi nüfuzlu şəxslər (səbiq prezident Levon Ter-Petrosyan, onun səbiq xarici siyasət müşaviri Jirayr Liparidyan) Dağlıq Qarabağın beynəlxalq hüquq baxımından Azərbaycana məxsus olduğunu bildirirlər. Bloger İşxan Verdyan, hüquq müdafiəçiləri Vartan Arutyunyan, Georgi Vanyan, Edqar Xaçatryan müharibə ritorikasının perspektivsizliyini və qonşularla dinc yanaşı yaşamağın əhəmiyyətini xalqa izah edirlər. Baş nazir vəzifəsini icra edən Nikol Paşinyan da Azərbaycanla sülh müqaviləsinin imzalanmasına tərəfdardır. Bu ruhda olan çıxışlar sadə erməni xalqına daha yaxındır. Əgər nəzərə alsaq ki, mövcud şəraitdə Ermənistan ciddi miqrasiya problemləri yaşayır və Qarabağda miqrasiya problemi

daha qabarıqdır, demoqrafik böhran yaşayan ölkə həm də işçi qüvvəsi, istehsal qüvvəsi, müdafiə qüvvəsi çatışmazlığı ilə üzləşəcək, deməli, erməni toplumu savaşı yox, sülh imkanları axtaracaq.

Bakı Bəyannaməsi: müttəfiqliyin zirvə nöqtəsi

Şuşa Bəyannaməsindən bir müddət sonra imzalanan Bakı Bəyannaməsinin əhəmiyyətini də vurğulamağa ehtiyac duyulur. Azərbaycan, Türkiyə və Pakistanın parlament sədrləri arasında imzalanmış birgə Bakı Bəyannaməsi regional və beynəlxalq miqyasda yaranan yeni geosiyasi müstəvinin təməlinə duran üç nəhəng sütundan biridir. Bu sütunlardan birincisi Azərbaycanın Ermənistan üzərində 44 günlük müharibə nəticəsində qalib gəlməsini özündə ehtiva edən 10 noyabr tarixli üçtərəfli razılaşmadır. Bu razılaşma ilə Azərbaycan postsovet məkanında ən qəliz münaqişələrdən biri olan Ermənistan – Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə son qoydu və Cənubi Qafqaz regionunda yeni siyasi düzən formalaşdırdı. İkinci sütun Türkiyə Prezidenti R.T.Ərdoğanın Şuşaya səfəri nəticəsində Türkiyə və Azərbaycan arasında birgə Şuşa Bəyannaməsinin imzalanması oldu. Azərbaycan və Türkiyə arasında mövcud ittifaqa Pakistanın da Bakı Bəyannaməsi ilə qoşulması yeni geosiyasi müstəvinin üçüncü sütununu təşkil edir.

İyulun 27-də Milli Məclisdə Azərbaycan, Pakistan və Türkiyə parlament sədrlərinin

birinci üçtərəfli görüşü çərçivəsində Bakı Bəyannaməsinin imzalanması hər üç ölkənin parlamentarizm tarixində önəmli hadisələrdəndir. Bakı Bəyannaməsi Azərbaycan, Türkiyə və Pakistan parlamentləri arasındakı strateji əlaqələrin daha da möhkəmləndirilməsinə öz töhfəsini verəcək. Təmali qoyulan üçtərəfli parlamentlərarası əməkdaşlıq formatı çərçivəsində qarşılıqlı maraq kəsb edən məsələlərin müzakirəsi və həlli üçün yeni bir platforma yaranır. Eyni zamanda, parlament sədrlərinin birinci üçtərəfli görüşünün yekunlarına dair Bakı Bəyannaməsinin imzalanması isə strateji məsələləri özündə ehtiva edir. Şübhəsiz ki, atılan bu addım ölkələr arasında dostluq, qardaşlıq münasibətlərinin daha da möhkəmləndirilməsinə, strateji tərəfdaşlıq əlaqələrinin gücləndirilməsinə yeni imkanlar yaradacaq.

Bəyannamənin mətninin təhlilinə keçməzdən öncə onu imzalayan aktorların kimliyinə diqqət yetirməyin zəruriliyini vurğulamaq istərdik. Azərbaycan – bir çox təbii və süni maneələrə rəğmən beynəlxalq güclərin himayəsi altında olan Ermənistan qalib gələn və Cənubi Qafqaz regionunda ən güclü iqtisadiyyat və orduya malik olan ölkədir. Türkiyə NATO-da Birləşmiş Ştatlardan sonra ikinci güclü orduya malik, Qara dəniz, Mərmərə dənizi, Aralıq dənizinə çıxışa malik olan, Yaxın Şərq, Şimali Afrika, Cənubi Qafqaz və Mərkəzi Asiyada böyük nüfuza sahib olan, iki qitədə yerləşən regional gücdür. Pakistan – nüvə silahlı qüdrətli orduya, güclü kəşfiyyat sisteminə

və böyük əhaliyə malik beynəlxalq oyunçudur. Bu üç oyunçunun birlikdə imzaladığı istənilən siyasi-hüquqi akt özlüyündə digərlərini də hesablaşmağa məcbur edən beynəlxalq əhəmiyyətli sənədə çevrilir.

Məhz bu üç ölkənin bir araya gəlməsi də təsadüfi bir hal deyil. Türkiyə və Pakistan Azərbaycanın müstəqilliyini tanıyan birinci və ikinci ölkələrdir, hər iki ölkə ilə Azərbaycanın münasibətləri daima yüksələn xəttlə inkişaf edib. Bu əməkdaşlıq Azərbaycan üçün II Qarabağ müharibəsi kimi çətin imtahanda digər bəzi ölkələrdən fərqli olaraq kağız üzərində qalmayıb, real mənəvi və diplomatik dəstəyə çevrilmişdi.

Bakı Bəyannaməsinin mətnində “xaricdən dəstəklənən terror hücumları, kiber hücumlar, dezinformasiya kampaniyalarına qarşı” əməkdaşlığın genişləndirilməsi razılaşdırılıb. Bəyannamənin bu hissəsi xüsusi diqqət tələb edir. Beləki, Türkiyə NATO üzvü kimi digər üzv ölkələri ilə birlikdə qarşılıqlı kəşfiyyat məlumatlarının mübadiləsinə həyata keçirir. Pakistan “Inter-Services Intelligence” kəşfiyyat orqanı isə dünyanın ən güclü xüsusi xidmət orqanlarından biri hesab olunur. Nəhayət, Azərbaycan 30 ilə yaxın Ermənistan kimi terrorçu bir ölkə ilə mübarizə apardığına görə terrorla mübarizə istiqamətində böyük təcrübə əldə etmişdir. Nəticədə hər üç tərəfin bir-birini daha da gücləndirəcək vasitələri vardır. Azərbaycanın Ermənistanın terrorçu fəaliyyəti haqqında topladığı məlumatlar Türkiyəyə Yaxın Şərqdə həyata keçirdiyi anti-terror əməliyyatları zamanı xüsusilə faydalı ola bilər.

Bundan əlavə, dezinformasiya kampaniyalarına qarşı mübarizə hər üç ölkənin əziyyət çəkdiyi vacib məsələlərdən biridir. Hazırda Birləşmiş Ştatlarda erməni lobbisi tərəfindən Azərbaycan və Türkiyəyə qarşı həyata keçirilən fəaliyyət gerçəklikdə xristian həmrəyliyi ilə pərdələnmiş dezinformasiya kampaniyasıdır. Bu tip kampaniyalar dünya ölkələrində, adətən, islamofobiya ilə paralel olaraq aparılır. Bu qəbildən bəyannamədə “hibrid müharibələr və islamofobiya meyilli ölkələr” ifadəsinin işlədilməsi və onlara qarşı fəaliyyət lazımınca dəyərləndirilməlidir. İslamofobiya Pakistanın da üzləşdiyi əsas problemlərdən biridir. Ümumən İslam dininə qarşı aparılan əsassız ideoloji “səlib yürüşləri” digər xalqların gözündə İslamı və müsəlmanları gözədən salmağa istiqamətlənmişdir. Bunun isə Pakistan üçün geosiyasi anlamda nəticəsi ona qarşı potensial koalisiyaların çoxalması və nüvə silahının tərksiləşdirilməsinin tələb edilməsi ola bilər. Bir sözlə, Bakı Bəyannaməsi Azərbaycanın yaxın gələcək üçün hədəflədiyi geosiyasi məqsəd istiqamətində atdığı növbəti uğurlu addımdır.

Hər iki bəyannamənin təhlili göstərir ki, əvvəllər də mövcud olan yüksək əməkdaşlıq, tərəfdaşlıq münasibətləri bu sənədlər vasitəsilə ittifaqlıq zirvəsinə qalxaraq rəsmiləşdi. Bu isə regionda Azərbaycan üçün yeni inkişaf və möhkəmlənmə perspektivləri yaradır.

Tamam CƏFƏROVA,
Milli Məclisin deputatı, tarix üzrə fəlsəfə doktoru.

MEHRİBAN XANIM ƏLİYEVANIN ÇOXŞAXƏLİ İCTİMAİ VƏ SİYASİ FƏALİYYƏTİ AZƏRBAYCANIN DİNAMİK İNKİŞAFINA MİSİLSİZ TÖHFƏLƏR VERİR

Azərbaycanın tarixində xalqın və dövlətin taleyində müstəsna rol oynamış, öz doğru qərarları və müdrik addımları ilə xalqımızı xoşbəxt gələcəyə aparan görkəmli qadınlarımız bütün dövrlərdə olub. Azərbaycan xanımları tarixən öz istedadı, zəkası, ağılı və iradəsi ilə milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunub saxlanılması və yaşamasında müstəsna xidmətlər göstərirlər. Azərbaycan qadını bütün dövrlərdə öz mərdliyi, mətanəti, yüksək mənəviyyəti və bacarığı ilə fərqlənərək, kişilərlə çiyin-çiyinə çalışmış, lazım gələndə onlara arxa durmuş, birgə döyüşə girmiş, əmək və yaradıcılıq, diplomatiya və hərbi meydanlarında misilsiz qəhrəmanlıqlar göstərmişlər. Bu gün isə Azərbaycanın birinci xanımı, ölkənin Birinci vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun və Azərbaycan Mədəniyyət Fondunun prezidenti, Yeni Azərbaycan Partiyası sədrinin birinci müavini, UNESCO və ISESCO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın çoxşaxəli fəaliyyəti bu baxımdan bariz bir örnək kimi dəyərləndirilə bilər.

Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti

Mehriban xanım Əliyeva 2017-ci il fevralın 21-dən bu məsul və yüksək dövlət vəzifəsində çalışır. Bu illər ərzində onun bu sahədə çoxşaxəli fəaliyyəti ilə bağlı hətta qısa hesabat belə, cild-cild sənədlər toplusu deməkdir. Ölkədə son illərdə iri layihələrin, dövlət proqramlarının, iqtisadi, siyasi, sosial və kadr islahatlarının uğurla həyata keçirilməsi, COVID –19 pandemiyasına qarşı mübarizə tədbirləri, 44 günlük Vətən müharibəsində misilsiz qələbə və zəfərdən sonrakı möhtəşəm quruculuq prosesində dövlətimizin başçısı İlham Əliyevlə

yanaşı, onunla qətiyyətlə, çiyin-çiyinə addımlayan Birinci vitse-prezidentimizin də öz dəst-xətti və danılmaz zəhməti vardır.

Cənubi Qafqazda ən böyük siyasi partiya sədrinin birinci müavini

Mehriban xanım Əliyevanın Yeni Azərbaycan Partiyasının sədrinin birinci müavini kimi fəaliyyəti YAP-ın nüfuzunun və gücünün, partiya ictimai dəstəyin daha da artması baxımından olduqca mühüm əhəmiyyətə

malikdir. Danılmaz həqiqətdir ki, Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın milli maraqlara, bəşəri dəyərlərə əsaslanan çoxşaxəli fəaliyyəti həm ölkəmizdə, həm də beynəlxalq səviyyədə çox yüksək qiymətləndirilir, dərin rəğbətlə qarşılanır. Mehriban xanım Əliyeva ötən müddət ərzində xalqa və dövlətə ləyaqətlə xidmət edib, vətəndaş məmnunluğunun artmasına, əhalinin rifahının daha da yaxşılaşmasına xidmət edən mühüm təşəbbüslərlə çıxış edib, xüsusilə də sosial məsələlərin həllinə yüksək diqqət göstərmiş. Bunlarla yanaşı, fəaliyyəti humanizm və vətənpərvərlik prinsiplərinə əsaslanan Mehriban xanım Əliyeva ölkəmizin müsbət

beynəlxalq imicinin formalaşmasına, Azərbaycan həqiqətlərinin dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırılmasına müstəsna töhfələr verib.

Mehriban xanım Əliyeva hələ Milli Məclisin deputatı kimi fəaliyyət göstərərəkən daim milli maraqları uca tutub, sosial məsələlərin həllinə xüsusi diqqət göstərüb, mühüm təşəbbüslərlə çıxış edib. Məhz buna görə də seçicilər Mehriban xanım Əliyevanın Milli Məclisin deputatı kimi fəaliyyətini hər zaman rəğbətlə qarşılayaraq yüksək qiymətləndiriblər. Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə genişmiqyaslı və ictimai əhəmiyyətli layihələr uğurla həyata keçirilib. Mehriban xanım Əliyeva, eyni zamanda, Milli Məclisdə amnistiya aktlarının qəbul olunması təşəbbüsü ilə çıxış edib və bunun sayəsində minlərlə məhkum azadlığa qovuşub, yenidən cəmiyyətə inteqrasiya olunub. Yeni Azərbaycan Partiyasının VII Qurultayında Mehriban xanım Əliyevanın partiya sədrinin birinci müavini seçilməsi partiya və cəmiyyət üçün əlamətdar olmaqla yanaşı, YAP-ın və dövlətimizin daha da gücləndirilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Mehriban xanım Əliyeva sıralarında 700 minə yaxın üzvü birləşdirən Yeni Azərbaycan Partiyası sədrinin birinci müavini kimi bu gün də əhəmiyyətli siyasi proseslərin fəal iştirakçısıdır. Onun partiyanın ali rəhbərliyində təmsilçiliyi bu qurumun gücünü daha da artırıb, cəmiyyətin ictimai-siyasi həyatında qadın fəallığı ənənələrinin inkişafına möhkəm stimül yaradıb.

Heydər Əliyev Fondunun prezidenti

Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərlik etdiyi Heydər Əliyev Fondunun ölkəmizin inkişafına verdiyi töhfələr, sərgilədiyi çoxşaxəli fəaliyyətin əks-sədası ölkəmizin bütün bölgələrində, həmçinin bir çox Avropa ölkələrində yaxşı bəllidir.

2004-cü il may ayının 10-da fəaliyyətə başlayan Heydər Əliyev Fondu ümummilli lider Heydər Əliyevin zəngin irsini öyrənməyi, təbliğ etməyi, onun Azərbaycanın sosial-iqtisadi və mədəni tərəqqisinə yönəlmiş genişmiqyaslı fəaliyyəti barədə gələcək nəsillərdə əyani təsəvvür yaratmağı, dahi şəxsiyyətin müəllifi olduğu beynəlxalq layihələrin həyata keçirilməsini dəstəkləməyi, həmçinin, Azərbaycanın mədəniyyətinin və tarixinin dünyada daha geniş tanınması ilə bağlı aparılan işlərə kömək göstərməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur. Bu gün tam əminliklə demək olar ki, Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərlik etdiyi Heydər Əliyev Fondu ulu öndərin ideyalarını böyük əzmlə və sədaqətlə həyata keçirir. Fond ölkənin yaradıcı və elmi potensialının artırılmasına kömək etməyi, uşaq müəssisələrinin infrastrukturlarını inkişaf etdirməyi, ekologiya sahəsində mühüm tədqiqatları dəstəkləməyi, sağlam həyat tərzini təbliğ etməyi, Azərbaycan Respublikasının ərazisində və xaricdə aktual mövzulara dair konfrans və seminarlar, eləcə də, uşaqların, yaradıcı gənclərin, incəsənət xadimlərinin sərgilərini təşkil etməyi, dini tolerantlığın bərqərar olmasına,

vətəndaş cəmiyyəti quruculuğuna, qloballaşan dünyaya integrasiya prosesində milli-mənəvi dəyərlərin qorunub saxlanılmasına dəstək verməyi öz fəaliyyətində prioritet məsələlər kimi görür. Bir sözlə, Heydər Əliyev Fondunun fəaliyyəti ölkənin ictimai həyatının bütün sahələrini əhatə edir.

Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərlik etdiyi Heydər Əliyev Fondu eyni zamanda, Azərbaycan həqiqətlərinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması, torpaqlarımızın işğal altında saxlandığı 30 ilə yaxın müddət ərzində üzləşdiyi təcavüzkarlıq faktının ifşası istiqamətində məqsədyönlü və ardıcıl iş aparmışdır. Heç də təsadüfi deyil ki, fondun həmin dövrdə Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi ilə bağlı yaratdığı internet portalı, müxtəlif dillərdə hazırladığı “Qarabağ həqiqətləri” adlı bukletlər dünya ictimaiyyətinə problemin kökləri, səbəbləri haqqında obyektiv məlumatların çatdırılmasında müasir rol oynayıb. Fondun dəstəyi ilə 2007-ci ildən başlayaraq hər il müxtəlif ölkələrdə Xocalı faciəsinə həsr olunmuş konfranslar, tədbirlər keçirilib, bu istiqamətdə xüsusi təbliğat aparılıb. Aksiyalarda “Xocalı soyqırımı” filmi, ermənilərin Xocalıda törətdikləri vəhşilikləri əks etdirən fotosəkillər, müxtəlif illərdə xarici ölkələrin nüfuzlu nəşrlərində Xocalı faciəsi haqqında dərc edilmiş materiallar, “Qarabağ həqiqətləri” adlı bukletlər və “Azərbaycana qarşı müharibə: mədəni irsin hədəfə alınması” kitabı təqdim olunub.

Mehriban xanım Əliyevanın fəaliyyətində ölkənin təhsil və səhiyyə sistemlərinin inkişafı istiqamətində görülən işlər xüsusi yer tutur. Ölkəmizdə birinci xanımın bi-

lavasitə təşəbbüsü ilə uşaq və yeniyetmələrin təhsili və təlimi sahəsində, səhiyyə-mizin inkişafı və təkmilləşdirilməsi istiqamətində hər il möhtəşəm layihələr həyata keçirilir. Mehriban xanım Əliyeva daim uşaqları diqqətdə saxlayır, xüsusən də valideyn qayğısından məhrum olan, xəstə uşaqların əsl himayəçisi kimi fəaliyyət göstərir.

Azərbaycanda dinamik iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsinə, cəmiyyət həyatının bütün sahələrində mütərəqqi islahatların aparılmasına etibarlı təminat yaradan dövlət başçısı cənab İlham Əliyev elm və təhsilin problemlərini daim diqqət mərkəzində saxlayaraq ulu öndərin bu sahədə müəyyənləşdirdiyi prioritetlərin varisliyini təmin etmişdir. Azərbaycan Prezidentinin elm və təhsilin davamlı inkişaf konsepsiyasının uğurla gerçəkləşdirilməsində Heydər Əliyev Fondunun fəaliyyəti də xüsusi vurğulanmalıdır. Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərlik etdiyi fondun milli maarifçilik xəttinin həyata keçirilməsi sahəsində gördüyü işlər konkret çərçivə ilə məhdudlaşmır – məktəb tikintisindən tutmuş UNESCO ilə konkret təhsil proqramlarının həyata keçirilməsində – geniş spektri əhatə edir. Qısa müddət ərzində uğurla gerçəkləşdirilən bu layihələr cəmiyyətdə geniş rezonansa səbəb olmuş, böyük rəğbət və etimadla qarşılanmışdır. Azərbaycanın zəruri ehtiyaclarını nəzərə alan Heydər Əliyev Fondunun yeni məktəb tikintisi, mövcud orta ümumtəhsil müəssisələrinin əsaslı təmiri və bərpası istiqamətində həyata keçirdiyi tədbirlər ölkəmizin təhsil sisteminin inkişafı baxımından mühüm əhə-

miyyət kəsb edir. Heydər Əliyev Fondunun təhsillə bağlı qarşıya qoyduğu strateji məqsəd Azərbaycanda bu sahənin qloballaşan dünyanın tələbləri səviyyəsində qurmaq, milli təhsil modelinin gerçəkləşdirilməsinə maddi-texniki və intellektual zəmin formalaşdırmaqdır.

Mehriban xanım Əliyeva rəhbərlik etdiyi Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü ilə təhsillə bağlı çox önəmli layihə və proqramlar arasında “Yeniləşən Azərbaycana yeni məktəb” proqramı xüsusi qeyd edilməlidir. Məhz bu proqramın başlanması nəticəsində ölkəmizdə üç mindən çox məktəb əsaslı təmir olunub və ya yenidən tikilmişdir. Azərbaycanda təhsilin inkişafına böyük həssaslıqla yanaşan Mehriban xanımın təşəbbüsü ilə fond bütün ölkə ərazisində “Yeniləşən Azərbaycana yeni məktəb” proqramı ilə yanaşı, “İnternat məktəblərinin inkişaf proqramı”, “Təhsilə dəstək” kimi proqramların icrasını da həyata keçirərək dövlət təhsil siyasətinin reallaşmasında müstəsna əhəmiyyətə malik işlər görmüşdür. Bu layihələr həyata keçiriləndən sonra hətta respublikamızın ən ucqar regionlarında da hər cür ləvazimatla təchiz olunmuş, müasir tələblərə cavab verən məktəblər tikilib istifadəyə verilmiş, təhsilin bütün ölkə ərazisində əlçatanlığı təmin edilmişdir. Təkcə 2020-2021-ci tədris ilində Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü və dəstəyi ilə ölkəmizdə, o cümlədən, Bakı, Gəncə və Mingəçevir şəhərlərində, eləcə də, müxtəlif rayonlarda 62 təhsil müəssisəsi inşa və əsaslı təmir olunaraq istifadəyə verilmişdir. Müasir tipli məktəblərin inşası, tədris

prosesində normal şəraitin yaradılması, təhsilin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması son illər ərzində Azərbaycan təhsilinin beynəlxalq təhsil məkanına integrasiyasını gücləndirmiş və beynəlxalq fənn olimpiadalarında Azərbaycan məktəblisinin uğurlarının əsas təminatçısı olmuşdur.

Heydər Əliyev Fondu səhiyyə sahəsində də böyük layihələrin təşəbbüskarıdır. Onlardan biri “Diabetli uşaqlara ən yüksək qayğı” layihəsi idi. 2004-cü il dekabrın 4-də fond da layihənin təqdimatından sonra ictimaiyyətin, yerli və xarici təşkilatların diqqəti ölkəmizdə diabetli uşaqların probleminə cəlb edilib, bu xəstəliyə tutulmuş 14 yaşadək 310 uşağın dərmanlarla təmin olunması sahəsində çətinliklər aradan qaldırılıb. Bu iş indi də davam etdirilir, diabetdən əziyyət çəkən uşaqlar və böyüklər insulin, qlükometr və dərmanlar sarıdan korluq çəkmirlər.

Fondun səhiyyə sahəsində həyata keçirdiyi mühüm layihələrdən biri də talassemiya xəstəliyinin müalicəsi ilə bağlıdır. Bu xəstəlikdən əziyyət çəkən insanların təhlükəsiz və keyfiyyətli qanla təmin olunması üçün donor xidmətinin inkişafı, əhəlinin maarifləndirilməsi, prenatal diaqnostika üsulu ilə xəstəliyin proqnozlaşdırılması məsələləri həmin layihə üzrə görülən işlərin əsas istiqamətləridir. Layihə çərçivəsində İtaliya, Türkiyə, Yunanıstan və İsrailin talassemiya ilə mübarizə sahəsində təcrübəsi öyrənilib. Bir sıra ölkələrin talassemiya sahəsində tanınmış mütəxəssislərinin ölkəmizə səfərləri təşkil edilərək müzakirələr, təcrübə mübadiləsi aparılıb. Bü-

tün bunlar yerli mütəxəssislərin hazırlanmasında mühüm rol oynayıb. Həmçinin, müasir avadanlıqla təchiz olunmuş Talassemiya Mərkəzinin yaradılması həmin layihənin Azərbaycan səhiyyəsinə sanballı töhfəsi olub.

Bir məqamı da xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, Heydər Əliyev Fondu hər zaman həssas əhali qruplarına qayğıkeş münasibətilə seçilib. Ölkəmizdə xüsusi həssas əhali qrupları ilə işləmək, onların problemlərinin həllinə dəstək olmaq Mehriban xanım Əliyevanın fəaliyyət sahəsinin ana xəttini təşkil edir. Bu işdə gündəlik sosial ehtiyacların qarşılınması, insanların sağlamlığının qorunması, xəstələrə, kimsəsizlərə, ahıllara və ehtiyacı olan digər insanlara qayğı və nəvaziş ən vacib missiya kimi həyata keçirilməkdədir. O cümlədən, bu gün qazilərimizin və şəhid ailələrinin problemlərinin həlli hər zaman olduğu kimi xüsusi diqqətdə saxlanılır. Qəhrəman şəhidlərimizin övladlarına, valideynlərinə və doğmalarına dövlətin diqqətindən başqa Mehriban xanım Əliyevanın da xüsusi diqqəti və qayğısı hər zaman özünü yüksək həssaslıqla büruzə verir.

Heydər Əliyev Fondunun fəaliyyəti, həqiqətən də çox unikaldır. Bir çox mütəxəssislərin rəyinə görə, Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərliyi ilə fondun sayca elə də böyük olmayan, lakin son dərəcə bacarıqlı, yaradıcı və öz işini sevən insanlardan təşkil olunmuş kollektivi cəmiyyətimiz üçün çox faydalı işləri yerinə yetirir. Heydər Əliyev Fondu nəinki irimiqyaslı, möhtəşəm layihələri həyata keçirib, hətta fəaliyyət

göstərdiyi bütün bu illər ərzində ölkənin həm daxildə, həm də xaricdə vüsətli inkişafına, böyük nüfuz qazanmasına güclü dəstək olmuşdur.

UNESCO və ISESCO-nun xoşməramlı səfiri

Mehriban xanım Əliyeva artıq uzun müddətdir ki, UNESCO və ISESCO-nun xoşməramlı səfiri kimi, müstəqil Azərbaycanın nailiyyətlərini, ölkəmizdə hökm sürən tolerantlığı təbliğ edir, mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası dialoqun bərqərar olması işinə misilsiz töhfələr verir. M.Əliyevanın Azərbaycanın milli-mədəni və musiqi irsinin qorunub saxlanılması, inkişaf etdirilməsi və dünyada təbliği, xarici ölkələrdə xalqımızın müsbət mədəni imicinin möhkəmlənməsi üçün gördüyü işlər, yorulmadan və davamlı olaraq göstərdiyi səylər bu gün öz müsbət nəticələrini verir. Məhz bu səylərin nəticəsində Azərbaycanın maddi və qeyri-maddi mədəni irs nümunələri UNESCO-nun müvafiq siyahılarında yer almışdır. Muğam sənətinin, aşiq sənətinin, Novruz bayramının, İçəri-şəhərin, tar ifaçılığı sənətinin UNESCO-nun siyahısına daxil edilməsi Azərbaycanla bu təşkilat arasında əməkdaşlığın davamlılığına xidmət edən töhfələrdir. Mehriban xanım Əliyevanın UNESCO ilə əməkdaşlıq çərçivəsindəki fəaliyyəti müxtəlif ölkələrlə mədəni əlaqələrin gücləndirilməsi, sivilizasiyalararası dialoqun genişləndirilməsi yönündə mühüm nailiyyətdir. Məhz Mehriban xanım Əliyevanın yüksək təşkilatçılıq

bacarığı sayəsində nüfuzlu “Eurovision-2012” mahnı müsabiqəsi Bakıda ən yüksək səviyyədə keçirildi. Bu da ölkəmizin, bütövlükdə, Azərbaycan mədəniyyətinin dünyada tanınılması işinə xüsusi töhfələr vermiş oldu.

Azərbaycan Milli Olimpiya Komitəsi İcraiyyə Komitəsinin üzvü

Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərliyi ilə həyata keçirilən layihələr səhiyyə, mədəniyyət, təhsil, ekologiya sahələrindən əlavə, idmanı da geniş əhatə edir. Təsadüfi deyil ki, Mehriban xanım Əliyeva 2002-ci ildə Azərbaycan Gimnastika Federasiyasının prezidenti seçilib və həmin vəzifədə özünü gözəl təşkilatçı kimi təsdiq etdirib. Məhz Mehriban xanım Əliyevanın beynəlxalq aləmdə sahib olduğu nüfuzu sayəsində Beynəlxalq Gimnastika Federasiyasının bədii gimnastika üzrə dünya kubokunun "A" kateqoriyalı mərhələsinin, Dünya kubokunun, XXVII Dünya çempionatının, XXIII, XXV və XXX Avropa çempionatlarının Azərbaycanda keçirilməsinə dair qərarın qəbul olunub. 2004-cü ildə isə Mehriban xanım Əliyeva Azərbaycan Respublikası Milli Olimpiya Komitəsinin IV Baş Məclisində MOK-un İcraiyyə Komitəsinə üzv seçilib.

2012-ci ildə Avropa Olimpiya Komitəsi Baş Assambleyası 2015-ci ildə I Avropa Oyunlarının Bakıda keçirilməsi haqqında qərar qəbul etdi. Birinci Avropa Oyunlarını yüksək səviyyədə keçirmək məqsədi ilə 2013-cü il yanvarın 17-də Təşkilat Komitəsi

yaradıldı və Mehriban xanım Əliyeva onun sədri təyin olundu. İlk Avropa Oyunlarının yüksək səviyyədə təşkil olunması və həyata keçirilməsində Təşkilat Komitəsinin rəhbəri kimi Mehriban xanım Əliyevanın böyük əməyi vardır. Onun yüksək bacarığı, məharəti, açılış və bağlanış mərasimindəki təsirli çıxışı bütün dünyada əks-səda doğurdu. Azərbaycanın Birinci xanımı, öz timsalında Azərbaycan qadınının nələyə qadir olduğunu parlaq surətdə göstərdi. Bütün dünya bir daha şahid oldu ki, I Avropa Oyunlarının Təşkilat Komitəsinin sədri kimi Azərbaycan qadını beynəlxalq səviyyəli tədbirləri təşkil etməyə və keçirməyə qadirdir.

Azərbaycanın birinci xanımı, ölkənin Birinci vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun və Azərbaycan Mədəniyyət Fondunun prezidenti, Yeni Azərbaycan Partiyası sədrinin birinci müavini, UNESCO və İSESCO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın xeyirxahlıq, insanpərvərlik, vətənsəvrlik hisslərinə, milli düşüncəyə söykənən fəaliyyəti hər zaman olduğu kimi, bu gün də doğma Azərbaycanımızın çiçəklənməsinə və inkişafına, xalqın rifahının yüksəlməsinə misilsiz töhfələr verməkdədir. Qürurverici haldır ki, Mehriban xanım Əliyevanın fəaliyyəti, onun tərəfindən irəli sürülən təşəbbüslər və reallaşdırılan layihələrin nəticələri həm Azərbaycanda, həm də beynəlxalq miqyasda yüksək qiymətləndirilir.

Kamaləddin QAFAROV,
Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı.

AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ STRATEJİ TƏRƏFDAŞLIĞI: ŞUŞA BƏYANNAMƏSİ

Müasir geosiyasi şəraitdə Azərbaycanın etibarlı strateji tərəfdaşı olan qardaş Türkiyə dövləti ilə münasibətlərin möhkəmləndirilib daha da genişləndirilməsi ölkəmizin xarici siyasətinin mühüm tərkib hissəsidir. Hər iki ölkənin dövlət və hökumət başçıların, eləcə də siyasi, iqtisadi, ticarət, elm, təhsil, mədəniyyət və digər sahələr üzrə müvafiq qurumların rəhbərlərinin qarşılıqlı səfərləri ikitərəfli əməkdaşlığın inkişafında əhəmiyyətli rol oynayır. Bütün sahələrdə əlaqələr uğurla inkişaf edərək, ölkələrimiz arasında strateji tərəfdaşlıq münasibətlərinin yüksək səviyyəyə qalxmasına səbəb olub.

Azərbaycan – Türkiyə qardaşlığının əsasları

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev qardaş Türkiyə dövləti ilə münasibətlərin daha da inkişaf edərək strateji müttəfiqlik səviyyəsinə qalxmasında əhəmiyyətli rol oynayıb. 2006-cı il iyulun 13-də Türkiyənin Ceyhan limanında “Şərq – Qərb” enerji dəhlizinin mühüm qolunu təşkil edən və ümummilli lider Heydər Əliyevin adını daşıyan Bakı – Tbilisi – Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin təntənəli açılış mərasimi keçirilib. Bu hadisə ümummilli liderin uzaqgörən və düşünülmüş siyasətinin, eləcə də, uğurlu neft strategiyasının nəticəsi və vaxtilə bəzilərinin inanmadığı “üç dəniz əfsanəsi”nin reallığa çevrildiyi gün kimi tarixə düşüb. Regionda əməkdaşlığın genişlənməsi istiqamətində növbəti addım 2007-ci il fevralın 7-də Tbilisi şəhərində Azərbaycan, Türkiyə və Gürcüstan prezidentləri tərəfindən Bakı-Tbilisi-Qars layihəsi ilə bağlı sənədin imzalanması olub.

Ölkələrimiz arasında bütün sahələrdə əlaqələrin dinamik şəkildə inkişafının göstəricisi

olan global iqtisadi layihələr – Bakı – Tbilisi – Ceyhan neft, Bakı – Tbilisi – Ərzurum qaz kəmərləri və Bakı – Tbilisi – Qars dəmir yolu xətti regionda sülhün və təhlükəsizliyin təmin olunmasına öz töhfəsini verməklə yanaşı, xalqlarımızın rifahının yaxşılaşdırılması baxımından da böyük əhəmiyyətə malikdir. Hazırda regionun ən böyük və mühüm layihələri hesab edilən hər üç layihənin Bakıdan baş-

lanması təkcə Azərbaycanın neft və qaz ehtiyatlarına malik olması deyil, eləcə də ölkəmizin regionda ən böyük iqtisadi potensiala, gücə və həmin layihələrin reallaşmasını diktə etmək imkanına sahib olması deməkdir.

Azərbaycanın geostrateji mövqeyi Avropanı Asiya ilə birləşdirən körpü olmağa nadir imkan yaradır. Bu baxımdan, 2007-ci ildə təməli qoyulmuş Bakı – Tbilisi – Qars dəmir yolu Azərbaycanın Türkiyə ilə birləşdirilməsini nəzərdə tutan layihədir. Bu dəmir yolu sayəsində artıq Avropa Anadolu və Cənubi Qafqaz vasitəsilə Mərkəzi Asiya, Uzaq Şərq və Cənubi Asiya ilə birləşir.

Qeyd etmək lazımdır ki, “Dəmir İpək Yolu” adlanan Bakı-Tbilisi-Qars layihəsi Azərbaycan üçün həm siyasi, həm iqtisadi, həm də strateji baxımdan böyük əhəmiyyət daşıyır. Bu dəmir yolu vasitəsilə Azərbaycan beynəlxalq nəqliyyat dəhlizlərinə və Türkiyəyə birbaşa çıxış əldə edib. Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu Ermənistanın təcridini dərinləşdirməklə yanaşı, bu təcavüzkar dövlətin işğalçılıq siyasəti ilə təcrid edilməyə çalışılan Naxçıvanın daha etibarlı dəmir yolu şəbəkəsi vasitəsilə

Bakı ilə birləşməsi üçün də mühüm imkan yaradır. Belə ki, gələcəkdə Qars-İğdır-Naxçıvan dəmir yolu xəttinin də çəkilməsi ilə Ermənistanın təcrid etməyə çalışdığı Naxçıvan Qars vasitəsilə Azərbaycanın digər əraziləri və Avropa ilə fasiləsiz dəmir yolu əlaqəsi qura biləcək. 2017-ci il oktyabrın 30-da Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun açılışı Azərbaycanın beynəlxalq tranzit və logistika mərkəzinə çevrildiyini bir daha sübut etdi.

2010-cu il avqustun 16-da “Türkiyə ilə Azərbaycan arasında strateji tərəfdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında müqavilə”nin, eləcə də “Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası arasında Yüksək Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurasının qurulması haqqında Birgə Bəyannamə”nin imzalanması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 2018-ci il aprelin 24-25-də Türkiyə Respublikasına səfəri iki dost və qardaş dövlətin gələcək əməkdaşlığının daha da möhkəmləndirilməsi baxımından çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Səfər çərçivəsində Ankarada Azərbaycan-Türkiyə Yüksək Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurasının yeddinci toplantısı keçirildi. Toplantıda iki ölkə arasında əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi məsələləri müzakirə olunaraq “Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında Yüksək Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurasının yeddinci iclasının Protokolu” və iki dövlət arasında müxtəlif sahələrdə əməkdaşlığın perspektivlərinə dair 5 sənəd imzalandı. Bununla yanaşı, 2018-ci il iyunun 12-də Türkiyənin Əskişəhər şəhərində TANAP qaz kəmərinin istifadəyə verilməsi iki dost və qardaş dövlətin münasibətlərinin ən yüksək zirvədə olduğunu bariz göstəricisidir.

2018-ci il iyulun 10-da Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanın

rəsmi səfəri zamanı iki dövlət başçısı mətbuata bəyanatlarla çıxışlarında müasir dövrdə Türkiyə-Azərbaycan əlaqələrinin ən yüksək zirvədə olduğunu bildirdilər. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev iki qardaş dövlətin bütün məsələlərdə bir yerdə olduğunu, bütün beynəlxalq məsələlərdə bir-birini daim dəstəklədiyini vurğuladı. Xüsusilə, Türkiyənin Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinin həllində daim Azərbaycana böyük dəstək göstərdiyini vurğulayaraq qeyd etdi ki, dünya miqyasında bu məsələ ilə bağlı Azərbaycana ən böyük dəstək verən ölkə Türkiyədir. Türkiyənin bu məsələ ilə bağlı mövqeyi beynəlxalq hüquq normalarına uyğundur və eyni zamanda, Türkiyə – Azərbaycan qardaşlığına, dostluğuna əsaslanır. Azərbaycan da öz növbəsində, bütün məsələlərdə daim Türkiyəni dəstəkləyir. Bizim birgə fəaliyyətimiz bundan sonra da davam etdiriləcəkdir”.

2020-ci il fevralın 25-də Bakıda Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin və Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanın iştirakı ilə Azərbaycan-Türkiyə Yüksək Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurasının VIII iclası keçirildi. Toplantıda iki ölkə arasında əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi məsələləri müzakirə olunduqdan sonra “Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında Yüksək Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurasının səkkizinci iclasının Protokolu” və iki dövlət arasında müxtəlif sahələrdə əməkdaşlığın perspektivlərinə dair 13 sənəd imzalandı.

Bir əsr əvvəlki xilaskarlıq missiyası

Qeyd edək ki, Azərbaycan və Türkiyə prezidentləri 2015-ci il aprelin 24-də Çanaqqala şəhərində türk ordusunun qəhrəmancasına qələbə qazanmasının 100 illiyini qeyd etdilər. Türkiyədə Çanaqqala zəfərinin 100 illiyinin

qeyd edilməsinə dair qərar qardaş ölkənin ərazilərinin düşmənin əsarətindən qurtuluşunda həlledici rol oynamış tarixi hadisənin, böyük dönüş məqamının beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətinə çatdırılması baxımından da mühüm əhəmiyyəti var.

Həmçinin qeyd etmək yerinə düşər ki, ermənilərin uzun illərdir hazırlıq gördükləri uydurma “erməni soyqırımı”nın 2015-ci ildə “100-cü ildönümü” tədbirlərində yalnız dörd dövlətin prezidentinin iştirak etməsi Ermənistan üçün ağır zərbə idi. Halbuki, qısa vaxt ərzində elan edilməsinə baxmayaraq, həmin il Çanaqqala döyüşlərinin 100-cü ildönümü ilə bağlı keçirilən tədbirlərdə 20-dən çox dövlətin prezidenti, 4 dövlətin Baş naziri və bir sıra beynəlxalq təşkilatın rəhbərləri, parlament sədrləri və nazirlər iştirak ediblər.

2018-ci il sentyabrın 15-də keçirilən və Bakı şəhərinin azad edilməsinin 100 illiyinə həsr olunmuş parad iki qardaş dövlətin 100 il bundan əvvəl olduğu kimi, hər zaman bir-birinin yanında olmasını bir daha sübut etdi. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev paradda çıxışında bir-birinə bu qədər yaxın və arxada olan Azərbaycan və Türkiyə kimi dünyada ikinci belə nümunənin olmadığını bildirərək deyib: “Türkiyənin iştirakı olmadan dünyada heç bir məsələ həll oluna bilməz. Yaşadığımız bölgənin tarixi və bu günü bunu əyani şəkildə göstərir. Türkiyənin siyasi imkanları genişlənir, dünyadakı oynadığı rol artır və bu, bizi çox sevindirir. Türkiyə nə qədər güclü olarsa, Azərbaycan da bir o qədər güclü olacaqdır. Türkiyə böyük iqtisadi gücə sahib bir ölkədir. Təsadüfi deyil ki, Türkiyə iqtisadiyyatına milyardlarla dollar xarici sərmayə qoyulur. Təkcə Azərbaycanın Türkiyəyə qoyduğu və qoyacağı sərmayə 20 milyard dollara bərabərdir. Türkiyənin dünya miqyasında çox güclü ordusu var. O, dünya miqya-

sında ən güclü ordulardan biridir və həm Türkiyə, həm də bizim üçün bu, qürur mənbəyidir”.

Dövlət başçısı İlham Əliyev yüz il bundan əvvəl Nuru paşanın komandanlığı altında Qafqaz İslam Ordusunun və Azərbaycan Milli Ordusunun birgə əməliyyatı nəticəsində Bakının işğalçılardan azad edildiyini bildirərək qeyd etdi ki, yüz il bundan əvvəl biz bir yerdə idik, bu gün də biz bir yerdəyik: “Bir gündən çox davam edən şiddətli döyüşlərdə bizim əcdadlarımız əsl qəhrəmanlıq, şücaət göstərmişlər. Onu da qeyd etməliyəm ki, bu tarixi zəfərdən iki gün sonra Azərbaycan hökuməti Gəncədən Bakıya gəlmiş və Bakı Azərbaycan dövlətinin paytaxtı elan edilmişdir. Bizim qədim şəhərimiz, Azərbaycan xalqının qədim şəhəri Bakı öz əsl sahibinə qayıtmışdır. Nuru paşanın, Qafqaz İslam Ordusunun, bütün qardaşlarımızın qəhrəmanlığı, dostluğu, qardaşlığı unudulmazdır, əbədidir, bizim qələbimizdə daim yaşayacaqdır”.

Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğan da çıxışında iki qardaş dövlətin hər zaman bir-birinə dəstək olduqlarını vurğulayaraq bildirdi ki, Qafqaz İslam Ordusunun və Azərbaycan Ordusunun 1918-ci ildə burada həyata keçirdikləri əməliyyatlar o dövrdə Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü təmin edərək bugünkü müstəqilliyinin təməlini qoyub. Azərbaycanın 1991-ci ildə müstəqilliyini bərpa etməsindən sonra onu ilk tanıyan ölkənin Türkiyə Respublikasının olmasının heç də təsadüfi olmadığını qeyd edən R.T.Ərdoğan deyib: “Bu, qan qardaşlığımızın təbii nəticəsidir. Türkiyə olaraq müstəqilliyinin ilk dövrlərindən başlayaraq Azərbaycana əlimizdən gələn hər cür dəstəyi göstərdik və göstərməyə davam edəcəyik”.

Tarixi, soyu, mədəniyyəti bir olan iki dövlət kimi dəyərləndirən Türkiyə Prezidenti bildirdi ki, Qafqaz İslam Ordusu bundan yüz

il əvvəl qardaşlarını zülmədən xilas etmək üçün Azərbaycana gedərkən bu düşüncə ilə hərəkət emiş və 1918-ci ildə apardığı, eləcə də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurulmasında da rol oynayan mübarizəsi bugünkü Azərbaycanın müstəqilliyinin təməllərinin atılmasına da töhfə vermişdir.

Həmrəylik regional təhlükəsizliyə xidmət edir

Qeyd etmək lazımdır ki, iki ölkə arasındakı hərbi əlaqələrin inkişafına təkan verən ən önəmli amillərdən biri də birgə hərbi təlimlərin keçirilməsidir. Buna misal olaraq, “EFES”, “Anadolu Ankası”, “Qış təlimi”, “Anadolu ulduzu”, “Erciyes- 2019”, “Anadolu qartalı”, “Mustafa Kamal Atatürk”, “Sarsılmaz qardaşlıq”, “TurAz Qartalı - 2019”, “TurAz Qartalı - 2020” və “Heydər Əliyev - 2020” təlimlərini göstərmək olar. Bununla yanaşı, Bakıda 2014-cü ildə “ADEX-2014”, 2016-cı ildə “ADEX-2016”, 2018-ci ildə “ADEX-2018” və İstanbulda 2017-ci ildə “İDEF-2017”, 2019-cu ildə “İDEF-2019” və 2021-ci ildə “İDEF - 2021” beynəlxalq müdafiə sənayesi sərgilərinin təşkili hər iki ölkə arasında hərbi-texniki əməkdaşlığın inkişafına təkan verib.

Bu baxımdan, 2020-ci il iyul ayının sonundan Azərbaycanda başlayan genişmiqyaslı Türkiyə Hərbi Hava Qüvvələrinin “TurAz Qartalı - 2020” birgə taktiki-uçuş təlimləri təkcə Azərbaycan Ordusunun güclənməsinə deyil, eyni zamanda, bölgədə sülhün və təhlükəsizliyin təmin olunmasına yönəlmişdi.

Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, 2020-ci il iyulun 12-də Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycan – Ermənistan dövlət sərhədinin Tovuz istiqamətində təcavüzü nəticəsində

yaranan gərgin hərbi vəziyyətlə bağlı Türkiyə Prezidenti Ermənistanın Azərbaycana son hücumlarını kəskin şəkildə qınadığını bildiri. Qeyd edib ki, Dağlıq Qarabağın işğalından indiyədək bu bölgədə davam edən gərginliyin Ermənistanın sistemli hücumları nəticəsində müharibəyə çevrilməsindən narahatıq və sonuncu hücumlar Dağlıq Qarabağda deyil, iki dövlət arasındakı sərhəddə ağır silahlardan istifadə olunmaqla həyata keçirilib: “Heç şübhəsiz, bu hücum Ermənistanın əndazəni aşan hərəkətidir. Türkiyə qədim dostluq bağları və qardaşlıq əlaqələrinin olduğu Azərbaycanın haqq və hüququnun müdafiəsi, torpaqlarına qarşı yönələn təcavüzün qarşısının alınmasında tərəddüd etməyəcək. Bütün imkanlarımızla dost və qardaş Azərbaycanın yanındayıq və yanında olmaqda davam edəcəyik... Ermənistanın Azərbaycana qarşı hücumları zamanı azərbaycanlı qardaşlarımızı tərk buraxmadıq, buraxmayacağıq. Türkiyə qardaş Azərbaycana sona qədər öz dəstəyini verəcək”.

Bu gün dünya miqyasında dost və qardaş dövlətin güc mərkəzi olduğunu diqqətə çatdıran Prezident İlham Əliyev bildirib ki, nəinki yerləşdiyi bölgədə, dünyada Türkiyənin iştirakı olmadan heç bir məsələ öz həllini tapa bilmir və yaxın tarix bunu göstərdi: “Biz buna çox sevinirik, çünki Türkiyənin gücü bizim gücümüzü artırır. Bizim gücümüzün birləşdirilməsi bizi daha da güclü edir. Əminəm ki, biz bundan sonra da hər zaman bir-birimizin yanında olacağıq, bir-birimizin uğurlarına sevinəcəyik”.

Dövlət başçılarının bu istiqamətdə ictimai-siyasi fəaliyyətləri ilə hər zaman vahid platformadan çıxış etməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Xüsusilə, biz bunun Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü zamanı, xüsusilə

sentyabrın 27-dən başlayan hərbi təcavüzünə cavab olaraq Prezident, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə rəşadətli Azərbaycan Ordusunun işğal altında olan torpaqlarımızı azad etmək üçün genişmiqyaslı əks-hücum əməliyyatları zamanı, xüsusilə Vətən müharibəsinin gətirdiyi günlərdə Azərbaycan və Türkiyənin dövlət başçılarının qətiyyətli və prinsipial mövqeyinin də şahidi olduq.

Azərbaycanın 44 günlük Vətən müharibəsindən sonra – 2020-ci il dekabrın 10-da Bakının Azadlıq meydanında Vətən müharibəsində Qələbəyə həsr olunmuş Zəfər paradı keçirildi. Daha sonra Prezident İlham Əliyevin və Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğanın iştirakı ilə Azərbaycan – Türkiyə arasında 5 mühüm sənədin imzalanması mərasimi oldu. Bunun ardınca Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan mətbuata birgə bəyanatlarla çıxışlarında vurğuladılar ki, hər zaman hər iki dövlət bütün məsələlərdə bir yerdə olmuş, eyni mövqedən çıxış edərək bir-birinin yanında olmuşlar. Qarabağ məsələsinin hər zaman Türkiyə üçün də eyni dərəcədə ağırlı problem olduğunu bildirən Rəcəb Tayyib Ərdoğan Azərbaycanın sevinci, bizim sevincimizdir, qüruru bizim qürurumuzdur, dərdi, ağrısı, problemi də bizim problemimizdir, Azərbaycan kədərlənərsə, biz də kədərlənərik, Azərbaycan sevinərsə, biz də sevinərik sözlərini diqqətə çatdırmışdır.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev iki dost, qardaş dövlətin bütün zamanlarda bir-birinin yanında olduğunu diqqətə çatdıraraq bildirmişdir: “Biz uzun illər sürən işğala son qoyduq. Türkiyə kimi qardaşımızın yanımızda olması bizi daha da ruhlandırır, bizə əlavə güc verirdi. Biz gücdən istifadə edərək öz tarixi torpaqlarımızı işğalçılardan azad etdik”.

Şuşa Bəyannaməsinin imzalanması mühüm tarixi hadisədir

2021-ci il iyunun 15-də Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan Ermənistanın işğalından azad edilən, Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı, Qarabağın tacı olan Şuşa şəhərinə səfər etməsi və iki dost, qardaş dövlət arasında müttəfiqlik münasibətləri haqqında Şuşa Bəyannaməsinin imzalanması mühüm tarixi hadisədir.

Müttəfiqlik münasibətləri haqqında Bəyannamənin əvvəlində Azərbaycanın və bütövlükdə Türk dünyasının qədim mədəniyyət beşiyi olan Şuşa şəhərində iki qardaş dövlətin prezidentlərinin görüşünün mühüm əhəmiyyəti vurğulanır, 100 il bundan əvvəl imzalanmış tarixi Qars müqaviləsinə istinad edilir. Həmçinin, bu tarixi sənəddə 9 fevral 1994-cü il tarixində imzalanmış “Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası arasında dostluq və hərtərəfli əməkdaşlığın inkişafı barədə Müqavilə”nin və “Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası arasında əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Protokol”un, eləcə də 16 avqust 2010-cu il tarixində imzalanmış “Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası arasında strateji tərəfdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Müqavilə”nin rəhbər tutulduğu bildirilir.

Bununla yanaşı, işğaldan azad edilmiş Şuşa şəhərində 100 ildən sonra imzalanan müttəfiqlik haqqında birgə Bəyannamədə iki qardaş və dost dövlətin gələcək çoxşaxəli, birgə fəaliyyət istiqamətləri göstərilir. Bu tarixi sənəddə bir çox mühüm məsələlər, beynəlxalq müstəvidə birgə əməkdaşlıq, xüsusilə müdafiə sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı hərbi yardım məsələləri öz əksini tapmışdır.

Sənəddə göstərilir ki, Azərbaycan Res-

publikası və Türkiyə Respublikası müstəqillik, suverenlik, ərazi bütövlüyü, beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədlərin toxunulmazlığı, dövlətlərin daxili işlərinə qarışmamaq prinsiplərini rəhbər tutaraq müttəfiqlik münasibətlərinin qurulmasının siyasi və hüquqi mexanizmlərini müəyyən edirlər. Bununla yanaşı, sənəddə xarici siyasət sahəsində əlaqələndirmənin və müntəzəm ikitərəfli siyasi məsləhətləşmələrin həyata keçirilməsinin vacibliyi qeyd edilir və bu istiqamətdə iki dövlət arasında Yüksək Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurası çərçivəsində fəaliyyətlərin əhəmiyyəti vurğulanır.

Şuşa Bəyannaməsinin imzalanmasından sonra Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan mətbuata birgə bəyanatlarla çıxışlarında bildirdilər ki, Türkiyə və Azərbaycan bütün məsələlərdə bir yerdədir, bundan sonra da bu, belə olacaqdır.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev 2021-ci il avqustun 14-də "CNN Türk" televiziya kanalına müsahibəsində bildirdi ki, bu gün dünya miqyasında Türkiyə ilə Azərbaycan qədər bir-birinə yaxın olan ikinci ölkələr yoxdur və əgər axtarmaq istəsəniz, tapa bilməzsəniz, yoxdur, eləcə də bu birlik, həmrəylik, qardaşlıq sözdə deyil, əməldədir. Son 18 ildə həm Türkiyə, həm Azərbaycan tərəfindən vahid siyasətin formalaşdırıldığını və xüsusilə Şuşa Bəyannaməsinin bunun zirvəsi olduğunu, əlaqələrimizin müttəfiqlik səviyyəsinə qalxdığını diqqətə çatdıran dövlət başçısı demişdir: "Mən hər zaman deyirdim ki, ölkələr arasındakı münasibətlər əməldə olmalıdır. Çünki yaxşı günlərdə hər kəs yaxşı sözlər deyə bilər, yaxşı çıxışlar edə bilər. Amma ağır gündə sən gəl yanında dur. Necə ki, Türkiyə ikinci

Qarabağ savaşında bizim yanımızda durdu. Bizim həmrəyliyəmiz və bir-birimizə etdiyimiz yardımlar təbiidir. Çünki Türkiyə bizim üçün doğma ölkə, doğma vətəndir və sizin üçün də Azərbaycan doğma vətəndir".

Ümumiyyətlə, təhlil onu söyləməyə əsas verir ki, Türkiyə və Azərbaycan regional əməkdaşlıq prosesinin əsas söz sahibi olan iştirakçılardır. Hər iki dövlət özünün iqtisadi və enerji imkanlarından, eləcə də geosiyasi mövqeyindən ikitərəfli və regional əməkdaşlığın genişlənməsi istiqamətində səmərəli surətdə istifadə edir. Bu gün bölgənin uzunmüddətli inkişaf strategiyasının müəyyənləşdirilməsində aparıcı rol oynayan və iki ölkə arasındakı münasibətlərin çox vacib elementlərindən olan neft və qaz kəmərləri təkcə regionda deyil, eləcə də bütün dünyada dövlətlərimizin nüfuzunu əhəmiyyətli dərəcədə artırır. Bu layihələr Azərbaycanın, Türkiyənin, eləcə də digər ölkələrin enerji təhlükəsizliyi üçün böyük təminat verməklə yanaşı, eyni zamanda, ən çətin anlarda iki qardaş dövlətin birliyi və strateji tərəfdaşlığı regional təhlükəsizlik baxımından da mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Ölkəmizin 44 günlük Vətən müharibəsindən sonra dünyaya nümunə olan Azərbaycan – Türkiyə həmrəyliyi və strateji tərəfdaşlığı daha yüksək səviyyəyə qalxdı, xüsusilə regional təhlükəsizlik baxımından müstəsna əhəmiyyət kəsb edən müttəfiqlik münasibətləri haqqında Şuşa Bəyannaməsinin imzalanması mühüm hadisə kimi tarixə yazıldı.

Elçin ƏHMƏDOV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası
nın professoru, siyasi elmlər doktoru.

ZƏNGİLİLANDAN NAXÇIVANA, TÜRKİYƏYƏ YOL GÖRÜNÜR...

Tanrımızdan, taleyimizdən, dövlətimizdən, ordumuzdan çox razıyıq – torpaqlarımızın işğaldan azad olunduğu günlər ard-arda düzülüb: hər gün bir bayramdır! Dövlət başçımız – müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyev əks-hücumun başladığı 27 sentyabrda, şəhidlərimizi möhtəşəm anma tədbirində – yürüşdə iştirak etdi. Cənab Prezident Vətən Müharibəsi Qəhrəmanının, Birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyeva Gəncədə şəhid olmuş körpənin portretini götürmüşdülər. Bütövlükdə, Vətən müharibəsinin bütün şəhidləri dərin ehtiramla yad edildi. Sonrakı günlərdə isə xüsusi strateji önəmi olan böyük yaşayış məntəqələrinə səfər edən ali dövlət rəhbərliyi, məhz o torpaqların azad olunmasının birinci ildönümünü yerində qeyd etdi. Hər səfərdə ötən illərə qiymət verildi, bugünümüz dəyərləndirildi, gələcək planlar açıqlandı. Suqovuşan, Talış, Ağoqlan (Hadrut), Tuğ, Cəbrayıl, Füzuli... İşğaldan azadlığa, azadlıqdan abadlığa, zülmətdən işığa sürətli və keyfiyyətli keçid necə olur? – Bunu Azərbaycan göstərir, qurur yaradır.

Oktyabrın 20-si Zəngilan şəhərinin azad olunduğu gündür! Ermənistanla dövlət sərhədi boyu azad olunan ilk şəhərimiz də, ilk rayonumuz da məhz Zəngilan oldu. Üstəlik, Zəngilan İranla da dövlət sərhədimiz üzərində yerləşən son rayonumuzdur. Zəngilanın azad olunması fəvqəladə önəm daşıyırdı. Həm İranla dövlət sərhədinə nəzarət tam bərpa olundu, həm də Ermənistanla dövlət sərhədinə yetişdik!

Yeri gəlmişkən, oktyabrın 20-də dövlət başçısı İlham Əliyev və Birinci vitse-prezident Mehriban Əliyeva Zəngilana səfər edərək, bir sıra infrastruktur layihələrin açılışında və təməlqoyma mərasimlərində iştirak etdilər. Rayon ictimaiyyətinin nümayəndələrini salamlayan Prezident İlham Əliyev dedi: “Xoş gəlmisiniz Zəngilana. Uzun fasilədən sonra – 27 il erməni işğalından sonra artıq Zəngilan

Vətənə qayıtdı, qayıtdıq. Şanlı ordumuz qəhrəmanlıq göstərərək Zəngilan şəhərini və bir neçə kəndi məhz düz bir il bundan əvvəl işğalçılardan azad etdi və beləliklə, 27 illik işğala son qoyuldu. İndi mən “Xoş gəlmisiniz!” deyirəm, çünki mən sizi dəvət etmişəm ki, bu gözəl tarixi birlikdə burada qeyd edək. Amma bundan sonra mən Zəngilana gələndə zəngilanlılar “Xoş gəlmisiniz!” deyəcəklər”.

Dövlət başçısı Zəngilana keçən ilin dekabrında gəldiyi zaman əzəmətli dağlar, çaylar olan bu diya-

ra heyran olduğunu bildirdi. Zəngilanın yeni dövrünün başladığını, şəhərin baş planının artıq hazırlandığını diqqətə çatdırdı və dedi: “Bu təbii gözəllik nəzərə alınaraq müasir, çox gözəl bir şəhər qurulacaq, həmçinin də kəndlər. Siz də bilərsiniz ki, azad edilmiş bütün torpaqlarda birinci “Ağıllı kənd” layihəsi məhz Zəngilan rayonunda həyata keçirildi. Aprel ayında Ağal kəndinin təməli qoyuldu. Bu gün mən buraya gəlməzdən əvvəl işin gedişatı ilə tanış oldum. Artıq bəzi binalar hazırdır və çalışacağıq ki, gələn ilin əvvəli, bəlkə də bu ilin sonu zəngilanlıları Zəngilana köçürməyə başlayaq”.

Biz də, öz növbəmizdə, Zəngilanın azad olunmasının birinci ildönümündə, ilk sırada, zəngilanlıları, respublikamızın bütün vətəndaşlarını, dünya azərbaycanlılarını, Azərbaycansevərləri, haqq-ədalətin təntənəsinə

xidmət edən hər kəsi ürəkdən təbrik edir, alqışlayırıq! Əlbəttə, ən böyük alqışımız şəhidlərimizin ruhlarıdır! Şəhidlərimizin əziz ruhu qarşısında dərin ehtiramla baş əyirik! Yaralı qazilərimizə şəfalar, müharibənin bütün iştirakçalarına möhkəm cansağlığı, uğurlar diləyirik! Dövlətimizə, dövlət başçımıza, silahlı qüvvələrimizə saygımız sonsuzdur!

Zəngilan şəhərinin azad olunmasının birinci ildönümü ərəfəsində baş vermiş önəmli hadisələrə qısaca diqqət yetirək:

Prezident İlham Əliyev Müstəqil Dövlətlər Birliyinin Dövlət Başçıları Şurasının 2021-ci il 15 oktyabr tarixində keçirilmiş iclasında tarixi çıxış etdi. Prezidentin çıxışının əsas müddəalarını bu şəkildə sıralaya bilərik:

– “Dağlıq Qarabağ münaqişəsi” artıq keçmişdə qalıb. Azərbaycan Respublikası öz ərazi bütövlüyünü bərpa edib. BMT Təhlükəsizlik Şurasının işğalçı qüvvələrin Azərbaycan ərazisindən (dərhal, qeyd-şərtsiz və tamamilə!) çıxarılmasını tələb edən qətnamələrini Azərbaycan Ordusu özü yerinə yetirib. Ermənistanın 30 illik işğalına hərbi-siyasi yolla son qoyulub;

– 2020-ci il noyabrın 9-dan 10-na keçən gecə Rusiya və Azərbaycan prezidentlərinin, Ermənistanın baş nazirinin imzaladığı üçtərəfli bəyanat 44 günlük müharibənin bitməsinin elanı oldu. Bəyanat hər iki tərəfdən minlərlə insanın ölümündən qaçmağa imkan yaratdı. Bu sənədə uyğun olaraq Ermənistan öz işğalçı qüvvələrini Ağdam, Laçın və Kəlbəcər ərazisindən çıxarmaq haqqında öhdəlik götürdü, interval verdi və onu 1 dekabrədək icra etdi.

– Azərbaycan qalib ölkədir və bir qalib ölkə olaraq keçmiş işğalçı ilə qonşuluq münasibətlərini normallaşdırmağa hazırdır. Bundan ötrü uğursuz dövlət – məğlub Ermənistan

öz üzərində düşən tarixi öhdəlikləri yerinə yetirməli, qacılmaz çağırışlara olumlu cavab verməlidir. Məsələn, azad edilmiş ərazilərin minalardan daha sürətlə təmizlənməsi üçün mina xəritələrini təxirə salmadan və əskiksiz verməlidir. Azərbaycan ərazisinə əsassız iddialardan, bəhanələrdən tam imtina etdiyini ərazi bütövlüyünü tanımaqla aydın ifadə etməlidir.

* * *

Digər önəmli hadisə 2021-ci il oktyabrın 11-də Qoşulmama Hərəkatının 60 illiyinə həsr edilmiş Yüksək Səviyyəli Toplantı ilə bağlıdır. Azərbaycan Prezidenti, Qoşulmama Hərəkatının sədri İlham Əliyev toplantıda çıxış edərək, bütün dünyaya mühüm ismarıclar verdi. Buraya, ilk sırada dayanıqlı sülhü və ölkələrarası dialoqu təşviq edən təşəbbüslər və onların dəyərləndirilməsi daxildir. “Dağlıq Qarabağ münaqişəsi”nin keçmişdə qaldığı bu platformada bir daha bildirildi. Azərbaycan Prezidenti respublikamızın ərazi bütövlüyü və suverenliyinin QH-yə üzv dövlətlər tərəfindən daim dəstəklənməsini münasibətlərimizin davamlı olması üçün zəmin adlandırdı. 44 günlük müharibə zamanı BMT TŞ-nin qeyri-dəimi üzvləri olan yeddi QH üzvünün Azərbaycana verdiyi dəstək unudulmaz, tarixi önəm daşıyan hadisədir. Prezident belə xarakterizə etdi: “Onlar BMT Təhlükəsizlik Şurasının 1993-cü ildə qəbul etdiyi qətnamələrinə istinadın edilmədiyi birtərəfli mətbuat açıqlamasının qəbul edilməsinə imkan vermədilər. Bununla da, həmin ölkələr Qoşulmama Hərəkatının sənədlərindən qaynaqlanan Hərəkatın prinsipiial mövqeyinə möhkəm sadiqliyini nümayiş etdirdilər”.

* * *

Prezidentin İtaliyanın nüfuzlu “La Repubblica” qəzetinə 2021-ci il 7 oktyabr tarixli müsahibəsi də iki mühüm platformada –

MDB və QH toplantılarında ismarıclarla səsleşir. Dövlət başçısı postmüharibə dövrü və yeni gerçəkliklər, Rusiya sülhməramlı qüvvələri ilə bağlı həllini gözləyən müəyyən məsələlər barədə fikirlərini bölüşüb: “Hazırda Rusiya sülhməramlılarının məsuliyyət zonasında olan ərazilərimizə səfər etmək üçün Azərbaycandan icazə almalı olan əcnəbilər məsələsi var. Qarabağa səfər edən dırnaqarası turistlərin sayı kəskin şəkildə azalsa da, bəzi əcnəbilər hələ də bizim ərazimizə, Rusiya sülhməramlılarının olduğu yerlərə qanunsuz daxil olurlar. Bu məsələ Rusiyanın səlahiyyətli orqanlarının, Müdafiə Nazirliyinin diqqətinə çatdırılıb ki, buna son qoyulsun. Bu və bəzi digər məsələlər öz həllini tapmalıdır”.

Prezident “La Repubblica”ya daha nələr deyib?

– Azad edilmiş ərazilərlə bağlı xüsusi investisiya proqramı qəbul edilib. Cari il üçün nəzərdə tutulmuş məbləğ təqribən 1,3 milyard ABŞ dolları təşkil edir.

– İtaliya bərpa-quruculuq işlərinə cəlb edilən ilk ölkələrdəndir;

– Azərbaycan əsasən diqqətini Cənub Qaz Dəhlizinin sonuncu hissəsi olan Trans – Adriatik boru xəttinin başa çatdırılmasına yönəldib;

– Azərbaycanın xarici siyasətinin başlıca prinsipi müstəqillikdir. Heç bir ölkə Azərbaycanın qərarlarına təsir edə bilməz. Azərbaycan öz sərhədlərinə hörmətlə yanaşılmasını istəyir;

– Avropa Birliyi ilə əməkdaşlıq perspektivlərinə gəldikdə isə Avropa Birliyi ilə işbirliyimizin enerji kimi ənənəvi sahələri var. Güney Qafqazda postmüharibə dövrünün inkişafında da Avropa Birliyinin rolu gündəlikdə olan məsələlərdəndir.

– Əldə olunan uğurları və Azərbaycanın artan nüfuzunu qəbul etməyən qüvvələrin

informasiya təxribatları mövcuddur. Siyasi konyunkturadan asılı olaraq Qərbdə bəzi qüvvələr vaxtaşırı Azərbaycanı gözdən salmaq, onun mövqeyini zəiflətmək üçün müxtəlif iftiralardan və böhtanlardan istifadə etməyə çalışır. Lakin “Mən Azərbaycanı, onun suverenliyini, müstəqilliyini, seçimini ömrümün sonuna qədər müdafiə edəcəyəm!”

MDB və QH toplantılarında çıxışlarda, nüfuzlu italyan nəşrinə müsahibədə (eləcə də, ötən günlər Füzuli şəhərinin təməl daşının qoyulma mərasimində) verilən ismarıclar fonunda yenidən Zəngilana qayıdaq.

Zəngilan rayonu

Zəngilan rayonu Ermənistanın silahlı qüvvələri tərəfindən (əlbəttə, güclü hava-darlarının hərbi-siyasi dəstəyi ilə) 30 oktyabr 1993-cü ildə işğal edilmişdi. Rayon işğal edilərkən 1 şəhər, 5 qəsəbə və 83 kənddən ibarət olub. Rayonun sahəsi 730 kvadrat kilometr, əhalisi 45 mindən çox olub. İşğaldan sonra Zəngilan rayonunun əhalisi məcburi olaraq respublikanın 43 rayonunda müvəqqəti məskunlaşıb. Şimaldan Qubadlı, gündöğərdən Cəbrayıl rayonu, güneydən Araz çayı boyunca İran, günbatan səmtənsə, Ermənistanın (102 il öncəyədək Azərbaycana məxsus olan tarixi torpaqlarımız) Mehri və Qafan rayonları ilə həmsərhəddir. Rayon dağətəyi ərazidə yerləşməklə iqtisadi cəhətdən əsasən kənd təsərrüfatı istiqamətli olmuşdur. Zəngilanın işğalı nəticəsində dağıdılmış tarixi və dini memarlıq abidələrinə nəzər salaq.

Tarixi-dini abidələr: İmam Hüseyn məscidi (XVII yüzil), Məscid (XIX yüzil) – Malatkeşin kəndi, Məscid (XIX yüzil) – Qırıq Muşlan kəndi, Məscid (XIX yüzil)– Muşlan kəndi, Məscid (XIX yüzil)– Rəzdərə

kəndi, Alban kilsəsi – Xanazor və Yeməzli kəndləri;

Ziyarətgahlar: Səkkizguşəli türbə (XIV yüzil) – Məmmədbəyli kəndi, Ziya Baba ocağı – Ağkənd kəndi, Xanazur türbəsi – Bartaz kəndi, Xanazor piri – Bartaz yaxınlığında, Soltan Heydər piri – Bartaz dağında, Günqışlaq piri – Günqışlaq kəndi, İzzə piri – Hacılı kəndi, Hacallı (Hacıallı) günbəzi–Hacılı kəndi, Buqakar piri – Leyfəz kəndi, Məlikli Hacı Mir Məhəmməd ocağı – Məlikli kəndi, Veysin piri – Pirveyis kəndi, Seyid Musa ocağı – Sobu kəndi, Qaradağlı piri – Şəfəbəyli kəndi, Yal piri– Vejnəli kəndi, Yel piri– Vejnəli kəndi, Soltan ocağı – Yeməzli kəndi, Şəhid Məhəmməd yeri – Yeməzli kəndi, Dəvəcüneyt piri– Zəngilan şəhəri, Məmməd bəyin türbəsi – Məmmədbəyli kəndi;

Tarixi memarlıq abidələri: Şərifan abidələri (IX – XVI yüzil) – Şərifan kəndi, Şəhri Şərifan yaşayış yeri (orta yüzillər) – Hacallı kəndi, Ağca Aşıq yaşayış yeri (orta yüzillər) – Qumlaq kəndi, Qız qalası (orta yüzillər) – Qumlaq kəndi, Qəsr qalası (orta yüzillər)– Oxucuçayı, Sərdabə (XIII yüzil)– Şərikan kəndi, Sərdabə (XIV yüzil) – Yeni-kənd kəndi, Hacallı dairəvi bürcü (XIV yüzil) – Hacallı kəndi, Körpü (XIX yüzil) – Hacallı kəndi, Hacı qülləsi (XIV yüzil)– Məmmədbəyli kəndi, Nekropol (b.e.ö. VI – IV yüzillər) – Quydərə Xəştəb kəndi, Kəp qəbirlər (b.e.ö. IV – II yüzillər) – Yeməzli kəndi, Koroğlu daşı (VII – VIII yüzillər)– Ağ oyuq düzü, Bartaz Qız qalası (XIV yüzil) – Bartaz kəndi, Şərifan sərdabəsi (XII yüzil) – Şərifan kəndi, Tağlı körpüsü (XVI yüzil) – Sobu kəndi, Yəhya ibn Məhəmməd əl-Hoca məqbərəsi – Məmmədbəyli kəndi...

Zəngilan uğrunda döyüşlər

2020-ci il sentyabrın 27-də başlayan Vətən müharibəsində Zəngilan rayonunun gündoğanında yerləşən Cəbrayıl rayonunda düşmən qüvvələrinə ağır zərbələr vurularaq 30-dan çox yaşayış məntəqəsinin işğaldan azad edilməsi, şanlı hərbiçilərimizin Zəngilan rayonunun inzibati hüddudlarına çatmasına imkan yaratmış oldu. Silahlı qüvvələrimiz 18 oktyabrda Zəngilan rayonunun azad edilməsi uğrunda əməliyyata başladı. Zəngilan uğrunda döyüşlər Sərhəd Qoşunlarımızın komandanlığı ilə aparılırdı. Oktyabrın 20-də Prezident İlham Əliyev xalqa növbəti dəfə müraciət etdi: Zəngilan rayonunun Havalı, Zərnəli, Məmmədbəyli, Həkəri, Şərifan, Birinci Mughanlı və Zəngilan şəhəri işğaldan azad edilmişdir! Zəngilan döyüşlərinin nəticəsində Zəngilan şəhəri, rayonun 4 qəsəbəsi və 49 kəndi işğaldan azad edildi. Dövlətimiz Zəngilan uğrunda döyüşlərdə iştirak edənlərin şücaətini yüksək qiymətləndirib.

2020-ci il noyabrın 26-da “Zəngilanın azad olunmasına görə” medalı təsis edildi. Zəngilan rayonunun işğaldan azad edilməsi uğrunda aparılmış döyüş əməliyyatlarına qatılaraq, şəxsi igidlik və şücaət nümayiş etdirmiş hərbiçilərimiz bu medala layiq görülür. Bugünədək Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin 6974 hərbi qulluqçusu Prezidentin sərəncamları ilə “Zəngilanın azad olunmasına görə” medalı ilə təltif olunub.

Prezident Zəngilanda

2020-ci il dekabrın 23-də Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva işğaldan azad olunmuş Zəngilan rayonuna səfər etdi. Prezident Zən-

gilan şəhərində müqəddəs Azərbaycan Bayrağını qaldırdı. Qələbədən sonra Zəngilan rayonuna 4 dəfə səfər etmiş ölkə Prezidenti, aparılan bərpa və quruculuq işlərinə bilavasitə nəzarət edir.

Əvəzsiz layihələr

İşğaldan azad olunmuş rayonlarda icra olunan layihələr bölgənin sosial-iqtisadi inkişafında çox önəmli rol oynayacaqdır. Prezidentin səfərləri onu göstərir ki, “Böyük qayıdış” üçün respublikamızda mövcud olan potensial gərəyincə səfərbər olunub. Zəngilan rayonunda bir neçə aydan sonra artıq birinci qrup keçmiş köçkünlər yerləşəcək. Belə ki ilk bərpa edilən kəndlər Zəngilanın I, II, III Ağalı kəndləri olacaq. Bu kəndlər “ağıllı kənd” pilot layihəsi çərçivəsində yenidən qurulur. Ərazidə ilkin olaraq 200 fərdi ev olacaq. Bu “ağıllı kəndlər”də çağdaş məktəb, uşaq bağçası, poliklinika tikiləcək, iş yerləri yaradılacaq. Zəngilanın Ağalı kəndi yalnız Azərbaycanda deyil, bütövlükdə, Qafqazda çağdaş standartlara cavab verən ilk kənd kimi tarixə düşəcək. Kənddə layihənin icrası əsasən 5 komponenti özündə daşıyacaq: yaşayış, istehsal, sosial xidmətlər, “ağıllı kənd təsərrüfatı”, alternativ enerji sahələri.

Layihələrin icrasında qardaş Türkiyə ilə yanaşı, Çin, İsrail, İtaliya şirkətləri də iştirak edəcək. “Ağıllı kənd” layihəsinin birinci mərhələsində Qarabağda təhlükəsiz yaşayış mühiti yaradılaraq “ağıllı tədris” və “ağıllı səhiyyə” sistemləri də həyata keçiriləcək. Necə deyirlər, ağılsız düşmənin vandallığı, işğalçılıq mədəniyyətsizliyi öz yerini ağıllı kəndlərə verir... Bir sözlə, azadlıqdan sonra abadlıq, quruculuq çox sürətlə və keyfiyyətlə yerinə yetirilir.

Zəngilanda həyata keçirilən önəmli layihələrdən biri Heydər Əliyev Fondu tərəfindən icra olunur. Belə ki, Zəngilan məscidinin bərpası ilə bilavasitə fond məşğuldur.

Zəngilandan keçən logistik layihələr

Zəngilan “ağıllı kənd”, “ağıllı şəhər” layihələri ilə yanaşı loqistik layihələrlə də zəngindir. Horadiz – Zəngilan – Ağbənd dəmir yolunun inşasının böyük strateji önəmi var. Bu dəmir yolu azad edilmiş torpaqlara vətəndaşlarımızın gəlməsi üçün də, yüklərin daşınması üçün də böyük önəm daşıyacaq. Zəngilanda tikiləcək hava limanı bölgəni beynəlxalq nəqliyyat-logistika mərkəzinə çevirmək üçün geniş imkanlar yaradır. İşğaldan əvvəl Zəngilan ərazisində 21 dəmiryol müəssisəsi və 6 dəmiryol vağzal fəaliyyət göstərirdi.

Bəlli olduğu kimi, yenidən qurulan Zəngilandan dəmiryolu və avtomobil yolları da keçəcək və daha da mühümü: Naxçıvana yol açılacaq! Zəngilani Naxçıvandan 40 kilometrlik Zəngəzur dəhlizi ayırır. Bu dəhlizin bərpa olunması yeni iqtisadi perspektivlər yaradacaq. Zəngilandan yalnız Ordubada, Naxçıvana deyil, eyni zamanda qardaş Türkiyəyə də yol görünür... Bax, bu, həm Zəngilanın, həm də, Zəngilanın azadlığını təmin etmiş tarixi zəfərimizin önəmini parlaq şəkildə göstərməkdədir. Azadlıq əvəzsiz nemətdir!

Zəngilana həyat qayıdır, mədəniyyət, mənaqiyyət qayıdır, insanlıq, insaf (vicdan) qayıdır, inkişaf qayıdır!

Qənirə PAŞAYEVA,
Milli Məclisin Mədəniyyət komitəsinin sədri.

Famil Mustafayev: TƏTBİQ OLUNAN YENİLİKLƏR KEÇMİŞ SOVET SİSTEMİNDƏN QALAN ƏN YAXŞI ƏNƏNƏLƏRİN QƏRB SİSTEMİNƏ İNTEQRASIYASI PRİNSİPİNƏ ƏSASLANIR

Yenilənən elmi biliklərin təhsildə tətbiqi üçün bu sahədə fəaliyyət göstərən şəxslərin potensialı zamanın tələblərinə uyğun artmalıdır

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyası ölkəmizdə elmi kadr hazırlığında, dövlətimizin elmi potensialının inkişafında önəmli rol oynayan qurumlardan biridir. Müsahibimiz AAK-nın sədri Famil Mustafayevdir.

– Cənab sədr, bu gün fəaliyyətini müasir dünya təcrübəsinə uyğun quran AAK-nın üzləşdiyi əsas çətinliklər, problemlər nələrdir?

– Məlumdur ki, cəmiyyətin bütün sahələrini əhatə edən proseslərin dərk edilməsində elmin rolu və əhəmiyyəti əvəz olunmazdır. Son dövrlərdə iqlim dəyişikliyi, iqtisadi böhranlar, pandemiya kimi geniş əhatəli geosiyasi problemlərin timsalında dünya qeyri-müəyyənlik fonunda müxtəlif dəyişikliklərlə üz-üzə qalmışdır. Bununla yanaşı, süni zəka və sintetik biologiya sahəsində yeniliklər də daxil olmaqla, texnologiyaların sürəti yeni yaranan texnologiyalara nəzarəti getdikcə daha da mürəkkəbləşdirir. Qeyd edilən məsələlər elm sahəsində həyata keçirilən dövlət siyasətinin çətinliklərə çevik və operativ reaksiyasını şərtləndirir.

44 günlük Vətən müharibəsinin nəticəsində ortaya çıxan yeni reallıqlar, ölkəmizin yeni inkişaf mərhələsinə keçməsi üçün imkanların səmərəli istifadəsi ilə bağlı çağırışlar respublikamızda elmi təd-

qiqata, yüksəkixtisaslı elmi və elmi-pedaqoji kadr hazırlığına xüsusi yanaşmanı zəruri edir. Digər tərəfdən, pandemiya ölkəmizdə də elm sahəsində mövcud olan həm güclü, həm də zəif tərəfləri üzə çıxardı. Hələ də COVID-19-un təsirləri davam edir,

biz artıq müəyyən dərslər və nəticələr çıxara, təhlillər apara, eləcə də gələcək üçün düzgün strategiyanın formalaşdırılmasını müzakirə edə bilərik.

– Ali Attestasiya Komissiyasının fəaliyyəti keyfiyyətə yeni bir mərhələdədir. Rəhbərlik etdiyiniz qurumun əsas fəaliyyət istiqamətlərində və mexanizmlərində tətbiq edilən yeniliklər barədə məlumat verməyinizi xahiş edirəm. Bu, elm adamları, elmi fəaliyyətə başlayan və ya başlamaq istəyən auditoriya, ümumiyyətlə, elm ictimaiyyəti üçün maraqlı olar.

– Ali Attestasiya Komissiyasının, demək olar ki, bütün fəaliyyət istiqamətlərində müəyyən dəyişikliklər və yeniliklər olub. Dissertasiya şuralarının səlahiyyət müddəti 3 il müəyyən edilmiş, bir ay ərzində 4 fəlsəfə doktoru və ya 2 fəlsəfə doktoru və 1 elmlər doktoru dissertasiyasının müdafiəsinin keçirilə biləcəyi nəzərdə tutulmuşdur.

Digər dəyişiklik dissertasiya şuralarının tərkibi ilə bağlıdır. Yeni qaydalara görə, fəlsəfə doktoru dissertasiyasının mü-

dafiasında ixtisas üzrə, azı, 3, elmlər doktoru dissertasiyasının müdafiəsində ixtisas üzrə, azı, 5 elmlər doktoru olmalıdır. Bu halda hər bir ixtisas üzrə dissertasiya şurası üzvlərinin sayı bərabər və 5 nəfərdən az olmamalıdır. Dissertasiya şurası bir neçə ixtisas üzrə, ən azı, 2, ən çoxu, 4 ixtisas üzrə yaradıla bilər. Üzvlərinin sayı 10 nəfərdən az, 28 nəfərdən çox olmamalıdır. Yüksəkixtisaslı əcnəbi mütəxəssislər dissertasiya şurasının tərkibinə daxil edilə bilərlər. Dissertasiya şurasının tərkibində müvafiq ixtisas üzrə elmlər doktorlarının sayını təmin etmək mümkün olmadıqda, həmin ixtisas üzrə elmi və elmi-pedaqoji fəaliyyətə görə professor elmi adı almış fəlsəfə doktorları, o cümlədən mədəniyyət, incəsənət, memarlıq, hərbi, bədən tərbiyəsi və idman sahələrində uzun müddət qüsursuz çalışan və əhəmiyyətli nailiyyətlər əldə etmiş, lakin elmi dərəcəsi olmayan professor elmi adı almış elmi və elmi-pedaqoji kadrlar elmlər doktorlarını əvəz edə bilərlər.

Əvvəllər dissertasiya müdafiələrində aparıcı təşkilatlar təyin olunurdu. Bu formal xarakter aldığından komissiya aparıcı təşkilat institutunu ləğv etdi, əvəzində opponentlərin sayını artırdı. Yeni qaydalara əsasən, fəlsəfə doktoru dissertasiyalarının müdafiəsi üzrə 3, elmlər doktoru dissertasiyalarının müdafiəsi üzrə isə 4 nəfər opponent olur.

Dissertasiyanın müdafiəsi prosesində dissertasiya işi ilə dərindən tanış olaraq ona rəy bildirən məhz opponentlər olduğundan, düşünürəm ki, onların sayının artırılması ilə elm tutumlu, böyük əhəmiyyət kəsb edən problemin yeni həllini təklif və təmin edə biləcək dissertasiyaların sayı da çoxalacaqdır.

Yeni qaydalarda iddiaçıdan yalnız xarici dil və müvafiq ixtisasdan imtahan vermək tələb olunur ki, bu da Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Elmi dərəcələr verilməsi qaydası haqqında Əsasnamə" ilə müəyyən edilmişdir. Doktoranturaya qəbul zamanı Dövlət İmtahan Mərkəzi tərəfindən keçirilən xarici dil imtahanında keçid balı 50 ballıq sistemdən 25 bal müəyyən edilmişdir. "Fəlsəfə doktoru imtahanlarının keçirilmə Qaydası"na əsasən, əgər xarici dil üzrə qəbul imtahanının nəticəsi 35 baldan yüksək olarsa, iddiaçıları dissertasiyalarını beş il müddətində ilkin müzakirəyə təqdim etdikləri təqdirdə xarici dil üzrə fəlsəfə doktoru imtahanından azad olunurlar. Xarici dil üzrə B2 və ya daha yüksək səviyyəli beynəlxalq dil sertifikatı əldə etmiş doktorantlar da həmin sertifikatın qüvvədə olduğu müddətdə xarici dil üzrə fəlsəfə doktoru imtahanından azad olunurlar.

Qeyd edirəm ki, fəlsəfə doktoru imtahanları ilə bağlı məsələ yalnız kəmiyyət deyil, həm də keyfiyyət dəyişikliyi ilə səciyyələnir: əvvəlki dövrdə eyni ixtisas üzrə imtahanlar respublikanın müxtəlif təşkilatlarında fərqli proqramlar əsasında keçirilirdi, hazırda imtahanlar komissiya tərəfindən baxılmış və təsdiqlənmiş proqramlar üzrə keçirilir. Yaxın zamanlarda isə eyni ixtisas üzrə fəlsəfə doktoru imtahanları bütün müəssisə və təşkilatlarda komissiya tərəfindən təsdiq edilmiş vahid proqramlar əsasında təşkil olunacaqdır.

İlk dəfə olaraq, bütün müdafiə olunan dissertasiyaların aftoreferatları bir ay öncədən Azərbaycan, rus və ingilis dillərində komissiyanın saytında yerləşdirilir.

Yeniliklərdən biri də budur ki, artıq AAK-ın icazəsi olmadan fəlsəfə doktorları eyni vaxta 2 şəxsə elmi rəhbərlik edə bilərlər. Qeyd ediləndən çox doktorant və ya dissertanta elmi rəhbərlik etmək üçün Ali Attestasiya Komissiyasına müraciət edilməlidir.

Ali Attestasiya Komissiyası ilk dəfə olaraq seminarları ixtisaslar üzrə formalaşdırdı. Əvvəllər seminarın qərarı mənfəi olsa da iş yenə müzakirəyə buraxılırdı, yəni seminar formal xarakter daşıyırdı. İndi seminarlar müdafiəyə keçid üçün həlledici mərhələdir. Seminarlarda minimum 5 nəfər ixtisas sahibi iştirak etməlidir, bu mexanizm Qərb ölkələrindəki təcrübəyə əsaslanır. Bizim sistemin Qərb sistemindən üstünlüyü şurada ictimai nəzarətin olmasıdır. Dissertasiya müdafiəsinin yekununda gizli səsvermə nəticəsində iddiaçı həm öz ixtisası üzrə, həm də digər ixtisaslar üzrə şura üzvlərinin üçdə iki səsini toplamalıdır.

Yeniliklərdən biri də dissertasiyaların həcmının artıq işarələrlə qeyd edilməsidir. Fəlsəfə doktoru dissertasiyası üçün 200-240 min işarə, elmlər doktoru dissertasiyası üçün 400-440 min işarə norma müəyyən edilmişdir.

Elmi adların verilməsi ilə bağlı dəyişikliklərə gəlincə, bu istiqamətdə qaydalar xeyli sadələşdirilmişdir. Yeni qaydalara əsasən fəlsəfə doktorlarına dosent elmi adı, elmlər doktorlarına professor elmi adı almaq üçün müdafiədən sonra müddət tələb olunmur. Onu da qeyd edirəm ki, fəlsəfə doktorları dosent elmi adı aldıqdan 5 il sonra professor elmi adının iddiaçısı qismində çıxış edə bilərlər. Əsasnamə ilə müəyyən edilmiş şərtlər ödənilməyi təqdirdə

elmi və elmi-pedaqoji fəaliyyətə görə professor elmi adının 10 il iş stajı olan dosent elmi adı almış fəlsəfə doktorlarına verilməsi müəyyən edilmiş yeniliklərə daxildir.

Qeyd edirəm ki, pandemiya dövründə komissiyanın saytı əsaslı şəkildə yeniləndi. Məlumat bazası sistemləşdirildi və genişləndirildi. Artıq AAK-ın saytından fəaliyyət istiqamətinə uyğun bütün məlumatları əldə etmək olur.

– **Cənab sədr, iddiaçılardan dissertasiyaların əsas nəticələrinin, həmçinin elmi konfransların nəticələri üzrə məruzə və tezislərin yerli və xarici dövrü elmi nəşrlərdə dərc edilməsi tələb olunur. Etiraf edək ki, humanitar sahələr üzrə milli mövzuda olan elmi məqalələrin, xüsusilə Azərbaycan ədəbiyyatı və tarixi ilə bağlı tədqiqatların xarici ölkələrin indeksli elmi jurnallarında dərc olunması asan məsələ deyil. Bu sahədə yeniliklər nədən ibarətdir?**

– Yeni tələblərdən biri də iddiaçıların məqalələrini xarici ölkələrdə nəşr edilən nüfuzlu elmi jurnallarda deyil, beynəlxalq xülasələndirmə və indeksləmə sistemlərinə (bazalarına) daxil olan dövrü elmi nəşrlərdə dərc etdirmələrindən ibarətdir. Müvafiq sistemlərin (bazaların) siyahısı ayrı-ayrı elm sahələri üzrə komissiya tərəfindən müəyyənləşdirilmiş və təsdiq edilmişdir. Bu siyahının müəyyən edilməsi Azərbaycan Respublikasında çap olunan və beynəlxalq xülasələndirmə və indeksləmə sistemlərinə (bazalarına) daxil olan elmi nəşrlərin sayının artmasına şərait yaradacaq və gələcəkdə iddiaçıların öz məqalələrini dərc etdirmək üçün xarici ölkələrə göndərmələrinə ehtiyac qalmayacaqdır.

Komissiyada attestasiya sənədlərinin ekspertizası zamanı bir sıra hallarda elmi dərəcə və elmi ad iddiaçıların təqdim etdikləri məqalələrin beynəlxalq xülasələndirmə və indeksləmə sistemlərinə (bazalarına) daxil olmayan saxta nəşrlərdə dərc edildiyi aşkar edilir. Bəzi hallarda hətta iddiaçılar özləri belə həmin nəşrlərin saxta olduğundan xəbərsiz olurlar. Bununla əlaqədar olaraq komissiya tərəfindən Clarivate Analytics şirkətinə rəsmi müraciət edilmiş və komissiyanın Web of Science bazasına maneəsiz giriş imkanı təmin edilmişdir. Nəticədə attestasiya sənədlərinin komissiyada ekspertizası zamanı Web of Science bazasına və digər bu kimi beynəlxalq xülasələndirmə və indeksləmə sistemlərinə (bazalarına) daxil olan dövr elmi nəşrlərdə dərc edilən elmi məqalələrin həqiqiliyinin dəqiq müəyyən edilməsi mümkün olmuşdur.

Clarivate Analytics şirkətinin məlumatına əsasən, ölkələrin siyahısında Azərbaycan son dövrlərdə əhəmiyyətli irəliləyiş əldə edib və 2014-cü ildə Web of Science bazasında dərc edilən elmi işlərin sayı 527 idisə, 2020-ci ildə bu rəqəm 1787 olmuşdu.

– **Xüsusi karantin rejimində dissertasiya şuralarının fəaliyyəti necə təşkil olunur?**

– Komissiya xüsusi karantin rejiminin tələblərini yerinə yetirməklə yanaşı, qısa müddət ərzində fəaliyyətini yeni reallığa uyğunlaşdırmağa çalışmışdır.

Komissiyanın Rəyasət Heyətinin təsdiq etdiyi “Xüsusi karantin rejimi dövründə dissertasiya şuralarının nəzdində fəaliyyət göstərən elmi seminarlarda müzakirələrin təşkili və keçirilməsinə dair Tələblər” və “Xüsusi karantin rejimi dövründə disser-

tasiya şuralarında müdafiələrin təşkili və keçirilməsinə dair Tələblər” mövcud şəraitdə sanitariya epidemioloji və profilaktik tədbirlərin həyata keçirilməsi təmin edilməklə dissertasiyaların müzakirəsi və müdafiəsinin təşkilinə imkan verir.

Dissertasiya şuralarının, ekspert şuralarının üzvlərinin əksəriyyətinin orta yaşı 65-in üzərindədir. Pandemiya dövründə risk qrupuna aid olan həmin şəxsləri bir yerə yığmaq xeyli çətinlik yaratdı. Biz müxtəlif ölkələrin təcrübəsini öyrənərək problemi həll etməyə çalışdıq. Komissiyanın yeni rəsmi internet saytında dissertasiya şuralarında gizli səsvermənin keçirilməsi üçün “Elektron səsvermə” bölməsi yaradılaraq xüsusi proqram təminatı ilə elektron gizli səsvermə sistemi tətbiq edildi. 2021-ci ilin 9 mart tarixindən 14 oktyabr tarixinədək bu formatda 334 (onlardan Filologiya elmləri üzrə – 62, Tibb elmləri üzrə – 55, İqtisad elmləri üzrə – 43, Texnika elmləri üzrə – 39, Biologiya elmləri üzrə – 24 və Fizika elmləri üzrə – 21) dissertasiya müdafiəsi keçirilmişdir. Bu mexanizm pandemiya dövründə şura üzvlərinin kollegiallığını təmin etmək üçün tətbiq olunan yenilikdir. Pandemiya ilə əlaqədar ölkədə uğurla vaksinasiya tədbirləri həyata keçirildiyindən karantin rejimi ilə bağlı yumşalmalara adekvat olaraq Komissiyanın Rəyasət Heyətinin qərarı ilə COVID-19 infeksiyasına qarşı peyvənd olunmuş 65 yaşdan yuxarı iddiaçıların, dissertasiya şurasının və elmi seminarın üzvlərinin, o cümlədən rəsmi opponentlərin, elmi rəhbərlərin və ya elmi məsləhətçilərin elmi seminar və dissertasiya şurasının iclaslarında əyani iştirak etmələrinə icazə verilmişdir.

Qaydalar tərtib olunarkən göstərilib ki, iddiaçı mütləq qaydada zalda olmalıdır. Pandemiya dövründə müdafiə prosesinə distant qoşulan dissertasiya şurasının üzvlərindən əlavə, video çəkilişlə müşayiət olunan müdafiə prosesini açıq şəkildə hər kəsin izləməsini təmin etdik. İlk dəfə olaraq dissertasiya şuralarının fəaliyyət göstərdiyi müəssisələrin saytlarında yerləşdirilən linklər vasitəsilə müdafiənin gedişatı ilə maraqlanan hər kəs onu izləmək imkanı əldə etmişdir.

– **Bu, özü də bir yenilikdir. Azərbaycanda müdafiə olunan istənilən dissertasiya müdafiəsinin gedişatını limit olmadan, istənilən şəxs izləyə bilər. Müdafiə prosesini həm də canlı izləmək şəffaflığın təmin edilməsi baxımından təqdirəlayiqdir.**

– Pandemiya dövründə yaşanan çətinliklər dissertasiya şuralarının fəaliyyətinin təşkili, müdafiələrin keçirilməsi ilə bağlı müsbət təcrübələr də qazandırdı. Belə ki, müdafiələr distant (məsafədən) qaydada keçirildiyindən dissertasiya şuralarına cəlb edilən əcnəbi mütəxəssislərin sayı da artırıldı. Hazırda müxtəlif elm sahələri üzrə fəaliyyət göstərən dissertasiya şuralarında Türkiyə, Rusiya, Ukrayna, Gürcüstan, Qazaxıstan, Belarus, Bolqarıstan və Özbəkistan daxil olmaqla 8 ölkədən 15 elm sahəsi üzrə 59 əcnəbi yüksəkixtisaslı mütəxəssis təmsil olunur. Qeyd edilən təcrübənin müsbət nəticələrini nəzərə alaraq postpandemiya dövründə də bu təcrübənin davam etdirilməsini düşünürük.

– **Ali Attestasiya Komissiyasının tətbiq etdiyi yeniliklər zamanı daha çox hansı ölkələrin təcrübəsinə üstünlük verilib?**

– Ümumilikdə, tətbiq olunan yeniliklər keçmiş sovet sistemindən qalan ən yaxşı ənənələrin Qərb sistemində integrasiyası prinsipinə əsaslanır. Yeni sənədlərin hazırlanması mərhələsində Rusiya, Qazaxıstan, Moldova, Belarus, Ukrayna, Pribaltika ölkələrinin, o cümlədən ABŞ, Türkiyə, Böyük Britaniya, Almaniya, Çin və Cənubi Koreyanın elmi dərəcə və elmi adların verilməsi sahəsində təcrübələri öyrənilmiş, müqayisəli təhlillər aparılmışdır.

– **Komissiyasının fəaliyyətinin yenidən təşkili ilə bağlı atılan addımlar hansı zərurətdən irəli gəldi, yenilikləri və dəyişiklikləri ölkədə həyata keçirilən köklü islahatların tərkib hissəsi adlandırıla bilərmi?**

– Ali Attestasiya Komissiyasının fəaliyyətindəki dəyişikliklərin zəruriliyi Azərbaycanda elmin davamlı və dayanıqlı inkişafına, dünya elm məkanına çevik integrasiyasına hədəflənmiş dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi istiqamətində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə aparılan islahatlar, müasir dövrümüzün yeni çağırışları və tələblərindən irəli gəlmişdir. Ali Attestasiya Komissiyasının fəaliyyətində yeni mərhələ Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Azərbaycan Respublikasında elmi və elmi-pedaqoji kadrların attestasiyasının aparılması işinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” 2018-ci il 10 dekabr tarixli 785 nömrəli sərəncamı ilə başlamışdır. Sərəncamın icrası elmi və elmi-pedaqoji kadrların attestasiyası ilə bağlı yeni normativ-hüquqi bazanın formalaşmasını, elmi tədqiqatların səviyyəsinin yüksəldilməsi məqsədilə elmi dərəcə və

elmi adların verilməsi, elmi fəaliyyətin qiymətləndirilməsi və monitorinq sahəsində yeni qaydaların işlənib hazırlanmasını və tətbiqini labüd etmişdir.

– **Bu gün ölkədə şəffaflığın təmin edilməsi sahəsində də sistemli islahatlar həyata keçirilir. Komissiyanın fəaliyyət istiqaməti üzrə bu sahədə hansı tədbirlər görüldü?**

– Uzun illər Ali Attestasiya Komissiyası iddiaçılara elmi dərəcə və elmi ad verərək ölkədə elmi kadr potensialının formalaşmasında iştirak etməklə yanaşı, müəyyən prosedurlara razılıq verən bir dövlət qurumu kimi tanınırdı. Əvvəlki qaydalarla bir sıra prosedurlara komissiya tərəfindən icazə verilməsi tələbindən bəzi hallarda sui-istifadə edilir və nəticədə qeyri-qanuni hərəkətlərə şərait yaradılırdı. Bu tələblərin aradan qaldırılmasını həm iddiaçıların hüquq və maraqlarının qorunması, həm də komissiyanın fəaliyyətində şəffaflığın və obyektivliyin təmin olunması istiqamətində atılan mühüm addım hesab etmək olar.

– **Cənab sədr, Ali Attestasiya Komissiyasının rəsmi saytı ilə tanış olarkən diqqətimi çəkən məqamlardan biri “korrupsiya ilə mübarizə” bölməsi oldu. Bu, maraqlı təşəbbüsdür.**

– “Korrupsiya ilə mübarizə” bölməsinə yerləşdirilən e-mailə elm adamları, elmi ad və elmi dərəcə iddiaçıları, eyni zamanda əməkdaşlar korrupsiya halları ilə bağlı şikayətlərini, müraciətlərini göndərə bilərlər. Bu elektron poçta yalnız özüm nəzarət edərək daxil olan müraciətlərlə tanış oluram.

– **Dünyanın müxtəlif ölkələrində dissertasiya işlərində plagiatlıq halları ilə**

mübarizə güclənir, bizdə bu sahədə vəziyyət necədir?

– Komissiyada yeni texnologiya və proqramların imkanlarından faydalanaraq iddiaçının müəllifinə və mənbəyinə istinad vermədən digər müəlliflərin materiallarından istifadə etdiyi, yəni elmi plagiat faktlarının aşkar olunduğu hallara qarşı mübarizə sərtləşdirilmişdir.

Plagiat faktı aşkar edildikdə əvvəllər olduğu kimi yalnız iddiaçıların deyil, o cümlədən elmi rəhbər və elmi məsləhətçinin, rəsmi opponentlərin (müsbət rəy verdikləri halda), elmi seminarın sədrinin, elmi katibin və dissertasiya şurasının iclasına sədrlik edən şəxslərin məsuliyyətinə dair Əsasnamədə müddəalar mövcuddur. Elmi plagiat halları aşkar edildiyi təqdirdə Əsasnamə ilə Komissiyanın dissertasiya şurasının həmin iclasına sədrlik etmiş şəxsi, dissertasiya şurasının elmi katibini və dissertasiya şurasının nəzdində fəaliyyət göstərən elmi seminarın sədrini, üç il müddətində təkrar təyin olunmaq hüququ olmadan, dissertasiya şurasında və elmi seminarda vəzifələrinin icrasından kənarlaşdırmaq, elmi rəhbərin, elmi məsləhətçinin və rəsmi opponentlərin (müsbət rəy verdikləri halda) üç il müddətində həmin vəzifələri tutmasına məhdudiyyət tətbiq etmək hüququ təsbit edilmişdir. İddiaçılara münasibətdə isə plagiat faktının aşkar edilməsi ilə bağlı fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsinin iddiaçılarına Komissiyanın bu barədə qərarından sonra üç il, elmlər doktoru elmi dərəcəsinin iddiaçılarına isə beş il müddətində müdafiə etmək hüququ verilməyəcək, iddiaçı yənidən həmin mövzuda dissertasiya müdafiə edə bilməyəcək.

Məlumat üçün bildirim ki, 2021-ci il üzrə 81 iddiaçıya elmi dərəcələrin, 14 iddiaçıya isə elmi adların verilməsindən imtina edilməsi haqqında qərar qəbul edilmişdir.

– **Son vaxtlar elmi dərəcədən və elmi addan məhrumetmə halları baş veribmi?**

– Komissiya şəxslərin elmi dərəcədən və ya elmi addan məhrum edilməsi (elmi dərəcənin və ya elmi adın bərpası) məsələsinə əsaslı faktlar, arqumentlər göstərilməklə, elmi müəssisə və təşkilatların, ali təhsil müəssisələrinin dissertasiya və ya elmi şuralarının vəsatəti və ya fiziki şəxslərin müraciətləri əsasında baxır və qərar qəbul edir.

Azərbaycanda Ali Attestasiya Komissiyasının tarixində ilk dəfə olaraq 2021-ci ildə elmi dərəcədən məhrumetmə halı baş verib. Xarici ölkədən bizə daxil olan müraciətə əsasən azərbaycanlı alimin işini araşdırdıq. Dissertasiya işinin plagiat olduğu təsdiq edildi. Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsiindən plagiat səbəbindən məhrumetmə barədə qərar qəbul edildi. Elmi dərəcədən məhrum edilmiş şəxs 2017-ci ildə müdafiə edərək həmin ildə təsdiq almışdı.

Onu da qeyd edim ki, komissiya elmi dərəcədən və ya elmi addan məhrum edilmiş şəxsin elmi dərəcəsinə və ya elmi adını qanuni əsaslar olduğu halda bərpa edir və elmi dərəcədən və ya addan məhrumetmə məsələlərinə diplom və ya attestatın verildiyi tarixdən on il keçdikdən sonra baxmır.

– **Cənab sədr, mən Ali Attestasiya Komissiyasının Facebook sosial şəbəkəsindəki səhifəsi ilə də tanış oldum. İstifadəçi şərhləri arasında xaricdə müdafiə etmiş gənc alimlərin komissiyanın ope-**

rativ, şəffaf fəaliyyəti ilə bağlı səsəndirdikləri fikirlər diqqətimi cəlb etdi və sual doğurdu. Xarici ölkələrdə verilmiş elmi dərəcə və elmi adlar haqqında sənədlərin tanınması prosedurunda hansı dəyişikliklər tətbiq olunub ki, iddiaçılar AAK-ın fəaliyyəti barədə bu qədər yüksək fikir və minnətdarlıq ifadə edirlər.

– Pandemiya dövründə komissiyanın rəsmi saytı yeni forma və məzmununda tərtib edilmiş, Facebook səhifəsi istifadəyə verilmişdir. Artıq yenilənmiş sayt vasitəsilə istifadəçilər dissertasiyanın müdafiəsi və son nəticədə elmi dərəcə və elmi adların verilməsinə, həmçinin xarici ölkələrdə elmi dərəcə və elmi adlarla bağlı verilmiş sənədlərin tanınmasına, elmi müəssisələrin akkreditasiyasına kimi bir çox məsələlər barədə geniş məlumat əldə edə bilər. Xarici ölkələrdə verilmiş elmi dərəcə və elmi adlar haqqında sənədlərin tanınması prosedurunda yeniliklərə gəlinə, Azərbaycan vətəndaşlarının xarici ölkələrdə müdafiə etməsi üçün əvvəllər mövcud olan qaydaya görə iddiaçılar yalnız AAK-nın Rəyasət Heyətinin və Kollegiyasının icazəsi ilə xarici ölkələrdə dissertasiya müdafiə edə bilərdilər. Artıq bu bürokratik norma yoxdur. Xaricdə elmi dərəcə və ya elmi ad almış iddiaçılar müvafiq sənədlərini komissiyaya təqdim etməklə sənədlərini nostrifikasiya və ya təkrar attestasiya əsasında tanıtdıra bilərlər. Xüsusi qeyd edim ki, elmi dərəcə və elmi ad haqqında sənədlərin nostrifikasiya və təkrar attestasiya əsasında tanınması üçün komissiyaya təqdim edilməli olan sənədlərin siyahısına da yenidən baxılmış, siyahı üzrə zəruri sənədlərin sayı azaldılmış, bütövlükdə tanınma proseduru sadələşdirilmişdir.

– **“Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi haqqında Əsasnamə”də dəyişiklik edilməsi barədə Prezident İlham Əliyevin 5 fevral 2021-ci il tarixli sərəncamına əsasən, ölkəmizdə təhsil haqqında dövlət sənədləri elektron qaydada veriləcək. Bu qayda elmi dərəcə ilə bağlı diplomlara da şamil olunacaqmı?**

– Əvvəllər komissiya tərəfindən vahid formalı dövlət sənədinin verilməsi tələb edilmirdi, diplom və attestatların forması isə komissiyanın Rəyasət Heyəti tərəfindən təsdiq olunurdu. Hazırda alimlərimizə Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilmiş, mühafizə nişanlı, vahid formalı dövlət sənədi verilir. Xarici ölkədə elmi dərəcə və ya elmi ad almış tədqiqatçılara isə müvafiq sənədin nostrifikasiyası və ya təkrar attestasiya əsasında tanınması barədə şəhadətnamə təqdim edilir.

O ki qaldı bunların elektron formasına, AAK-ın rəsmi saytında bütün elmi dərəcə və elmi ad alan şəxslər haqqında müvafiq məlumatlar yerləşdirilib. Maksimum bir il ərzində komissiyanın bütün sənəd dövriyyəsi elektronlaşacaq, o cümlədən “FİN kodu” ilə aydıyyəti orqanlara diplomların elektron versiyası göndəriləcək.

– **Elmi müəssisələrin akkreditasiyası cənab Prezident tərəfindən rəhbərlik etdiyiniz komissiyaya həvalə edilib. Bu məsul vəzifənin icrası istiqamətində hansı fəaliyyət planı həyata keçirilib?**

– Ölkəmizdə elmin inkişafını təmin etmək üçün beş istiqamətdə paralel və əlaqəli fəaliyyəti zəruri hesab edirik: yüksəkixtisaslı elmi və elmi-pedaqoji kadr hazırlığı, elmi müəssisə və təşkilatlarda müasir infrastrukturun qurulması, elmin maliyyələşdirilməsi,

elmi tədqiqat işlərinin müasir tələblər səviyyəsində aparılması və elmi müəssisə və təşkilatların idarəedilməsinin müasir tələblərə uyğun təşkil edilməsi. Akkreditasiya işinin təşkilinin qeyd edilən bu beş istiqamətdə qurulması nəzərdə tutulub.

İlkin mərhələdə ölkə üzrə fəaliyyət göstərən elmi müəssisələrin (təşkilatların) elektron bazasının formalaşdırılması məqsədilə zəruri məlumatlar toplanıb və sistemləşdirilib. Məlumat üçün bildirirəm ki, hazırda ölkəmizdə 104 elmi müəssisə və təşkilat fəaliyyət göstərir. Onlardan 9-u fizika-riyaziyyat, 19-u texnika, 7-si Yer, 15-i kimya və biologiya, 11-i aqrar, 12-si tibb və 31-i humanitar və ictimai elmlər üzrə fəaliyyət göstərən müəssisələrdir.

Bununla yanaşı, ölkəmizdə elmi müəssisə və təşkilatların akkreditasiyası işinin müasir beynəlxalq standartlara uyğun təşkil edilməsi üçün Avropa İttifaqının maliyyə dəstəyi ilə Belçika Krallığının “IBF International Consulting” şirkəti ilə cari ilin 3 may tarixindən “Azərbaycanda elmi tədqiqat müəssisələrinin akkreditasiya prosesinin gücləndirilməsi” layihəsi icra olunur. 2021-ci il iyulun 7-də layihənin açılış konfransı keçirilmişdir. İlkin mərhələdə bu ilin sonunadək AMEA, Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi və Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin hər birinin tabeliyində olan bir müəssisədə, ümumilikdə 3 müəssisədə akkreditasiyanın keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

– **Dünya elmi daim inkişafdadır. Müxtəlif elm sahələrində bir çox yeniliklər, texnoloji və innovativ inkişaf zaman keçdikcə yeni ixtisasların yaranmasına zəmin yaradır. Nomenklaturda dəyişikliklər gözlənilirmi?**

– “Azərbaycan Respublikasında elmi və elmi-pedaqoji işçilərə elmi dərəcələrin verilməsi üzrə ixtisasların nomenklaturu” 25 elm sahəsi üzrə 403 ixtisası əhatə etməklə 2012-ci ildə təsdiq edilmiş və 2015-ci ildə ona bir sıra əlavələr edilmişdir. Ötən illər ərzində müxtəlif elm sahələrinə aid ixtisasların məzmununda dəyişikliklər baş vermiş, yeni ixtisaslar meydana gəlmişdir. Elmi tədqiqat işlərinin sənayenin və biznesin, innovasiya iqtisadiyyatının çağırışlarına fokuslanması günün tələbidir. Qeyd edilən məqsədlərə çatmaq üçün yüksəkixtisaslı kadr hazırlığının müasir çağırışlara uyğun təşkil edilməsi üçün Nomenklaturun yeni məzmununda formalaşdırılması, təsnifatı yeni elm sahələri və ixtisasların əlavə edilməsi və aktual olmayan sahələrin təsnifatdan çıxarılması, ixtisasların pasportlarının yenilənməsi qarşımızda duran aktual məsələlər sırasındadır.

– **Azərbaycan elminin davamlı və dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi üçün hansı amillər zəruridir?**

– Elm və təhsil bir-birilə sıx bağlıdır. Təhsil elmi biliklərin əsasında aparılmalıdır. Yenilənən elmi biliklərin təhsildə tətbiqi üçün elm və təhsil sahəsində fəaliyyət göstərən şəxslərin potensialı daim zamanın tələblərinə uyğun artmalıdır.

Düşünürəm ki, elmin inkişafı ölkəmiz üçün son dərəcə vacib və əhəmiyyətli olduğundan bu sahədə görülməli işlər mütləq digər sahələrdə ölkədə aparılan islahatlarla uzlaşdırılmalıdır. Bunu nəzərə alaraq, dövlət və özəl qurumların əlaqəli fəaliyyəti, planlaşdırma və qərarların verilməsində bütün maraqlı tərəflərin prosesə cəlb edilməsi vacibdir. Məqsədımız ölkəmizdə elmi

fəaliyyətin və onun idarə edilməsinin müasir, beynəlxalq tələblərə uyğun formalaşdırılmasıdır. Bu istiqamətdə elm sahəsini tənzimləyəcək normativlər, keyfiyyət standartları və meyarlar müəyyənləşdirməli və hər bir elmi müəssisə və təşkilatın bu meyarlara cavab verməsini təmin etməliyik. Qeyd edilən standartları hazırlayarkən həm mütərəqqi beynəlxalq təcrübəni, həm də ölkəmizin qarşısında duran sosial-iqtisadi tələbləri və inkişaf strategiyalarını da nəzərə almalıyıq. Müvafiq keyfiyyət standartlarının hazırlanması bu sahənin həm idarə edilməsinə, həm də bu sahəyə ayrılan maliyyə vəsaitlərinin səmərəli istifadəsinə müsbət təsir göstərəcək, elmi tədqiqatı və innovasiyanı təşviq etməyə kömək edəcək.

– **Cənab sədr, məzmunlu, ətraflı, maraqlı müsahibəyə görə təşəkkür edirəm. İnanıram ki, elmi ictimaiyyət, bu sahə ilə maraqlanan şəxslər düşündükləri sualların cavabını müsahibədə tapacaqlar.**

– Təşəkkür edirəm. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyası qanunilik, obyektivlik, şəffaflıq və peşəkar etik normalara əməl edilməsi prinsiplərini rəhbər tutmaqla bundan sonra da öz fəaliyyətini müdafiə olunan dissertasiya işlərinin keyfiyyətinin və elmi səviyyəsinin artırılması, elmi dərəcə və elmi adların layiqli iddiaçılara verilməsinin təmin edilməsi istiqamətində quracaqdır. Komissiya Azərbaycan elminin stimullaşdırılmasına, inkişafına ləyaqətlə xidmət etmək əzmindədir.

Leyla RƏŞİD.

www.xalqqazeti.com

BAKİ DÖVLƏT UNIVERSİTETİNİN ZƏFƏR OVQATLI 102-ci İLDÖNÜMÜ

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqının, Azərbaycan Respublikasının milli sərvəti, milli iftixarı adlandığı, hər zaman məzunu olması ilə fəxr etdiyini ifadə edərək yüksək dəyər verdiyi Bakı Dövlət Universitetinin (BDU) yaradılmasından 102 il ötür.

Müsəlman Şərqi ilk demokratik respublikası olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti elmin, təhsilin inkişafına, əhəlinin savadlanmasına böyük önəm verirdi. Bu məqsədlə parlamentdə dəfələrlə müzakirələr aparılmış, universitetin təsis edilməsi məqsədmüvafiq hesab olunmuşdur. Uzun və gərgin müzakirələrdən sonra, nəhayət, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Parlamenti 1919-cu il sentyabrın 1-də “Bakı Dövlət Universitetinin təsis haqqında” qanun qəbul etdi. Beləliklə, 1919/1920-ci tədris ilindən universitet tarix-filologiya və tibb fakültələri ilə fəaliyyətə başladı. Cümhuriyyət Hökumətinin qərarına əsasən, universitetin ilk rektoru professor V.İ.Razumovski, tibb fakültəsinin dekanı professor İ.İ.Şirokoqorov, tarix-filologiya fakültəsinin dekanı isə dosent N.A.Dubrovski təyin olundu. 1919-cu il noyabrın 15-də Bakı Dövlət Universitetinin auditoriyalarında ilk mühazirələrin oxunması ilə Azərbaycanın birinci ali təhsil ocağı həyata vəsiqə qazandı.

Xalq Cümhuriyyəti dövründə çox qısa zaman müddətində fəaliyyət göstərsə də, Bakı Dövlət Universiteti xalqımızın maariflənməsinə, əhəlinin savadlanmasına özünün töhfələrini vermiş, elm, təhsil yolumuzun sönməyən çırağını yandırmışdır. Sovet hakimiyyəti illərində də universitet tarixi missi-

yanı davam etdirmiş, ölkəmizdə elm və təhsilin əsas mərkəzi olmuşdur. Eyni zamanda, BDU həmin dövrdə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının formalaşması və eləcə də respublikamızda sonradan yaradılan bir sıra digər ali məktəblər üçün baza rolunu oynamışdır.

Bakı Dövlət Universiteti sovet hakimiyyəti illərində bütün təzyiq və basqılara rəğmən Azərbaycanda milli ruhun daşıyıcısı missiyasını şərəflə yerinə yetirmiş, milli şüurun formalaşması prosesində fəal surətdə iştirak etmişdir. Təsadüfi deyil ki, ağır və məşəqqətli 30-cu illərdə universitetin fəaliyyəti məhz bu səbəbdən bir müddət dayandırılmışdır. Lakin milli ruhlu ziyalılarımızın fədakarlığı nəticəsində ölkənin ilk ali təhsil müəssisəsi qısa müddətdən sonra fəaliyyətini bərpa etmişdir.

Bakı Dövlət Universitetinin inkişafında yeni mərhələ 1969-cu ildən – ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin ölkəyə rəhbərlik etməsindən sonra başlanmışdır. 1969-cu ilin 14 iyulunda Azərbaycanda hakimiyyətə gələn ulu öndər Heydər Əliyev ölkə həyatının bütün sahələri kimi, elmin və təhsilin də inkişafına böyük diqqət göstərmişdir. Bakı Dövlət Universiteti Azərbaycan elminin və təhsilinin flaqmanı kimi bu proseslərdə aparıcı rol oynamışdır.

Universitetin 50 illik yubileyində ulu öndər Heydər Əliyevin iştirakı və dövlət başçısı kimi Azərbaycan dilində çıxış etməsi həmin dövrdə olduğu kimi, bu gün də qədərbilən xalqımız tərəfindən cəsarətli addım və tarixi

hadisə kimi yüksək qiymətləndirilir. Ümum-milli liderimiz sonralar həmin hadisəni belə xatırlayırdı: "Xatirimdədir, universitetin 50 illik yubileyində çıxış edərkən, şübhəsiz ki, öz ana dilimdə, Azərbaycan dilində danışdım. Bu, böyük bir sensasiya kimi qəbul olundu – nə cür olur ki, respublikanın rəhbəri Azərbaycan dilində çıxış edir. Bəziləri mənə bu hadisə münasibətilə təbrik edirdilər, minnətdarlıqlarını bildirirdilər. Dilini sevən, milli ruhla yaşayan insanlar, doğrudan da, bunu böyük bir hadisə kimi qəbul etdilər". Bu tarixi hadisənin, həmin dövrdə müdrik rəhbərin ali təhsil ocağına xüsusi diqqət və qayğısının və eləcə də himayəçiliyinin sayəsində universitet yenidən milli oyanışın mərkəzinə, müstəqilliyimizə gedən yolun carçısına çevrildi. Təsadüfi deyil ki, ötən əsrin sonlarında Azərbaycanda sovet imperiyasına qarşı azadlıq mübarizəsi məhz universitetdən başladı.

Bakı Dövlət Universiteti Azərbaycanda elmin və təhsilin inkişafındakı rolunu, eyni zamanda, milli şüurun, vətənpərvərlik ruhunun formalaşması və inkişafındakı tarixi missiyasını müstəqillik illərində daha əzmlə davam etdirdi. Müstəqillik illərində də universitet hər zaman olduğu kimi, ulu öndərimiz Heydər Əliyevin diqqət və qayğısından kənarda qalmadı. Bu dövrdə müdrik rəhbərin söyləri nəticəsində universitetin elmi potensialı və maddi-texniki bazası günü-gündən gücləndi. Bu gün qürurla söyləyirik ki, ulu öndər Heydər Əliyev BDU-nun dünya şöhrətli məzunu olmaqla yanaşı, hər zaman bu ali təhsil müəssisəsinin xeyirxahı və hamisi olmuşdur.

Son 18 ildə ölkəmizə uğurla rəhbərlik edən ulu öndər Heydər Əliyevin ləyaqətli davamçısı möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyev Bakı Dövlət Universitetinin

inkişafı, müasir dünya universitetləri siyahısında layiq olduğu şərəfli yeri tutması üçün hər cür diqqət və qayğı göstərmişdir. Ölkə başçısının 14 noyabr 2017-ci il tarixli "Bakı Dövlət Universitetinin 100 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında" Sərəncamına əsasən, 2019-cu ildə universitetin 100 illik yubileyi ölkədə və xaricdə ən yüksək səviyyədə qeyd edilmişdir. Yubileyin keçirilməsi ilə bağlı imzalanmış tarixi sənəddə Prezident İlham Əliyev Bakı Dövlət Universitetinin şərəfli yol keçdiyini, universitetin ölkədə ali təhsil sisteminin qurulmasında, elmi tədqiqatların aparılmasında, ümumən milli özünüdərk prosesinin sürətləndirilməsindəki tarixi xidmətlərini xüsusi qeyd etmişdir.

Sərəncama uyğun olaraq BDU-nun 100 illik yubileyi Parisdə UNESCO-nun Baş qərgahında, Vyanada Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzində, Rumıniyada Qara Dəniz Universitetləri Assosiasiyasının təşkilatçılığı ilə Buxarest Universitetində yüksək səviyyədə qeyd edilmişdir. Yubiley ilində "Bakı Dövlət Universitetinin 100 illiyi (1919-2019)" Azərbaycan Respublikasının yubiley medalı təsis edilmiş, yubiley pul nişanı tədavülə buraxılmışdır. Universitetin 113 əməkdaşı ölkə başçısı tərəfindən ən yüksək orden, medal və fəxri adlara layiq görülmüşdür. Bütün bunlar Universitetin qədərbilən professor-müəllim heyətində ruh yüksəkliyi yaratmış, onları daha əzmlə, fədakarlıqla Azərbaycan elminin və təhsilinin inkişafına öz töhfələrini verməyə sövq etmişdir.

100 illik yubiley mərasimində ölkə başçısının şəxsən iştirakı və proqram xarakterli çıxışı universitet kollektivinin qarşısında yeni hədəflər qoymuşdur. Möhtərəm Prezidentimiz yubiley mərasimindəki tarixi çıxışında BDU-nun ölkəmizin həyatındakı müs-

təsna rolunu xüsusi vurğulayaraq demişdir: “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti süqut edəndən sonra Bakı Dövlət Universiteti yeni ictimai-siyasi dövrdə fəaliyyətini davam etdirirdi. Yüz il ərzində universitetin 200 minə yaxın məzunu Azərbaycanın müxtəlif sahələrində öz bilik və bacarıqlarını nümayiş etdirmişdir. Məzunlar arasından görkəmli şəxslər, alimlər, ictimai xadimlər, siyasətçilər, mütəxəssislər çıxmışdır. Onların bir çoxu Azərbaycanın hərtərəfli inkişafına öz dəyərli töhfəsini vermişdir. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri, müasir Azərbaycanın qurucusu Heydər Əliyev də Bakı Dövlət Universitetinin məzunu idi. Heydər Əliyev həm sovet dövründə, həm müstəqilliyin ərəfəsində, həm də müstəqillik dövründə xalq qarşısında, dövlət qarşısında misilsiz xidmətlər göstərmişdir.” Bu gün universitet kollektivi həmin tarixi nitqin yaratdığı ovqatın əhval-ruhiyyəsində öz səmərəli fəaliyyətini davam etdirir, qarşıda duran hədəflərə çatmaq, ölkə başçısının etimadını ən yüksək səviyyədə doğrultmaq üçün səylər göstərir, beynəlxalq və milli əmək bazarı üçün rəqabətədavamlı, eyni zamanda, vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə edilmiş yüksək ixtisaslı mütəxəssislər hazırlayır.

100 illik şərəfli yubileydən sonra Bakı Dövlət Universiteti hər zaman olduğu kimi, ölkə Prezidenti möhtərəm cənab İlham Əliyevin və Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın yüksək qayğısı və hərtərəfli dəstəyi ilə öz inkişafının yeni mərhələsinə yaşayır. Universitetdə dövrün tələblərinə uyğun islahatlar aparılır, şərəfli keçmişə, tarixi ənənələrə malik olan ali təhsil ocağının modern dünya universitetləri sıyahısında daha ön yerləri tutması üçün məqsədyönlü fəaliyyət həyata keçirilir. Bu gün

müəyyənləşdirilən və uğurla həyata keçirilməkdə olan “Universitet – 5.0” strategiyası inkişafımızın əsas qayəsini, təməl prinsiplərini təşkil edir. Strategiya – təhsil, elm, innovasiya, beynəlmilləlləşmə və sosiallaşma prinsiplərinin vəhdətindən ibarətdir.

102 il öncə 2 fakültə, 44 nəfər professor-müəllim heyəti və 1094 tələbə ilə fəaliyyətə başlayan universitetdə hazırda 16 fakültə, 121 kafedra, 3 elmi tədqiqat mərkəzi, 30-dan çox elmi tədqiqat və tədris laboratoriyası, Fizika Problemləri Elmi-Tədqiqat İnstitutu, Tətbiqi Riyaziyyat Elmi-Tədqiqat İnstitutu, Konfutsi İnstitutu, İqtisadiyyat və Humanitar Kollec, Qazax filialı, “Gənc istedadlar” liseyi, 2 tədris-təcrübə bazası, 3 milyona yaxın kitab fondu olan böyük Elmi Kitabxana fəaliyyət göstərir.

Universitetdə ali təhsilin bütün səviyyələrində 24 mindən çox tələbə təhsil alır, üç mindən çox əməkdaş, o cümlədən 1500 nəfərə qədər professor-müəllim heyəti və elmi işçi çalışır. Onlardan 17 nəfəri Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi və müxbir üzvü, 300 nəfərə qədər elmlər doktoru, professor, 1000 nəfərə qədər fəlsəfə doktoru, dosentdir.

Hazırda universitetdə tarixi ənənələrin və modern dünya təcrübəsinin vəhdəti şəklində tədris müasir, innovativ təlim texnologiyaları əsasında qurulur, elmi-tədqiqat işlərinin məzmunu günün tələblərinə uyğun şəkildə yenilənir, ali təhsil müəssisəsinin beynəlxalq akademik əlaqələri və ölkədaxili əməkdaşlıq inkişaf etdirilir, paralel olaraq struktur islahatları həyata keçirilir. Möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyevin gələcəmə siyasətinə adekvat olaraq kadr islahatları aparılır, bacarıqlı və perspektivli gənclər öndə çəkilir. Universitet əməkdaşlarının

sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üçün mütəmadi olaraq əməli addımlar atılır.

Tələbələrin yüksək səviyyədə təhsil almasını, elmi-tədqiqat işlərinə cəlb olunmaları, eyni zamanda, asudə vaxtlarının səmərəli təşkili üçün ən müxtəlif innovativ üsul və metodlar tətbiq olunur. Universitet tələbələrini müxtəlif platformalarda universitetin idarəçiliyinə cəlb olunurlar. BDU-da tələbə təşkilatlarının aktiv fəaliyyətləri üçün müvafiq şərait yaradılmışdır. Tələbələrin yataqxana şəraitinin yaxşılaşdırılması məqsədilə müasir tələblərə uyğun yeni yataqxana – 5 mərtəbəli, 220 yerlik “Tələbə evi” istifadəyə verilmişdir. Hazırda universitetin ən müasir tələblərə cavab verən Tələbə Şəhərciyinin yaradılması istiqamətində intensiv işlər gedir.

Həmçinin tələbələrin keyfiyyətli, müasir dərslik və dərs vəsaitləri ilə təmin edilməsi üçün 2021-ci ildə universitetin mətbəəsi BP şirkətinin dəstəyi ilə ən müasir avadanlıqlarla təhciz edilərək yenidən qurulmuş və istifadəyə verilmişdir. BDU ərazisində “Kitab evi”, “Xarici dil mərkəzi” də fəaliyyət göstərəcəkdir.

Artıq universitetdə tədrisin keyfiyyətli təşkili, yeni təlim texnologiyalarının tətbiqi öz bəhrəsini verməkdədir. Xüsusilə son illər məzunlarımız müəllimlərin işə qəbulu (MİQ) imtahanlarında ən yüksək nəticələr göstərir, eyni zamanda, BDU tələbələrini beynəlxalq, regional və yerli olimpiadalarda, bilik yarışmalarında ön yerləri tuturlar. Həmçinin BDU-nun onlarca məzunu son illər yüksək nəticələr əldə edərək xarici universitetlərə, o cümlədən, ABŞ-ın Boston, Kanadanın Alberta, Böyük Britaniyanın Kraliça Meri Universiteti, Cənubi Koreyanın Kyunqvoon Dövlət Universiteti, Çex Respublikasının Karlova, Cənubi Bohemia; İtaliyanın Bolo-

niya, Sapienza, Venesiya, Turin, Litvanın Vilnüs Texnologiya Universiteti, Türkiyənin İstanbul, Kocaeli, Üsküdar universitetləri kimi dünyada müxtəlif ali təhsil müəssisələrinə daxil olmuşlar.

Son illər BDU-da əmək bazarının tələbləri nəzərə alınaraq təhsilin bakalavriat və magistratura səviyyələrində bir sıra yeni ixtisas və ixtisaslaşmalar açılmışdır. Bakalavriat səviyyəsində verilən yüksək təhsilin, elmi tədqiqat fəaliyyətinə yaradılan şəraitin və tələbələrə verilən stimulun nəticəsidir ki, BDU-nun magistraturasında təhsil alanların sayı ildən-ilə artır. Müqayisə üçün qeyd edək ki, Universitetdə 2021-ci ildə magistratura pilləsinə daxil olanların sayı 2016-cı illə müqayisədə 1,6 dəfədən çox olmuşdur. Tədrisin yenilənməsi və müasir standartlara uyğun qurulması, dövrün tələblərinə uyğun kadrların hazırlanması istiqamətində aparılan fəaliyyətin tərkib hissəsi olaraq, magistratura səviyyəsi üzrə ekologiya hüququ, aktual riyaziyyat, mobil tətbiqlərin hazırlanması və oyun dizaynı, kompüter elmləri və texnologiyaları kimi yeni ixtisaslaşmalar açılıb.

Bakı Dövlət Universitetində tədris prosesinin daha səmərəli və innovativ üsullarla təşkili məqsədilə 2020/2021-ci tədris ilinin yay semestrindən etibarən “BLACKBOARD” – tədrisin idarə edilməsi sisteminin tətbiqinə başlanılmışdır. Qeyd edək ki, bu sistemin tətbiqi üçün BDU 2021-ci ilin may ayından etibarən ABŞ-ın “Blackboard” şirkəti ilə əməkdaşlığa başlamış, nəhayət, universitetin potensialı nəzərə alınaraq bu barədə müsbət qərar qəbul edilmişdir. Bu sistemin əsas üstünlükləri kimi tələbələrin biliyinin sistem üzərindən qiymətləndirilməsini, dərslərin video yazılışının aparılmasını, eyni zamanda, mobil tətbiq vasitəsilə məlumatların daha

rahat əldə edilməsi, davamlı olaraq tələbələrin və müəllimlərin fəallığının təhlil olunmasını və s. göstərmək olar.

Universitetdə elmi fəaliyyətin səmərəli təşkili məqsədilə müəyyənləşdirilən strateji xətt sayəsində son dövrlər aparılan elmi tədqiqat işlərinin məzmunu yenilənmiş, səviyyəsi artmış, alınan nəticələrin bilavasitə tətbiq sahələrinə yönəldilməsi sahəsində əvvəlki illərlə müqayisədə daha müsbət nəticələr əldə edilmişdir. BDU alimlərinin elmi tədqiqat institutlarında, laboratoriyalarda və kafedralarda aldığı nəticələr mühüm hesabatlara daxil edilmiş, praktik əhəmiyyət kəsb edən işlər kimi yüksək dəyərləndirilmişdir.

Ölkəmizdə konvergensiya-innovativ biliklərə və praktiki vərdislərə malik ali təhsilli mütəxəssislərə artan tələbatı nəzərə alaraq BDU istehsalat müəssisələri ilə olan mövcud əlaqələrini genişləndirmiş, fakültə, elmi-tədqiqat institutları (ETİ), elmi-tədqiqat mərkəzləri (ETM) və elmi-tədqiqat laboratoriyalarının (ETL-lərin) elmi-tədqiqat istiqamətləri BDU-nun inkişaf strategiyasına uyğunlaşdırılmış, fundamental və tətbiqi istiqamətlərə üstünlük verilmişdir. Bu da istedadlı mütəxəssislərin sayının artmasına, innovativ təhsil proqramları və fəaliyyətlərinin çoxalmasına, elmi ideyaların kommersiyalaşdırılmasına kömək etmişdir.

BDU-da 2021-ci ildə ilk dəfə olaraq yaradılmış Tədqiqat, İnkişaf və İnnovasiyalar üzrə Mükəmməllik Mərkəzi (Excellence Center) təhsil-elm-istehsalat əlaqəsinin tətbiq və elmi nəticələrin kommersiyalaşdırılması prinsiplərini əsas götürərək istehsalat ilə əlaqələri genişləndirmişdir. Son 2 il ərzində BDU-da sənaye kimyası, rəqəmsal araşdırmalar, mikrobiologiya və virusologiya, biomühəndislik, kompleks geoloji və geofiziki

tədqiqatlar kimi yeni sənaye yönümlü ETL-lər yaradılmış, qeyd olunan istiqamətlərdə bir sıra kommersiya əsaslı neft və qaz sənayesi üzrə layihə müqavilələri imzalanmışdır. Hazırda universitetdə 31 beynəlxalq və respublikadaxili elmi-tədqiqat layihəsi həyata keçirilir. Bu layihələr Avropa Birliyinin Horizon və TEMPUS proqramları, TÜBİTAK, Elmin İnkişafı Fondu, AMEA, SOCAR, BP Azərbaycan, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin Azneft İstehsalat Birliyi və digər yerli və xarici təşkilatlar tərəfindən maliyyələşdirilir.

Elmi fəaliyyətin təşkili və innovasiyalar, tədrisin təşkili və idarə olunması, tələbələrin elmi-texniki yaradıcılıq mərkəzlərinin birgə fəaliyyəti çərçivəsində tələbələrdə yaradıcılığın formalaşması (kreativlik) üçün qeyri-standart tapşırıqların birgə əməkdaşlıq və komanda şəklində həll olunması və öz fərdi biliklərini paylaşmaq bacarıqlarının aşılması istiqamətində işlər aparılır, onlara elmi ideyaların reallaşdırılması, patentləşdirilməsi, tanıtımı və tətbiqi istiqamətlərində elmi və pedaqoji yönümlü təlimlər keçirilir, elmi tədbirlər təşkil olunur. Yeni texnologiyaların transferi və gənc tədqiqatçılara öyrədilməsi, sənayedə çalışan mütəxəssislərin tədrisə cəlb olunması, dünyanın müxtəlif (ABŞ, İtaliya, Qazaxıstan, Ukrayna, Yaponiya, Rumıniya, Almaniya, Macarıstan, Çex Respublikası və s.) elmi-tədqiqat institutlarında və universitetlərində çalışan mütəxəssislərin ustad dərsləri, mühazirələri və elmi seminarları təşkil olunur. Gənc tədqiqatçılarla alınmış elmi nəticələrin əsasında məqalələrin tərtibatı və dərc olunması istiqamətində müxtəlif təlimlər təşkil edilir.

Universitet alimləri tərəfindən nüfuzlu elmi nəşrlərdə çap edilən məqalələrin sayı

da artan dinamika ilə inkişaf etməkdədir. Pandemiya dövrünün yaratdığı çətinliklərə baxmayaraq, “Clarivate Analytics” və “Elsevier” şirkətlərinin rəsmi məlumatlarına əsasən, 2021-ci ilin ilk 8 ayında BDU alimlərinin Web of Science bazasında 165-dən və SCOPUS bazasında isə 180-dən artıq məqaləsi dərc olunmuşdur. “Clarivate Analytics” şirkətinin rəsmi məlumatına əsasən, 1975-ci ildən bugünə qədər BDU əməkdaşları, doktorantları və tələbələri tərəfindən Web of Science bazasına daxil olan jurnallarda 3294 elmi əsər nəşr edilib. Bu əsərlərə 16839 dəfə istinad edilib. BDU-nun h-indeksi 47-yə, hər bir əsərə edilən istinadların orta sayı isə 5,11-ə qədər yüksəlib. Həm struktur islahatlarının aparılması, həm də prioritet istiqamətlərin dəqiqləşdirilməsi, elmi nəticələrin keyfiyyətinin kifayət qədər artmasına səbəb olmuşdur. Bunun nəticəsidir ki, BDU əməkdaşlarının 2020-ci ildə Q1 və Q2 kvartil kateqoriyalı jurnallarda dərc etdirdiyi elmi məqalələrin sayı 2015-ci illə müqayisədə 2,5 dəfə artmışdır.

BDU-da Web of Science Core Collection bazasında ən yüksək – Q1 kvartil kateqoriyalı jurnallar siyahısında yer alan “Applied and Computational Mathematics” və Q2 kvartil kateqoriyalı jurnallar siyahısında yer alan “TWMS Journal Pure and Applied Mathematics” jurnalları dərc olunur.

BDU-da təbiət və dəqiq elmlər sahələri üzrə yeni jurnallar təsis edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının və xarici ölkələrin ayrı-ayrı elm və təhsil müəssisələrində təbiət və texnika elmləri sahəsində çalışan alimləri, tədqiqatçıları bir araya gətirmək, onların təcrübələrini, yeni ideya və elmi nəticələrini bölüşmək, elmi biliklərin müxtəlif tətbiq imkanlarını araşdırmaq üçün uyğun platforma

təqdim etmək məqsədilə yeni 5 jurnalın nəşri nəzərdə tutulmuşdur: Bakı Dövlət Universitetinin Fizika və kosmos elmləri jurnalı, Bakı Dövlət Universitetinin Riyaziyyat və kompüter elmləri jurnalı, Bakı Dövlət Universitetinin Həyat elmləri və biologiya jurnalı, Bakı Dövlət Universitetinin Kimya və materialşünaslıq jurnalı, Bakı Dövlət Universitetinin Yer elmləri və ətraf mühit jurnalı. Jurnallarda müvafiq elm sahələrində fundamental və tətbiqi tədqiqatların əvvəllər dərc olunmamış orijinal nəticələrini, ən yeni elmi-texniki və innovativ nailiyyətləri özündə əks etdirən məqalələrin, o cümlədən konfrans materiallarının və icmal xarakterli məqalələrin anonim rəydən keçdikdən sonra Azərbaycan, rus və ingilis dillərində çap edilməsi qarşıya məqsəd qoyulmuşdur. Universitetdə əməkdaşların elmi fəaliyyətə təşviqi üçün davamlı olaraq məqsədyönlü tədirlər həyata keçirilir, nüfuzlu elmi jurnallarda dərc edilən məqalələrin müəllifləri mükafatlandırılır, 27 Mart – Azərbaycan Respublikasında “Elm günü”nə həsr olunmuş “İlin alimi” nominasiyası üzrə müsabiqələr təşkil olunur, qaliblər yüksək məbləğdə pul mükafatına layiq görülmürlər.

Son illər universitetin beynəlxalq əlaqələri də ən müxtəlif platformalarda genişlənməkdə və inkişaf etməkdədir. Bu əlaqələr özünü Universitetin beynəlxalq assosiasiya və cəmiyyətlərdə təmsil olunması, beynəlxalq grant layihələri, müəllim və tələbə mübadiləsi, ikili diplom proqramlarının yerinə yetirilməsi və s. kimi akademik əməkdaşlıq şəklində ifadə edir. Son dövrlər BDU ilə Türkiyənin İstanbul, Kafkas, Uşak, Nişantaşı universitetləri, Fransanın Lion-2 Universiteti, Almaniyanın Martin Lüter adına Halle-Vittenberg Universiteti, Berlin Texniki Universiteti, Çinin Anhui Universiteti, Çex Respublikasının

Cənubi Bohemia Universiteti, Özbəkistanın Daşkənd Dövlət Hüquq Universiteti, Daşkənd Dövlət Şərqşünaslıq Universiteti, Q.V.Plexanov adına Rusiya İqtisad Universiteti, Cənubi Koreyanın Kyunqvoon Universiteti, Qazaxıstanın Əl-Farabi adına Qazax Milli Universiteti, Pakistanın Lahor Universiteti, İsrailin Holon Texnologiya İnstitutu (HİT), ABŞ-ın Linkoln Universiteti, Portuqaliyanın Tomar Politexnik Universiteti, İsveçrənin Biznes və Beynəlxalq Tədqiqatlar Universiteti (UBIS) və s. çoxsaylı nüfuzlu universitetlər arasında əməkdaşlıq sazişləri, bakalavriat, magistratura və doktorantura səviyyələri üzrə ikili diplom proqramına dair müqavilələr imzalanmışdır. Bütün bunlar BDU-nun qabaqcıl dünyanın elm və təhsil məkanına integrasiyasını şərtləndirir və bu prosesi daha da sürətləndirir.

Beynəlxalq əlaqələrlə yanaşı, ölkədaxili əməkdaşlığa xüsusi önəm verilir. Bu kimi əlaqələr dövlət qurumları və özəl şirkətlərlə yaradılır, bilavasitə tədris prosesinin, elmi tədqiqat fəaliyyətinin səmərəli təşkilinə, eləcə də məzunların işlə təmin olunmasına yönəldilir. Qarabağ Dirçəliş Fondu, Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğu, Azərbaycan Vəkillər Kollegiyası, Azərbaycan Respublikasının Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi (KOBİA), AzərGold, PAŞA Bank, "PAŞA Həyat Sığorta" və digər qurumlarla əməkdaşlıq məsələləri və perspektivləri müzakirə olunmuş, müvafiq memorandumlar, müqavilələr imzalanmışdır.

2019-cu ilin əvvəlindən dünyanı bürüyən və Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı tərəfindən pandemiya elan edilən koronavirus (COVID-19) xəstəliyi ilə əlaqədar bütün fəaliyyət sahələrində olduğu kimi, təhsil sahəsində də müəyyən çətinliklər, eyni zamanda, yeni

reallıqlar yaranmışdır. Bütün bunların fonunda Universitetdə tədris prosesi və elmi-tədqiqat fəaliyyəti davam etdirilir, ali təhsil müəssisəsi öz işini yeni dövrün şərtləri və reallıqlarına müvafiq şəkildə uğurla həyata keçirir. Möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyevin və Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın bilavasitə diqqət və qayğısı sayəsində ölkəmizdə koronavirus (COVID-19) xəstəliyi ilə ən yüksək səviyyədə mübarizə aparılır, vaksinasia prosesi sürətlə həyata keçirilir. Universitet kollektivi də bu prosesdə fəal şəkildə iştirak edir. Bu gün universitet kollektivinin 80 faizindən çoxu peyvənd olunmuşdur və səbirsizliklə ənənəvi tədrisə qayıdacaqları günü gözləyirlər.

Pandemiya dövründə tədris prosesinin yüksək səviyyədə onlayn formada təşkili ilə yanaşı, əməkdaşların və tələbələrin maarifləndirilməsi sahəsində də mühüm işlər görülmüş, bu mövzuya aid mühazirələr, elmi seminarlar, görüşlər təşkil edilmiş, həmçinin mütəmadi olaraq universitetin Psixoloji Yardım Sektorunun mütəxəssisləri tərəfindən stres, həyəcan, təşviş, eyni zamanda, stresin immun sisteminə təsiri mövzusunda təlimlər keçirilmişdir.

2020-ci ilin sentyabr ayının 27-də mənfur düşmənin növbəti təxribatlarına cavab olaraq başlayan və parlaq qələbə ilə başa çatan Vətən Müharibəsində BDU kollektivi, tələbələrimiz və məzunlarımız həm ön, həm də arxa cəbhədə fədakarlıq göstərmişdir. Universitetin çoxsaylı tələbə və məzunu könüllü olaraq cəbhəyə yollanmış, onlardan 18 nəfəri müqəddəs şəhidlik zirvəsinə ucalmışdır. Universitetin bütün korpuslarının foyələrində əziz və unudulmaz xatirələri hər zaman bizimlə olan şəhid tələbə və məzunlarımızın xatirə lövhələri vurulmuş, onlara həsr olunan

sənədli filmlərin və xatirə kitablarının hazırlanmasına başlanılmışdır. Universitet rəhbərliyi və kollektivi mütəmadi olaraq şəhid məzun və tələbələrin ailə üzvləri ilə əlaqə saxlayır, Vətən Müharibəsindən qalib əsgər kimi qayıtmış və təhsilini davam etdirən tələbələrə xüsusi həssaslıqla yanaşır.

Vətən Müharibəsi günlərində BDU kollektivi və tələbələri ön cəbhədə olduğu kimi, arxa cəbhədə də mübarizə aparmış, xüsusilə informasiya savaşına özlərinin töhfələrini vermişlər. Müharibənin ilk günlərində universitet rəhbərliyi tərəfindən BDU-nun əməkdaşlıq etdiyi dünyanın 200-dən çox ali məktəbinin rektorlarına məktub ünvanlamış, onlardan ölkəmizin haqlı mübarizəsinə öz dəstəklərini vermələri xahiş olunmuşdur. Qısa zaman ərzində dünyanın aparıcı universitetlərindən bu məktuba cavab kimi dəstək məktubları gəlmiş, Azərbaycanın ədalətli mövqeyi qətiyyətlə müdafiə olunmuşdur. Eyni zamanda, Vətən Müharibəsi günlərində Bakı Dövlət Universitetinin, jurnalistika fakültəsinin bəyanatları yayılmış, həmin sənədlərdə münaqişənin tarixi, Azərbaycanın haqlı mövqeyi barədə faktlar yer almış, beynəlxalq qurumlardan və beynəlxalq jurnalist təşkilatlarından məsələyə ədalətli münasibət göstərilməsi ifadə olunmuşdur. Həmçinin BDU rektorunun kollektiv adından ölkə Prezidentinə müraciəti ünvanlamışdır. Müraciətdə universitet kollektivinin Vətən Müharibəsində qələbəyə nail olunması naminə dövlətimizə və ordumuza hər cür dəstək verməyə hər an hazır olduğu xüsusi vurğulanmışdır. Universitet Elmi Şurasının qərarı ilə universitetin büdcəsindən və əməkdaşların öz istəkləri ilə onların əməkdaşlarından Silahlı Qüvvələrə Yardım Fonduna və YAŞAT Fonduna ianələr edilmişdir.

Tarixi zəfərlə başa çatan Vətən Müharibəsindən sonra da BDU kollektivi bu sahədə fəaliyyətini davam etdirir. Universitet rəhbərliyinin tövsiyəsi ilə dünya və Azərbaycan mətbuatının müharibə dövründəki fəaliyyətinin monitorinqi aparılmış və müvafiq nəticələri özündə əks etdirən kitablar artıq çapa hazırdır. Beş istiqaməti əhatə edən həmin kitablarda ölkə başçısının müharibə günlərində xarici mətbuata verdiyi müsahibələr, xarici, yerli və Ermənistan mediasında Qarabağ müharibəsi ilə bağlı yer almış yazılar və eyni zamanda, BDU əməkdaşlarının, tələbələrin müharibə dövründə mətbuatdakı fəaliyyəti öz əksini tapmışdır. İnanırıq ki, bu kitablar gələcək tədqiqatlar üçün zəngin və etibarlı mənbə rolunu oynayacaqdır.

Bu il ilk dəfədir ki, doğma universitetimizin yaradılmasının növbəti ildönümünü torpaqlarımızın azadlığı, ərazi bütövlüyümüzün təmin olunması şəraitində qeyd edirik. Universitetin çoxminli kollektivi və tələbələri Vətən Müharibəsində əldə etdiyimiz tarixi zəfərdən ilhamlanaraq Azərbaycan elminə, təhsilinə, vətəndaş cəmiyyəti quruculuğuna, ölkəmizin hərtərəfli inkişafına öz töhfələrini verməkdə daha inamlı, daha qərarlıdır. Universitet kollektivi, tələbələrimiz respublikamızda dövlətçiliyin daha da möhkəmləndirilməsində, ulu öndər Heydər Əliyevin inkişaf doktrinasının daha parlaq şəkildə həyata keçirilməsində öz tarixi missiyasını yerinə yetirir, möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin başçılığı ilə qüdrətli, xoşbəxt, qalib Azərbaycanda yaşamaqdan şərəf duyurlar.

Elçin BABAYEV,
Bakı Dövlət Universitetinin rektoru.

ORTA İXTİSAS TƏHSİLİ: MÜASİR ÇAĞIRIŞLAR

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qarşısında duran ən mühüm və həlli zəruri olan vəzifələrdən biri modern milli təhsil sisteminin yaradılmasıdır.

Müasir Azərbaycan Respublikasının memarı və qurucusu ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən əsası qoyulan və ölkə Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən uğurla həyata keçirilən, beynəlxalq təcrübədən bəhrələnən, milli modelin formalaşmasına əsaslanan, səmərəli, məqsədyönlü islahatlar sistemində dövlətin kadr hazırlığı siyasəti geniş yer tutur. Təhsil sahəsində aparılan islahatlar onun hüquqi təminatlar sisteminin müntəzəm olaraq təkmilləşdirilməsini zəruri edir.

İqtisadi inkişafı şərtləndirən əsas amillərdən biri müasir bilik, bacarıq və vərdislərə malik yeni nəsil mütəxəssislərin hazırlanması və əmək bazarının tələblərinə uyğun kadr təminatıdır. Bu baxımdan kadr təminatı sistemində orta ixtisas təhsili müəssisələrində subbakalavr hazırlığı mühüm yer tutmalıdır.

Dövlətin sivil normalar çərçivəsində inkişafını şərtləndirən əsas amillərdən biri kimi məhz dünyəvi təhsil üzrə münasibətlər çıxış edir. Bu baxımdan orta ixtisas təhsili üzrə ictimai münasibətləri tənzim edən hüquqi normaların təkmilləşdirilməsi və subbakalavrların əmək bazarının tələblərinə uyğun hazırlığı aktuallığı və zəruri cəhətləri ilə xarakterizə edilir.

Əmək bazarının tələblərinə uyğun ixtisaslı mütəxəssis-kadr hazırlığını özündə ehtiva edən orta ixtisas təhsili pilləsi üzrə müasir çağırışları aşağıdakı istiqamətlər üzrə qruplaşdırmaq olar:

1) Orta ixtisas təhsili müəssisələrinin (kolleclərin) hüquqi vəziyyətinin dəqiqləş-

dirilməsi

2) Rəqəmsal təhsil münasibətlərinin geniş və dayanıqlı bərqərar edilməsi

3) Pedaqoji heyətin hüquqi statusunun müəyyən edilməsi

4) İşə qəbulun müasir seçim mexanizmlərinin yaradılması və tətbiqi

5) Maddi-texniki bazanın və kadr potensialının gücləndirilməsi

6) Tələbələrin əmək bazarının tələblərinə uyğun bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnmələri işinin təkmilləşdirilməsi

7) Məzunların əmək bazarında işlə təmin edilməsinə dair problemlərin əsaslı şəkildə həll edilməsi

8) Beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və sınaqdan keçmiş müsbət təcrübənin milli xüsusiyyətlər çərçivəsində tətbiqi

9) Qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi

10) Azərbaycanda müasir orta ixtisas təhsili modelinin formalaşdırılması.

Təhsil sahəsində həyata keçirilən dövlət siyasəti elmi-texniki tərəqqinin, rəqəmsallaşmanın, informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi ilə müşahidə edilir. Müasir dövrdə sosial, siyasi, ictimai, iqtisadi, mədəni, hüquqi və digər sahələrdə baş verən müsbət dəyişikliklər milli təhsil sisteminin qarşısında bir sıra məqsədyönlü vəzifələr qoyur. Demokratik vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu milli təhsil sisteminin əsaslı şəkildə dəyişdirilməsini, bu sahədə məqsədyönlü

islahatların həyata keçirilməsini zəruri edir.

Azərbaycan Respublikasının sürətli inkişafının müasir mərhələsində Konstitusiyada təsbit edilmiş təhsil hüququnun təmin edilməsi məsələsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Hər bir kəsin təhsil hüququ onun əmək hüququnun realizə imkanlarından biri kimi çıxış edir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 42-ci maddəsi “Təhsil hüququ”, 35-ci maddəsi isə “Əmək hüququ” adlanır. Konstitusiyada təsbit edilmiş normalar orta ixtisas təhsili müəssisələrinin (kolleclərin) məzunlarının (subbakalavrların) təhsil və əmək hüququnu tam mənasını özündə ehtiva edir.

Müstəqillik illərində - son 30 il ərzində tam orta təhsil bazasından 495672 nəfər orta ixtisas təhsili müəssisələrində təhsil almaq üçün müraciət etmiş, onlardan 273989 nəfəri bu imkandan istifadə edə bilmişdir. Əmək bazarı üçün xeyli sayda mütəxəssis-kadr hazırlığı məhz orta ixtisas təhsili müəssisələrində həyata keçirilmişdir.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasının müasir inkişaf dinamikasına uyğun olaraq, təhsilin şəxsiyyət, cəmiyyət və dövlət üçün prioritet sahə olduğunu nəzərə alaraq, ixtisaslı mütəxəssis-kadr hazırlığı işinin zamanın tələblərinə uyğun təşkil və idarə edilməsini həyata keçirmək, ixtisaslı mütəxəssis-kadrların əmək bazarının tələblərinə cavab verməsini təmin etmək, orta ixtisas təhsili sahəsində dövlət siyasətini və milli maraqları şərtləndirən islahatları gücləndirmək, gənc nəslin müasir bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnməsinə nail olmaq üçün bir sıra mühüm cəhətləri göstərmək olar:

1) Müasir və müstəqil Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizlik sisteminin, o cümlədən şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin inkişafının əsas və əvəzsiz təminat vasitələrindən biri milli təhsildir.

2) Azərbaycan Respublikası milli xüsusiyyətlər daxilində, sınaqdan keçmiş mütərəqqi təcrübələrə əsaslanan, beynəlxalq standartlara uyğun olan təhsilin milli modelini yaratmaq və formalaşdırmaq əzmindədir.

3) Təhsilin milli modelinin ayrılmaz tərkib hissələrindən biri də orta ixtisas təhsilidir.

4) Dövlət siyasətinin və milli maraqların səmərəli həyata keçirilməsini şərtləndirən əsas amillərdən biri müasir bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnmiş, elmi və dünyagörüşünə malik yeni nəsil ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanması və ixtisaslı kadr korpusunun formalaşdırılmasıdır.

5) Cəmiyyətin və əmək bazarının tələbatına uyğun olan ixtisaslı mütəxəssis-kadrların hazırlanması fonunda orta ixtisas təhsili mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Hər tədris ili üzrə tələbə qəbulu başa çatdıqdan sonra ali təhsil müəssisələrinə qəbul olmuş subbakalavrlar haqqında məlumat Dövlət İmtahan Mərkəzi tərəfindən subbakalavrların məzun olduqları orta ixtisas təhsili müəssisələrinə təqdim edilməli, əmək bazarında tələb və təklif arasında balans yaradılmalı və tələbat olan ixtisaslara daha çox üstünlük verilməlidir.

Əmək bazarının tələblərinə uyğun olaraq orta ixtisas təhsili müəssisələrinə tələbə qəbulu üzrə plan yerləri artırılmalı, orta ixtisas təhsili müəssisələrinə ödənişli əsaslarla tələbə qəbulu 50 %-dən az olmalıdır.

Qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi baxımından Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsinə, Təhsil, Dövlət qulluğu, Gənclər siyasəti, Məşğulluq, Əmək pensiyaları, Sosial sığorta haqqında Azərbaycan Respublikası qanunlarına orta ixtisas təhsili müəssisələrinin məzunlarının statusuna dair mü-tərəqqi normaların daxil edilməsi məqsəd-müvafiqdir.

Əmək Məcəlləsinə, Təhsil və Məşğulluq haqqında qanunlara aşağıdakı məzmununda müddələrin əlavə edilməsi məqsəduyğun olardı: “Əmək bazarında yüksəkixtisaslı mütəxəssislərə (bakalavr və daha yüksək) olan tələbat istisna olmaqla, cəmiyyətin və əmək bazarının tələbatına uyğun olaraq, ümumi orta təhsil və tam orta təhsil bazasında ayrı-ayrı fəaliyyət sahələri üçün müxtəlif ixtisaslar üzrə orta ixtisas təhsilli mütəxəssis heç bir ayrı-seçkiliyə məruz qalmadan əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmaq, o cümlədən dövlət qulluğu vəzifəsinə qəbul olmaq hüququna malikdirlər. Əmək bazarında yüksəkixtisaslı mütəxəssislərə (bakalavr və daha yüksək) olan tələbatı özündə ehtiva edən fəaliyyət sahələrinin təsnifatı məhdud sayda müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir”.

Orta ixtisas təhsili müəssisələrinin məzunlarının dövlətin idarə edilməsində iştirak hüququnu təmin etmək məqsədilə Dövlət qulluğu haqqında Qanuna aşağıdakı məzmununda yeni maddənin əlavə edilməsi məqsəduyğundur: “Orta ixtisas təhsilli mütəxəssislər qanunla müəyyən edilmiş hallar istisna olmaqla siyasi, inzibati və yardımçı dövlət qulluğu vəzifələrinə seçilmək, qəbul, təyin və ya təsdiq edilmək hüququna ma-

likdirlər. Qanunla müəyyən edilmiş hallar qanunvericiliklə məhdud sayda müəyyən edilir”.

Eyni zamanda, Təhsil haqqında Qanuna aşağıdakı məzmununda yeni maddənin əlavə edilməsi faydalı olardı: “Orta ixtisas təhsili müəssisələrinin subbakalavr statuslu məzunları ali təhsil müəssisələrinin bakalavriat səviyyəsinə müvafiq ixtisaslar üzrə qəbul olduğu zaman normativ təhsil müddəti iki tədris ilindən çox ola bilməz”.

Ali təhsil müəssisələrinin bakalavriat səviyyəsinə subbakalavrların qəbulunun ümumi qəbuldan asılılığını aradan qaldırmaq məqsədilə Təhsil haqqında Qanuna aşağıdakı məzmununda müvafiq maddənin əlavə edilməsi məqsəduyğun olardı: “Ali təhsil müəssisələrinin bakalavriat səviyyəsinə müvafiq ixtisaslar üzrə subbakalavrların qəbulu üçün plan yeri həmin tədris ili üzrə məzun olacaq subbakalavrların ümumi sayının 50%-dən az olmayaraq müəyyən edilir. Plan yerində buraxılış ili üzrə hər bir ixtisas qrupunun xüsusi çəkisi nəzərə alınır. Plan yeri müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilir. Bununla yanaşı, subbakalavrlar abituriyent kimi tələbə qəbulunda iştirak etmək hüququna malikdirlər. Subbakalavrlar eyni zamanda həm subbakalavr, həm də abituriyent kimi tələbə qəbulunda iştirak edə bilərlər. Subbakalavrlar abituriyent qəbulu üçün nəzərdə tutulmuş plan yerlər üzrə də müsabiqədə iştirak edə bilərlər”.

Konstitusiyada təsbit olunmuş təhsil hüququnun təmin edilməsi məqsədilə Təhsil haqqında Qanuna aşağıdakı məzmununda yeni maddənin əlavə edilməsi zəruridir: “Ali təhsil müəssisələrinin bakalavriat səviyyəsinə

(əsas (baza ali) tibb təhsilinə) müvafiq ixtisaslar üzrə subbakalavrların qəbulu zamanı, normativ təhsil müddətində və təhsillərini davam etdirdikləri zaman ərzində onlar heç bir ayrı-seçkiliyə məruz qalmadan qanunvericiliklə təhsil alan üçün nəzərdə tutulmuş bütün hüquqlara, vəzifələrə, imtiyazlara və güzəştlərə malikdirlər”.

Nazirlər Kabinetinin 2019-cu il 20 may tarixli 230 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş Qaydalarda nəzərdə tutulmuş bəzi normalar subbakalavrların qəbul imkanlarını məhdudlaşdırır. Subbakalavrların imtahansız qəbulu Dövlət İmtahan Mərkəzi tərəfindən həmin qaydaların bəzi normalarına zidd, lakin, subbakalavrların marağına uyğun olaraq həyata keçirilir. Bu uyğunsuzluğu aradan qaldırmaq və subbakalavrların təhsil hüququnu təmin etmək məqsədilə həmin Qaydalar təkmilləşdirilməlidir.

Bütün bunlarla yanaşı, “Orta ixtisas təhsili haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu”, “Azərbaycan Respublikasının orta ixtisas təhsili sistemində islahatlar üzrə Dövlət Proqramı”, “Orta ixtisas təhsili müəssisələrinin nümunəvi inkişaf Strategiyası”, “Ali təhsil müəssisələrinin bakalavriat səviyyəsinə qəbul olunmuş subbakalavrlar üçün tədrisin təşkili Qaydaları” qəbul edilmişdir.

Bu gün 44 günlük Vətən müharibəsinin parlaq qələbəsinin təntənəsi olan Zəfər Günü digər sahələrdə olduğu kimi, təhsil ictimaiyyətinin də qarşısında əsaslı vəzifələr qoyur. Belə ki, ilk olaraq bu öhdəlikləri icra etmək məqsədilə iqtisadi rayonların yeni bölgüsündə yer tutan Qarabağ iqtisadi rayonuna (Xankəndi şəhəri, Ağcabədi, Ağdam,

Bərdə, Füzuli, Xocalı, Xocavənd, Şuşa və Tərtər rayonları) və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonuna (Cəbrayıl, Kəlbəcər, Qubadlı, Ləçin və Zəngilan rayonları) daxil olan inzibati ərazi vahidlərinin hər birində onların yerli xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla ali və orta ixtisas təhsili müəssisələri yaradılmalıdır.

Hər bir Azərbaycan vətəndaşının, o cümlədən gənc nəslin üzərinə düşən əsas vəzifələrdən biri də işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası, gələcək və dayanıqlı inkişafının təmin olunması, zəruri infrastrukturun yaradılması sahəsində həyata keçirilən tədbirlərdə yaxından iştirak etməkdir. Bu mənada işğaldan azad edilmiş ərazilərdə həyata keçirilən bərpa-quruculuq işlərinə dəstək olmaq üçün tələbə-inşaat dəstələri yaradılmalıdır. İşğaldan azad edilmiş ərazilərə əhalinin qayıdışı istiqamətində həyata keçiriləcək genişmiqyaslı tədbirlər sistemində bu tip işlərin təşkili gənc nəslin həmin ərazilərdə məskən salması üçün əsaslı şərait yaratmış olacaqdır.

Hər bir müəllimin Azərbaycan xalqı, Azərbaycan dövləti, Müzəffər Ali Baş Komandan, Müzəffər Ordunun Zəfər Şahinləri qarşısında ümdə vəzifələrindən, əsas öhdəliklərindən biri və ən əsası yetişməkdə olan gənc nəslə milli vətənpərvərlik ruhunda böyütmək, vətənə sədaqət ruhunda inkişaf etdirmək, milli adət və ənənələri nəsildən-nəslə ötürməkdir.

Oruc MƏMMƏDOV,
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC) nəzdində Azərbaycan Maliyyə-İqtisad Kollecinin direktoru, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, qabaqcıl təhsil işçisi.

POLİS AKADEMİYASININ 100 İLLİK ŞANLI TARİXİ

Azərbaycan xalqının böyük oğlu, müstəqil dövlətimizin banisi Heydər Əliyevin dövlətçilik siyasəti dünya liderləri arasında seçilən möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilərək, həyata keçirilən islahatlar və quruculuq işləri həyatımızın bütün sahələrində müsbət nəticələrin əldə olunmasına, ölkəmizin dinamik inkişafına, qüdrətlənməsinə və beynəlxalq aləmdə nüfuzunun artmasına səbəb olmuşdur. Erməni hərbi birləşmələri tərəfindən işğal edilmiş torpaqlarımızın azad edilməsi, ərəzi bütövlüyümüzün bərpası, ata-baba yurdlarından məcburi köçkün düşmüş soydaşlarımızın öz torpaqlarına qaytarılması siyasətini prioritet hesab edən cənab İlham Əliyev ölkəmizin iqtisadi potensialını daim gücləndirməklə yanaşı, müasir dövrün tələblərinə cavab verən modern Silahlı Qüvvələrin yaranmasına da xüsusi önəm verirdi.

Aparılan bu siyasətin nəticəsidir ki, ən müasir hərbi texnika ilə təchiz olunmuş şanlı Azərbaycan Ordusu Silahlı Qüvvələrimizin Ali Baş Komandanı cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə uzun müddət erməni işğalı altında olan torpaqlarımızı azad etdi, dövlətimizin ərəzi bütövlüyü təmin olundu. Tarix boyu bu böyük qələbə arzusu ilə yaşadığımız müqəddəs vəzifənin həllində hərbi qüvvələrimizlə birgə respublikamızın daxili işlər orqanları da böyük fədakarlıqla vətənpərvərlik borcunu yerinə yetirmişdir.

Bu gün Azərbaycan polisinin prioritet amalı demokratik, hüquqi dövlət, sağlam vətəndaş-cəmiyyət quruculuğu işində yaxından iştirak etmək, əldə olunmuş müsbət nəticələri uğurla gələcəyə daşımaqdır. Çünki ümumbəşəri demokratik dəyərlərə inteqrasiya yolunu tutmuş Azərbaycanda yaranan yeni ictimai münasibətlər yeni yanaşma tərzini tələb edir. Təbii olaraq bu tələblərə cavab

verə biləcək fəaliyyət XXI əsrin bütün təkmil parametrlərinə uyğun polis əməkdaşlarının yetişdirilməsini zəruri edir ki, bu da mütərəqqi texnologiyalara, dərin nəzəri və praktiki müddəalara əsaslanan elmə, yüksək maddi-texniki bazaya, intellektual səviyyəsi və dünyagörüşü yüksək olan pedaqoji kollektivə söykənən təhsil sisteminin mövcudluğunu şərtləndirir.

Azərbaycanda ali hüquq təhsilinin təşkili, vətənpərvər, istedadlı, savadlı hüquqşünas kadrların hazırlanmasında və bu missiyanın həyata keçirilməsində digər ali hüquq təhsili verən müəssisələr kimi, Daxili İşlər Nazirliyinin struktur qurumu, eyni zamanda xüsusi təyinatlı ali təhsil müəssisəsi olaraq Polis Akademiyasının da rolu vardır.

Polis Akademiyasının yaranmasının 100-cü ildönümünün Böyük Zəfər Qələbəmizin dövrünə təsadüf etməsi bizim üçün sonsuz iftixar hissi doğurur.

Polis Akademiyası ölkəmizin təhsil tarixində xüsusi yer tutan, zəngin ənənələrə malik ali təhsil müəssisələrindəndir. Yarandığı vaxtdan etibarən Akademiya üzərinə düşən vəzifələri həmişə layiqincə yerinə yetirmiş, daxili işlər orqanları ilə yanaşı, bir sıra digər hüquq-mühafizə orqanları üçün hüquqşünas kadr hazırlanması işini müvəffəqiyyətlə həyata keçirmişdir. Bundan irəli gələrək Azərbaycanın tanınmış alimləri, hüquq-mühafizə orqanları rəhbərləri, mütəxəssisləri arasında Akademiyanın çox sayda məzunları vardır.

Akademiyanın tarixi ilə bağlı ilk öncə

qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda milis orqanları üçün kadrların hazırlanması məqsədilə Azərbaycan SSR Xalq Komissarlığı Sovetinin 28 sentyabr 1921-ci il tarixli qərarı ilə Bakıda milis məktəbi açılmışdır.

Yarandığı dövrdən əldə etdiyi təcrübə, milis kadrlarının peşəkar hazırlığının yüksək səviyyədə həyata keçirilməsini nəzərə alaraq Bakı Milis Məktəbi 1957-ci ildə Bakı Xüsusi Orta Milis Məktəbi, 1968-ci ildə Novruz Kərim oğlu Rizayev adına Bakı Xüsusi Orta Milis Məktəbi adlandırılmışdır.

Azərbaycan Respublikası yenidən və əbədi müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 23 may 1992-ci il tarixli fərmanı ilə N.K.Rizayev adına Bakı Xüsusi Orta Milis Məktəbinin nəzdində ali hüquq təhsili verən Azərbaycan Polis Akademiyası yaradıldı.

Polis Akademiyası Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 11 aprel 1995-ci il tarixli qərarına əsasən I dərəcəli ali təhsil müəssisələri sırasına, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2010-cu il 24 may tarixli Fərmanı ilə isə xüsusi təyinatlı təhsil müəssisələrinin siyahısına daxil edilmişdir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin 1996-cı ildə 75 illik yubileyini qeyd edən Akademiyaya təbrik məktubunu göndərməsi təhsil müəssisəmizə dövlət başçısının diqqət və qayğısının bariz nümunəsi olmuşdur. Bu siyasəti uğurla davam etdirən Prezidentimiz İlham Əliyevin 2007, 2013 və 2018-ci illərdə Polis Akademiyasını ziyarət etməsi isə qarşımızda böyük məsuliyyət qoymuşdur. Bu gün 100 illik yubileyini qeyd etdiyimiz və şərəfli yol keçmiş Daxili İşlər Nazirliyinin Polis Akademiyası öz fəaliyyətini Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 4 avqust 2016-cı il tarixli 1007 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq olunmuş Nizamnamə ilə həyata keçirir.

Nizamnaməyə əsasən, Daxili İşlər Nazirliyinin Polis Akademiyası ali və əlavə təhsil proqramlarını həyata keçirən, fundamental, nəzəri-metodoloji, pedaqoji-metodiki və tətbiqi elmi-tədqiqatlar aparan xüsusi təyinatlı dövlət ali təhsil müəssisəsidir.

Akademiyanın yaranıb formalaşma prosesində idarəetmənin optimallaşdırılması və təkmilləşdirilməsi, habelə dövrün yeni çağırışlarına adekvat cavab vermək ehtiyacı onun strukturunda bəzi dəyişikliklərin edilməsini zərurətə çevirirdi. 2019-2020-ci illərdə Polis Akademiyasının strukturunda edilən mühüm dəyişikliklər tədrisin keyfiyyətinin, idarəetmənin çevikliyinin artırılması, daimi və dəyişkən heyətlə aparılan işin yaxşılaşdırılması məqsədi daşıyaraq, dövrün tələblərinə cavab verir.

Polis Akademiyasının I kateqoriyalı ali təhsil müəssisəsi kimi formalaşması, inkişafı, nailiyyətləri bilavasitə ulu öndər Heydər Əliyevin xalqımızın təkidli tələbi ilə yenidən siyasi hakimiyyətə gəlməsi, ölkəmizdə siyasi sabitliyin təmin edilməsi sayəsində qazanılmışdır.

Belə ki, tədris prosesinin təkmilləşdirilməsi, təhsilalanlarda yüksək nəzəri bilik və peşə vərdişlərini formalaşdırmaq məqsədilə hər şeydən əvvəl ayrı-ayrı fənlərin tədrisinin mərkəzi olan kafedraların təşkili işi nizamlanı. Milis məktəbində mövcud olmuş silsilələrin nəzdində on bir kafedra yaradıldı.

Kafedraların işinin təşkili bir çox çətinliklərlə bağlı idi. Hər şeydən əvvəl milis məktəbində tədris olunan bütün fənlər SSRİ-nin dağılması ilə əlaqədar bu və ya digər mənada dəyişikliyə məruz qaldığından, proqramlar, dərs vəsaitləri yenidən işlənilməli, rus dilində olan dərsliklər və mühazirə fondu yeni tələblərə uyğun olaraq Azərbaycan di-

lində yenidən yaradılmalı, ümumilikdə yeni milli tədris planı tərtib edilməli idi.

Lakin qeyd edilən çətinliklərə baxmayaraq, Akademiyanın kollektivi tərəfindən tədris olunan fənlərin didaktik təminatı ilə bağlı xeyli işlər görüldü. İlk növbədə kafedralar üzrə əsas fənlərin tədris proqramları tərtib olundu və Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyində təsdiq edildi. Qısa müddət ərzində Akademiyada böyük mühazirə fondu, elektron prezentasiyalar yaradıldı, dərslilər, monoqrafiyalar, dərş vəsaitləri və digər tədris-metodik vəsaitlər hazırlanaraq Akademiyanın kitabxana fonduna daxil edildi.

Hazırda Polis Akademiyasında müasir təhsil texnologiyaları əsasında ali təhsilin hər üç səviyyəsi-bakalavriatura, magistratura və doktorantura, əlavə təhsil proqramı üzrə isə ixtisasartırma, kadrların yenidən hazırlanması, təkrar ali təhsil üzrə mütəxəssis hazırlığı həyata keçirilir.

Respublikanın ali hüquq təhsilinin dövlət təhsil standartlarına əsaslanaraq, xarici və respublika ali təhsil müəssisələrinin təcrübəsini və milli ənənələrin xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq Polis Akademiyasının yeni tədris planı Təhsil Nazirliyi ilə razılaşdırılmış və Respublika DİN-in rəhbərliyi tərəfindən təsdiqlənmişdir.

Məlumdur ki, həyata keçirilən bütün tədbirlər, əlbəttə, nəticə etibarilə keyfiyyətli təhsilə nail olunmasına xidmət etməlidir. Polis Akademiyasının Elmi Şurasında müəmmadi olaraq müqayisəli şəkildə müzakirə olunan keyfiyyət göstəriciləri, mənimsəmə səviyyəsi onu göstərir ki, Akademiyada tədrisin keyfiyyəti ildən-ilə artmaqda davam edir.

Polis Akademiyasında kursantların fiziki və hərbi hazırlığına, ekstremal vəziyyətdə silah və xüsusi vasitələrin tətbiqi, yüksək

psixoloji dayanıqlığı, peşə sayıqlığının formalaşması və möhkəmləndirilməsinə xüsusi önəm verilir. Əgər əvvəl Akademiyaya Silahlı Qüvvələrdə xidmət keçmiş, daxili işlər orqanlarında xidmət edən əməkdaşlar qəbul olunurdusa, bu gün Akademiyanın əksər tələbələri ümmumi orta məktəbi bitirmiş gənclərdir.

Akademiyada tələbələrin idman hazırlığı səviyyəsinə, mətin və cəsarətli polis əməkdaşlarının tərbiyə edilməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Hazırda beynəlxalq standartlara cavab verən yeni avadanlıqlarla təchiz olunmuş idman zalları, Kross-fit idman şəhərciyi, müasir üslubda futbol, voleybol, basketbol meydançaları şəxsi heyətin istifadəsindədir. Fiziki sağlamlığa verilən diqqətin nəticəsidir ki, idmanın ayrı-ayrı növləri üzrə Respublika və Avropa çempionatlarında təmsilçilərimiz fəxri kürsünün yüksək pillələrinə qalxmışlar.

Akademiyanın elmi fəaliyyəti daxili işlər orqanlarının fəaliyyətinin aktual problemləri üzrə elmi-tədqiqat işlərinin aparılmasına, Akademiyanın profilinə uyğun olaraq elmin müvafiq sahələrinin inkişafına, elmi-tədqiqatların nəticələrinin tədris prosesində tətbiqinə yönəldilir.

Akademiyaya apardığı elmi-tədqiqat işlərinin nəticələrinin daxili işlər orqanlarının fəaliyyətində və tədris prosesində tətbiqini və onların dərslilik, monoqrafiyalar, elmi məqalələr, metodik vəsaitlər şəklində dərc olunmaqla, elmi və praktiki konfrans, simpozium, seminarlarda məruzə edilərək yayılmasını təşkil edir.

Elmi potensialımızın artması nəticəsində Akademiyanın professor-müəllim heyəti tərəfindən son illərdə respublika mətbuatında 200-dən çox, xarici ölkələrin mətbuatında 60-dan çox elmi məqalə, müxtəlif hüquq sahələrinə aid 100-dən çox dərş vəsaiti,

monoqrafiya, dərslik və digər tədris-metodik vəsaitlər nəşr olunmuşdur.

Elmi potensialın və elmi yaradıcılıq fəaliyyətində kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin artması bu sahədə elmi istiqamətli jurnalın yaranmasını şərtləndirdi. Artıq bir neçə ildir ki, elmi araşdırmaları özündə əks etdirən “Polis Akademiyasının Elmi Xəbərləri” jurnalı nəşr olunur. Jurnal Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyası tərəfindən tövsiyə olunan nəşrlər siyahısına daxil edilmiş, eyni zamanda beynəlxalq seriya kodu almışdır.

Akademiyada elmi-tədqiqat fəaliyyətinin inkişafı, elmi potensialdan səmərəli istifadə edilməsi, elmi nəticələrin təcrübədə istifadə olunmasının genişləndirilməsi məqsədilə təhsil müəssisəmizdə beynəlxalq və respublika səviyyəli elmi-praktik konfrans, seminar, dəyirmi masaların keçirilməsi, respublikamızın və xarici ölkələrin görkəmli elm xadimləri, yüksək təcrübəli hüquq-mühafizə orqanlarının nümayəndələri ilə görüşlərin təşkil edilməsi ənənəvi xarakter almışdır.

“İnsan hüquqlarının aktual problemləri”, “Azərbaycan polisinin tarixi və inkişaf perspektivləri”, “Regional cinayətkarlığın kriminoloji tədqiqinin aktual problemləri”, “Ailə-məişət zorakılığı” və digər mövzularda keçirilən beynəlxalq elmi-praktiki konfranslarda MDB, Avropa, Asiya ölkələrinin, respublikamızın görkəmli elm xadimləri, hüquq-mühafizə orqanlarının praktiki işçiləri, beynəlxalq təşkilatların nümayəndələri böyük maraqla iştirak etmişdirlər.

Bu ilin mayın 26-da DİN-in Polis Akademiyasının 100 illiyinə həsr olunan beynəlxalq elmi-praktiki videokonfrans keçirilmişdir. Konfransda respublikamızın xüsusi təyinatlı və digər təhsil müəssisələrinin nü-

mayəndələri ilə yanaşı, Türkiyə, Rusiya, Ukrayna, Belarus, Qazaxıstan, Moldova və Tacikistan dövlətlərinin ali və xüsusi təyinatlı təhsil müəssisələrinin rəhbərləri və 80-dən artıq tanınmış alim və mütəxəssisləri iştirak etmişdir.

Bu gün Akademiyada fəaliyyət göstərən Kursant Elmi Cəmiyyəti istedadlı və bacarıqlı kursantları müəyyənləşdirməkdə mühüm rol oynayır. Polis Akademiyasında kursantların elmi-tədqiqat fəaliyyəti tədris prosesinin bütün mərhələlərində və bütün təşkilati səviyələrdə aparılır. Yüksəkixisaslı hüquqşünas kadrlarının hazırlanmasında mühüm rol oynayan amillərdən biri də zəruri maddi-texniki və tədris bazasının yaradılmasıdır. Qısa müddət ərzində Polis Akademiyasında müasir tələblərə cavab verən çoxmərtəbəli iki inzibati bina və üç tədris korpusu, 13 mühazirə zalı, 60-dan çox seminar-məşğələ auditoriyaları, təcrübə laboratoriyalar, kriminalistik poliqon, qapalı atıcılıq tiri, qapalı və açıq idman zalı, konfrans zalları, yeni yataqxana kompleksi inşa edilərək istifadəyə verilmişdir. Sahəsi 160 kv/m olan kriminalistika sınaq meydançasında aparılan təcrübə dərslərdə müasir texniki kriminalistik vasitələrdən, istintaq avadanlıqlarından, kompüterlərdən istifadə edilir.

2013-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin şəxsən açılışında iştirak etdiyi Akademiyanın “Heydər Əliyev Mərkəzi” zabıt, kursant və dinləyicilər tərəfindən ümummilli lider, Müstəqil Azərbaycanın memarı və qurucusu Heydər Əliyevin dövlətçilik irsinin öyrənilməsi, onların intellektual səviyyələrinin yüksəldilməsi və asudə vaxtlarının səmərəli təşkil edilməsi üçün zəruri olan bütün avadanlıqlarla təchiz edilmişdir.

Mərkəzdə yaradılmış “Ulu öndərin irsini öyrənən bölmə”nin əsas məqsədi Heydər Əliyevin dövlətçilik fəlsəfəsinin, azərbaycançılıq məfkurəsinin və vətənpərvərlik ideyalarının gənc nəsə aşılınmasından ibarətdir.

Bu gün Polis Akademiyası əsası XX əsrin 20-ci illərində qoyulmuş, müxtəlif adlarda 100.000-dən artıq, eyni zamanda ixtisas fənləri üzrə müasir biliklərə yiyələnmək, elmi araşdırmalar və cinayət statistikasına ilə tanış olmaq məqsədilə 33.000-dən artıq zəngin fondu olan kitabxanaya malikdir.

Akademiyada təhsilənlərin istifadəsinə verilmiş elektron kitabxana həm kitabxanada çalışan əməkdaşlarımızın işini asanlaşdırmış, həm də təhsilənlərin onlara lazım olan tədris vəsaitləri əldə etməsinə sürətləndirmişdir. Görülən məqsədyönlü tədbirlərin nəticəsidir ki, hazırda Polis Akademiyası Beynəlxalq ELNİT assosiasiyasına üzv seçilmişdir. Həmçinin, dünyanın ən böyük kitabxanalarının beynəlxalq informasiya şəbəkələrinə çıxış əldə edilmişdir.

Eyni zamanda təhsil sahəsinin informasiyalasdırılması sürətli inkişaf dövrünü yaşayır.

Yüksəkixtisaslı, peşəkar hüquqşünas kadrlar hazırlayan ali təhsil müəssisəsi kimi DİN-in Polis Akademiyası da öz növbəsində bu proseslərdən kənarda qalmamış, qısa müddət ərzində nəzərəcarpacaq uğurlara imza atmışdır. Belə ki, Daxili işlər nazirinin diqqət və qayğısı əsasında Akademiyanın bütün mühazirə zallarında, fənn kabinetlərində texniki-nəzarət vasitələri quraşdırılmışdır. Son illərdə Akademiyada tədris prosesində geniş tətbiq olunan multimedia sistemləri, interaktiv lövhələr və müasir proyeksiya avadanlıqları da öz bəhrəsini verir. Bu sistem və avadanlıqların vasitəsilə professor-müəllim

heyəti slaydlardan, sxemlərdən, diaqramlardan istifadə etməklə dərslərin daha canlı keçirilməsini təmin edir, qısametrajlı videogörüntülərdən istifadə etməklə, xüsusilə də ixtisas fənləri üzrə, nəzəriyyə ilə təcrübənin əlaqəsini təmin edirlər.

Müasir dövrdə polis təhsilinin və hazırlığının özünəməxsus mürəkkəbliyi, qarşılaşdığımız çətinliklər bu sahədə fəaliyyət göstərən mütəxəssislərin səylərinin birləşdirilməsini, mövcud problemlərin həlli üçün potensialımızdan daha səmərəli istifadəni tələb edir. Bu səbəbdən də ali təhsil müəssisələri arasında həm ölkədaxili, həm də beynəlxalq əlaqələrin yeni mərhələlərə transformasiya zəruriyyəti yaranır.

Akademiyaya respublikanın elm və təhsil müəssisələri ilə yanaşı, beynəlxalq əlaqələri də davamlı olaraq inkişaf etdirmişdir. Ali təhsil müəssisəmizin MDB, Avropa, Asiya dövlətlərinin DİN-in xüsusi təyinatlı təhsil müəssisələri ilə ikitərəfli əməkdaşlıq protokolları imzalanmışdır. Aparılmış məqsədyönlü işlərin nəticəsində Akademiyaya Avropa Polis Kollecləri Assosiasiyasının üzvüdür, Beynəlxalq Polis Akademiyaları Assosiasiyasında (INTERPA) müşahidəçi qismində çıxış edir.

Təhsil müəssisəmiz BMT, BMqT, UNİCEF, Beynəlxalq Qızıl Xaç Komitəsinin xətti ilə treninqlər keçirir və həmin təşkilatlarla sıx əməkdaşlıq edir.

Akademiyada xidmət edən professor-müəllim heyətinin xarici ölkələrdə ixtisasının artırılması və həmin ölkələrin qabaqcıl təcrübəsinin öyrənilərək tədris-təlim prosesində tətbiqinə böyük əhəmiyyət verilir. Bu məqsədlə Polis Akademiyasının əməkdaşları İtaliya, İspaniya, Fransa, Almaniya, Rusiya, Türkiyə, Macarıstan, Ukrayna, Belarus və digər ölkələrdə keçirilən konfrans, seminar,

təlim və beynəlxalq intellektual müsabiqələrdə iştirak etmişlər.

Bu il Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu tərəfindən Polis Akademiyasında müəllim heyətinin pedaqoji məharətinin yüksəldilməsi məqsədilə onlayn ixtisasartırma təlimi keçirilmiş və uğurla başa çatmışdır.

Cəmiyyətdə gedən yeniləşmələr, dövlətimizin davamlı inkişafı, müasir tələblər baxımından münasibətlərin formalaşması təhsil müəssisələrini qarşısında yeni vəzifələr qoyur. Azərbaycan Respublikasının təhsil siyasətinin başlıca vəzifəsi bu siyasətin fundamentallığını saxlamaq şərtilə, şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin aktual və perspektiv tələbatlarından irəli gələrək, təhsilin müasir keyfiyyətini, modernləşməsinə təmin etməkdir.

Respublikamızın dünyada gedən proseslərə inteqrasiya olunması, qloballaşma, cinayətkarlığın transmilli xarakter alması polis təhsilinin daima inkişaf etdirilməsini zəruri edir. Həyatın reallıqları bizdən peşəkar hazırlıq səviyyəsinin beynəlxalq prinsip və normalara uyğun olmasını, polis elit-korporativ ənənələrin və ayinlərin formalaşmasını, transmilli cinayətkarlıqla mübarizədə hüquqi, inzibati, etik və ictimai normalara, beynəlmiləçilik, tolerantlıq, humanistlik prinsiplərinə müvafiq fəaliyyət göstərə bilən kadrların hazırlanmasını tələb edir.

Polis Akademiyasında peşəkar professor-müəllim heyətinin fəaliyyət göstərməsi və günün tələbinə cavab verən maddi-texniki bazanın mövcud olması bu vəzifələrin öhdəsindən gəlməyimizə imkan yaradır.

Əlbəttə, əldə olunmuş bütün nailiyyətlər Polis Akademiyası və bütövlükdə DİN-in uğurlarıdır. Lakin bizi qarşıda daha çox işlər, daha böyük perspektivlər gözləyir. Çünki Respublika Prezidenti cənab İlham Əliyev və Daxili işlər naziri general-polkovnik Vi-

layət Eyvazov tərəfindən böyük etimad göstərilərək çox müqəddəs bir missiya bizə həvalə olunmuşdur. Bu elə bir missiyadır ki, burada geriye yol yoxdur. Çünki ümummilli lider Heydər Əliyev bu yol haqqında demişdir: “Öz xalqına, öz millətinə, öz doğma vətəninə sədaqət andı içmiş insanın öz andını pozması çox böyük cəza tələb edir. Ona görə də bu gün hər bir polis nəfəri, Daxili İşlər Nazirliyində xidmət edən hər bir şəxs bizim Silahlı Qüvvələrimizdə olduğu kimi, anlamalıdır, dərk etməlidir ki, əgər bu peşəyə yiyələnib xidmət etmək istəyirsə, buna onun imkanı varsa, bunun üçün qabiliyyəti varsa və müvafiq dövlət orqanları bu şəxsin bu peşədə xidmət etməsini qəbul edərlərsə, o, and içirsə, bu andına daim sadıq qalmalıdır. Dövlətə sədaqət andına xəyanət etmək olmaz... Bu andı pozmaq hər kəs üçün yolverilməzdir. Sizin peşəniz bu cəhətdən elə bir peşədir ki, gərək onu şüurlu dərk edəsiniz. Bu peşəni sadəcə özünə iş tapmaq üçün yox, yaxud da qazanc əldə edib yaşamaq üçün qəbul etmək olmaz. Bu peşəni, polis peşəsini qəbul edən Daxili İşlər Nazirliyinin əməkdaşı bilməlidir ki, o, sədaqətlə xidmət etməlidir”.

Şərəfli 100 il keçmiş Akademiya bu ideyalar və missiyanı hüquqşünas hazırlığı sahəsində təhsilin inkişafı naminə uğurla davam etdirəcək, müstəqil Azərbaycanın inkişafına töhfələrini əsirgəməyəcək, qabaqcıl elmi nailiyyətlərdən, innovativ təlim-tədris texnologiyalarından faydalanmaqla ali hüquq təhsilinin məzmun və keyfiyyət göstəricilərinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində zəruri addımlar atacaqdır.

Canpolad DAANOV,
DİN-in Polis Akademiyasının rəisi,
polis polkovniki.

CƏMİYYƏTİN SOSIAL BƏLASI

Fəlakətə aparan yol, yaxud “ölüm mələyi” ilə üz-üzə

Gündəmin mövzusu yeniyetmə və gənclər arasında daha çox “patı”, “şüşə” adı ilə məşhur olan yeni təhlükəli bəla - metamfetamin (sintetik tərkibli narkotik maddə) istifadəçilərinin sayının sürətli yüksəlişi həyəcan təbili çalmağa əsas verir.

Ən qorxulusu da odur ki, insan həyatını zəhərləyən bu psixotrop maddə qiymət baxımından hər təbəqə üçün əlçatandır. Yəni bu o deməkdir ki, təhlükə hər qapının kənarındadır. Hesab edirəm ki, “maddə”nin sosial şəbəkədə müxtəlif formalarda təbliği, yeniyetmə və gənclərin, hətta qadınların onu asanlıqla əldə edə bilməsi xalqı fəlakətə aparan addımlardır.

Mən metamfetamin (“patı”) adlanan bəlanı yeni nəslə sürükləyən cəhənnəm mələyi adlandırırdım. “Patı”ya aludəçiliyin artması olduqca təhlükəli haldır və bunun qarşısı yalnız dövlətin deyil, bütün xalqın, ictimaiyyətin, toplumun, ailənin birgə səyi ilə aradan qaldırılmalıdır.

Aparılan araşdırmalardan ortaya çıxan nəticələr də vəziyyətin nə dərəcə ciddi olduğunu göstərir. Belə ki, metamfetamin istifadəçilərinin demək olar ki, yarısında ağır formada psixoloji problemlərin yaranmış müəşahidə olunur. Başlanğıcda daha aşağı doza qəbulu ilə başlanan asılılıq zaman keçdikcə artır və nəticədə sosial-psixoloji fəsadları böyüyür. Həmin şəxslərdə aqressiya, stress, şiddətli davranış, qorxu, panik atak, paranoya, psixomotor pozulmalar və digər psixoloji problemlər müşahidə edilməklə yanaşı, fiziki narahatlıqlar da ortaya çıxır. Qan dövranı və ürək döyüntülərində dəyişiklik, nəfəsalmanın ağırlaşması, böyrək çatışmazlığı, baş dönməsi kimi əlamətlər insanın sağlamlığına birbaşa təsir edir. Qeyd edilən fiziki və psixoloji amillər həm istifadəçi şəxsin, həm də ona yaxın

çevrənin yaşam tərzinə mənfi təsirini göstərir. Zaman keçdikcə başqalarına qarşı aqressiv münasibət və hərəkətlər, tək qalmaq istəyi, yardımçı olmaq istəyənlərə qarşı şiddət ətrafda olan insanların uzaqlaşmasına səbəb olur.

Şəxs əslində səhhətində problemlər yaranan zərərli asılılıqların nələrə gətirib çıxarcığının fərqi yoxdur, amma psixoloji problemlər səbəbindən imtina etmək iqtidarında olmur. Başlanğıc mərhələdə istifadədən sonra yaranan rahatlıq, doyma və həzz bunun nəticəsidir.

Təhlükəli cəhət ondan ibarətdir ki, “hər kəs istifadə edir, bəlkə mən də yoxlayım” düşüncəsi kütləvi hal almaqdadır. İstər yeniyetmə və gənclərdə, istərsə də digər yaş qruplarında ilk istifadədən başlanan asılılığın sonrakı mərhələlərdəki fiziki, psixoloji təsirləri çox acınacaqlı şəkildə özünü göstərir. Nəzərə almaq lazımdır ki, metamfetamin güclü asılılıq yaradan, qısa müddətdə istifadə edən şəxslərdə ciddi psixoloji və fiziki problemlər yaradan maddədir.

“Patı” aludəçilərini “ölüm mələyindən” uzaqlaşdırmağın real yollarından ən birincisi peşəkar mütəxəssis yardımı almaqdır.

İstifadəçinin psixoloji və tibbi terapiya seanslarına cəlb edilməsi çox önəmlidir. Digər narkotik maddələrdən fərqli olaraq sintetik preparatların beyinə çox qısa müddətdə və sürətli təsiri problemin günlə, ayla deyil, anla dərinləşməsi deməkdir.

Unutmayaq ki, ölümə sürüklənən yeniyetmə və gənclik bu ölkənin sabahıdır. Hələ gənc qızların, ana olmağa namizəd gənc qadınların artıq çəkiddən xilas olmaq, formada qalmaq üçün könüllü şəkildə həyatını baltalamasına göz yummaq fəlakətimiz olardı.

Savadsızlıq və nadanlığın gətirdiyi mənfur bəladan qurtulmağın yollarından biri də o insanlara həssas yanaşmaq, onları tənhalıqdan qorumaqdır.

Bu məsələnin həllində mətbuat, radio-televiziyalar daha çox iş görə bilirlər.

44 günlük Vətən savaşı dövründə biz KİV-in necə böyük gücə malik olduğunu bir daha gördük. Fəlakətin qarşısını almaq üçün kütləvi təbliğat, maarifləndirmə işi ən yüksək səviyyədə aparılmalıdır. Əhali müvəqqəti həzz verən, amma daimi asılılıq yaradan, orqanları məhv edən, aqressiv davranışlara, depressiv vəziyyətə gətirən “patı” bəlası, mətəfetamin təhlükəsi barədə dolğun məlumat almalıdır. Bu məsələ radio-televiziyaların əsas mövzularından biri olmalıdır.

Sosial şəbəkələrdə, saytlarda hər kəsin anlayacağı şəkildə açıqlamalar verilməli, “maddə”nin mahiyyəti, insan həyatına qorxunc təsiri izah edilməlidir.

Məlumatsızlıq və düzgün aparılmayan maarifləndirmə istifadəçi sayını artırır. Odur ki, hər kəs ayıq olmalı, özünü, ailəsini “tələyə” salmaq istəyənlərdən qorunmalı və onlara qarşı mübarizədən çəkinməməlidir.

Laqeydlilik də bir bəladır. “Qonşunun oğlu narkomandır, onlardan uzaq durmaq, bizim uşağı da yoldan çıxarar” düşüncəsi ilə yaşamaqdansa, “yaxın qonşu uzaq qohumdan yaxşıdır” hikməti ilə qonşuya, onun övladına mümkün köməyi etmək daha yaxşı olardı.

Çevrəyə qarşı duyarlı olmaq həm də özümüzü, ailəmizi, bütövlükdə cəmiyyəti, dövləti qorumaqdır.

Gündən-günə inkişaf edən, güclü orduya sahib olan Azərbaycanı gözü götürməyən, hər vasitə ilə bu ölkənin çiçəklənməsinə, qüdrətlənməsinə maneçilik törətməyə çalışanlar var. “Patı” deyilən bəla bizim ölkəmizə həradan ayaq açır, onu kimlər gətirir, kim zəhərləyir xalqın gələcəyi olan yeni nəslə? Bunlar uşaqlardan-böyüyə hər kəsə bəllidir. Amma

özümüzədən olan “düşmənlərə” nə deyəsən... Onların dərdi nədir? Xalqı, milləti məhv etməkdirmi?

Asan qazanc dalınca qaçan işbazlar, bu yolun sonu yoxdur, ayılın, çiyinlərinizdəki günah yükünün ağırlığının fərqi var. Çanaq bir gün öz başınızda çatlaya bilər, qurduğunuz tələyə öz övladınız, öz doğmalarınız düşə bilər.

Valideynlər, diqqətli olun, minbir əziyyətlə böyütdüyünüz övladlarınızı qoruyun, onlara qarşı həssas olun, davranışlarına fikir verin, çevrəsində kimlərin olduğuna diqqət edin, onlarla səmərəli vaxt keçirin ki, qorxulu “həzz”in qurbanı olmasınlar.

Əziz xanımlar, əminəm ki, iki uşaq anasının psixotrop maddədən həyatını itirməsinə laqeyd qalmazsınız. Arıqlamaq istəyir, artıq çəkiddən əziyyət çəkirsinizsə, bunun təbii yolları da var. Ən doğru yol yemək-icməyə diqqət etmək, hərəkətdə olmaq, normal həyat tərzi keçirməkdir. Arıqlamaq üçün “patı”dan istifadə etmək ölümü könüllü qarşılamaq deməkdir.

Bu “ölüm mələyi”ndən uzaq durun! Təhlükə qapınızın astanasındadır, onun evinizə, ailənizə girməsinə imkan verməyin!

Çətin və keşməkeşli zamanda yaşayırıq. Ayıq-sayıq olmaq təkcə borc məsələsi deyil, həm də vicdan məsələsidir. Özümüzü, ailəmizi, çevrəmizi qorumaq həm də açıq və gizli düşmən qarşısında dəyanətini itirməyən dövlətimizi qorumaqdır.

Böyük Qarabağ savaşında dəmir yumruq kimi birləşdik və qalib gəldik. Zərərli vərdişlərlə mübarizədə də birləşməyimiz sağlam və xoşbəxt gələcəyimizin təminatıdır.

Təranə PAŞAYEVA,
“Loqos” Psixoloji və Nitq İnkişaf Mərkəzinin rəhbəri, psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru.

AZƏRBAYCAN AİLƏ MODELİ

Həsənzadə Səidə Bəhram qızı,
AMEA Hüquq və İnsan Haqları İnsti-
tutunun aparıcı elmi işçisi, hüquq üzrə
elmlər doktoru, dosent.
 saidahasan@gmail.com

Cəmiyyətin həyatında, onun fundamental dəyərlərinin hüquqi statusunun müəyyən edilməsində demokratik və hüquqi dövlət quran hər bir ölkə üçün Konstitusiya mühüm rol oynayır. O, qanunvericiliyin əsasını təşkil edir və ölkənin ictimai-siyasi və hüquqi həyatında mühüm və əsas rol oynayan institut və qurumların statusunun müəyyən edilməsini təşkil edir. Bu baxımdan, müstəqillik illərində 1995-ci il noyabrın 12-də referendum yolu ilə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası dövlət, cəmiyyət və şəxslər üçün xüsusilə mühüm sosial münasibətlərin və dəyərlərin əsas və ən mühüm aspektlərini, özəyini tənzimləyir. Digər münasibətlərin tənzimlənməsi müvafiq normativ hüquqi aktların qəbul edilməsi yolu ilə həyata keçirilir. Ölkə həyatında Konstitusiyadan daha mühüm normativ hüquqi akt yoxdur. Bu mənada Konstitusiya dövlətin əsaslarını, cəmiyyətin təşkilini, dövlətin, yerli özünüidarə orqanlarının və şəxsiyyətin hüquqi statusunu tənzimləyən normativ hüquqi akt hesab olunur. Konstitusiya xalqın, millətin və dövlətin ən mühüm təsisatlarından birinin, yəni ailə institutunun konstitusion tənzimlənməsini təmin edir.

Məqalədə Azərbaycan ailəsinin konstitusiya statusu araşdırılmış, ona ideal tərif verilmişdir. Tədqiqat zamanı ailə institutuna xas olan dəyərlərin əsas xüsusiyyətlərinin

şərhi ilə yanaşı, onun təkmilləşdirilməsi üçün təkliflər irəli sürülür. Qeyd olunur ki, Konstitusiyanın 17-ci maddəsi yeni redaksiyada verilsin. Məqalədə Konstitusiyanın ailə institutunu müəyyən edən bu maddəsinə müxtəlif müəlliflərin münasibəti göstərilir, həmin müəlliflərin mövqelərinə şərh verilir. Tədqiqat zamanı ailə-uşaq-dövlət münasibətlərinin konstitusiya ilə tənzimlənməsinə və Konstitusiyanın 17-ci maddəsinə uyğun olaraq, təklif olunan redaksiyada ailə-uşaq-dövlət münasibətlərinin qəbul edilməsinin zamanın özünün tələblərindən irəli gəlidiyi əminliklə qeyd edilir. Eyni zamanda, ailə institutuna verilən siyasi, hüquqi, sosial əhəmiyyət bu sahədə hüquqi islahatların aparılmasına təkan verəcək.

Açar sözlər: ailə modeli, qadının rolu, ailənin tərfi, uşaq tərbiyəsi, sağlam övlad böyütmək, vətənpərvərlik hissinin tərbiyəsi, valideyn, ata, övlad, ana, Konstitusiya, Ailə Məcəlləsi, ailənin demokratik inkişafı.

Bu gün ictimai-siyasi və hüquq ədəbiyyatında müxtəlif ailə modelləri və ailənin müxtəlif problemləri haqqında tez-tez yazılır [1; 2; 9; 15; 25, 60-67; 23]. Bu da son illər ailə institutuna verilən böyük önəmlə bağlıdır. Çünki müasir ailənin cəmiyyətin, dövlətin və vətəndaşların ictimai-siyasi və sosial həyatındakı müstəsna rolu danılmazdır. Müasir Azərbaycanın ailə modeli, hər şeydən əvvəl milli dəyərlərə, tarixən formalaşmış adətlərə, ənənələrə, vərdislərə, son illər isə daha çox hüquq normalarına və beynəlxalq standartlara əsaslanır, özünəməxsusdur və təkrarsızdır. Aydındır

ki, ailə institutu müasir forma və məzmun kəsb edənə qədər böyük təkamül yolu keçmiş, ən əhəmiyyətli və ən qədim sosial qrup, insan birliyinin ən klassik forması kimi bu institutun yaranması, inkişafı zaman-zaman təkmilləşmiş, mükəmməlləşmiş və müasir fenomen kimi qərarlaşmışdır. Cəmiyyətdə ailə daha böyük dəyərə, mənəvi üstünlüyə, təsir imkanlarına malik olmaqla, onun özünün və cəmiyyətin inkişafında mühüm rolu vardır. O, bu və ya digər dərəcədə insanların şəxsi, ictimai – siyasi və sosial həyatının müxtəlif sahələrindəki fəaliyyətlərində özünü təcəssüm etdirir. Mahiyyət etibarı ilə bu, mürəkkəb sosiomədəni, sosial-iqtisadi, demoqrafik və digər ictimai-siyasi amillərlə şərtlənərək, həlledici əhəmiyyət kəsb edir və tənzimləyici funksiyalar yerinə yetirir. Buna görə də ailə-nikah və ailə-qohumluq münasibətlərində, insanların davranış mədəniyyətinin mükəmməl formalaşması, bu münasibətlərin düzgün tənzim edilməsi, cəmiyyətdə müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Ailə cəmiyyətin və dövlətin özəyini təşkil edir. Əslində geniş mənada dövlət, mahiyyət etibarilə ailə birliklərinin məcmusunu əhatə etməklə, onları özündə birləşdirir. Ailənin və dövlətin idarəciliyində bir çox oxşar elementlər vardır. Ailə kiçik dövlətdir, dövlət isə ailələr birliyinin məcmusunu ehtiva edir. Ailə ittifaqı kimi səciyyələndirə bilən dövlətin yaranması haqqında nəzəriyyələrdən bu baxışa tez-tez istinad edilir [18, 6-17]. Ailələrin xoşbəxtliyi cəmiyyətdə sülhün, əmin-amanlığın, rifahın, barışın və həmrəyliyin mövcudluğu üçün çox əhəmiyyətlidir. Buna görə də ailənin öz üzvləri və cəmiyyət qarşısında funksiyası olduqca geniş, əhatəli və əhəmiyyətlidir. Ailə - insan, cəmiyyət və dövlət üçün olduqca mühüm dəyər təşkil edir. Elə buna görə də

son illərdə demokratik, hüquqi və dünyəvi meyarlara cavab verən Konstitusiyaların mətnlərində ailə institutunun mükəmməl təsbit edilməsi ənənəsi formalaşmaqdadır. Ailə – bəşər cəmiyyətinin və dövlətin təbii və əsas özəyi, bünövrəsi və təməli hesab olunur. Ailələr nikah, kəbin münasibətləri əsasında qurulur, qan qohumluğu prinsipi ilə formalaşır, ailə üzvləri arasında qarşılıqlı cavabdehlik, məsuliyyət və köməklik kimi ənənəvi münasibətlər sistemi ilə möhkəmləndirilir. Maddi, mənəvi və əxlaqi dəyərlərin, vərdişlərin gənc nəslin tərbiyəsi, təşəkkülü və inkişafı məhz ailədə formalaşır, onun vasitəsilə nəsildən-nəsilə ötürülür və milli-mənəvi sərvətlərin əsasında dayanır. Ailə – əxlaqın, tarixən formalaşmış adətlərin, ənənələrin, milli kimlik xüsusiyyətlərinin nəsildən-nəsilə ötürülməsində, qorunub saxlanmasında və inkişafında müstəsna və əvəzsiz rol oynayır. O cəmiyyətin əsas xüsusiyyətlərini özündə ehtiva etməklə, nikaha, qan qohumluğuna, məişət, birgə yaşayış və təsərrüfat birliyinə əsaslanaraq, ailə və qohumluğu səciyyələndirən bitkin münasibətlər sistemindən ibarətdir. Ailə – cəmiyyətdə insanın davamlı olaraq yetişdirilməsini təmin edən, maddi və mənəvi istehsalın əsasında dayanan, biososial, iqtisadi, mənəvi və hüquqi qaydalara əsaslanan insan birliyi kimi səciyyələndirilə bilər. İnsanlar ailədə doğulur, böyüyür, tərbiyə olunur və cəmiyyət üçün faydalı bir şəxsiyyət kimi yetişdirilir. İnsan nəslinin təkrar istehsalını, bəşər nəslinin zaman-zaman intensiv olaraq ahəngdar inkişafını məhz ailələr təmin edirlər. Tarixin müxtəlif inkişaf mərhələlərində baş verən əsas ictimai-iqtisadi, siyasi, mənəvi, sosial və mədəni dəyişikliklər, bu və ya digər dərəcədə ailə və onun həyatında öz təsirini göstərir. Ailələrdə baş verən proseslər

cəmiyyətə, cəmiyyətdə gedən proseslər isə qarşılıqlı surətdə ailələrə öz təsirini göstərir, onların həyatında əks olunur və buna görə də onların üzvi surətdə və əlaqəli şəkildə öyrənilməsi sosioloqların tədqiqat metodlarının əsasında dayanır. Ailə – və ailə üzvləri cəmiyyətdə və ictimai-siyasi həyatda maddi nemətlər istehsalının əsas yaradıcısı, istehsalçısı və istehlakçısıdır. Ailə – sosiomədəni və biososial fenomendir. Ailə, Azərbaycan Respublikasının milli maraqlarının və mənafeələrinin, fundamental dəyərlərinin və sərvətlərinin, dövlətin və millətin talehyüklü vəzifələrinin vaxtında və uğurlu həllinin, insanın, cəmiyyətin və dövlətin tərəqqisinin, xalqın vahidliyinin, mədəni-tarixi irsinin, ümumbəşəri və milli mənəvi dəyərlərinin, dilinin, özünüdərkinin, milli iftixarının, vətənpərvərliyinin, intellektual potensialının, demokratik və hüquqi dövlət quruculuğunun, peşəkar milli kadr hazırlığının, iqtisadi, sosial və siyasi tərəqqinin, davamlı insan inkişafının, təhsilin və elmin, texnologiyaların, iqtisadi uğurların, cəmiyyətdə firavanlığın, ləyaqətin, milli tolerantlığın, barışın və sülhün təşəkkülündə və inkişafında misilsiz rol oynayan və heç nə ilə əvəz edilə bilməyən tarixi təsisat, sosial və hüquqi institutdur. Cəmiyyətin və dövlətin həyatında ailəni əvəz edəcək başqa bir birlik, başqa bir institut, başqa bir təsisat ola bilməz. Amerika alimi L.Morqanın qeyd etdiyi kimi “ailə fəal bir başlanğıcdır. O heç bir vaxt bir yerdə dayanıb durmur, cəmiyyət aşağı pillədən yüksək pilləyə doğru inkişaf etdikcə, o da aşağı formadan yuxarı formaya keçir” [14, 189]. Ailə – mədəniyyətin və sivilizasiyanın yaradıcısıdır. O tərbiyənin, əxlaqın, mənəviyyatın və vərdislər sisteminin qorunub saxlanmasında, nəsilədən nəsilə ötürülməsində və inkişafına böyük rol oynayır.

Ailə – insanların fizioloji, maddi və mənəvi tələbatının ödənilməsini təmin edən sosial institut hesab olunur. O insan məişətini təşkil və təmin edən, dəyərlər sisteminin əsasında dayanır. Tarixən insanın yaranmasında və inkişafında, qəbilə, tayfa, icma, cəmiyyət, əxlaq, din, varlıq və dövlət haqqında təlimlər sisteminin bünövrəsi məhz ailədə qoyulur, formalaşır və təşəkkül tapır. Bəşəriyyət bütün dünyanı heyrətə salan, onun varlığını və inkişafını təmin edən uğurlara, kəşflərə və nailiyyətlərə görə məhz ailələrə minnətdar olmalıdır. Ailə - dəyərlər sisteminin yaranmasını, bərqərar edilməsini və inkişafını təmin edir. O şəxsiyyətin sosial-mənəvi və əxlaqi cəhətdən formalaşmasını təmin edən mənəvi mühit hesab edilə bilər. Buna görə də ailə fəal ünsürdür, dinamik olaraq aşağı pillədən yüksək pilləyə qədər yüksələn inkişaf səciyyəvidir. Ailə – təsərrüfat, məişət, iqtisadiyyat, siyasət, din, cəmiyyət və dövlət münasibətlərinin yaradıcısı və insan birliyinin müasir forması hesab oluna bilər. O cəmiyyətin ilkin özəyi, insanların sosial qarşılıqlı təsirinin bir forması kimi zaman-zaman inkişaf etmişdir. Ailənin yaranmasında insan-cəmiyyət, insan-təbiət, insan-dövlət, insan-din münasibətlərinin və əlaqələrinin müstəsna rolu olmuşdur. Ailə fenomenal insan birliyinin özəyi olmaqla, o nikah və qohumluq münasibətləri əsasında yaranan insan birliyinin ən geniş yayılmış tipik nümunəsidir. Ailə – əhalinin və insanların dinamik artımını və inkişafını bioloji cəhətdən təmin edən ocaqdır. Onun kökündə məhəbbət, sevgi, tələbat, mənəvi rahatlıq, tərəqqi və yüksəliş dayanır. Ailəsiz cəmiyyətin və dövlətin mövcudluğu istisna edilir. Ailə – cəmiyyətin və dövlətin ictimai inkişafını təşkil və təmin edən, onun maddi-mənəvi və iqtisadi yüksəlişinin əsa-

sında dayanan sosial-siyasi və hüquq institutu olaraq onun alternativini yoxdur. Ailə – kiçik, qüdrətli və fenomen bir dövlət olmaqla, həyatın özü və cəmiyyətin əsasıdır. Sosioloqlar belə hesab edirlər ki, bir institut olaraq “ailə” – kişinin və qadının ailə yaratmaq və nəsil artırmaq məqsədilə yaratdıqları və birgə həyatın cəmiyyət tərəfindən qəbul olunmuş sosial formasını, hüquqi məzmununu ifadə edir. Mənəvi baxımdan, onun struktur tərkibinə ailədaxili qarşılıqlı münasibətləri tənzim edən adətlər, ənənələr, vərdislər, sonralar isə hüquq normaları, ailə qurmağın qaydaları, tərəflərin öz rolu ilə bağlı statusu – öhdəlikləri, hüquqları və vəzifələri, habelə həyatın bu sahəsində cəmiyyətin təsdiq etdiyi və formalaşdırdığı simvollar sistemi təşkil edir [20, 168].

Ailənin hüquqi statusu Konstitusiyaya əvvəllərdə tariximizdə ilk dəfə olaraq Ulu Öndərimiz Heydər Əliyev tərəfindən hazırlanmış, müzakirəyə çıxarılaraq qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının 1978-ci il Konstitusiyasının 51-ci maddəsində təsbit edilmişdir. Orada göstərilmişdir ki, ailə dövlət tərəfindən müdafiə olunur. Nikah qadın və kişinin könüllü razılığına əsaslanır: ər və arvad ailə münasibətlərində hüquqca tamamilə bərabərdirlər [8]. Ulu Öndər Heydər Əliyevin böyük xidmətləri nəticəsində hazırlanmış müstəqillik dövrünün ilk ana qanununun layihəsi – Azərbaycan Respublikası-nın Konstitusiyaya layihəsi 12 noyabr 1995-ci ildə referendum yolu ilə qəbul edildi. Sonralar – 2002, 2009 və 2016-cı illərdə keçirilən referendumlarla Konstitusiyanın müxtəlif maddələrinin daha da təkmilləşdirilməsi təmin olundu [17]. Konstitusiyanın 17-ci maddəsində “Ailə, uşaqlar və dövlət”, 34-cü maddəsi “Nikah hüququ”na müstəqil yer ayrıldı. Bu

institutların konstitusiyaya hüquqi təsbiti təmin edildi. Eləcə də Konstitusiyanın 25-ci maddəsində kişi ilə qadının hüquq bərabərliyi, 38-ci maddəsində ailə başçısının itirilməsinə görə sosial təminat hüququ, ana dilindən istifadə etmək hüququ, 66-cı maddəsində hər kəsin özünə, arvadına (ərinə), bir sözlə yaxın qohumlarına qarşı ifadə verməyə məcbur etmənin yolverilməzliyi, 94-cü maddənin 14-cü bəndi ailə münasibətlərinə dair ümumi qaydaların Milli Məclis tərəfindən müəyyən edilməsi, 109-cu maddənin 20-ci bəndi vətən-daşlıq məsələlərinin həllinin ölkə prezidentinin səlahiyyətlərinə aid edilməsi müddəaları nəzərdə tutulmuşdur [6].

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 17-ci maddəsində göstərilmişdir: “Cəmiyyətin əsas özəyi kimi ailə dövlətin xüsusi himayəsindədir”. Konstitusiyada kişi ilə qadının eyni hüquqları və azadlıqları olduğu bəyan olunmuşdur. Qanunla nəzərdə tutulan hallardan başqa, şəxsi və ailə həyatına müdaxilə etmək qadağan olunmuşdur. Hər kəsin şəxsi və ailə həyatına qanunsuz müdaxilədən müdafiə hüququ olduğu təsbit edilmişdir. Konstitusiyanın 34-cü maddəsinə görə hər kəsin qanunla nəzərdə tutulmuş yaşa çatdıqda ailə qurmaq hüququ tanınmışdır. Nikah könüllü razılığa əsaslanmaqla, heç kəsin zorla evləndirilə və ya ərə verilə bilməzliyi konkretləşdirilmişdir. Belə ki, nikah və ailə dövlətin himayəsində olmaqla analıq, atalıq, uşaqlıq qanunla mühafizə edilir. Dövlət çox uşaqlı ailələrə yardım göstərməyi öz üzərinə götürmüşdür. İnsanın və cəmiyyətin fundamental dəyərlər sisteminin əsasında dayanan bir təsisat, bir institut olaraq “ailə”nin statusu bir sıra ölkələrin Konstitusiyalarında nəzərdə tutulmasa da, lakin İtaliya, Almaniya,

Rusiya, Türkiyə və s. bu kimi inkişaf etmiş ölkələrin konstitusiyalarında müstəqil norma kimi təsbit edilmişdir. Müxtəlif tarixi dövrlərdə və müxtəlif müəlliflər tərəfindən ailəyə müxtəlif anlayışlar, definisiyalar, izahlar və təriflər verilmişdir. Bəziləri hesab edirlər ki, ailə – nikah, yaxud qan qohumluğuna əsaslanan kiçik qrupdur. Ailə üzvləri biri-birinə məişət birliyi, mənəvi cavabdehlik və qarşılıqlı köməklə bağlı olan sabit ictimai birlikdir [7, 187]. Eyni fikir «Fəlsəfə ensiklopedik lüğəti»ndə də əks olunmuşdur [24, 602]. Demografik ensiklopediyanın müəllifləri ilə fikri üst-üstə düşən filosoflar ailəni – biri-biri ilə məişət birliyi və qarşılıqlı məsuliyyətlə bağlı olan adamların nikah və ya qan qohumluğuna əsaslanan birliyi kimi səciyyələndirmişlər [21, 395]. Professor Q. Manayev hesab edir ki, ailə – nikaha və ya qohumluğa əsaslanan, dövlət qayğısı ilə əhatə edilən və cəmiyyətin özəyini təşkil edən qadın və kişi birliyidir, ittifaqdır [16, 18]. Gender terminləri adlı lüğətdə ailənin – nikah, qan qohumluğu, yaxud övladlığa götürülməyə əsaslanan üzvlərin biri-biri ilə eyni məişət, qarşılıqlı kömək və cavabdehlik əlaqələri əsasında formalaşan kiçik qrup olduğu göstərilmişdir [12, 5]. Prof. M. Dəmirçiyeva isə ailəni – nikahla və ya qohumluqla bağlı olan, bir-biri ilə və birlikdə yaşayan şəxslər qrupu kimi səciyyələndirmişdir [10, 6]. Bütün bunlara baxmayaraq, çoxsaylı müəlliflərin ailəyə verdiyi tərifləri ümumiləşdirərkən belə bir yekun nəticəyə gəlmək mümkündür ki, ailə – cəmiyyətin əsas özəyi, nüvəsi hesab olunan kiçik sosial qrup, şəxsi məişəti təşkil etməyin mühüm forması hesab olunmalıdır. Bu ər-arvadlıq ittifaqına və qohumluq əlaqələrinə, yəni bir yerdə yaşayan və ümumi təsərrüfatı birgə idarə edən ər və

arvad, valideynlər və uşaqlar, qardaşlar və bacılar, digər qohumlar arasındakı çoxtərəfli münasibətlərə əsaslanan birlik kimi səciyyəvi xüsusiyyətləri ehtiva edir. Elmi ədəbiyyatlarda «ailə» anlayışı müxtəlif, rəngarəng və dinamik inkişafda olan definisiyalardan biri hesab edilir. Ailənin nikah münasibətinə əsaslanan kişi və qadın birliyi olması kimi izahı müəyyən tarixi dövrün məhsulu olmaqla, ailə üzvləri arasında yaranan münasibətləri tənzim edir, hər bir subeyktin statusunu, hüquqlarını, vəzifələrini və öhdəliklərini müəyyən edir. Ailə – bir institut olaraq yetkinlik yaşına çatmış kişinin və qadının öz arzularına və istəklərinə müvafiq olaraq, fizioloji və bioloji tələbatlarını təmin etmək, sevgiyə, məişət və təsərrüfat ümumiliyinə əsaslanan, kişi və qadın birliyi kimi ailə yaratmaq, dünyaya uşaq gətirmək, övlad sahibi olmaq məqsədilə tərəflərin könüllü razılığı və bərabərliyi əsasında təsis olunan, dövlətin xüsusi himayəsində olan, cəmiyyətin təməlini təşkil edən və dövlət tərəfindən müəyyən edilmiş prosedur qaydalara əməl etməklə müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarında rəsmiləşdirilən nikah əsasında yaranan insan birliyini ehtiva edir.

Ailə qurmaq məqsədilə kişinin və qadının könüllü razılığı əsasında bağlanmış nikahın müvafiq orqanlarda rəsmiləşdirilməsi vaxtından etibarən ailə əslində, hüquqi cəhətdən və faktiki olaraq yaranmış hesab edilir. Ailə institutunun yaranması üçün nikahın mühüm hüquqi nəticə kimi qiymətləndirilməsinə baxmayaraq, “nikah” və ya “kəbin” kimi əqdlər olmamışdan çox-çox əvvəl, qadın və kişi birliyi, mahiyyət etibarilə bu günkü ailəyə çox oxşar olan bir ittifaq – ailə səciyyəsini daşıyan birlik kimi tarixən mövcud olmuşdur. Ailə institutunun tərkibinə daxil olan ayrı-

ayrı subyektlər - ər, arvad, uşaq və s. hər biri fiziki şəxs statusuna malikdirlər. Mülki Məcəllənin 24-cü maddəsinə görə fiziki şəxs dedikdə hüquq münasibətlərində öz adından iştirak edən insan fərdi nəzərdə tutulur [4, 12]. Nikah isə iki fərdi fiziki şəxsin – kişinin və qadının ailə qurmaq məqsədilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarında qeydə alınan könüllü ittifaqı hesab edilir [5, 6] və hüquqi şəxs elementlərini özündə ehtiva edir. Qanunun mənasına görə ailə həmişə ən azı iki fiziki və fərdi şəxsin, qadının və kişinin birliyinə əsaslanır, nikah isə yalnız müvafiq dövlət orqanlarında qeydə alındığı hallarda hüquqi nəticələr doğurur. Ailənin tərkibinə daxil olan iki fərdin və fiziki şəxsin – kişinin və qadının ailə qurmaq məqsədilə yaratdıqları ittifaqın – ailənin, bu gün hüquq münasibətlərinin subyektı olması faktı heç bir mübahisə doğurmur [22]. Bununla belə ailənin – kişinin və qadının könüllü birliyinə əsaslanan ailə birliyinin, həm də hüquqi şəxs olub-olmaması məsələsinə müəyyən yanaşmalar tələb edir. Belə ki, Mülki Məcəllənin 43-cü maddəsində göstərilən şərtlər – hüquqi şəxsin dövlət qeydiyyatı əsasında yaranması, ayrıca əmlakı olması, əmlak və şəxsi qeyri-əmlak hüquqları əldə etmək imkanlarına, müstəqil balansla sahib olması, məhkəmədə iddiaçı və cavabdeh kimi iştirak etməsi və digər bu kimi elementlər (bütün bu xüsusiyyətlər bu və ya digər dərəcədə ailədə də vardır) hüquqi şəxsin statusu üçün zəruri elementlər hesab olunduğundan, ailədə də buna oxşar elementləri görməmək mümkün deyildir. Kişi və qadının nikaha daxil olmasında, yəni ailə ittifaqının yaranmasında məqsəd ailə yaratmağa xidmət edir. Hüquqi şəxsin yaradılması ilə daha çox insan birliyinin konkret fəaliyyətlə məşğul olmasına, nizamnaməsində və ya əsasna-

məsində nəzərdə tutulan məqsəd və vəzifələrə çatmağı təmin edən təşkilat, idarə və müəssisə yaratmaqla həyata keçirilir. Nikah mahiyyət etibarilə mülki hüquq münasibətlərinin əmələ gəlməsinə, dəyişdirilməsinə və ya xitam edilməsinə yönəldilmiş ikitərəfli iradə ifadəsinin təcəssümü olan əqd hesab edilir. Tərəflər üçün hüquqlar və vəzifələr yaradır və yalnız o vaxt hüquqi nəticələr doğurur ki, o qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada dövlətin xüsusi orqanlarında qeydiyyatla alınmış olsun. Beləliklə, ailə institutu fiziki şəxslərin könüllü birliyi olmaqla, həm də hüquqi şəxsə oxşar elementləri özündə ehtiva edir. Lakin o hüquqi şəxs hesab oluna bilməz. Çünki ər-arvad ittifaqı nizamnamə və ya əsasnamə əsasında yaradılmasa da, lakin bağlanmış nikah tərəflər üçün müəyyən hüquqi nəticələr doğurmaqla yanaşı, o həm də ailənin hüquqi əsasını təşkil edir və hüquqi şəxsə oxşar səciyyə daşıyır. Bu da onu göstərir ki, iki tərəfin - ər-in və arvadın könüllü ittifaqını ehtiva edən ailə, hüquq münasibətlərinin subyektı hesab edilə bilər [22]. Buna görə də hüquqi və fiziki şəxslərə aid olan hüquqlar vəzifələr və öhdəliklər bütünlüklə, həm də ailəyə aid edilə bilər.

Məlumdur ki, demokratik-hüquqi dövlətlərdə Konstitusiyalar dövlətin struktur elementlərini təcəssüm etdirir. O xalqın dövlətçilik iradəsini, suverenliyini, ərazi bütövlüyünü, konstitusiya quruluşunun əsaslarını, insanın və vətəndaşın hüquqlarını və azadlıqlarını, hakimiyyətin ictimai-siyasi institutlarını, xalqın özünüidarə təsisatlarının statusunu, cəmiyyətin, dövlətin və insanın formalaşmasının və inkişafının hüquqi əsaslarını müəyyən edir. Konstitusiya cəmiyyətin və dövlətin mikromodeli kimi özünü göstərir. Konstitusiya ən yüksək hüquqi akt olmaqla,

o ölkədəki digər akt-lardan üstün səciyyə daşıyır. Ölkənin digər qanunları Konstitusiyaya müvafiq olaraq və onun şərtləri nəzərə alınmaqla hazırlanır və qəbul edilir. Bu baxımdan “ailə” institutunun Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında təsbit edilməsi cəmiyyətə, ailəyə verilən böyük dəyərin nəticəsi kimi birləşdirilə bilər.

Ailənin həyatı müxtəlif maddi-bioloji, fizioloji, təsərrüfat, məənəvi, əxlaqi, hüquqi, psixoloji, estetik proseslərin vəhdətini əks etdirir. Ailənin sosial rolu insanın özünün təkrar istehsalında,

başər nəslinin davam etdirilməsində, onun bilavasitə iştirakı ilə müəyyən edilir [11, 19]. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 94-cü maddəsinin 14-cü bəndinə əsasən ailə münasibətlərinə dair ümumi qaydalar Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin, vətəndaşlıq məsələləri, bu məsələlərin həll edilməsi isə ölkə prezidentinin səlahiyyətlərindədir. Bu ailə və ailə münasibətlərinin tənzimlənməsinə olan böyük diqqətin nəticəsidir. Konstitusiyaya referendum yolu ilə edilmiş əhəmiyyətli dəyişikliklər, Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsində, Mülki Məcəllədə, Mülki-Proessual Məcəllədə və digər zəruri normativ-hüquqi aktlarda müvafiq dəyişikliklərin aparılması ilə nəticələnmişdir [3].

Ailənin hüquqi cəhətdən yaranmasında yetkinlik yaşına çatmış qadın və kişi arasında könüllü ittifaqın bağlanması vacib hüquqi şərtlərdən biri bu əqdin xüsusi orqanlarda qeyd edilməsi ilə bağlıdır. Buna görə də Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 34-cü maddəsində nikah, onun hüquqi statusu, elementləri, şərtləri, tərəflərin hüquq və öhdəlikləri bu normada fundamental dəyərlər kimi özünün konstitusion-hüquqi

təsbitini tapmışdır. Nikaha daxil olarkən və ailə münasibətlərində milli, dini, irqi, sosial, dil və s. əsaslara görə ayrı-seçkilik və məhdudlaşdırmalar yolverilməzdir. Ailə və ailə münasibətlərinin tənzimlənməsi və onun definisiyası, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasından sonra, ən mükəmməl olaraq Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsində ifadə edilmişdir. Bu Məcəllə 28 dekabr 1999-cu il tarixli qanunla qəbul edilməklə nikahın bağlanması, nikaha xitam verilməsi və onun etibarsız sayılması qaydaları və şərtlərini müəyyən edir. Ailə üzvləri arasında, qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda, həm də başqa qohumlar və digər şəxslər arasında yaranan əmlak və şəxsi qeyri-əmlak münasibətlərini tənzimləyir, valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların tərbiyə götürməsinin qaydalarını müəyyən etmişdir [5, 5]. Lakin bu Məcəllədə əsassız boşanmaların, ailənin dağılmasının qarşısını almaq üçün zəruri tədbirlər sistemi həyata keçirmək, ailənin və uşaqların sosial rifahını yüksəltmək, ailə idarəçiliyində ananın və atanın rolunu konkretləşdirmək və s. bu kimi istiqamətdə dəyişikliklərin aparılmasına hazırda böyük zərurət yaranmışdır. Ölkəmiz uşaqların hüquq və azadlıqları ilə bağlı, nikahdan kənar doğulan uşaqların hüquqi statusu haqqında, ölkələrarası övladlığa götürmə haqqında, uşaq alverinə, uşaq fahişəliyinə, uşaq pornoqrafiyasına, uşaqların silahlı münaqişələrə cəlb edilməsi haqqında, uşaq əməyinin mühafizəsi haqqında və onlarla digər beynəlxalq hüquqi sənədlər Azərbaycan Respublikasında ratifikasiya edilmiş və bunlara müvafiq olan milli hüquq normaları yaradılmışdır. Bununla belə Ailə Məcəlləsində ailənin idarə olunmasında tərəflərin - ərin və arvadın hüquq və vəzifələri konkretləşdirilməmişdir. Ailə-

daxili zorakılıq ildən-ilə artmasına baxmayaraq, onun konstitusion təminatları konkret müəyyənləşdirilməmişdir. Halbuki Braziliya, Kolumbiya, Efiopiya, Vyetnam, Hindistan, Niderland, Latviya, Fransa, Banqladeş, İsrail və bir sıra digər ölkələrin konstitusiyalarında ailə zorakılığı bu və ya digər şəkildə qadağan edilmişdir. Bu mənada Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında da zamanın tələblərindən irəli gələn müvafiq dəyişikliyin aparılması vaxtı çatmışdır bu gün Azərbaycanın müasir ailə modeli dünyada böyük meyar kəsb edir.

Azərbaycan Respublikasının ailə modeli bu gün müasir ailənin elə formalaşmış və hamı tərəfindən qəbul edilən nümunəsini, konstruksiyasını, tipini, formasını, məzmununu nəzərdə tutur ki, bu xüsusiyyətlər və nümunələr əsasən və daha çox məhz Azərbaycan ailəsinə şamil edilə bilər. Bu zaman nəzərə almaq lazımdır ki, dünyada mövcud olan bütün müasir ailə modellərinin əksəriyyəti ümumi və fərdi xüsusi keyfiyyətlərinə və əlamətlərinə görə oxşar və fərqli cəhətləri ilə, bu və ya digər dərəcədə biri-birindən fərqlənir. Ailənin qanunvericiliklə müəyyən edilmiş quruluşunda, konstruksiyasında, modelində ümumi cəhətlər çoxluq təşkil edir, onun məqsədləri götürülmüş konkret ailə nümunəsində özünəməxsusluğu, fərdi cəhətləri ilə seçilir, təkrarsız və bənzərsiz səciyyə daşıyır. Bu zaman ailə quran tərəflərin – qızın və oğlanın, gələcək ərin və arvadın adı, soyadı, təvəllüdü və demoqrafik göstəriciləri ilə konkret, təkrarsız və bənzərsiz fərdilik keyfiyyətləri ilə özünəməxsusluq əldə edir, vəzifələri, təyinatı, qanunvericilik əsasları, nikah rəsmiləşdirilməsi isə ümumi cəhətlərə əsaslanır. Tarixən formalaşmış ənənələrə, milli xüsusiyyətinə, dininə, dilinə,

iqtisadi və sosial inkişafına, ailə dəyərlərinə, milli mentalitetə, milli mənlik koduna, ailə üzvlərinə və uşaqlara olan münasibətə, digər çoxsaylı yanaşmalara görə milli ailə modelləri oxşar və fərqli keyfiyyətləri ilə fərqlənə bilər ki, bu da tamamilə təbiiyədir. Başqa sözlə, hər bir ölkənin, millətin milli ailə modelləri müəyyən keyfiyyət göstəricilərinə və xüsusiyyətlərinə görə biri-birindən fərqlənə bilər. Bu mənada müasir dünyada nümunə kimi göstərilən Azərbaycanın ailə modeli globallaşan dünyada öz səciyyəvi, milli-mənəvi, əxlaqi və müsbət keyfiyyətləri ilə böyük marağa səbəb olur. Azərbaycan ailəsinin “kiçik dövlət” modelinə müvafiq olaraq yüksək mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərə, dəyərlərə əsaslanması və hər bir cəmiyyət üzvü üçün ailənin son dərəcə əhəmiyyətli və müqəddəs ocaq olması amili ilə şərtlənə bilər. Qərbdə geniş yer almış müasir ailə modelinin, əsasən maddi nemətlərə, sərvətlərə, karyeraya, nikahdankənar münasibətlərə, sərbəstliyə, əyləncəyə, özünüseverliyə, daha çox şəxsi mənafeyə əsaslanması kimi xüsusiyyətlər Azərbaycan ailəsi üçün məqbul hesab edilə bilməz. Çünki milli mentalitetimizə müvafiq olaraq müasir Azərbaycan cəmiyyətində, dövlətin və hər bir vətəndaşın həyatında, insanın şəxsi taleyində ailədən müqəddəs, ailədən uca və ailədən önəmli başqa bir dəyərə rast gəlmək mümkün deyildir. Müasir Azərbaycan ailəsi tarixən sınaqdan çıxmış milli mənəvi və əxlaqi dəyərlər, sevgi, məhəbbət hissi, qarşılıqlı hörmət və qayğı əsasında yaradılır və formalaşdırılır. Ailədə ər və arvadın hüquq bərabərliyi təmin olunmaqla yanaşı, eyni zamanda Azərbaycan kişisi ailənin başçısı kimi bütün ağırlıqları öz üzərinə götürməkdən, problemləri həll etməkdən və ya onu həll etməyə çalışmaqdan qürur duyur, ailənin və

onun üzvlərinin şərəf və ləyaqətinin etibarlı şəkildə qorunmasını təmin etməyi müqəddəs borcu hesab edir.

Təcrübə göstərir ki, Azərbaycan ailəsi əsasən yetkinlik yaşına çatmış qızın və oğlanın qarşılıqlı məhəbbəti, hörməti və sevgisi əsasında formalaşdırılsa da, bununla belə milli mentalitetimizə müvafiq olaraq hər iki tərəfin valideynlərinin xeyir-duası və məsləhəti də vacib bir element kimi önəmli mahiyyət daşıyır. Bununla yanaşı istisnasız olaraq valideynlərinin tövsiyyəsi və ya məsləhəti əsasında yaradılmış ailələrin mövcudluğu da bu günkü reallıqları əks etdirir. Belə ailələrdə də qarşılıqlı məhəbbət və hörmət hissi vacib amil hesab edilir.

Ər və arvad ailənin əsasını, bütövlüyünü və aparıcı qüvvəsini təşkil edir. Təsadüfi deyil ki, həyatda formalaşmış ailə birlikləri, yaradılan ailələr bütöv və vahid olmadan, "can bir qəlb"də yaşamadan, onların uzun müddət mövcudluğu istisna edilir. Evə, ailəyə qonaq gələn dostun və hətta düşmənin qarşısına çıxmaq borcu, ailədə ilk olaraq kişinin, ərin üzərinə düşür. Ailənin maddi və mənəvi rifahının qorunmasında, layiqli həyat səviyyəsinin təmin olunmasında ailə başçısı kimi kişinin üzərinə düşən vəzifələr və məsuliyyət hissi milli səciyyəvi cəhətləri ilə üstünlük təşkil edir.

Ailədə ər-arvad arasında hörmət, sevgi, inam, etimad, biri-birinə güzəştə getmək bacarığı onun uzunömürlülüüyü və mehribançılığı üçün çox vacibdir. Eyni zamanda valideynlər öz nümunələri ilə böyütdükləri və tərbiyə etdikləri uşaqlar üçün bir örnək təsiri bağışladıqlarından, ailədə sülhün, əmin-amanlığın və qarşılıqlı hörmətin olması, ailə uzunömürlülüüyünün əsas təminatlarından hesab edilir.

Uşaqların sayının çoxluğu ailənin möh-

kəmliyinin mühüm milli amili hesab oluna bilər. Bu mənada çoxuşaqlılıq Azərbaycan ailəsinin çox arzu etdiyi ideallardan hesab olunur. Azərbaycan ailəsinin ən böyük uğuru və xoşbəxtliyi dünyaya uşaq gətirilməsi faktı ilə bağlıdır. Ailənin və uşaqların xatirinə tərəflərin yarana biləcək hər bir çətinliyə dözməsi, güzəştə getməyi bacarması, böyükklərin sözünü dinləməsi, təcrübəli şəxsiyyət kimi böyükklərin tövsiyyələrinə hörmətlə yanaşılması və ailə problemlərinin uğurlu həllində nəzərə alınması çox vacib və önəmlidir.

Ailənin maddi rifah halını yaxşılaşdırmaq daha çox kişinin - ərin üzərinə düşürsə, qadının ailə təsərrüfatını daxilə idarə edilməsi, qənaətcilik, ailə üzvlərinin və uşaqların ərzaq və geyim problemlərinin lazımı qaydada və vaxtında təmin olunması qadının üzərinə düşür. Başqa sözlə, ailədaxili təminatların reallaşdırılması vəzifəsi ailənin xanımına aiddirsə, ailədənkanar məsələlərin həllində kişinin rolu və məsuliyyəti əhəmiyyətli yer tutur. Ərin və arvadın, kişinin və qadının qarşılıqlı olaraq valideynlərinin hörmətini gözləməsi, onların yanında mənəvi-əxlaqi dəyərlərə hörmət etməsi, qoruması, nəzakətli və diqqətli olması ailədə böyüyən və tərbiyə edilən övladlar üçün olduqca əhəmiyyətlidir. Azərbaycan ailəsində kişinin, qadının, övladların hər birinin ailə mühitində, ailə cəmiyyətində öz yeri, mövqeyi, öz funksiyası və öz rolu vardır. Formalaşmış və qəbul edilmiş belə rəftar və münasibət pozulmaz norma kimi qəbul edilir. Ailədaxili münasibətlər tarixən formalaşan ciddi əxlaqi meyarlara söykənir, abır, ismət ailənin çöhrəsi hesab olunur. Bu münasibətlərə görə ailə daxilində əsas rol valideynlərə - ataya və ya anaya aid olmaqla yanaşı ağsaq-qalların da hörməti, nüfuzu və məsləhətləri olduqca

əhəmiyyətli yer tutur. Ailə üzvləri arasında yaş iyeərxıyasına görə hər kəs özündən böyüklərə hörmət etməsi, kiçiklərə isə qayğı, diqqət, sevgi, mərhəmət və mehribançılıq göstərməsi borc hesab olunur. Azərbaycan ailəsində münasibətlərin çoxu qanunlardan daha çox tarixən formalaşmış adətlərə, ənənələrə, mənəvi-əxlaqi dəyərlərə əsaslanır və bu yazılmamış qanunlara hörmət edilməsi ailənin hər bir üzvünün müqəddəs borcu hesab edilir. Azərbaycan ailəsində hamı qadına qadına hamı hörmət edir. Ona qayğı və diqqət göstərir. Mümkün olan arzu və istəklərinin reallaşdırılmasına çalışır. Bu hamı qadına olan böyük hörmət və ehtiramla bağlı olsa da, eyni zamanda gələcəkdə doğulan uşağın sağlam və normal doğulmasına xidmət edir. Bir qayda olaraq ailədə körpələr arasında yaşca ən kiçik olanı daha çox sevilir. Əgər ailədə mövcud olan uşaqlar arasında qız və oğlan uşaqları varsa, onların yaşca daha kiçik olanına və ya bir qayda olaraq qız uşaqlarına valideynlər daha çox diqqət və qayğı göstərilir. Valideynlərə kömək etmək, ailə daxilində, məişətdə anaya yardımçı olmaq hər bir qız uşağının borc hesab olunur. Bu həm də onun gələcək həyata hazırlamağa xidmət edir. Evdən kənarda olan çöl işlərinə, fiziki güc tələb edən işlərə, təsərrüfat işlərinə daha çox oğlanlar, kişilər cəlb edilir. Tarixən formalaşmış ənənələrə görə ailənin əsasən daxili problemlərini qadın həll edirsə, kişilər daha çox ailədən kənar, ailə xaricində olan problemlərin həllinə səy göstərir, şərti olaraq adlandırılan “kişi işləri”nin yerinə yetirilməsini təmin edirlər.

Ailələr, onların talehləri, strukturları, adət-ənənələri, həyat tərzı, davranışları, ailə-daxili münasibətlər, ömür yolları oxşar və fərqli olsalar da, lakin hər bir ailə həm də

özünəməxsusluğu və təkərsızlığı ilə seçilir, heç bir ailə biri-digərini eyni ilə və olduğı kimi təkrar etmir və özünəməxsusluğu ilə seçilir. Hər bir ailənin öz daxili qayğıları, çətinlikləri, sirrləri, problemləri, yazılmamış adətləri və ənənələri olmaqla, fərdi və ümumi səciyyəvi xüsusiyyətləri ilə fərqlənir. Azərbaycanın ailə modelində formalaşmış ənənələrə görə valideynlər öz övladlarının qız və ya oğlan olmasından asılı olmayaraq, onların tam formalaşmasına qədər gənc ailəyə maddi və mənəvi yardım göstərir, onlara kömək edir, dəstək olur, qayğı və məsləhətlərini əsirgəmir. Valideynlərin ən böyük qayğısı və problemi, övladlarının yaratdığı və qurduğu gənc ailənin möhkəmlənməsi mərhələsinə qədər olan dövrdə onlara müvafiq və ən zəruri köməklik göstərilməsində ifadə olunur.

Azərbaycan ailəsində tərəflər – qız və oğlan, gələcək ər və arvad öz valideynləri tərəfindən imkan daxilində zəruri ailə məişəti ilə, mənzillə, avadanlıqlarla mümkün qədər təmin edilənədək onlara dəstək olmağa çalışırlar. Bir çox ailələrdə və bir çox regionlarda gənc ailələr, ən zəruri şəraitlə, bütün avadanlıqları təmin edilmiş mənzillə, evlə, hətta minik maşını ilə belə təmin etməyə çalışırlar. Lakin bu, heç də bütün ailələrə şamil edilə bilməz və söhbət yalnız imkanı normal olan ailələrdən gedir. Bununla belə valideynlər yeni yaradılmış gənc ailələrə zəruri maddi və mənəvi yardım göstərməkdən mənəvi ləzzət alır və qürur hissi duyurlar. Belə münasibət Azərbaycan ailə modelində üstün mövqe tutur və belə qayğı valideynlərin bir növ yazılmamış borcu hesab olunur.

Azərbaycan ailəsində kişi və qadın arasında əsaslı fərqli cəhətlərə, xüsusilə son illər qadın hü-quqsuzluğına bir qayda olaraq

təsadüf edilmir. Mövcud qanunvericiliyə görə qadın və kişinin hüquq bərabərliyi təmin olunur. Buna baxmayaraq Azərbaycanın ailə modelində, xüsusilə rayon və kənd yerlərində ailədə kişinin üstünlüyü, söz sahibi olması, son söz deməsi birmənalı şəkildə qəbul edilir. Əlbəttə ki, şəhər mühitində və bəzi Qərb yönümlü ailələrdə kişinin “hökmran” mövqeyi qəbul edilmir və çox vaxt belə yanaşmalar ailə münasibətlərində münaqişələrə, mübahisələrə səbəb olur və ailənin dağılmasının səbəbi kimi çıxış edir. Ailə qurulmasında seçim çox vaxt oğlan, kişi və ya onun ailəsi tərəfindən edilir. Cəmiyyətdə baş verən urbanizasiya prosesləri, şəhər reallıqları, açıqsəçılıq, lüzumsuz sərbəstlik bu gün ailələrin vaxtsız dağılmasının əsas səbəblərindən birinə çevrilmişdir. Ailələr qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydalara və şərtlərə əməl edilmək əsasında rəsmi dövlət orqanlarında bağlanmış nikah əsasında yaradılsa da, bununla belə Azərbaycan ailə modelində nikahın rəsmi forması ilə yanaşı, həm də müsəlman adətinə uyğun olaraq kəbin duasının oxunması şərti ilə reallaşdırılır. Hətta sovet rejimi dövründə belə, müsəlman ailələrində dini kəbinin bağlanması da zəruri olaraq təmin edilmiş və belə kəbin qaydasına əməl edilməyən ailələrdə uşaqların doğulması kəbinsiz, qanunsuz kimi qəbul edilmişdir. Oxşar vəziyyət hazırda da davam etməkdədir. Xüsusilə, yaşlı nəslin nümayəndələri olan ailələrdə nikahın həm də dini qayda-qanunlara əməl edilməklə bağlanması həmişə zərurət hesab edilmişdir.

Azərbaycan cəmiyyətində eynicinslilər, transseksualistlər arasında ailə qurulması halları müsbət qəbul edilmir. İnsan hüquqlarının və azadlıqlarının ifrat təcəssümü kimi qəbul edilən belə nikahlar Qərb ölkələrindən fərqli olaraq Azərbaycanda pis bir təzahür

kimi qarşılır. Eyni qaydada, ikiarvadlılıq və çoxarvadlılıq faktları da məqbul hesab edilmir. Sovet rejimi dövründə belə oxşar əməllərə görə məsuliyyət müəyyən edilirdi. Hazırda Qərb ölkələrinə, Avropaya inteqrasiya prosesləri belə nikahları məqbul hesab etsə də, lakin ölkəmizdə bu geniş yayılmamışdır və bir qayda olaraq mənfi hal kimi dəyərləndirilir. Milli-mənəvi və əxlaqi dəyərlərimiz, tarixən formalaşmış menta-litetimiz Azərbaycan üçün belə əməllərə görə cinayət məsuliyyətinin bərpa olunmasını arzu edərdi. Əgər belə yanaşmaların səbəbi tarixən formalaşmış adətlər, ənənələr, vərdişlər və əxlaq normaları hesab edilirsə, digər başlıca səbəb isə eynicinslilər, transseksualistlər arasında nikah münasibətləri, çoxarvadlılıq halları həm də insan sağlamlığına, sağlam nəsil yetişdirilməsinə və onların tərbiyəsinə mənfi təsir göstərən amil kimi rədd edilir.

Azərbaycanda qan qohumları arasında, xəstə şəxslər arasında nikahın bağlanması hallarına az da olsa, rast gəlinərsə də, lakin müasir dövrdə ölkəmizdə erkən və qan qohumları arasında bağlanan nikahlar mənfi qarşılır. Belə ailələrdə şikəst və xəstə uşaqların doğulması və ya ümumiyyətlə uşağın olmaması səbəbindən nikah öncəsi tərəflərin sağlamlığı, qan qrupları ciddi surətdə öyrənilir və müəyyən maarifləndirici tədbirlərin görülməsi yolu ilə belə halların qarşısının alınmasına səylər göstərilir. Nikah öncəsi tərəflərin biri-birini yaxşı tanıması, xasiyyətlərini ciddi surətdə öyrənməsi, vərdişlərin və davranışların ahəngdarlığı və harmoniyası ailənin möhkəmliyinin əsası kimi yüksək qiymətləndirilir. Cəmiyyətdə baş verən yeni-yeni proseslər, urbanizasiya, işsizlik, erkən nikah, xəstəlik, qan qohumluğu və digər bu kimi amillər ailələrin erkən

dağılmasının mühüm səbəbi kimi dəyərləndirilir. Qeyd edildiyi kimi hər bir ailənin özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır və bu da hər bir ailəyə istisnasız olaraq fərdi yanaşmanı tələb edir.

Azərbaycanın ailə modeli ölkə vətəndaşlarının ictimai və şəxsi mənafeyinin ahəngdar surətdə əlaqələndirilməsini, ailələrə dövlət qayğısının genişləndirilməsini, maddi rifah halının və sosial problemlərinin mümkün qədər mükəmməl həllini, mənzil-məişət şəraitinin daim yaxşılaşdırılmasını, analığın, uşaqlığın və atalığın qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada mühafizəsini və məhkəmə müdafiəsini önə çəkir. Uşağın xoşbəxtliyinin məhz ailədə təmin olunması vacib hesab edilir. Böyüməkdə olan nəslin fiziki və mənəvi sağlamlığı, uşaqların tərbiyəsinin məhz ailədə mükəmməl formalaşdırılmasının mümkünliyünü, uşaq bağçalarının, körpə evlərinin, internat məktəblərin, təhsil müəssisələrinin daim inkişaf etdirilməsi, təkmilləşdirilməsi və dövlət qayğısı ilə əhatə olunması diqqətdə saxlanılır. Azərbaycan ailəsində maddi nemətlər və var-dövlət hərisliyi üstünlük təşkil etməsi önəmli səciyyə daşıyır. Ailədə mənəvi mühitin, məhəbbətin, sevginin, sülhün və əmin-amanlığın bərqərar olması vacib hesab edilir. Qanunvericilikdə ailənin möhkəmləndirilməsinin zəruriliyi, ailənin qarşılıqlı məhəbbətə və hörmətə əsaslanması, ailənin daxili işlərinə hər kəsin qarışmasının yolverilməzliyi, ailə qarşısında duran vəzifələrin birlikdə həllinin təmin olunması, hər bir ailə üzvünün öz hüquqlarını və azadlıqlarını maneəsiz və sərbəst olaraq həyata keçirilməsinin real olaraq təmin edilməsi kimi prinsiplər öz təsbitini tapmışdır. Buna görə də Azərbaycanın ailə modelində qadınla kişinin nikahının könüllülyə əsaslanması, ər-arvadın

hüquq bərabərliyi, ailədaxili məsələlərin və mübahisələrin qarşılıqlı razılıq əsasında həll olunması, uşaqların ailədə tərbiyəsinə xüsusi önəm verilməsi, onların rifahına və inkişafına qayğı göstərilməsi, ailənin yetkinlik yaşına çatmayan və əmək qabiliyyəti olmayan üzvlərinin hüquq və mənafeələrinin müdafiəsinin təmin olunması, ailədaxili münasibətlərin ahəngdarlığının və harmoniyasının üzvi surətdə əlaqələndirilməsi və biri-digərini tamamlaması kimi prinsiplərə əməl olunması vacib hesab edilir. Azərbaycan ailə modelində ayrı-seçkiliyə, tərəflərin birinin üstün hüququna, sosial, siyasi, irqi, milli, dini, əmlak, vəzifə, mövqe, ixtisas, təhsil, dil və digər xüsusiyyətlərinə görə insanların fərqləndirilməsi, onların hüququnun məhdudlaşdırılması və ya üstün imtiyaz qazanması yolverilməz hesab edilir. Azərbaycanın ailə modelində ailə üzvlərinin hüquq və mənafeələrinin, mənəviyyatının, sağlamlığının, hüquqlarının müdafiəsi və mühafizəsi təmin olunur. Bu zaman ayrı-seçkiliyə və fərqliliyə yol verilmir, hər hansı bir məhdudlaşdırmanın yalnız qanunamüvafiq olaraq səlahiyyətli orqanlar tərəfindən həyata keçirilməsi mümkün hesab edilir. Azərbaycanın ailə modeli ümumiyyətlə ailənin hamı tərəfindən qəbul edilmiş ümumbəşəri prinsiplərinə əsaslanır, ailə münasibətlərinin, qadın və kişinin könüllü nikah ittifaqı, bütün ailə üzvlərinin maddi mülahizələrdən azad olan qarşılıqlı məhəbbətə, dostluquna və hörmət hisslərinə əsaslanır. Ailədə uşaqlar ər və arvadın birgə səyi ilə Vətənə sədaqət ruhunda tərbiyə olunur, sağlam, təhsilli, gümrah böyüdülmür, uşaqların hüquq və mənafeələri müdafiə edilir, onların xoşbəxt böyüməsi, ailə və cəmiyyət qarşısında məsuliyyət hissəsinin yüksək mənada təlqin edilməsi, tərbiyə olunması, uşaqların

zərərli adətlərdən və pis vərdislərdən istisna edilmiş bir mühitdə və şəraitdə böyüməsi olduqca vacib və əhəmiyyətli hesab edilir. Buna görə də ailə qurularkən və nikah bağlanarkən qanunvericiliyin müəyyən etdiyi şərtlərin və istisnaların ciddi surətdə gözlənilməsi təmin edilməlidir. Bütün bunlar onu göstərir ki, ailə bir hüquq institutu olaraq onun Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və Ailə Məcəlləsində nəzərdə tutulan definisiyasının təkmilləşdirilməsi və ailə münasibətlərinin mükəmməl hüquqi tənzimlənməsi üçün zəruri tədbirlərin görülməsi vacibdir. Azərbaycan ailəsi öz üzünmürlülüüyü, ailə tərkibinə daxil olan hər bir üzvün fərdi rolunu əhatə edir, onlar arasında qarşılıqlı məsuliyyət və öhdəlik, cavabdehlik, xətir – hörmət, böyüklərə diqqət, kiçiklərə məhəbbət kimi xüsusiyyətlər əsas önəm kəsb edir. Elə buna görə də, Azərbaycan ailə modeli müsbət xüsusiyyətlərinə, uzunömürlülüüyünə görə böyük maraq kəsb edir. Buna görə də, istər Şərq və istərsədə Qərb mütəxəssisləri bu modelə böyük maraq göstərir və təqdir edirlər. Hər bir azərbaycanlı üçün ailədən müqəddəs və ailədən dəyərli başqa bir təsisat yoxdur.

Heç şübhəsiz Azərbaycanın ailə modeli kifayət qədər maraqlı, zəngin və özünəməxsus səciyyə daşıyır. Biz yalnız onun müəyyən məqamlarına aydınlıq gətirməyə çalışdıq. Əminliklə demək olar ki, ailə qanunvericiliyinin və ailə modelinin hüquqi əsaslarının təkmilləşdirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Abdallı Ş., Şabanov Z. Qadın: ailədə, siyasətdə, təhsildə, dində, ədəbiyyatda. B., 2013
2. Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsi. B., 2016
3. Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik toplusu. Milli Məclisin nəşri. B., 2003-2010
4. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi. B., 2013
5. Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsi. B., 2014
6. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. B., 2014
7. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası. B., 1976. I cild
8. Azərbaycan SSR-nin Konstitusiyası. 1979-cu il
9. Cəbrayilov R. Ailə modelini qloballaşmanın mənfi təsirlərindən necə qorunmalı? // "Azərbaycan" qəzeti. 16 aprel 2015-ci il
10. Dəmirçiyeva M. Azərbaycan Respublikasının ailə hüququ. B., 2008
11. Fəlsəfə ensiklopedik lüğət. B., 1997
12. Gender terminləri izahlı lüğəti. B., 2005
13. http://www.juristlib.ru/book_1562.html
14. K.Marks, F.Engels. Seçilmiş əsərləri. 2 cildə. II c., B., Azərənəşr, 1953
15. Quliyeva N. Etnoqrafiya və etnologiya. B., 2009
16. Manayev Q.İ. Sovet ailə hüququ. B., 1989
17. Mərkəzi Seçki Komissiyasının 18 mart 2009-cu il tarixli referendumla bağlı xüsusi bülleteni, Bakı, 2009
18. Mehdiyev F. Nəzəriyyə və təcrübədə insan hüquqları. B., 2013
19. Ümumi hüquqi və dövlət nəzəriyyəsi, Bakı, 2006
20. Vahidov F., Ağayev T. Sosiologiya. B., 2013
21. Демографическая энциклопедия. М., 1985
22. Королев Ю.А. Семья как субъект права // Журнал российского права, 2000 / http://www.juristlib.ru/book_1562.html
23. Общество: государственность и семья. М., 2010
24. Философская энциклопедия. М., 1983
25. Hasanzadeh S.B. The constitutional and legal status of the institution of family // International Journal of Economics & Society. Volume 1, issue 4. December 2015

АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ МОДЕЛЬ СЕМЬИ

Гасанзаде Саида Бахрам кызы,
ведущий научный сотрудник Института права и прав человека НАНА,
доктор юридических наук, доцент.
saidahasan@gmail.com

В жизни общества, в определении правового статуса его фундаментальных ценностей, для каждого государства, строящего демократическое и правовое государство, Конституция играет важную роль. Она образует базу законодательства и определения статуса институтов и учреждений, играющих существенную и основную роль в общественно-политической и правовой жизни страны. С этой точки зрения, Конституция Азербайджанской Республики, принятая 12 ноября 1995 года путем референдума в годы независимости, регулирует основные и самые важные стороны, ядро особо важных общественных отношений и ценностей для общества, государства и личности. Регулирование остальных отношений осуществляется путем принятия других нормативно-правовых актов. В жизни страны нет другого более важного нормативно-правового акта, чем Конституция. В этом смысле Конституция считается нормативно-правовым актом, регулирующим основы государства, организации общества, правового статуса личности, местного самоуправления. Конституция обеспечила конституционное регулирование одного из самых важных учреждений-институтов народа, нации и государства, а именно института семьи.

В статье было проведено исследование конституционного статуса азербайджанской семьи, и ей дана идеальная дефиниция. В процессе исследования, наряду с толкованием основных черт ценностей присущих институту семьи, был выдвинуты предложения о ее совершенствовании. Было отмечено, что ст. 17 Конституции должна быть дана в новой редакции. В статье показаны отношения различных авторов к данной статье Конституции, определяющей институт семьи, приведены комментарии к позициям этих авторов. В процессе проведения исследования было уделено внимание конституционному регулированию отношений семья-дети-государство и обеспечено приведение новой редакции ст. 17 Конституции. С уверенностью было отмечено, что принятие в предлагаемой редакции отношений семья-дети-государство, исходит из требований самого времени. В то же время, основываясь на политической, правовой, социальной значимости важности, придаваемой институту семьи, это даст стимул проведению в этой области правовых реформ.

Ключевые слова: модель семьи, роль женщины, дефиниция семьи, воспитания детей, вырастить здоровых детей, воспитания патриотического чувство, родитель, отец, ребенок, мать, Конституция, Семейный Кодекс, демократическое развитие семьи.

AZERBAIJANI FAMILY MODEL

Hasanzadeh Saida Bahram gizi,
leading researcher of the Institute of Law and Human Rights of ANAS,
doctor of legal sciences, associate professor.
saidahasan@gmail.com

The Constitution of every country, establishing a democratic and legal state, has an important role in the life of society, in determining the legal status of its fundamental values. It stands on the basis of determining the status of the institutions which play an important and key role in the socio-political and legal life of the country, and of the legal framework.

In this regard, the Constitution of the Republic of Azerbaijan adopted in the years of independence, on November 12, 1995, by referendum regulates the basic and most important aspects, the core of

social relations and values which are important for a society, state and every person. The regulation of the rest relations is implemented by the adoption of normative -legislative acts. There is no more important normative -legislative act in the life of the country than the Constitution. In this sense, the Constitution is considered as a normative- legislative act regulating the basis of the state, the organization of society, a person's legal status, act of local self-government. Our Constitution provides the constitutional regulation one of the most important institutions of the people, nation and the state - the family institute. In the article is investigated the constitutional status of the Azerbaijani family, and is given the perfect definition of it. During the investigation, along with explanation on the fundamental features of the family institution value were put forward proposals on how to improve it. It was noted that Article 17 of the Constitution should be given in a new edition. In the article, the opinion of the individual authors to the norm which stipulates the family institution, were given comments on their position. The research also elucidates the constitutional settlement of the family-child-state relations and is provided a new version of Article 17 of the Constitution. It was noted with confidence that the adoption of the family-child-state relations in the proposed wording comes from the requirements of the time. At the same time, basing on the important political, economic, legal, social value and importance given to the family institutes it will stimulate legal reforms in this area.

Keywords: model of the family, the role of women, the definition of family, education of children, raise healthy children, education of patriotic feeling, parent, father, child, mother, Constitution, Family Code, democratic development of the family.

AZERBAIJANİ AİLE MODELİ

Hasanzadeh Saida Bahram gizi,
ANAS Hukuk və İnsan Hakları Enstitüsü'nün öndə gelen araştırmacısı,
hukuk bilimleri doktoru, doçent.
 sayahasan@gmail.com

Anayasa, demokratik ve yasal bir devlet inşa eden her ülke için temel değerlerinin yasal statüsünü belirlemede, toplum yaşamında önemli bir rol oynamaktadır. Mevzuatın temelini oluşturur ve ülkenin sosyo-politik ve yasal hayatında önemli ve kilit rol oynayan kurum ve kuruluşların durumunu belirler. Bu bağlamda, bağımsızlık yıllarında 12 Kasım 1995 tarihinde referandumla kabul edilen Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, özellikle devlet, toplum ve bireyler için önemli olan sosyal ilişkilerin ve değerlerin ana ve en önemli yönlerini düzenlemektedir. yapılarak gerçekleştirilmiştir. Ülke hayatında Anayasa'dan daha önemli bir normatif hukuk düzenlemesi yoktur. Bu anlamda Anayasa, devletin temellerini, toplumun örgütlenmesini, devletin yasal statüsünü, yerel benliği düzenleyen normatif bir yasal düzenlemedir. Anayasa, halkın, milletin ve devletin en önemli kurumlarından biri olan ailenin anayasal düzenlemesini sağlar.

Makale, Azerbaycan ailesinin anayasal statüsünü incelemekte ve ona ideal bir tanım vermektedir. Çalışma, aile kurumunun doğasında bulunan değerlerin temel özelliklerinin açıklanmasının yanı sıra iyileştirilmesi için öneriler sunmaktadır. Anayasa'nın 17. maddesine yeni bir üslup verilmesi gerektiğine dikkat çekilen yazıda, Anayasa'nın aile kurumunu tanımlayan bu maddesine karşı farklı yazarların tutumları ve bu yazarların konumlarına ilişkin yorumlar yer alıyor. Araştırma sırasında aile-çocuk-devlet ilişkilerinin anayasal düzenlemesi ve Anayasa'nın 17. maddesi uyarınca önerilen ifadede aile-çocuk-devlet ilişkilerinin benimsenmesinin zamanın gereklerinden kaynaklandığı güvenle ifade edilmektedir. Aynı zamanda aileye verilen siyasi, hukuki ve toplumsal önem, bu alandaki yasal reformlara ivme kazandıracaktır.

Anahtar Kelimeler: aile modeli, kadının rolü, ailenin tanımı, çocuk yetiştirme, sağlıklı çocuk yetiştirme, vatanseverlik duygusu geliştirme, ebeveyn, baba, çocuk, anne, Anayasa, Aile Yasası, ailenin demokratik gelişimi.

BEYNƏLXALQ İDMAN HÜQUQU: ANLAYIŞI VƏ PREDMETİ

Hacıyev Fuad Hacı oğlu,
Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının rektoru, Əməkdar bədən tərbiyəsi və idman xadimi,
www.sport.edu.az; rector@sport.edu.az;

Əliyev Etibar Əli oğlu,
hüquq üzrə elmlər doktoru, Azərbaycan Hüquqşünasları Konfederasiyasının üzvü, Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsi "İnsan hüquqları və informasiya hüququ" YUNESCO kafedrasının professoru,
e-mail: a-etibar@rambler.ru;

Qəmbərov Heydər Dəmir oğlu,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsi "Beynəlxalq ümumi hüquq" kafedrasının dosenti,
e-mail: h.qəmbərov@oyu.edu.az;

Hüseynova Fatimə Etibar qızı,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsi "Beynəlxalq xüsusi hüquq və Avropa hüququ" kafedrasının dosenti,
e-mail: lawyer.fatima85@gmail.com

Məqalədə müəlliflər tərəfindən beynəlxalq idman hüququ Hə bağlı məsələlərin işıqlandırılmasına təşəbbüs göstərilir. Burada beynəlxalq idman hüququna doktrinal anlayış verilir və onun nizaməsalma predmetində daxil olan ictimai münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsinin xüsusiyyətləri şərh edilir.

Qeyd olunur ki, müasir dövrdə beynəlxalq idman hüququ dedikdə beynəlxalq arenada dövlətlərarası idman fəaliyyətini və bu fəaliyyətdən yaranan ictimai idman münasibətlərini nizama salan, bir-birilə qarşılıqlı dialektik əlaqədə olan kompleks hüquq normalarının sistemi başa düşülür.

Açar sözlər: idman fəaliyyəti, beynəlxalq idman hüququ, idman mədəniyyəti, idman münasibətləri, hüquqi tənzimləmə, idman-hüquq normaları.

Qloballaşma və sosial-iqtisadi transformasiyalar şəraitində dünya siyasi nizamının, eləcə də beynəlxalq münasibətlər sisteminin tərkib hissəsi olan müstəqil və suveren Azərbaycan Respublikasında idman fəaliyyəti ilə bağlı ictimai münasibətlərin günbəgün inkişaf edərək beynəlmilləşməsi tendensiyası müşahidə edilir. Müasir dövrdə Azərbaycan Respublikası idman sahəsində, o cümlədən gənclər festivalı, bədən tərbiyəsi, fiziki hazırlıq və idman sferasında əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunması istiqamətində zəruri tədbirlər görür, xarici dövlətlərlə aktiv əməkdaşlıq edir. Qeyd etmək lazımdır ki, ölkənin hərtərəfli tərəqqisi üçün idman sahəsinin inkişafı olduqca önəmli faktorlardan biridir. Belə faktorlar sırasında idmanın kütləvi xarakter daşımalarını xüsusilə vurğulamalıyıq ki, bu, ölkənin beynəlxalq müstəvidə tanınması üçün böyük məna ifadə edir. Təbii ki, qarşılıqlı və faydalı milli münasibətlər sisteminin mühüm komponenti olan idman və onun müxtəlif sahələri bu və ya digər ölkənin ictimai həyatı üçün prioritet əhəmiyyət kəsb edən aparıcı istiqamətlərdən biridir və dövlətin intensiv inkişaf infrastrukturunda vacib yer tutur.

Azərbaycan Respublikası öz tarixi dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra ümum-

milli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə dünya birliyinin tamhüquqlu üzvünə çevrilmiş, əsas qanun olan Konstitusiya referendum yolu ilə qəbul edilmiş, bir sıra global layihələr gerçəkləşərək, ənənəvi sosial-iqtisadi və idarəetmə mexanizmlərində ciddi dəyişikliklər baş verməklə ölkədə yeni infrastruktur sahələri yaranmış, beynəlxalq əlaqələr sferası genişlənmiş, hüquqi dövlət quruculuğu istiqamətində silsilə qanunvericilik aktları qəbul edilərək, insanların azad, təhlükəsiz və fiziki cəhətdən sağlam mühitdə yaşaması, müstəqilliyimizin möhkəmləndirilməsi, parlaq gənclər siyasətinin formalaşdırılması və idman sektorunun inkişafı istiqamətində bir çox əhəmiyyətli tədbirlər həyata keçirilmişdir. Xüsusilə qeyd etməliyik ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında müxtəlif mülkiyyət formalarının tanınması (maddə 13), insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi (maddə 26), əqli mülkiyyət hüququnun mühafizəsi (maddə 30), sağlamlığın qorunması hüququ (maddə 41), azad sahibkarlıq hüququ (maddə 59) və s. barədə müvafiq normalar təsbit olunmuşdur. Belə ki, hər kəsin konstitusion hüquqları vardır və belə hüquqlar qanunla qorunur.

Təsədüfi deyil ki, ulu öndər Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı, cəmiyyət və dövlət üçün əhəmiyyəti, gələcək perspektivləri barədə öz fikirlərini belə ifadə etmişdir: "İnanıram ki, idman, bədən tərbiyəsi Azərbaycanda getdikcə kütləvi xarakter alacaq...İdman elə bir sahədir ki, idmançılarımız müxtəlif ölkələrdə yarışlarda iştirak edir, qələbələr qazanırlar və hər dəfə müstəqil Azərbaycanın adını ucaldırlar. Müstəqil Azərbaycanın himni çalınır, müstəqil Azərbaycanın bayrağı qaldırılır və müstəqil Azərbaycan dünyanın müxtəlif ölkələrində tanınır. Demək olar ki,

idman kimi Azərbaycanın müstəqilliyinin rəmzlərini nümayiş etdirən ikinci bir vasitə yoxdur... İdman, bədən tərbiyəsi müstəqil Azərbaycanın həyatında dövlət qayğısı ilə əhatə olunaraq, eyni zamanda, həm gənclər, həm də bütün cəmiyyətimiz üçün zəruri bir sahəyə çevrilibdir. Güman edirəm ki, bu dönmüş, yəni bu hadisə gələcək üçün çox gözəl əsasdır və bizim millətimizin, xalqımızın fiziki sağlamlığı üçün, təkcə fiziki sağlamlığı deyil, zehni sağlamlığı üçün, sağlam gənc nəsil yetirməsi üçün çox gözəl əsasdır və biz hamımız bu sahəni bundan sonra daha da inkişaf etdirməliyik".

Müdrək ulu öndərin elmi əsaslara söykənən ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi və hərbi vətənpərvərlik kursunu dövrün tələblərinə uyğun yeni çalarlarla zənginləşdirərək uğurla və düşünülmüş addımlarla davam etdirən Prezident İlham Əliyev tərəfindən bu sahəyə daim xüsusi diqqət yetirilir. Məlum olduğu kimi, idman, bədən tərbiyəsi digər aspektlərlə yanaşı, həm də gənclərin hərbi hazırlığının formalaşmasına xidmət edir. Elə bu kontekstdə Dövlət başçısı, həm də Azərbaycan Milli Olimpiya Komitəsinin prezidenti cənab İlham Əliyev gəncləri hər zaman diqqət mərkəzində saxlamış, onların problemlərinin həlli istiqamətində atdığı addımlar nəticəsində müasir düşüncəli, vətənpərvər gənc nəsil yetişmişdir. Mənəvi və fiziki cəhətdən sağlam, dövlətə, xalqa bağlı olan Azərbaycan gəncliyi üzərinə qoyulmuş tarixi missiyanın öhdəsindən çox böyük uğurla gəlir. Əzəmətli gənclərimizin müzəffər Ali Baş Komandan möhtərəm Prezident İlham Əliyevin ətrafında "Dəmir yumruq" kimi birləşərək 44 günlük Vətən müharibəsində döyüş meydanında göstərdikləri şücaət Azərbaycan xalqına tarixi Zəfəri bəxş etdi. Rəşadətli Azərbaycan gəncliyinin göstərdiyi qəhrəmanlıq və fədakarlıq

nəticəsində tariximizin ən şanlı səhifəsi yazıldı və 30 ilə yaxın müddətdə işğal altında qalmış torpaqlarımız düşmən tapdağından azad edildi. Bax, budur uğurlu gənclər siyasətinin təzahürü - reallıqları. Məhz bunun nəticəsində, danılmaz həqiqətdir ki, inkişaf dinamikasına görə dünya dövlətləri arasında liderlər sırasında yer alan və bu sahədə mövqeyini daim möhkəmləndirməkdə olan Azərbaycan regionda həyata keçirilən transmilli layihələrin əsas təkanvericisi hesab olunur.

Müasir dövrdə yaradılmış koordinasiya nəticəsində Azərbaycan beynəlxalq aləmdə idman sahəsində çox böyük uğurlara imza atmışdır. İlk növbədə, qeyd etməliyik ki, idmanla məşğul olmaq üçün ölkədə zəruri şərait yaradılmışdır. Belə ki, Azərbaycanın bölgələrində 50-dən çox müasir standartlara uyğun Olimpiya İdman Kompleksi istifadəyə verilmişdir, paytaxtda isə ən müasir idman infrastrukturunu mövcuddur. Əlbəttə, təxminən 70 min tamaşaçı tutumuna malik olan Olimpiya Stadionu, Milli Gimnastika Arenası, Su İdman Sarayı, Bakı Atıcılıq Məktəbi və digər obyektlərin adları xüsusilə çəkilməlidir.

Son dövrlərdə Azərbaycan kütləvi turnirlərin keçirilməsi sahəsində əldə etdiyi təcrübə və yüksək təşkilatçılıq örnəyi ilə dünyanın aparıcı idman mərkəzlərindən birinə çevrilmişdir. Təsədüfi deyil ki, ölkəmizdə hər il nüfuzlu beynəlxalq idman yarışları keçirilir, Azərbaycan müxtəlif idman növləri üzrə Dünya və Avropa çempionatlarına evsahibliyi edir: məsələn, I Avropa Olimpiya Oyunları (2015-ci il), "Formula-1" yarışları (2016-cı ildən etibarən hər il), IV İslam Həmrəyliyi Oyunları (2017-ci il), UEFA Avropa Liqasının futbol üzrə final oyunu (2019-cu il), "Avro-2020"nin futbol üzrə XVI Avropa çempionatının 4 oyununun Bakıda keçirilməsi (2021-ci il) və s. Göründüyü

kimi, Dövlət başçısının rəhbərliyi altında mötəbər idman və mədəni-kütləvi tədbirlərin yüksək səviyyədə keçirilməsi, idman sahəsində qazanılmış uğurlarımız xoş həyacan müjdəsi verir ki, Azərbaycan idman ölkəsi kimi böyük nüfuz qazanmışdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin dediyi kimi, "Bu gün Azərbaycan dünyada idman ölkəsi kimi tanınır. Bizim idman nəticələrimiz, uğurlarımız, qələbələrımız, eyni zamanda idmana dövlət tərəfindən göstərilən dəstək, dövlət proqramlarının icrası, əlbəttə ki, beynəlxalq idman qurumları tərəfindən də yüksək qiymətləndirilir. Təsədüfi deyil ki, Beynəlxalq Olimpiya Komitəsi, Avropa Olimpiya Komitəsi, beynəlxalq federasiyalar bizim fəaliyyətimizə çox yüksək qiymət verirlər".

Qeyd etməliyik ki, idman sahəsi hər bir dövlətin müstəqilliyinin əsas atributlarından biridir. Bu gün Azərbaycanda müşahidə olunan dinamik sosial-iqtisadi inkişaf və beynəlxalq idman sisteminə inteqrasiya idman infrastrukturunun təkmilləşdirilməsini, onun maddi-texniki bazasının modernləşdirilməsini, bütün istiqamətlərdə idman işinin beynəlxalq standartlara tam uyğun aparılmasını, bütövlükdə bədən tərbiyəsi və idman idarəetmə sisteminin ölkənin sosial-iqtisadi inkişafındakı rolunun daha da artırılmasını zəruri edir. Bunu nəzərə alaraq, Heydər Əliyev Fondu idman sahəsinin inkişafını öz fəaliyyət istiqamətlərindən biri kimi müəyyənləşdirmişdir və idman sferasına aid proqram və layihələrin həyata keçirilməsində fəal iştirak edir. Bu baxımdan, Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti, Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri xanım Mehriban Əliyeva tərəfindən ölkədə idmanın inkişafına, gənc idmançılar nəslinin formalaşmasına

göstərdiyi diqqət və qayğı, verdiyi töhfələr təqdirəlayiqdir.

Ölkə daxilində idman fəaliyyəti ilə bağlı müəyyən növ ictimai münasibətlər əmələ gəlir ki, həmin münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsi müvafiq hüquq normaları vasitəsi ilə həyata keçirilir. Bu kimi hüquq normalarının məcmu halında birləşməsi idman hüququ adlanır və o, Azərbaycan Respublikasının iqtisadi hüquq sistemində yarım sahə statusuna malik olan tərkib hissə kimi formalaşmışdır. Azərbaycan Respublikasının milli hüquq sistemində müstəqil yer tutan iqtisadi hüquq iqtisadi sferada fəaliyyətin həyata keçirilməsi prosesində subyektlər arasında yaranan ictimai münasibətləri, o cümlədən əqli mülkiyyət sahəsində fiziki və hüquqi şəxslər (orqan və qurumlar) arasında yaranan idman münasibətlərini də nizamlayır və qaydaya salır ki, bu, özlüyündə həmin hüquq sahəsinin ölkənin sosial-iqtisadi və əqli mülkiyyət həyatı üçün nə qədər vacib əhəmiyyətli hüquqi qurum olmasından xəbər verir. idman sahəsində yaranan ictimai münasibətlərin geniş spektrini tənzimləyən idman hüququ ilə, hər şeydən əvvəl, cəmiyyətdə hərəkətverici qüvvə olan gənclərin bədən tərbiyəsi və idman sferasında fəaliyyətinin hüquqi cəhətdən tənzimlənməsi həyata keçirilir. Eyni zamanda, həmin hüquqi qurumun nizamasalma predmetinə kütləvi idman, fiziki hazırlıq, idman hakimi, məşqçi, idman obyektləri və digər müvafiq istiqamətlərdə fəaliyyət növlərinin həyata keçirilməsi ilə bağlı yaranan ictimai münasibətlər də daxildir.

Əgər idman münasibətləri dövlət sərhədlərindən kənara çıxarsa, belə münasibətlər öz xarakterinə görə beynəlxalq-hüquqi forma alır və beynəlxalq idman hüququ ilə tənzimlənir.

Beynəlxalq idman hüququnun yaranmasının əsas genezis əlaməti dünyada idmanın inkişaf etdirilməsi, Olimpiya hərəkətinin, o cümlədən paralimpiya, deflimpiya, peşəkar idman və xüsusi olimpiya hərəkətlərinin geniş vüsət alması, gənclərin müntəzəm şəkildə idmana cəlb olunması, insanların bütün təbəqələri arasında sağlam həyat tərzinin formalaşdırılması, yeni idman və olimpiya komplekslərinin tikilməsi, eləcə də idmançıların Olimpiya oyunlarında, Dünya və Avropa çempionatlarında iştirakı və müxtəlif növ rəsmi beynəlxalq yarışların keçirilməsi ilə bağlı yaranan ictimai münasibətlərin kütləvi xarakter almasıdır. Başqa sözlə desək, idman fəaliyyətinin beynəlxalq arenada və dövlətlərarası əməkdaşlıq miqyasında həyata keçirilməsi, onun hüquqi cəhətdən tənzimlənməsi və nizama salınması zərurəti beynəlxalq idman hüququnun təşəkkül tapmasını şərtləndirir.

Müasir dövrdə beynəlxalq sosial-iqtisadi münasibətlər sisteminin mühüm komponenti olan bədən tərbiyəsi və idman fəaliyyəti ictimai-sosial hadisə kimi hər bir ölkənin milli infrastrukturunda xüsusi yer tutur. Təhsil və səhiyyə sistemində, vətəndaşların iş, yaşayış və istirahət yerlərində, hərbi-müdafiə və xidməti-tətbiqu sahələrdə, cəzaçəkmə müəssisələrində, həmçinin uşaq-gənclər kontingenti arasında və s. yerlərdə həyata keçirilən bədən tərbiyəsi və idman tədbirləri nəticəsində idman fəaliyyəti vahid kompleks şəkildə birləşir. Cəmiyyətin ümumi mədəniyyətinin ayrılmaz hissəsi olan bədən tərbiyəsi və idman insanda sağlam həyat tərzini formalaşdıran, fiziki və əqli inkişafı möhkəmləndirən sosial fəaliyyət sahəsi kimi onun ahəngdar işi məhz idman infrastruktur obyektlərinin

və müəssisələrinin müntəzəm fəaliyyət göstərməsindən funksional şəkildə asılıdır.

Azərbaycan idman sahəsində öz maraqlarını tam şəkildə qorumaq şərti ilə xarici dövlətlərlə səmərəli beynəlxalq əməkdaşlığını davam etdirir. Beynəlxalq idman münasibətlərinin və əlaqələrinin inkişafı, təşviqi, habelə beynəlxalq arenaya çıxışın təmin edilməsi istiqamətində bir sıra layihələr həyata keçirilir və nəticədə Avropa, Asiya, Amerika, Afrika və digər qitə dövlətləri arasında beynəlxalq əməkdaşlığın həcmi əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. İdman sahəsi institusional baza baxımından genişləndirilmiş və təkmilləşdirilmiş, eləcə də idman infrastrukturunun yeniləşdirilməsi və inkişafı, uzlaşdırılmış tarif siyasətinin aparılması, münbit investisiya mühitinin yaradılması, kadrların hazırlanması, sərhəd-keçid və gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi, habelə idman tədbirlərində təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində vacib regional proqramlar icra olunmuşdur. Azərbaycan Respublikası gənclər siyasəti, idman və bədən tərbiyəsi sahəsində 30-dan çox beynəlxalq konvensiya və sazişlərə qoşulmuşdur [1].

Belə bir şəraitdə beynəlxalq idman hüququnun formalaşması, onun səmərəliliyi, beynəlxalq müqavilələrin müddələrinin həyata keçirilməsi və beynəlxalq öhdəliklərə əməl olunması ölkə daxilində aparılan hüquqi islahatlar çərçivəsində həyata keçirilən təşkilati və hüquqi tədbirlərdən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır.

Bu baxımdan, beynəlxalq idman münasibətlərinin hüquqi cəhətdən tənzimlənməsi məsələsi həlledici əhəmiyyətə malikdir. Yuxarıda göstətilən amillər beynəlxalq idman hüququnun təşəkkül tapmasında və formalaşmasında vacib rol oynayır.

Dünyada idman hərəkətinin ən geniş yayılmış formalarından biri beynəlxalq olimpiya hərəkəti (BOH) sayılır; onu, bəzən, olimpiya hərəkəti kimi də adlandırırlar. Müxtəlif dövlətlərin 200-dən çox milli olimpiya komitələri BOH-un üzvüdürlər və onlar 115 üzv-ölkədən ibarət olan Beynəlxalq Olimpiya Komitəsi (BOK) tərəfindən tanınırlar. Öz tarixi dövlət müstəqilliyini bərpa edən suveren Azərbaycan Respublikası 1991-ci ildə beynəlxalq olimpiya hərəkətinə qoşuldu,

Milli Olimpiya Komitəsi yaradıldı və onun BOK tərəfindən tanınması ilə ölkəmizin olimpiya hərəkətində iştirakının yeni bir dövrü başladı. Müasir olimpiya hərəkəti öz xarakterinə görə beynəlxalq idman hərəkətindən törəmişdir. Beynəlxalq idman hərəkəti isə XIX əsrin sonlarında (1894-cü il) beynəlxalq hərəkətin tərkib hissəsi kimi yaranmışdır; onun məqsədi insanlarda fiziki və mənəvi keyfiyyətlərin aşılama vasitəsi qismində idmanın inkişaf etdirilməsindən, eləcə də idman sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsindən ibarətdir.

Olimpiya hərəkəti dedikdə özündə əhalini (onların sosial vəziyyəti, siyasi və dini baxışları, irqi mənsubiyyəti, cinsi, yaşı və s. əlamətlərdən asılı olmayaraq), habelə müvafiq təşkilatları birləşdirən, olimpizmin prinsip, ideya və ideallarına əsaslanan ictimai hərəkət başa düşülür [2].

Qeyd etməliyik ki, olimpiya hərəkətinin başlanğıcı müasir olimpizdən qaynaqlanır. Olimpizm isə olimpiya hərəkətində iştirak etmək və onun dəstəklənməsi ilə bağlı baş verən ictimai hadisədir. "Olimpizm" anlayışının məna yükü altında olimpiya hərəkətinin fəlsəfi-mənəvi əsası başa düşülür. O, olimpiya oyunlarının təşkili və istifadəsi ilə əlaqədar

humanitar və ümumsosial məsələlərin həllinin vacib prinsiplərini müəyyən edir. Olimpizmin əsas ideyası olimpiya simvolunda, deviz və çağırışlarında meydana gəlmişdir, yaranmışdır. Müasir olimpiya hərəkətinin banisi fransalı ictimai xadim Pyer de Kuberten [3] qeyd edir ki, olimpiya ideyası insanın təkmilləşdirilməsi üçün ağıl və bədən arasında müvazinətin, tarazlığın saxlanılmasına istiqamətlənmişdir [4].

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, hüquq ədəbiyyatı səhifələrində göstəriləyi kimi, ilk Olimpiya oyunlarının Qədim Yunanıstanda yaranması bizim eradan əvvəl IX əsrə təsadüf edir [5]. Ümumyunanstan bayramlarında dini mərkəz olan Olimpiya şəhərində dörd ildən bir müxtəlif idman oyunları və yarışlar (təkrar üzərində sürmə, beşnövçülük, yumruq döyüşü və s.) keçirilirdi. "Olimpiya oyunları" adı elə buradan götürülmüşdür. O zamanlar mövcud olan ictimai-siyasi vəziyyət, ictimai həyatda baş verən sosial-iqtisadi hadisələr və cərəyanlar, eləcə də idarəetmə sistemindəki mövqe münasibətləri nəticəsində böyük fasilələrlə davam edən bu oyunlar bizim dövrə gəlib çıxmışdır [6].

Müasir dövrdə isə Olimpiya oyunlarının yaradılması 1894-cü il 16 iyun tarixinə təsadüf edir. Belə ki, 10 ölkədən (Fransa, Böyük Britaniya, Amerika

Birləşmiş Ştatları, Rusiya, İsveç, İspaniya, İtaliya, Belçika, Niderland və Yunanıstan) olan nümayəndələr I Təsis konqresində ilk Olimpiya Xartiyası və I Olimpiada oyunlarının 1896-cı ildə Afinada keçirilməsi barədə qərar qəbul etdilər, bununla da Olimpiya oyunları baron P. de Kubertenin sayəsində, necə deyirlər, bəşəriyyətə qaytarıldı [7].

Beynəlxalq olimpiya oyunları Yay olimpiya oyunları (1896-cı ildən keçirilir) və Qış olimpiya oyunları (1924-cü ildən keçirilir)

kateqoriyalarına bölünür. Olimpiya oyunları isə olimpiya idman növünə görə aşağıdakı kimi təsnif olunur:

– silsiləli idman oyun növləri - üzgüçülük, qaçış, velosiped idmanı, avarçəkmə, xizək yarışları, şort-trek (qoşqu) yarışları və s.;

– qeyri-silsiləli idman oyun növləri - ağır atletika, yüngül atletik hoppanma və tullanma, trampilindən ayaq xizəyi ilə tullanma və s.;

– mürəkkəb koordinasiyalı idman oyun növləri - idman gimnastikası, bədii gimnastika, sinxron üzgüçülük, suya tullanma, stend atıcılığı, yelkən idmanı, at idmanı, fiqurla gəzmə və s.;

– təkmübarizlik idman oyun növləri - qılıncoynatma, boks, sərbəst güləş, yunan-roma güləşi, cüdo, taekvondo, şahmat və s.;

– kollektiv idman oyun növləri - futbol, basketbol, voleybol, beysbol, həndbol, su polosu, xokkey, stolüstü tennis, çimərlik voleybolu, badminton və s.;

– çoxnövçülük və kombinasiyalı idman oyun növləri - müasir beşnövçülük, yüngül atletika üzrə onnövçülük və yeddinövçülük, triatlon, xizək ikinövçülüüyü, biatlon və s. [8].

Eyni zamanda, olimpiya oyunlarını digər meyarlar üzrə də sistemləşdirərək kateqoriyalara bölmək olar: məsələn, həvəskar olimpiya idmanı, peşəkar idman fəaliyyəti və s. [9].

Olimpiya hərəkətinin tərkib hissələrindən biri də BOK üzv-ölkələrinin milli olimpiya hərəkəti sayılır (məsələn, Almaniya, ABŞ, Avstriya, Azərbaycan Respublikası, Belçika, Belarus, Böyük Britaniya, Danimarka, Fransa, İran İslam Respublikası, İspaniya, Misir, Gürcüstan, Pakistan, Portuqaliya, Rusiya Federasiyası, Sloveniya, Türkiyə, Ukrayna, Yaponiya, Yunanıstan və s. ölkələr). Milli olimpiya hərəkəti bütövlükdə olimpiya hə-

rəkəti prinsiplərinin təbliği və geniş yayılması, bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafına dəstəyin göstərilməsi, beynəlxalq idman əməkdaşlığının gücləndirilməsi, olimpiya oyunlarında və BOK-un hamiliyi altında keçirilən digər beynəlxalq idman tədbirlərində iştirak etmək məqsədlərinə xidmət edir.

Azərbaycan Respublikasında milli olimpiya hərəkəti öz fəaliyyətini qanunvericilik aktları, BOK Olimpiya Xartiyası, BOK tərəfindən tanınma və müvafiq nizamnamə əsasında həyata keçirir və ona Milli Olimpiya Komitəsi rəhbərlik edir. Milli Olimpiya Komitəsinin Prezidenti cənab İlham Əliyev bu sahəyə daim xüsusi diqqət və qayğı göstərir. Ölkədə olimpiya hərəkəti "Bədən tərbiyəsi və idman haqqında" Azərbaycan Respublikasının 30.06.2009-cu il tarixli 847-IIIQ nömrəli Qanunu (maddə 14,15) ilə tənzimlənir [10]. Milli Olimpiya Komitəsi ölkə ərazisində olimpiya hərəkətinə aid məsələlərin həllində səlahiyyətli olan, qanunvericiliyə uyğun fəaliyyət göstərən müstəqil ictimai birlikdir.

Azərbaycan Respublikasında Milli Olimpiya Komitəsi idman fəaliyyəti ilə bağlı məsələləri aidiyyəti üzrə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı və ölkədə fəaliyyət göstərən 95 adda müxtəlif idman federasiyaları ilə qarşılıqlı əlaqə və əməkdaşlıq şəraitində həyata keçirilir.

Beynəlxalq idman hərəkətinin tərkib hissələrindən biri də beynəlxalq paralimpiya hərəkəti sayılır. Ensiklopedik və terminoloji lüğətlərə görə [11], paralimpiya hərəkəti dedikdə sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların və əlillərin bədən tərbiyəsi və idman vasitəsilə cəmiyyətə inteqrasiyasında, özünütədqiqində, fiziki və mənəvi kamilliyə çatmasında əsas vasitələrdən biri kimi paralimpiya idmanının inkişafını əhatə edən fəaliyyət başa düşülür. Deflimpiya hərəkəti -əşitmə qabiliyyətləri

məhdud olan şəxslər arasında bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı üzrə təşkil olunan və həyata keçirilən fəaliyyətdir. Xüsusi olimpiya hərəkəti isə əqli imkanları məhdud şəxslərin bədən tərbiyəsi və idman vasitəsilə reabilitasiyası və cəmiyyətə inteqrasiyasının təmin edilməsinə yönəlmiş fəaliyyət deməkdir.

Əlil və məhdud sağlamlıq imkanları olan şəxslər (əşitmə və görmə çatışmazlığına, ağıl-zəka geriliyinə malik fərdlər, dayaq-hərəkətverici aparatı zədələnmiş insanlar və s.) arasında həyata keçirilən bədən tərbiyəsi və idman oyunları onların cəmiyyətə adaptasiyası, fiziki reabilitasiyası və beynəlxalq idman hərəkətinə inteqrasiyası istiqamətində mühüm vasitədir. Təqdirəlayiq haldır ki, bu tədbir bütün dünyada sosial-mədəni hadisə kimi qiymətləndirilir [12], 100 ildən artıq tarixə malikdir və 150-dən çox ölkədə geniş vüsət almışdır [13].

Müasir dövrdə idman sahəsində elmi dövriyyədə olan anlayışlardan biri də inklüziv idman terminidir. Inklüziya (inclusion - daxiləmə) - bütün vətəndaşların, ilk növbədə, əlilliyi olan insanların cəmiyyətdə iştirak səviyyəsinin artırılması prosesidir [14]. Inklüziv idman isə ümumi idman münasibətlərinin elə bir inkişaf mərhələsidir ki, burada hamının, ilk növbədə, sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin idmana olan ehtiyacı təmin edilir. Söhbət, bütün vətəndaşların, o cümlədən müəyyən səbəblərdən fiziki və əqli inkişafında çətinlikləri olan şəxslərin ictimai idman həyatında aktiv iştiraka qatılmağından gedir. Başqa sözlə, inklüziv idman sahəsi, istisnasız olaraq, bütün şəxslərin akademik və ictimai həyatda, habelə xüsusi olimpiya oyunlarında bərabərhüquqlu iştirakını ayrışdırıcı və ya diskriminasiyaya yol verilmədən təmin edir.

Paralimpiya oyunları ilə yanaşı, ağır-zəka geriliyinə malik olan şəxslər arasında xüsusi olimpiya oyunları keçirilir. İlk belə oyunlar 1968-ci ilin iyul ayında Çikaqoda təşkil edimişdir - "Speşial Olimpiks İnterneşnl" yarışları. Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, "Speşial Olimpiks İnterneşnl" beynəlxalq əlil hərəkatı sayılır, onun proqramına 100-dən çox idman növü daxildir və yaş meyarı üzrə 8-dən 80 yaşadək şəxslər iştirak edə bilirlər. Bu hərəkat BOK tərəfindən rəsmi olaraq, 1988-ci ilin fevralında Kalqaridə keçirilən XV Qış paralimpiya oyunlarında tanınmışdır.

Müasir dövrdə beynəlxalq idman hərəkatının tərkib hissələrindən biri də peşəkar idman fəaliyyəti sayılır [15]. Peşəkar idman dedikdə idman-təməşə-reklam tədbirlərinin (yarışların) təşkil olunmasına və keçirilməsinə yönəldilmiş idmanın elə tərkib hissəsi başa düşülür ki, burada idmanı özünə peşə (əmək) fəaliyyəti seçən idmançılar həmin tədbirlərdə (yarışlarda) iştirak etmək və onlara hazırlaşmaq üçün qanunvericiliyə uyğun olaraq əmək haqqı (pul mükafatı) alırlar. Peşəkar idman fəaliyyəti sahibkarlıq sferasında fəaliyyət növlərindən biridir, bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə əsaslanan idman-təməşə biznesidir və onun məqsədi əhaliyə idman-təməşə xidmətlərini göstərməklə gəlir əldə etməkdən ibarətdir. Bir çox ölkələrdə peşəkar idman getdikcə müasirləşir, iqtisadi-kommersiya xarakteri alır və artıq idman-kommersiya növünə çevrilmişdir.

Son dövrlərdə beynəlxalq idmanda baş verən yeni inkişaf meyilləri nəticəsində peşəkar idman öz milli və regional çərçivəsindən çıxaraq, onun beynəlmilləşməsi prosesi müşahidə edilir. Hal-hazırda müasir peşəkar idman fəaliyyəti Yer kürəsinin bütün ölkələrində - Avropa, Amerika, Asiya, Afrika və

Avstraliya qitə dövlətlərində həyata keçirilir.

Beləliklə, qeyd edə bilərik ki, beynəlxalq idman hüququnun təşəkkül tapmasında və inkişafında beynəlxalq olimpiya hərəkatı, beynəlxalq paralimpiya hərəkatı, müasir peşəkar idman və digər beynəlxalq idman tədbirləri genezis əlaməti kimi əvəzsiz rol oynayır.

Beynəlxalq hüquq doktrinasından məlum olduğu kimi, dövlətlərarası beynəlxalq əməkdaşlıq ictimai münasibətlərin müxtəlif sahələrində (siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni və s.) həyata keçirilir. Müasir dövrdə dövlətlərarası beynəlxalq əməkdaşlıq idman fəaliyyəti sferasında da yaranmış və kütləvi xarakter alaraq, obyektiv zəmində əhəmiyyətli və ayrıca real ictimai münasibətlər qrupuna çevrilmişdir. Belə ki, bədən tərbiyəsi və idman cəmiyyətin ümumi mədəniyyətinin ayrılmaz hissəsi olmaqla sosial fəaliyyət sahəsidir.

Qeyd edə bilərik ki, müasir dövrdə hər bir ölkədə bədən tərbiyəsi və idman sahəsində müvafiq dövlət siyasəti həyata keçirilir və idman insan fəaliyyətinin ümumtanınmış spesifik sferalarından biridir, onun ictimai əhəmiyyəti günbəgün artmaqda davam edərək universal xarakter almışdır. İdman fəaliyyətinin ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi və beynəlxalq miqyaslı funksiyalara malik olması amili onun beynəlxalq-hüquqi tənzimlənməsini zəruri edir. Təbii ki, belə tənzimlənmə beynəlxalq idman hüququ vasitəsilə həyata keçirilir.

XX əsrin ortalarından başlayaraq, beynəlxalq hüquq elmində «beynəlxalq idman hüququ» terminindən istifadə olunması geniş xarakter almışdır [16]. Bu termin həm də beynəlxalq-hüquqi sənədlərdə və qanunvericilik aktlarında işlədilir [17]. Beynəlxalq idman hüququ müxtəlif variantlarda işləndiyinə gö-

rə çoxcəhətli anlayışdır. Belə ki, o, aşağıda göstərilən dörd əsas mənada işlədilir:

- elm və tədqiqat sahəsi kimi beynəlxalq idman hüququ;
- tədris kursu mənasında beynəlxalq idman hüququ;
- qanunvericilik mənasında beynəlxalq idman hüququ;
- obyektiv mənada beynəlxalq idman hüququ.

Elm və tədqiqat sahəsi kimi beynəlxalq idman hüququ dedikdə beynəlxalq idman hüququna aid olan anlayışlar (beynəlxalq idman hüququnun subyektləri, beynəlxalq idman hüququnun prinsipləri, beynəlxalq idman münasibətləri və digər məsələlər) barədə fikirlər, ideyalar, nəzəriyyə, postulat, konsepsiya, elmi-tədqiqat və s. mülahizə və elmi işlərin məcmusu başa düşülür. Bu mənada o, həm də beynəlxalq idman hüquq elmi (doktrina) adlanır. Beynəlxalq idman hüquq doktrinası beynəlxalq idman hüququ aid olan məsələləri tədqiq edir, öyrənir.

Beynəlxalq idman hüququ tədris fənni kimi tələbələrə və oxucu auditoriyasına beynəlxalq idman hüququ barədə biliklər və sistemləşdirilmiş informasiya verən tədris kursudur; bu mənada ona beynəlxalq idman hüquq tədris fənni deyilir.

Qanunvericilik mənasında beynəlxalq idman hüququ dedikdə beynəlxalq idman münasibətlərini tənzimləyən beynəlxalq-hüquqi sənədlərin - beynəlxalq müqavilələrin məcmusu başa düşülür. İdman yarışları barədə müqavilələr, idmançıların dövryyəsi, transfert və ödənişlər, idman sahəsində əməkdaşlıq, kredit, vergi və digər məsələlər haqqında beynəlxalq sazişlər beynəlxalq idman qanunvericiliyə daxildir.

Obyektiv mənada beynəlxalq idman hüququ dedikdə, bir qayda olaraq, beynəlxalq

idman münasibətlərini tənzimləyən hüquq normalarının sistemi və məcmusu başa düşülür; onlara beynəlxalq idman-hüquq normaları deyilir. Buna görə də obyektiv mənada beynəlxalq idman hüququ müvafiq beynəlxalq idman-hüquq normalarından ibarətdir; bu normaların əsas təyinatı və başlıca funksiyası beynəlxalq idman münasibətlərini tənzimləməkdən ibarətdir.

Beynəlxalq idman münasibətlərinin yaranması və inkişaf prosesləri aşağıda göstərilən üç vacib obyektiv faktordan əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır:

1) beynəlxalq aləmdə insanlara xas olan fiziki və mənəvi tələbatdan yaranan ictimai münasibətlər - idman münasibətləri;

2) bu sahədə mövcud ictimai münasibətlərin dəqiq müəyyənləşdirilmiş beynəlxalq qaydalarla nizama salınmasında dövlətlər birliyinin maraqlı olması;

3) müvafiq sferada əsas dialektik başlanğıc norma, reqlament və qaydaları maraqlı dövlətlərin müəyyən etməsi və bunun sistemli kompleks şəkildə beynəlxalq birlik tərəfindən ümumtənzimləşdirmə formada qəbul edilməsi.

Göstərilən faktorlar müasir dövrdə beynəlxalq praktikada artıq öz real əksini tapmışdır, bu sahədə kompleks hüquq normalar sistemi mövcuddur və bunun vasitəsilə beynəlxalq idman fəaliyyətinin effektiv şəkildə tənzimlənməsi həyata keçirilir.

Beləliklə, şərh edilənləri nəzərə alaraq, beynəlxalq idman hüququna aşağıdakı kimi doktrinal definisiya formalaşdırıla bilər:

– beynəlxalq idman hüququ dedikdə beynəlxalq arenada dövlətlərarası idman fəaliyyətini və bu fəaliyyətdən yaranan ictimai idman münasibətlərini nizama salan, bir-birilə qarşılıqlı dialektik əlaqədə olan kompleks hüquq normalarının sistemi başa düşülür.

Beynəlxalq idman hüququnun predmeti ilə bağlı qeyd etməliyik ki, beynəlxalq idman hüququ ilə hansı növ ictimai münasibətlər tənzimlənsə, o münasibətlər də məhz onun nizamasalma predmetini təşkil edir. Bu münasibətləri müəyyənləşdirmək üçün, ilk növbədə, nəzərə almalıyıq ki, beynəlxalq münasibətlərin bir növü kimi beynəlxalq idman fəaliyyəti sözügedən hüquqi qurumun genezis-əmələgəlmə əlamətidir. Beynəlxalq münasibətlər dedikdə dövlətlərin sərhədlərindən kənara çıxan bütün ictimai münasibətlər başa düşülür [18]. Həmin münasibətlər müxtəlif sahələrdə (siyasi, hərbi, mədəni, elmi, təhsil, idman və digər sferalarda) əmələ gələ bilər. Əgər beynəlxalq münasibətlər idman fəaliyyəti sahəsində əmələ gələrsə, onlara beynəlxalq idman münasibətləri deyilir; məhz bu münasibətlər beynəlxalq idman hüququ ilə tənzimlənərək onun nizamasalma predmetinə daxildir [19].

Eyni zamanda, qeyd etməliyik ki, beynəlxalq idman fəaliyyəti özündə, mahiyyət etibarilə, aşağıdakı əsas istiqamətləri ehtiva edir:

- ümumi səlahiyyətli beynəlxalq təşkilatlarda (məsələn, BMT, Avropa Şurası və s.) və beynəlxalq idman hərəkətində iştirak etmək, habelə beynəlxalq olimpiya komitəsi, beynəlxalq paralimpiya komitəsi, beynəlxalq idman federasiyası və digər təşkilatlarla, o cümlədən onların milli idman strukturları ilə qarşılıqlı əlaqələrin yaradılması;

- beynəlxalq idman münasibətlərində dövlətlərin, milli idman təşkilatlarının, idmançıların və digər milli subyektlərin fəaliyyəti;

- beynəlxalq idman yarışlarının, o cümlədən olimpiya oyunlarının, həmçinin digər beynəlxalq yarışların və idman-təlaşa tədbirlərinin, müvafiq konfrans və simpozium-

ların təşkili və həyata keçirilməsi;

- idman biznesi sahəsində, o cümlədən peşəkar idman sferasında beynəlxalq transfert, icarə, idmançının (məşqçinin) bir klubdan digərinə keçməsi, həmçinin idman agentlərinin fəaliyyəti ilə bağlı beynəlxalq əmək münasibətləri;

- idman sferasında beynəlxalq maddi dəstək və xarici sərmayə yatırımı; -idman sənayesi, o cümlədən fiziki-idman və turizm əhəmiyyətli xidmətlərin istehsalı, eləcə də həmin xidmətlərlə bağlı beynəlxalq ticarət sahəsində beynəlxalq kommersiya fəaliyyəti;

- idman fəaliyyəti sahəsində əqli mülkiyyət hüquqlarının beynəlxalq mühafizəsi, o cümlədən əmtəə nişanlarının, idman və olimpiya simvollarının, idman tədbirlərində radio-teleyayım hüquqlarının qorunması ilə bağlı münasibətlər;

- idman sahəsində beynəlxalq vergi münasibətləri;

- beynəlxalq idmanda travmatizm, idman təbabəti və sığorta;

- beynəlxalq idman hərəkətində ümumdünya antidoping siyasəti və dopinqə qarşı mübarizə;

- idman münasibətləri sferasında cinayətkarlığa qarşı mübarizə aparılmasında beynəlxalq əməkdaşlıq;

- beynəlxalq idman mübahisələrinin tənzimlənməsi və sairə məsələlər [20]. Beynəlxalq idman fəaliyyətinin sadalanan istiqamətləri ilə bağlı müxtəlif subyektlər arasında yaranan orqanik kompleks ictimai münasibətlər - idman münasibətləri beynəlxalq idman hüququnun tənzimləmə predmetini təşkil edir.

Beynəlxalq idman münasibətləri öz məzmununa görə son dərəcə müxtəlifdir. Belə ki, həmin münasibətlər olimpiya, paralimpiya, peşəkar idman, investisiya, nəqliyyat, əqli

mülkiyyət və beynəlxalq idman əməkdaşlığının digər sahələrində yarana bilər. Bu baxımdan, yəni məzmununa görə beynəlxalq idman münasibətlərini aşağıdakı növlərə bölmək olar:

- beynəlxalq olimpiya münasibətləri;
- beynəlxalq paralimpiya münasibətləri;
- beynəlxalq peşəkar idman münasibətləri;
- beynəlxalq idman investisiya münasibətləri;
- beynəlxalq idman vergi münasibətləri;
- beynəlxalq idman nəqliyyat münasibətləri;
- beynəlxalq idman maliyyə-kredit münasibətləri;
- beynəlxalq idman əqli mülkiyyət münasibətləri;
- beynəlxalq idman sığorta münasibətləri və s.

Göstərilən beynəlxalq iqtisadi münasibətlər qrupu məcmu halında birləşərək beynəlxalq idman hüququnun nizamasalma predmetini təşkil edir. Həmin münasibətlər, əsasən, dövlətlər və beynəlxalq hüququn digər subyektləri arasında yaranır. Belə ki, beynəlxalq idman münasibətlərində öz hüquqi statusuna və xarakterinə görə müxtəlif subyektlər iştirak edirlər; subyekt tərkibindən asılı olaraq, həmin münasibətləri ənənəvi şəkildə iki növ (qrup) halında fərqləndirmək mümkündür:

- dövlətlərarası beynəlxalq idman münasibətləri;
- qeyri-dövlətlərarası beynəlxalq idman münasibətləri.

Dövlətlərarası beynəlxalq idman münasibətləri dedikdə dövlətlər arasında, habelə dövlətlərlə hökumətlərarası beynəlxalq təşkilatlar arasında, eləcə də belə təşkilatların öz aralarında beynəlxalq idman fəaliyyətinə dair əməkdaşlığın ayrı-ayrı sahələrində (olimpiya, paralimpiya, peşəkar idman, investisiya,

nəqliyyat, maliyyə-kredit, vergi və s.) yaranan hakimiyyət xarakterli münasibətlər başa düşülür; bu münasibətlərin əsas və başlıca xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onlar hakimiyyətlərarası, hakimiyyət xarakterli münasibətlərdir [21].

Dövlətlərarası beynəlxalq idman münasibətləri beynəlxalq idman hüququ ilə tənzimlənir; onu beynəlxalq publik idman hüququ da adlandırmaq. Buna görə də onun nizamasalma predmeti yalnız dövlətlərarası beynəlxalq publik idman münasibətlərindən ibarətdir.

Qeyri-dövlətlərarası beynəlxalq idman münasibətlərinə gəldikdə isə, qeyd etməliyəm ki, bu münasibətlərə beynəlxalq idman sahəsində xüsusi (mülki) münasibətlər deyilir; həmin münasibətlər qeyri-hakimiyyət xarakteri daşıyır [22] və beynəlxalq xüsusi idman hüququ ilə tənzimlənir.

Beynəlxalq publik idman hüququnun nizamasalma predmetini dövlətlər arasında, habelə dövlətlərlə hökumətlərarası beynəlxalq təşkilatlar arasında yaranan hakimiyyət xarakterli beynəlxalq idman münasibətləri təşkil edir. O, beynəlxalq idman fəaliyyəti sahəsində dövlətlərarası qarşılıqlı münasibətləri tənzimləyir.

Beynəlxalq xüsusi idman hüququnun nizamasalma predmetini isə beynəlxalq idman fəaliyyəti prosesinin iştirakçıları (idmançılar, trenerlər, məşqçilər, idman mütəxəssisləri və s.) arasında yaranan qeyri-hakimiyyət xarakterli beynəlxalq xüsusi idman münasibətləri təşkil edir. Qeyri-hakimiyyət xarakterli beynəlxalq xüsusi idman münasibətləri dedikdə isə xarici elementli (beynəlxalq elementli) idman öhdəlikləri başa düşülür ki, bu öhdəliklərdə fiziki şəxslər, özəl hüquqi şəxslər və/və ya dövlət iştirak edir. Məhz bu öhdəliklər beynəlxalq xüsusi idman hüququnun nizamasalma predmetini təşkil edir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ MƏNBƏLƏR VƏ İQTİBASLARIN SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, "N" nəşriyyatı, 2015, 52 s.
2. Heydər Əliyev. Azərbaycan XXI əsrin və üçüncü minilliyin ayrıcında. Bakı, XXI əsr - yeni nəşrlər evi, 2001, 55 s.
3. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. 1-46 kitab / Buraxılışa məsul: R.Ə. Mehdiyev. Bakı, Azərənşr, 1997-2013.
4. İlham Əliyev. İnkişaf - məqsədimizdir. 1-111 kitab / Bakı, Azərənşr, 2003-2021.
5. Elçin Babayev. Bizi məharətli idarəçilik, birlik və həmrəylik xilas edir // Hüquqi müstəvi e.n.t. jurnal. Bakı, 2020, № 4, s. 9-16.
6. Əliyev E.Ə., Hüseynova F.E., Qəmbərov H.D. İqtisadi hüquq. Dərslik. Bakı, "Günəş-B" nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi, 2019, 624 s.
7. Əliyev Ə. İ. İnsan hüquqları. Dərslik. Yenidən işlənmiş və əlavələr edilmiş ikinci nəşr. Bakı, "Nurlar" nəşriyyatı, 2019, 352 s.
8. İnformasiya hüququ. Dərslik / Kollektiv müəlliflər: Əliyev Ə.İ., Rzayeva G.A., İbrahimova A.N., Məhərrəmov B.A., Məmmədrzalı Ş.S. Bakı, "Nurlar" nəşriyyatı, 2019, 448 s.
9. Konstitusiya hüququ. Dərs vəsaiti / Əsgərov Z.A. Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2002, 632 s.
10. Konstitusiya və hüququn əsasları. Dərslik. 8-ci nəşr / Allahverdiyev S.S. Bakı, "Hüquq Yayın Evi", 2018, 452 s.
11. Müasir beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə istifadə edilən terminlər. Xarici iqtisadi biliklərə dair azərbaycanca-rusca-ingiliscə lüğət-məlumat kitabı / Müəllif-tərtibçilər: Əfəndiyev O.F., Əliyev E.Ə. Bakı, Hüquq ədəbiyyatı, 2005, 676 s.
- [1] Bax: Azərbaycan Respublikasının gənclər və idman qanunvericiliyi toplusu / C.K. Quliyev. Bakı, CBS mətbəəsi, 2013, 848 səh.; Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu. Bakı, Azərbaycan, 1996-2021.
- [2] Bu barədə daha ətraflı bax: Международное спортивное право. Учебник / С.В. Алексеев. М., ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2008, с.44.
- [3] Ətraflı bax: Международное публичное право. Учебник. 5-е издание / Отв. ред. К.А. Бекяшев. М., 2009, с.937.
- [4] Вах: Высказывания П. де Кубертена // Международное спортивное и олимпийское движение. М., 1991, №7,8.
- [5] Ətraflı bax: Соколов Г.И. Олимпия. М., 1981.
- [6] Olimpiya oyunlarının inkişaf tarixi barədə ətraflı bax: Международное спортивное право. Учебник / С.В. Алексеев. М., ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2008, с.46-50.
- [7] Вах: Жулковская Г.В. Отец современных Олимпийских игр // Мир спорта. 2004, №3, с.117-119.
- [8] Вах: Платонов В.Н. Общая теория подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Киев, 1997, с.6.
- [9] Olimpiya idmanının nəzəri və praktik məsələləri barədə ətraflı bax: Платонов В. Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и её практические приложения: учеб. для студентов вузов физ. воспитания и спорта. – К.: Олимпийская литература, 2004, 808 с.
- [10] Bax: www.e-qanun (01.08.2021-ci il); Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu. Bakı, 2009, №6.
- [11] Вах: Толковый словарь спортивных терминов. Около 9500 терминов / Сост. Ф.П. Суслов, Д.А. Тышлер. М., 2001.
- [12] Bədən tərbiyəsi və idmanın sosiologiyası barədə ətraflı bax: Лубышева Л.И. Социология физической культуры и спорта. Учеб. пособие для вузов. М., Издательский центр «Академия», 2001.
- [13] Beynəlxalq paralimpiya hərəkətinin xarakteristikası barədə ətraflı bax: Международное спортивное право. Учебник / С.В. Алексеев. М., ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2008, с.64-70.
- [14] URL: <https://az.wikipedia.org> (04.08.2021-ci il).
- [15] Вах: Гуськов С.И., Платонов В.Н. Олимпийский и профессиональный спорт // Олимпийское движение и социальные процессы. Сборник научных материалов международной конференции. СПб., 1994, с.37-47.

- [16] Məsələ, bax: Nafziger J.A.R. International Sports Law.-New York:Dobbs Ferry,1988; ERTAŞ Ş., PETEK H. Spor Hukuku, Yetkin Yayınları. Ankara, 2005, s.26-28; Международное спортивное право. Учебник / С.В.Алексеев. М., 2008; Международное спортивное право. Учебник для бакалавров / Отв. ред. К.А.Бекяшев. – Москва, Проспект, 2017; Beynəlxalq (publik) hüquq kursu.Dərslik / E.Ə.Əliyevin ümumi redaktəsi ilə. I cild. Ümumi hissə. Bakı, 2018, s.65 və s.
- [17] Вах, məsələ: Энциклопедический словарь по физической культуре и спорту. В 3 т.М.,1961; Beloff M.,Kerr T., Demetriou M. Sport Law.- Oxford:Hard, 1999; Толковый словарь спортивных терминов / Сост. Ф.П.Суслов,
- [18] Богуславский М.М. Международное экономическое право. М., 1986, с.5.
- [19] Вах: Международное публичное право. Учебник. 5-е издание / Отв. ред. К. А. Бекяшев. М., 2009, с.936-938.
- [20] Ətraflı bax: Международное спортивное право.Учебник/С.В.Алексеев. М.,ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2008, с.208-209.
- [21] Мюллерсон Р.А. Коллизионные и отсылочные нормы в регулировании международных отношений // Вестник МГУ. Серия 11. Право, 1983, № 5, с.46.
- [22] Мюллерсон Р.А. О соотношении международного публичного, международного частного и национального права // Советское государство и право, 1982, № 2, с.78-89.

МЕЖДУНАРОДНОЕ СПОРТИВНОЕ ПРАВО: ПОНЯТИЕ И ПРЕДМЕТ

Гаджиев Фуад Гаджи оглы,
ректор Азербайджанской государственной академии физической культуры и спорта, заслуженный деятель физической культуры и спорта;

Алиев Этибар Али оглы,
член Конфедерации юристов Азербайджана, профессор кафедры ЮНЕСКО «Права человека и информационное право» юридического факультета Бакинского государственного университета, доктор юридических наук;

Гамбаров Гейдар Демир оглы,
Бакинский государственный университет, Юридический факультет, Кафедра международного общего права, доцент, доктор философии по праву;

Гусейнова Фатима Этибар кызы,
Бакинский государственный университет, Юридический факультет, Кафедра международного частного права и европейского права, доцент, доктор философии по праву.

В статье авторы выступают с инициативой освещения вопросов, связанных с международным спортивным правом. Дается доктринальное определение международного спортивного права и разъясняются особенности правового регулирования общественных отношений, являющихся предметом его регулирования. Отмечается, что в современную эпоху международное спортивное право представляет собой сложную и комплексную систему взаимосвязанных диалектических правовых норм, регулирующих межгосударственную спортивную деятельность и общественные спортивные отношения, возникающие в результате этой деятельности на международной арене.

Ключевые слова: спортивная деятельность, международное спортивное право, спортивная культура, спортивные отношения, правовое регулирование, нормы спортивного права.

INTERNATIONAL SPORTS LAW: CONCEPT AND SUBJECT

Fuad Hacıyev,

Rector of the Azerbaijan State Academy of Physical Culture and Sports, Honored Worker of Physical Culture and Sports;

Etibar Aliyev,

Member of the Azerbaijan Lawyers Confederation, Professor of the UNESCO Chair "Human Rights and Information Law", Faculty of Law, Baku State University, Doctor of Law;

Gambarov Heydar Demir oglu,

Baku State University, Faculty of Law, Department of International Common Law, Associate Professor, Doctor of Philosophy in Law;

Fatima Hüseynova,

Baku State University, Faculty of Law, Department of International Private Law and European Law, Associate Professor, Doctor of Philosophy in Law.

In the article, the authors take the initiative to cover issues related to international sports law. It provides a doctrinal definition of international sports law and explains the specifics of the legal regulation of public relations, which is the subject of its regulation. It is noted that in the modern epoch, international sports law means a complex system of interrelated dialectical legal norms regulating interstate sports activities and public sports relations arising from these activities in the international arena.

Keywords: sports activity, international sports law, sports culture, sports relations, legal regulation, sports law norms.

ULUSLARARASI SPOR HUKUKU: KAVRAM VE KONU

Fuad Hacıyev,

Azərbaycan Dövlət Bədən Kultürü və Spor Akademisi Rektörü, Bədən Kultürü və Spor Onur Çalışanı;

Etibar Aliyev,

Azərbaycan Avukatlar Konfederasyonu Üyesi, UNESCO "İnsan Hakları ve Bilgi Hukuku" Kürsüsü Profesörü, Hukuk Fakültesi, Bakü Devlet Üniversitesi, Hukuk Doktoru;

Gambarov Haydar Demiroğlu,

Bakü Devlet Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Uluslararası Genel Hukuk Anabilim Dalı, doçent, hukuk alanında felsefe doktoru;

Fatima Hüseynova,

Bakü Devlet Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Uluslararası Özel Hukuk ve Avrupa Hukuku Anabilim Dalı, doçent, hukuk alanında felsefe doktoru.

Makalede, yazarlar uluslararası spor hukuku ile ilgili konuları ele almak için inisiyatif alırlar. Uluslararası spor hukukunun doktriner bir tanımını sağlar ve düzenlemesine konu olan halkla ilişkilerin yasal düzenlemesinin özelliklerini açıklar. Modern çağda uluslararası spor hukukunun, uluslararası alanda devletlerarası spor faaliyetlerini ve bu faaliyetlerden kaynaklanan halk spor ilişkilerini düzenleyen birbiriyle ilişkili diyalektik hukuk normlarından oluşan karmaşık bir sistem olduğu belirtilmektedir.

Anahtar Kelimeler: spor faaliyeti, uluslararası spor hukuku, spor kültürü, spor ilişkileri, yasal düzenleme, spor hukuku normları.

ПОНЯТИЕ И НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ВООРУЖЕННОЙ АГРЕССИИ АРМЕНИИ, КАСАЮЩИЕСЯ БЫВШЕГО “НАГОРНО-КАРАБАХСКОГО” КОНФЛИКТА

О. Ф. Эфендиев,
профессор, доктор юридических наук.

В данной статье рассматриваются международно-правовые проблемы, относящиеся к значению и необходимости заключения мирного азербайджано-армянского Договора об взаимных правах и обязанностях в политической, экономической и иных областях в целях завершения и урегулирования их отношений. При этом делается особый акцент на возможности скорейшего превращения Южного Кавказа в зону подлинного мира, добрососедского партнёрства и прочной системы безопасности.

Ключевые слова: противоправность агрессивных войн, вооружённые конфликты, равноправное сотрудничество и партнёрство государств, Южный Кавказ, азербайджано-армянский мирный договор, Устав ООН, право на самоопределение.

В науке и доктрине современного международного права понятие вооружённой агрессии является общепризнанным и однозначным, подразумевающим открытое нападение одного государства на другое (1).

Различая и суммируя общеизвестные понятия вооружённой агрессии, можно отметить, что речь идёт, по существу, об определённом признаке инициативы, означающий вооружённое нападение, совершённое какой-либо страной на другую,

- первым. Другой важный отличительный признак заключается в том, что действий страны, подвергшейся вооружённому на-

падению и вынужденно дающего, в порядке самообороны, соответствующий отпор агрессору, не рассматривается как акт агрессии. Не рассматривается актом агрессии применение государством собственных вооружённых сил против напавшего государства в порядке осуществления санкций против агрессора в соответствии с Уставом ООН (2).

Как свидетельствует опыт и развитие современных меж-

государственных отношений, правовое запрещение агрессивных войн само по себе не привело и, к сожалению, не приводит к ликвидации из общественной жизни причин и обстоятельств, порождающих вооружённые конфликты. Несмотря на запрет обращаться и использовать вооружённую силу в международных отношениях, государства нередко прибегают к ней для разрешения возникающих между ними споров и конфликтных ситуаций, что, в конечном счёте, обуславливает необходимость международно-правового регулирования сложного комплекса общественных отношений, которые могут возникнуть и возникают в период вооружённых конфликтов.

Исторически право вести войну, как известно, рассматривалось как законное

право государства, и война была правом- мерным способом урегулирования, во- оружённых конфликтов, хотя правила ве- дения войны сопровождалось, например, принятием международно-правовых норм в форме обычаев, а затем и договоров, определяющих правила ведения войны (3).

С международно-правовым понятием агрессии неразрывно связано понятие во- оруженного конфликта, которое регули- руется такой подотраслью современного международного права, как международ- ное гуманитарное право и подразумевает такие факты, как например, а) объявленная война, б) любое вооружённое столкнове- ние, возникающее между двумя и или несколькими государствами, независимо от его масштабов и интенсивности, даже в том случае, если одно из них не признаёт состояние войны. Нужно также отметить, что международное гуманитарное право применяется в случае оккупации всей или части территории страны, даже если эта оккупация не встречает никакого во- оружённого сопротивления, и др.

В теории международного права (4) одним из наиболее эффективных средств борьбы с вооруженной агрессии является самооборона государства, что по логике его самой доктрины и науки подразумевает мощный отпор такой агрессии и её по- давление потерпевшей стороной.

Неслучайно, по Уставу ООН государства обязались принимать любые коллективные меры для подавления любых актов агрес- сии и других нарушений мира, и что для принятия таких мер необходимое право государств составляет осуществление ин- дивидуальной или коллективной само-

обороны против такой агрессии (ст. 51), тем самым подчёркивая законность такой самообороны. Как видно, приме- нение вооружённой силы в порядке са- мообороны является необходимой мерой, которая направлена на то, чтобы обеспе- чить соблюдение нормы, согласно которой запрещается использовать вооружённую силу в агрессивных целях (5).

Что касается квалификации современ- ных вооружённых конфликтов, в частно- сти, так называемого, «интернациона- ли- зированного» конфликта, то она не может быть однозначной, так как в них присут- ствуют элементы как международного, так и немеждународного характера. Во- вторых, при наличии определённых об- стоятельств и условий внутренний во- оружённый конфликт может приобрести международный характер, благодаря, на- пример, вмешательству одного или не- скольких иностранных государств (6). Данная квалификация существенно ослож- няется, когда в вооружённый конфликт немеждународного характера вмешивают- ся силы ООН по поддержанию мира (7).

Очевидно и то, что сложность квали- фикации такого рода конфликтов затруд- няет решение вопроса о том, например, какие нормы международного гумани- тарного права должны применяться в данном, конкретном случае. Тем не менее, Женевские конвенции 1949 г., а также ст. 1 Дополнительных протоколов I и II к этим Конвенциям, однозначно к между- народным вооружённым конфлик-там от- носят вооружённые межгосударственное столкновения (8).

Что касается участников вооружённых конфликтов, то по смыслу норм между-

народного гуманитарного права ими являются военные структуры сторон, охватываемые понятием «вооружённые силы». В современную эпоху международные вооружённые конфликты, в том числе, завершившийся армяно-азербайджанский, продолжают оставаться одной из серьёзных бед человечества.

Общеизвестно, кратко говоря, что этот конфликт берёт своё начало с февраля 1988 г., когда на сессии областного Совета Нагорно -Карабахской автономной области (НКАО) было принято решение о выходе из состава Азербайджанской ССР и присоединении к Армении. Важно подчеркнуть и то, что в основе противоборства, масштабы которого переросли границы локального противостояния и трансформировались в один из затяжных и кровопролитных вооружённых конфликтов современности, лежали не конфессиональные и этнические факторы. Его источники, безусловно, были связаны с армянской политикой экспансионизма и территориальной оккупации, цель которой была банальное расширение своей территории путём вооружённого отторжения и насильственного захвата части территории другой союзной республики – Азербайджана, что фактически сопровождалось попустительством бывшего советского руководства.

Имеется огромное количество доказательств, что именно благодаря его деструктивной позиции и поддержке были предприняты различные антиконституционные действия административных структур области, ставшие по существу прологом и причиной начала широкомасштабных вооружённых анти - азербайджанских акций Армении (9).

С момента незаконного, одностороннего провозглашения о создании так называемой «Нагорно-Карабахской Республики», на территорию Азербайджана стали активно засылаться армянские вооружённые силы, направлялись большое количество оружия, боеприпасов для создания военного плацдарма и осуществления оккупации азербайджанских земель. Одновременно совершались террористические акции против местного населения, поджоги их домов, убийства и насилие, подвергались нападению и обстрелу с соседней территории приграничные сёла и районы Азербайджана, то есть фактически военные преступления.

Разжиганию военного армяно-азербайджанского конфликта, осуществлению вооружённой агрессии Арменией против Азербайджана, способствовали методы имперской политики руководства Советского государства, предпринятые в январе 1990 г. Поэтому идея - неприкрытая идея присоединения Нагорного Карабаха к Армении широко поддерживалась её населением, хотя само армянское руководство в разгаре своих преступных военных агрессивных действий, по-видимому, из-за тактических соображений, «отказалось» от планов такого присоединения, и выступило за предоставление его народу право на самоопределение, «самостоятельного» решения своей судьбы.

Реальные факты свидетельствовали о том, что полномасштабные агрессивные военные действия в зоне армяно-азербайджанского конфликта стали разворачиваться с конца 1991 г., когда вооружённые армянские формирования осуществляли боевые, наступательные действия по всей границе с соседним госу-

дарством и в Нагорно-карабахском регионе с использованием современных систем оружия (10). Или другой факт: в феврале 1992 г. был захвачен г. Ходжалы, в котором зверски было уничтожено большое количество мирного населения. Далее: в мае того же года агрессивные вооружённые армянские формирования оккупировали Шушинский район, в результате чего десятки тысяч азербайджанцев были изгнаны из своих мест постоянного проживания, завершив тем самым в этих местах этническую чистку. В период с мая 1992 г. по октябрь 1993 г. армянские агрессоры-окупанты захватили ещё семь районов Азербайджана: Лачинский, Кельбаджарский, Агдамский, Физулинский, Джебраильский, Губатлинский и Зангеланский, из которых было изгнано всё азербайджанское население.

В современной доктрине международного права, вообще, и международного гуманитарного права, в частности, также общепризнанно, что от других видов пребывания войск на иностранной территории военная оккупация отличается совокупностью присущих ей признаков. То есть, фактически, это такой вид временного пребывания значительных военных формирований (Армении) на территории иностранного государства (Азербайджана) в условиях состояния войны между этой страной и страной принадлежности таких формирований, при котором реально прекращается эффективное осуществление власти правительством, которому принадлежит занятая агрессором территория. При том, что административная власть осуществляется в пределах, определённых международным правом, высшими ко-

мандными инстанциями агрессивных, воинских формирований.

Общепризнанным в этих доктринах является положение, согласно которому военная оккупация не даёт оснований агрессору распротранять его суверенитет на занятую его войсками территорию.

Армянская же армия, оккупировав азербайджанские территории, вопреки требованиям, касающихся международно-правового режима военной оккупации, не только незаконно завладела движимой собственностью соседней страны, преступно уклонялась от обязанности сохранять основные культурные и природные ценности, общественные недвижимости, угодья Азербайджана. Преднамеренный захват, истребление или повреждение собственности общин, религиозных, благотворительных, общеобразовательных, научных учреждений, как частных, так и государственных, равно как и исторических памятников, художественных и научных произведений противоправно, воспрещаются и подлежат преследованию.

Учитывая вышеизложенное, можно отметить, что речь идёт о грубых нарушениях армянскими агрессорами ряда общепризнанных международно-правовых норм и принципов, которые закреплены в крупных, универсальных актах современности, и в которых содержатся чёткие требования каждому субъекту, тем более к агрессору, воздерживаться от любых действий, направленных на раскол национального единства и территориальной целостности государства. И естественно противоправна сама по себе ситуация, когда территория становится объектом военной оккупации, явившейся резуль-

татом применения силы в нарушение положений Устава, резолюций и других высокоавторитетных документов ООН.

Вопрос о мирном урегулировании армяно-азербайджанского вооружённого конфликта всегда играл одну из ключевых ролей в межгосударственных отношениях на всём Кавказе, тем более в его Южной части. Поэтому нельзя не учитывать то обстоятельство, что «в иерархии исторических ценностей и национальных святынь азербайджанского народа Карабаху – не отдельной его части, нагорной или равнинной, а в целом как единому историко-культурному, геоэкономическому, природно-хозяйственному региону всегда принадлежало и принадлежит поныне приоритетное место. Ибо Карабах это один из важнейших исторических очагов этно-генезиса азербайджанского народа, политической истории Азербайджана; с Карабахом, наряду с другими пластами истории связывались исторические корни национальной государственности, сбережения, упрочения этнической идентичности азербайджанцев» (11).

Анатомия армяно-азербайджанского вооруженного конфликта такова, что ничем неспровоцированная, позорно провалившаяся почти тридцатилетняя агрессия Армении – это была война, огромное количество невинных жертв по обе его стороны, страдания почти миллиона лишённых крова беженцев, ущемлённые гражданские и другие права и свободы при оккупации огромной территории Азербайджана.

Справедливости ради следует отметить в качестве позитивного фактора в попытках урегулирования судьбоносных проблем по прекращению армянской агрессии против Азербайджана позицию Рос-

сийской Федерации, которая, как известно, активно участвовала и выступила в качестве посредника при заключении азербайджано-армянского Соглашения о прекращении огня. Благодаря этому документу, вступившим в силу ещё 12 мая 1994 г., временно была приостановлена оккупация новых территорий Азербайджанской Республики.

Что касается солидарных действий и совместных усилий, то они в виде международного посредничества по урегулированию нагорно - карабахского конфликта, берут своё начало ещё с февраля 1992 г. в рамках Минского процесса ОБСЕ, который являлся почти единственным форумом по выработке всеобъемлющей модели его урегулирования.

Однако, несмотря на определённые усилия Совета Безопасности ООН по оказанию миротворческой поддержки ОБСЕ, так и не удалось провести полноценные, широкоформатные переговоры, например, ни по заключению политического соглашения о прекращении этого вооружённого конфликта, ни созвать Минскую мирную конференцию, ни даже развернуть в данном регионе многонациональные силы ОБСЕ по поддержанию мира, и др.

Серьёзным препятствием, подрывающих эти реальные усилия, была позиция армянских агрессоров, систематически и категорически отказывающихся соблюдать такие фундаментальные основы и принципы современного международного права, как уважение государственного суверенитета, территориальная целостность, решение споров мирными средствами и другие общеизвестные начала, с помощью которых было бы возможно достичь приемлемый документ об всеобъемлющем

урегулировании данного конфликта (12).

В этом аспекте, в 90-ые годы серьёзные надежды возлагались на возможности создания так называемого режима международной ответственности за преступления против мира и безопасности человечества и решение вопроса о праве установления фактов совершения военных преступлений (13). Естественно, особая роль всегда принадлежала Совету Безопасности ООН, который, однако, в силу различных обстоятельств, главным образом, политического характера, не всегда объективно называл «вещи своими именами», не давал в большинстве случаев должной юридической квалификации агрессивным действиям, оккупации чужих территорий, военным преступлениям, совершенным, в частности, Арменией, постоянно игнорировавшей такие резолюции, как 822, 853, 874 и 884, принятые в 1993 г. согласно гл. VII Устава ООН.

Примечательным по этому поводу является мнение и признание помощника бывшего президента США Б. Клинтона по национальной безопасности С. Бергера: «Мы указывали властям Нагорного Карабаха, что, несмотря на мандаты четырёх резолюций Совбеза ООН, продолжающаяся ими оккупация территорий, которые, как они сами признают, принадлежат Азербайджану, не является ни преимуществом в споре, ни позицией, которую мы можем поддержать. Это подрывает призыв к справедливости и правосудию, которые, как настаивает Нагорный Карабах, должны соблюдаться» (14)

Таким образом, предотвращение любых конфликтов, в первую очередь, вооружённых, недопустимость любой формы агрессивных действий одного государства

против другого – это была и остаётся одной из главных обязанностей суверенных государств, закреплённая во всех фундаментальных и авторитетных международно-правовых документах современности. Поэтому их взаимодействие и партнёрство должны соответствовать общепризнанным принципам и нормам современного международного права, быть видом целенаправленной деятельности, исключающей военные преступления и любые разновидности агрессии.

Более чем очевидно и то, что для обеспечения наибольшей эффективности превентивные меры должны приниматься на более ранней стадии межэтнического, конфликтного процесса. Одной из главных целей таких мер может стать, например, ликвидация имеющих глубокие корни социально-экономических, культурных и других структурных или иных причин и обстоятельств, которые зачастую определяют непосредственные политические симптомы агрессивных действий, военных преступлений в межэтнических вооружённых конфликтах, подобных нагорно-карабахскому.

Наряду с этим и как свидетельствует, в целом, практика современных международных отношений, особое место среди всего разнообразия межгосударственных разногласий занимают территориальные споры об исторической принадлежности определённого участка земли, которые, как правило, сопровождаются опасными политическими кризисами, вооружёнными конфликтами, межгосударственными трениями и осложнениями. Решение же вопроса о том, представляет данный спор или ситуация угрозу международному миру и безопасности (15), обусловлен их

обстоятельствами, а также зависит от существа и характера внешнеполитической деятельности спорящих или вовлечённых в конфликт субъектов.

Однако и безусловно, стороны, исходя из фундаментальных основ и требований современного международного права, обязаны их разрешать исключительно мирными средствами. При этом, например, даже общепризнанное право на самоопределение (16) не должно истолковываться как санкционирующее или поощряющее любые действия, которые вели бы частичному или полному расчленению государства или, в конечном смысле, нарушению территориальной целостности или политического единства независимого суверенного государства. Именно поэтому, с ничем неоправданными нарушениями и закончившемся, в конечном счёте, позорным для неё поражением, Армения осуществила военную агрессию, навязав Азербайджану вооружённый конфликт, принёсший их народам неисчислимые бедствия и страдания народам этих стран. Особо подчёркивалась приверженность международно-правовым принципам солидарности и взаимопомощи по двусторонним и многосторонним актам, в которых отражались таким первостепенным положениям как независимость, суверенитет, территориальная целостность Азербайджанской Республики и Турецкой Республики, неприкосновенности их признанных на международно-правовом уровне границ.

Главным представляется тот фактор, что Шушинская декларация по существу обновила геополитическую ситуацию на Южном Кавказе после победоносной войны в Карабахе. Поэтому нельзя не согла-

ситься с мнением о том, что её «подписание имеет более стратегическое значение после второй Карабахской войны и как бы демонстрирует всем силам, что, собственно, есть мы на Южном Кавказе - Азербайджан и Турция, что Турция (она на регулярной основе это и подтверждает) будет всегда поддерживать Азербайджан. Это такой сигнал разным игрокам в текущей геополитической ситуации в регионе».

Справедливо признаётся и то, что «для России растёт и значимость Азербайджана как игрока в регионе, набирающего силу и выгодного партнера. Кроме того, впереди, и работа над этим активно ведётся, создание по сути новой экономической реальности в регионе, создание новой карты отношений. В разблокировании, в результате нагорно-карабахского урегулирования транспортно-экономических связей, создание транспортных коридоров позволит выиграть всем региональным игрокам... И каждый игрок в регионе заинтересован в том, чтобы проявить активность в этом направлении».

В этой связи закономерным выглядит преамбула Декларации, в которой, всесторонне рассматривая перспективы дальнейшего рассмотрения и углубления двусторонних отношений между Азербайджанской Республикой и Турецкой Республикой, было заявлено, что: «Стороны, выражая удовлетворение состоянием развивающихся на стратегическом уровне отношений между двумя дружественными и братскими странами, отмечают значение продолжения политического диалога на всех уровнях и взаимных визитов на высшем уровне а также, что Азербайджан, одержав победу в 44-дневной Отечествен-

ной войны, положил конец продолжавшейся 30 лет агрессивной политике Армении, освободил свои земли от оккупации, обеспечил победу справедливости и восстановление международного права».

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

- (1) См., например, Дипломатический словарь в трёх томах, т.1, изд-во «Политической литературы». М. 1960., с.14-20; Курс международного права в шести томах изд-во «Наука», т. 4. М., 1968, с.391-400; Арцибасов И.И., Егоров С.А. Вооружённый конфликт: право, политика, дипломатия. М., 1989; Международное право. Учебник / Под ред. Ковалёва А.А., Черниченко С. В., изд-во «ОМЕГА-Л» М., 2006, с. 788-831; Международное право: учебник / Отв. ред. А.Н. Вылегжанин. М. «Юрай - Издат». 2009; Курс международного (публичного) права. Учебник . II том. Особенная часть (на азерб. языке) / Под общ.ред. Э.А.Алиева. Баку, «Гюнеш-В», 2018,с.376 и др.
- (2) Краткая история, в частности, проблемы запрещения вооружённой агрессии такова, что определённые попытки её запрещения предпринимались ещё во времена существования Лиги наций. Так, указания на запрещение и преступность такой агрессии содержались, например, в проекте Договора о взаимной помощи от 15 августа 1923, составленном одной из комиссий ЛН, и в Женевском протоколе от 2 октября 1924 г. о мирном разрешении международных споров, в котором было провозглашено, что агрессивная война составляет международное преступление, а также, фактически, способствовало утверждению в международном праве принципа запрещения агрессии.
- (3) «Независимо от причины войны все стороны должны соблюдать законы войны», утверждал Гуго Гроций ещё 1625 г. См.: Гроций Г. О праве войны и мира. М. изд-во «Наука».1994, с.7; Курс международного (публичного) права. Учебник . II том. Особенная часть (на азерб. языке) / Под общ.ред. Э.А.Алиева. Баку, «Гюнеш-В», 2018,с.326-346. Кроме того, идея защиты жизни тех, кто более не принимает участия в военных действиях, содержалась в труде Ж. Ж. Руссо «Об общественном договоре» 1762 г. / «Трактаты». М., 1998, и др.
- (4) См., например, труды Тункина Г.И., Лукашука И.И., Игнатенко Г.В., Блищенко И.П., Черниченко С.В. и др.
- (5) Об этом см., к примеру, труды Собакина В.К., Багиняна К.А., Романова В.А., Д. Кунца и др.
- (6) Имеются ввиду, в частности, американское вмешательство в конфликт между движением «Талибан» и Северным альянсом в Афганистане, или: в вооружённый конфликт между Федеративной Республикой Югославия и Армией освобождения Косово. /подробнее об этом см. С. Юсифова. Односторонняя декларация независимости Косово, или что ждёт международное право. Изд-во «Чашиоглу». Баку. 2010 и др.
- (7) См. об этом, например, Э. Давид. Принципы права вооружённых конфликтов. М. 2000, с. 125-130
- (8) Это, к примеру, затяжной израильско-арабский вооружённый конфликт, ведущийся с 1967 г., англо-аргентинская война 1982 г., нападение некоторых западных стран на Ирак в 2003 г. и др.
- (9) Подробнее см., например, Конфликты в СССР: черный январь в Азербайджане // Helsinki Watch. A Committee of Human Rights Watch. Б. м, май 1991; Эфендиев О.Ф. Военные преступления: от Нюрнберга до Карабаха (международно-правовой анализ). М. 2000; е г о ж е, Вооружённые конфликты и военные преступления на Южном Кавказе (международно-правовой аспект). Изд-во «Кавказ». Баку, 2006, с.177-185 и др.
- (10) Дашдамиров А. Азербайджано-российские отношения в человеческом измерении.См.:http://www.azertot.ru/pnhtml/pub_02.htm, также «Экономический ущерб, нанесённый Азербайджану в результате

агрессии Армении» // http://www.azerbembassy.org.cn/rus/back_ecdam.html . По вопросу возмещения ущерба, нанесённого Азербайджану армянской агрессией подробнее см. Л. Гусейнов. Международная ответственность государств за нарушения прав человека. Киев. 2000; Р. Севдимаев. Международный терроризм – глобальная проблема современности. Баку. «Элм». 2004, с. 48-68; В.Н. Русинова. «Война с терроризмом» и проблемы квалификации конфликтов в свете норм международного гуманитарного права// Актуальные проблемы современного международного права. М., РУДН. 2010, с. 390-412 и др.

- (11) Дашдамиров А. Азербайджано-российские отношения в человеческом измерении. См.: http://www.azerros.ru/pnhtml/pub_02.htm
- (12) См. Бутрос – Гали Б, Навстречу новым вызовам. Годовой доклад о деятельности ООН. Изд-во ООН. 1995, с. 300, п.628.
- (13) С этих позиций определённый международно-правовой интерес представляют попытки Лиссабонского саммита /1996 г./, на котором были сформулированы следующие принципы урегулирования армяно-азербайджанского конфликта: а) территориальная целостность Республики Азербайджан и Республики Армения, б) правовой статус Нагорного Карабаха,

определённый в соглашении и основанный на самоопределении, предоставляющем Нагорному Карабаху наивысшую степень самоуправления в составе Азербайджанской Республики, в) гарантированная безопасность Нагорного Карабаха и всего его населения. Включая взаимные обязательства по обеспечению соблюдения всеми сторонами положений об урегулировании. См.:

<http://www.az.biz.ly/karabakh>

- (14) Текст письма см. в газете «Бакинский рабочий» от 17.03.1998
- (15) Об этом см., например, Эфендиев О.Ф. Предотвращение вооружённых конфликтов как необходимое условие международной безопасности // Вестник Московского государственного открытого университета. М., № 2(39), 2010, с.159-164; Т. Гусейнов. Торжество международного права – ключ обеспечения безопасности на Южном Кавказе // Евразийский юридический журнал. № 2 (153). М., 2021, с. 14-17 и др.
- (16) См. О.Ф. Эфендиев. О несостоятельности попыток армянской стороны в армяно-азербайджанском конфликте, юридически обосновать «право нагорно-карабахского населения на самоопределение, вплоть до отделения от Азербайджана» // см. журнал «Транспортное право». ВАР. Баку, № 3, 2012, стр.66-78.

KEÇMİŞ “DAĞLIQ QARABAĞ” MÜNAQİŞƏSİ İLƏ BAĞLI ERMƏNİSTAN SİLƏHLİ AQRƏSSİYASININ ANLAYIŞI VƏ BƏZİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

O. F. Əfəndiyev,
professor, hüquq üzrə elmlər doktoru.

Bu məqalədə siyasi, iqtisadi və digər sahələrdə qarşılıqlı hüquq və öhdəliklər haqqında Azərbaycan-Ermənistan münasibətlərinin qaydaya salınması və nizamlanması üçün müvafiq sülh müqaviləsinin bağlanması mənəsi və zəruriliyi ilə bağlı beynəlxalq-hüquqi problemlər araşdırılır. Eyni zamanda, Cənubi Qafqazın tezliklə əsl

sülh, mehriban qonşuluq tərəfdaşlığı və möhkəm təhlükəsizlik sisteminə çevrilməsinin mümkünlüyü xüsusi vurğulanır.

Açar sözlər: hüquqazidd işğalçı müharibələr, silahlı münaqişələr, dövlətlərin bərabərhüquqlu əməkdaşlığı və tərəfdaşlığı, Cənubi Qafqaz, Azərbaycan-Ermənistan sülh müqaviləsi, BMT Nizamnaməsi, öz müqəddəratını təyinetmə hüququ.

CONCEPT AND SOME FEATURES OF ARMENIAN ARMED AGGRESSION RELATING TO THE FORMER “NAGORNO-KARABAKH” CONFLICT⁷³

O. F. Efendiyev,
professor, Doctor of Law.

This article examines international legal problems related to the meaning and necessity of concluding a peaceful Azerbaijani-Armenian Treaty on mutual rights and obligations in the political, economic and other fields in order to complete and settle their relations. At the same time, special emphasis is placed on the possibility of an early transformation of the South Caucasus into a zone of true peace, good-neighborly partnership and a solid security system.

Key words: unlawfulness of aggressive wars, armed conflicts, equal cooperation and partnership of states, the South Caucasus, the Azerbaijan-Armenia peace treaty, the UN Charter, the right to self-determination.

ERMENİ SİLAHLI SALDIRISININ ESKİ “DAĞLIK KARABAĞ” ÇATIŞMASINA İLİŞKİN ANLAYIŞ VE BAZI ÖZELLİKLERİ

O.F. Efendiyev,
profesör, hukuk doktoru.

Bu makale, ilişkilerini tamamlamak ve çözmek için siyasi, ekonomik ve diğer alanlarda karşılıklı hak ve yükümlülükler konusunda barışçıl bir Azerbaycan-Ermeni Antlaşması'nın imzalanmasının anlamı ve gerekliliği ile ilgili uluslararası hukuk sorunlarını incelemektedir. Aynı zamanda, Güney Kafkasya'nın erkenden gerçek bir barış, iyi komşuluk ortaklığı ve sağlam bir güvenlik sistemine dönüşme olasılığına özel önem verilmektedir.

Anahtar kelimeler: Saldırgan savaşların hukuksuzluğu, silahlı çatışmalar, devletlerin eşit işbirliği ve ortaklığı, Güney Kafkasya, Azerbaycan-Ermeni barış anlaşması, BM Şartı, kendi kaderini tayin hakkı.

TRANSPORT SAFETY IN INTERNATIONAL TRANSPORTATION

Aliyev Etibar Ali oglu,

Full member of the International Transport Academy, Doctor of Law, Professor of the Department of Human Rights and Information Law of UNESCO, Law Faculty of Baku State University.
e-mail: a-etibar@rambler.ru

Mission: to compare and analyze the issues of transport security in international transport in practice of Azerbaijan and some foreign countries.

Methodology: deduction, formal logical, historical legal and comparative legal methods.

Conclusions. On the basis of regulatory and doctrinal sources, the features of ensuring transport safety in international transport are considered.

Modern international transport law in the era of globalization is one of the main directions of multilateral regulation of intergovernmental economic relations.

It is no coincidence that it is this expanding range of relations that plays a decisive role in the formation and development of the branch of modern international law - international transport law. In modern conditions, the transport activity of states, directly transport, play an exclusive role in international integration processes. In addition, international transport is one of the connecting links between the economies of states, individual regions and continents, ensuring the active development of international trade and their external economic ties.

Under these conditions, the problem of

the development and strengthening of the normative and legal content of the concept of economic super-government is especially important, especially for post-Soviet states. For such states as the Republic of Azerbaijan, not only the content of the sovereign right to freely dispose of its natural resources, natural resources, exercise all aspects of economic activity, but also the realization of this right to mutually beneficial is of paramount importance and civilized basis, in accordance with the requirements of modern international law.

The author notes that international transport relations, in essence, are relations arising in connection with the economic activity of states.

Scientific and practical significance. Studying the experience of foreign countries in the field of ensuring transport security in international transport allows us to solve a number of problems associated with improving the transport legislation of the Republic of Azerbaijan.

Key words: transport safety, international transport, transport legislation, international cooperation, international transport relations.

In the modern era, ensuring transport security during international transport is one of the key problems of modern international transport law (hereinafter -MITL), the solution of which is not only an important task for international transport organizations, but is considered as an integral part of the state policy in the transport sector.

In the classification of these sources, the

vehicle is classified in the physical hazard group as mechanical types. The Civil Code of the Azerbaijan Republic also classifies vehicles as an activity that creates an increased danger to others (Article 1108) and provides for corresponding liability for a civil violation resulting from such an activity. Ensuring transport security during transportation (transportation) has always been considered as one of the pressing issues in the foreign economic relations of states.

In the IPTS, the concept of transport safety is considered to be a state reflecting the degree of protection of persons involved in the transportation from traffic accidents and their negative consequences [3,118].

The main principles for ensuring international transport safety are:

- the priority of life and health of persons participating in international transportation (transportation) over the economic results of economic activity;
- prevalence of state responsibility over the responsibility of persons involved in transportation (transportation);
- balancing the interests of people, society and the state;
- a focused and comprehensive approach regarding the activities of interested persons.

As a rule, ensuring transport safety during international transport is carried out in the following areas:

- ensuring safety during the organization of any transportation;
- creation of favorable and convenient conditions for the movement of various vehicles;
- training the population in the rules of safe behavior and educational work;

– development and application of rules, standards, technical norms and other regulatory documents on transport safety, taking into account the scientific achievements of modern technology;

– guaranteed access of vehicles to transportation and their movement;

– organizing the training of vehicle managers for personnel (driver, engineer, captain, pilot, etc.) and improving their qualifications;

– implementation of comprehensive measures related to medical security of transport safety, including issues of environmental protection;

– determination of the competencies and extent of responsibility of the relevant executive bodies in the field of transport security;

– material and financial support of transport security measures;

– prevention of traffic accidents (accidents) and coordination of the activities of the relevant authorities in order to reduce the severity of their consequences;

– implementation of state supervision over effective compliance with the requirements of the legislation in the field of ensuring transport security.

In the era of globalization, the establishment and development of MITL is impossible without the formation of the legal institution of “transport security” and its principles [7.34-46].

Transport safety is one of the necessary factors for international transportation carried out between two or more states on the basis of the determined conditions of agreements concluded between them [6.29-38.70-76].

Despite the fact that the principle of

transport safety has a derivative character from the general principles of transport law, it harmonizes, is consistent with the requirements of peremptory international legal norms, in particular, with the provisions of the 1969 Vienna Convention on the Law of international treaties. In her art. 53 states that “the peremptory norm of public international law is the norm adopted and recognized by the international community of states as a whole and deviation from it is unacceptable” [1, II hours, 10-11].

It is also characteristic that, taking into account the importance of the principles of modern international law, the Republic of Azerbaijan, like other countries of the post-Soviet space, has fixed its principles in its Basic Law. It can be noted that the implementation of the principle of organizing transportation, ensuring their safety, has become one of the administrative tasks for the activities of state bodies in the transport field.

At the same time, the universally recognized principles and norms of modern international law have a great impact on the transport safety of states, which determines the possibility of organizing it when transporting passengers, cargo and baggage, as well as the nature of the purpose in life of the necessary measures. This circumstance acquires an important significance in the sense that in the international transportation of dangerous and especially dangerous goods, it is not only the primary duty that is preceded to enter into a mutual recovery the same economic relations, but also the task of their equal regulation.

Thus, in case of safe transport, both general and special international legal prin-

ciples fulfill their regulatory function, and on the other hand, together with the provisions MITL trans – transformation in its single legal system.

As you can see, in the present era, the principle of transport security has become one of the main (special) principles of the MITL, has gained particular importance in particular for the transportation of passengers and goods of the transport activity of entities as a whole [9,22-40].

As for any kind of security, the main thing in international transportation is the priority of human life with strict observance of transport safety.

Transport safety should be ensured not only by international legal means and measures, but also by legal regulation and enforcement in relation to any international transport operations. At the same time, it is necessary not to cause any damage to the ecological state of the environment, to prevent harm to the interests of entities or the occurrence of negative consequences for them.

International legal guarantee of transport safety. One of the main tasks entrusted to international transport law in the period of globalization is the creation of a legal guarantee not only for persons covered by transport safety, but also for its entire system. Defining the legal basis for ensuring transport safety on an international scale, the MITL protects the life, health and property of the entities involved in the transportation process, their legal rights and interests, as well as the interests of society and the state.

The solution to the problem of creating international legal guarantees for ensuring transport security is of key importance for the progressive development of mutually

beneficial foreign economic relations of states [2,519]. In our opinion, it should be regulated by the norms of international transport conventions (agreements) and by the provisions of domestic legislative acts. Moreover, in the legal literature, some authors call the agreements on ensuring international transport security law enforcement [5,48; 3,121].

Agreements (conventions) related to transport issues are divided into several types (groups), one of which is considered law enforcement agreements, the main purpose of which is to protect and ensure the interests of various entities in the activities of international transport.

The intensification of the transport activities of states contributed to an increase in the number of law enforcement agreements that were concluded mainly in 60-70. Twentieth century. The intensification of the international transport activity of the entities has accelerated the need for important events aimed at ensuring their transport safety. These measures concerned mainly the development of legal norms and regulations aimed at ensuring the protection of the interests of cargo owners, passengers, third parties that could be violated as a result of international transport activities.

International cooperation and partnership in the field of transport security. The problem of ensuring the security of international transport shipments is one of the global problems of foreign economic relations of the states, the solution of which requires not only combining the efforts of members of the international community at various levels, but also close cooperation and partnership [10,45- 57] between them. Human life, the

environment and other global factors are increasingly actualizing the need to ensure safety in international transport.

Therefore, it is obvious that international cooperation and partnership in this area should be carried out both on the basis of universally recognized norms and principles of modern international law, not only the provisions of interstate, intergovernmental agreements (contracts), but also the requirements of the norms of domestic law. In addition, interdepartmental and other agreements concluded between transport enterprises, carriers and foreign legal entities and individuals of various states are of great importance.

Such a formulation of the question and practice should contribute to the formation of the institutional base of economic cooperation and partnership of states, as recorded in the tasks and goals of the MITL.

In a specific plan, international cooperation and partnerships in the safety of transportation can include the following areas:

- development and effective application of relevant uniform norms, standards, rules and safety recommendations;
- monitoring, environmental assessment and implementation of environmental control;
- coordination of joint efforts of states in ensuring transport security and increasing its level;
- cooperation and partnership of states in the scientific, technical and other fields and the development of the branch of modern international law – international economic law, which, in turn, testifies to the fact that its development over the past decades clearly distinguishes its economic direction. Another

fundamental factor in this development is the progressive expansion, streamlining of the international transport activity itself, its legal regulation, as well as the regional integration, economic and economic nature of the activities of international organizations.

One of the features is that in modern conditions, the transport activities of states, directly transport, play an exclusive role in international integration processes. In addition, international transport is one of the connecting links between the economies of states, individual regions and continents, ensuring the active development of international trade, their external economic ties. The transport component is an indispensable element of not only the constantly developing foreign economic activity of the states, but also international transport agreements, commercial contracts. Therefore, it is no coincidence that in the implementation of international transportation various legal problems arise that require their regulatory regulation.

Such problems include, first of all, the procedure for crossing state borders, subject to the sovereignty of each state. Secondly, the establishment and implementation of unified rules for the use of transport routes, compliance with the requirements for vehicles, their technical condition, environmental and other safety during their operation.

The issues of regulation of international conventions and agreements of legal relations between participants of international transport, such as carriers, passengers, consignors, consignees and some other subjects of these legal relations, are also important.

Taking into account the above considerations, in this textbook the fundamental as-

pects of organizing and implementing transportation by all modes of transport, fixed by international sources, are covered.

Under these conditions, the problem of developing and strengthening the legal content of the concept of economic sovereignty, especially for the “old” developing countries and for the states newly formed in the post-Soviet space, is of particular importance. . For such states as the Republic of Azerbaijan, not only the content of the sovereign right to freely dispose of its natural resources, natural wealth, carry out all aspects of economic activity, but also the realization of this right to mutually beneficial is of paramount importance and civilized basis, in accordance with the requirements of modern international law.

Legal relations that develop between the subjects of transport activity are one of the significant factors that affect globalization processes in general. They also directly affect not only the formation of policies of sovereign states, including the Republic of Azerbaijan, but also the formation of a new economic and world order, the development of modern international transport law.

It can be concluded that international transport relations, in essence, are relations arising in connection with the economic activity of states that not only arise between entities, mainly international economic law. They are streamlined and regulated by special rules of international law, a system or system, forming a modern international transport law, one of the main goals of which is to ensure international legal regulation arising precisely in the sphere of transport – economic – relations of states.

References (transliterated)

1. Course of international (public) law. Textbook / Under the general editorship of E.A. Aliyev (in azerbaijani). Baku, publishing and printing company "Gunesh-V", 2018, Volume I - general part, 752 pages, Volume II - special part, 704 pages.
2. International economic law. Textbook / Author - E.A. Aliev (in azeri). Baku, publishing and printing company "Gunesh-V", 2016, 690 pages
3. International transport law. Textbook / Author - E.A. Aliev (in azeri). Baku, QHT Publishing House LLC, 2013, 614 pp.
4. Aliyev E.A. International transport relations in the era of globalization. M., LLC "R-STYLE", 2006, p.340.
5. Aliyev E.A. International transport in the era of globalization: legal aspects (in azerbaijani). Baku, 2006, p. 48.
6. Aliyev E.A. Conventional consolidation of international transport (in azerbaijani). Baku, 2002, p.29-38.70-76.
7. Aliyev E.A. Transport in the international treaty practice of the Republic of Azerbaijan (international legal analysis). Diss. for the degree of can. legal sciences. Baku, 2002, p. 34-46.
8. Kovalev A.A. Modern international law of the sea and the practice of its application. M., Scientific book, 2003, p. 319.
9. Application of modern international transport law in the Republic of Azerbaijan. Textbook / Ans.ed.S.R.Zeynalov.M, OLMA-Pres, 2002, p. 22-40.
10. Efendiev O.F. Azerbaijan and the European Union: problems of ways of rapprochement of partnerships // Transport Law. Baku, 2014, No1, pp.45-57.
11. The code of legislation of the Republic of Azerbaijan. Baku, Azerbaijan Publishing House, 2000 - 2019.

ТРАНСПОРТНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ В МЕЖДУНАРОДНЫХ ПЕРЕВОЗКАХ

Алиев Этибар Али оглы,
действительный член Международной Транспортной Академии, доктор юридических наук, профессор кафедры «Права человека и информационное право» ЮНЕСКО Юридического факультета Бакинского государственного университета.
e-mail: a-etibar@rambler.ru

Цель: сравнить и проанализировать вопросы транспортной безопасности в международных перевозках на практике Азербайджана и некоторых зарубежных государств.

Методология: дедукция, формально-логический, историко-правовой и сравнительно-правовой методы.

Выводы. На основе нормативных и доктринальных источников рассматриваются особенности обеспечения транспортной безопасности в международных перевозках.

Современное международное транспортное право в эпоху глобализации – это одно из основных направлений многостороннего регулирования межгосударственных экономических отношений.

Не случайно, именно этот расширяющийся спектр отношений играет решающую роль в формировании и развитии отрасли современного международного права – международное транспортное право. В современных условиях транспортная деятельность государств, непосредственно транспорт, играют исключительную роль в международных интеграционных процессах. Кроме того, международные транспортные перевозки являются одним из связующих звеньев между экономиками государств, отдельных

regionov i kontinentov, obespechivaya aktivnoe razvitiye mezhdunarodnoy trgovli, ix vneshneekonomicheskikh svyazey.

V etix usloviyax osoboe znachenie priobretayet problema razvitiya i uk-repleniya normativno-pravovogo soderzhaniya ponyatiya ekonomicheskogo su-verenitet, osobenno dlya postsovetских gosudarstv. Dlya takikh gosudarstv, kak Azerbaydzhanskaya Respublika, pervostепенное znachenie imet ne tolko soderzhaniye suverennoy prava svobodno rasporyazhatsya svoimi prirodnyimi resursami, estestvennyimi bogatstvami, osushchestvlyat vse aspekty ekonomicheskoy deyatel'nosti, no i realizatsiya etogo prava na vzaimovыгодnoy i tsivilizovannoy osnove, v sootvetstviy s trebovaniyami sovremennoy mezhdunarodnoy prava.

Avtor otmechayet, chto mezhdunarodnyye transportnyye otnosheniya, po svoey suyti, yavlyayutsya otnosheniyami, vznikayushimi v svyazi s ekonomicheskoy deyatel'nost'yu gosudarstv.

Nauchnaya i prakticheskaya znachimost'. Izucheniye opyta zarubezhnykh stran v oblasti obespecheniya transportnoy bezopasnosti v mezhdunarodnykh perevozkax pozvolyayet reshit' ryad problem, svyazannykh s sovshennstvovaniyem transportnoy zakonodatel'stva Azerbaydzhanskoy Respubliki.

Ключевые слова: транспортная безопасность, международные перевозки, транспортное законодательство, международное сотрудничество, международные транспортные отношения.

BEYNƏLXALQ DAŞIMALARDA NƏQLİYYAT TƏHLÜKƏSİZLİYİ

Əliyev Etibar Əli oğlu,

Beynəlxalq Nəqliyyat Akademiyasının həqiqi üzvü, Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsi "İnsan hüquqları və informasiya hüququ" YUNESKO kafedrasının professoru, hüquq üzrə elmlər doktoru.

elektron poçt: a-etibar@rambler.ru

Məqsəd: Azərbaycanın və bəzi xarici ölkələrin praktikasında beynəlxalq nəqliyyat daşımalarında təhlükəsizlik məsələlərini müqayisə və təhlil etmək.

Metodologiya: deduksiya, rəsmi məntiqi, tarixi- hüquqi və müqayisəli hüquqi metodlar.

Nəticələr: doktrinal mənbələr əsasında beynəlxalq nəqliyyat daşımalarında nəqliyyat təhlükəsizliyinin təmin edilməsi xüsusiyyətləri nəzərdən keçirilir. Qloballaşma dövründə müasir beynəlxalq nəqliyyat hüququ dövlətlərarası iqtisadi münasibətlərin çoxtərəfli tənzimlənməsinin əsas istiqamətlərindən biridir.

Təsədüfi deyil ki, beynəlxalq iqtisadi hüququn yarım sahəsi sayılan beynəlxalq nəqliyyat hüququnun formalaşmasında və inkişafında bu genişlənən münasibətlər həlledici rol oynayır. Müasir şəraitdə birbaşa nəqliyyat, dövlətlərin nəqliyyat fəaliyyəti beynəlxalq integrasiya proseslərində müstəsna rol oynayır. Bundan əlavə, beynəlxalq nəqliyyat dövlətlərin, ayrı-ayrı bölgələrin və qitələrin iqtisadiyyatları arasında birləşdirici əlaqələrdən biridir, beynəlxalq ticarətin və onların xarici iqtisadi əlaqələrinin aktiv inkişafını təmin edir.

Bu şəraitdə, xüsusən postsovet dövlətləri üçün iqtisadi inkişaf konsepsiyasının normativ və hüquqi məzmununun tərəqqisi və möhkəmləndirilməsi problemi xüsusilə vacibdir. Azərbaycan Respublikası kimi dövlətlər üçün yalnız öz təbii sərvətləri üzərində sərbəst sərəncam vermək, iqtisadi fəaliyyətin bütün sahələrini həyata keçirmək suveren hüququnun məzmunu deyil, eyni

zamanda müasir beynəlxalq hüququn tələblərinə uyğun olaraq sivil əsaslarla qarşılıqlı fayda əldə etmək hüququnun həyata keçirilməsi də mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Müəllif qeyd edir ki, beynəlxalq nəqliyyat münasibətləri, sözün əsl mənasında, dövlətlərin iqtisadi fəaliyyəti ilə əlaqədar yaranan münasibətlərdir.

Elmi və praktik əhəmiyyəti. Beynəlxalq nəqliyyat daşımalarında nəqliyyat təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində xarici ölkələrin təcrübəsinin öyrənilməsi Azərbaycan Respublikasının nəqliyyat qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı bir sıra problemləri həll etməyə imkan verir.

Əsas sözlər: nəqliyyat təhlükəsizliyi, beynəlxalq daşımalar, nəqliyyat qanunvericiliyi, beynəlxalq əməkdaşlıq, beynəlxalq nəqliyyat əlaqələri.

ULUSLARARASI TAŞIMACILIK- TAŞIMA GÜVENLİYİ

Aliyev Etibar Ali oğlu,

Uluslararası Ulaşıdırma Akademisi üzəsi, UNESCO İnsan Hakları və Enformasyon Hukuku Anabilim Dalı Profesörü, Bakü Devlet Üniversitesi, hukuk üzre elmler doktoru.

e-posta: a-etibar@rambler.ru

Amaç: Azərbaycan və bəzi yabancu ölkələrin uygulamalarında uluslararası taşımacılıkta güvenlik konularını karşılaştırmak ve analiz etmek.

Metodoloji: tündengelim, biçimsel mantık, tarihsel - yasal ve karşılaştırmalı yasal yöntemler.

Sonuçlar: doktriner kaynaklar temelinde uluslararası taşımacılığın güvenliğini sağlama özellikleri dikkate alınmaktadır.

Bu genişleyen ilişkilerin, uluslararası ekonomik hukukun bir alt bölümü olarak kabul edilen uluslararası taşımacılık hukukunun oluşumunda ve gelişiminde önemli bir rol oynaması tesadüf değildir, modern koşullarda, devletlerin doğrudan ulaşım ve taşımacılık faaliyetleri uluslararası entegrasyon süreçlerinde özel bir rol oynamaktadır. Buna ek olarak, uluslararası taşımacılık, devletlerin ekonomileri, münferit bölgeler ve kıtalar arasındaki birleştirici bağlantılardan biridir ve uluslararası ticaretin ve onların dış ekonomik ilişkilerinin aktif gelişimini destekler.

Bu bağlamda, özellikle Sovyet sonrası ülkeler için, ekonomik kalkınma kavramının normatif ve yasal içeriğinin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi sorunu özellikle önemlidir. Azərbaycan Cumhuriyeti gibi ülkeler için, sadece doğal kaynakları üzerinde egemenlik uygulamak değil, aynı zamanda sadece egemen hukukun içeriği değil, aynı zamanda modern uluslararası hukukun gerekliliklerine uygun olarak karşılıklı yararlanma hakkı da olmak üzere tüm ekonomik faaliyet alanlarını kullanmak önemlidir.

Yazar, uluslararası ulaştırma ilişkilerinin aslında devletlerin ekonomik faaliyetlerinden kaynaklanan ilişkiler olduğunu belirtiyor.

Bilimsel ve pratik önemi. Yabancı ülkelerin uluslararası taşımacılıkta ulaşım güvenliği sağlama konusundaki deneyimlerini incelemek Azərbaycan Cumhuriyeti ulaşım mevzuatının iyileştirilmesi ile ilgili bir takım sorunları çözecektir.

Anahtar kelimeler: Ulaştırma güvenliği, uluslararası ulaştırma, ulaştırma mevzuatı, uluslararası işbirliği, uluslararası ulaştırma ilişkileri.

BEYNƏLXALQ QEYRİ-HÖKUMƏT TƏŞKİLATLARININ FƏALİYYƏTİNİN SPESİFİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Elnarə Mirzəyeva,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent.

cəmiyyəti institutlarına aiddir. Bir qayda olaraq, beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları

"Beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları" termininin müəyyənləşdirilməsinin özü olduqca cətinidir. QHT-lərin inkar yolu ilə qeyri-dəqiq tərifinin verilməsi ehtimalı artıq qeyd edilmişdir. Biz də nəzərdən keçirilən tərifin ən geniş konsepsiyasını vermək cəhdlərini araşdırdıq. Eyni zamanda, nəzərə almaq lazımdır ki, bu və ya digər anlayışdan danışarkən, bir anlayışın ifadə edə bildiyindən daha çox şey tələb etmək də düzgün deyil. Müasir beynəlxalq hüquq hələlik beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatının hamı tərəfindən tanınmış bir tərifini formalaşdırma bil-məmişdir. Eyni zamanda, bu cür təşkilatların müəyyənləşdirilməsi üçün ümumtanınmış meyarlar hazırlanmışdır ki, onlara; təşkilat qeyri-kommersiya xarakterli olmalıdır; təşkilat zorakı metodlardan istifadə etməməli və ya belə metodları təşviq etməməlidir; təşkilat güc əldə etmək üçün siyasi fəaliyyətlərdə iştirak etməməlidir; təşkilat ən azı üç ölkədə filialı olduğu təqdirdə beynəlxalq hesab olunur kimi elementləri aid etmək olar.

(BQHT-lər) kütləvi dəyillər və məqsədləri çox spesifik problemlərlə məhdudlaşır. Müasir beynəlxalq münasibətlərdə BQHT-lərin artan rolu, beynəlxalq problemlərin beynəlxalq səviyyədə həllində milli sivil cəmiyyətlər arasında artan qarşılıqlı asılılıq və birlik hissi ilə izah edilə bilər.

Amerikalı tədqiqatçı S.Çarnovitzə görə, qeyri-hökumət təşkilatları olmasaydı, beynəlxalq hüquq insanlıq üçün daha az əhəmiyyətli bir rol oynayırdı. BQHT-lər, dövlətin hər zaman milli, daxili məsələlərinə aid edilən problemlərdə beynəlxalq əhəmiyyəti müəyyənləşdirməyə

Açar sözlər: qeyri-hökumət təşkilatı, BQHT, hökumətlərarası təşkilatlar, qeyri-dövlət, ECOSOC, qeyri-kommersiya, vətəndaş cəmiyyəti.

İlk beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları əsasən təhsil, elmi, dini, pasifist və iqtisadi xarakter daşıyırdı. Qeyri-hökumət təşkilatları kateqoriyasına müxtəlif qeyri-rəsmi qruplardan tutmuş böyük ictimai birliklərə və hərəkətlərə qədər müxtəlif ictimai təşkilatlar daxildir. Hakimiyyətin iradəsi ilə deyil, ictimaiyyətin təşəbbüsü ilə yaranan bu təşkilatlar ənənəvi olaraq vətəndaş

kömək etmişdir [6, 348]. "Beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatı" ifadəsinin ümumiyyətlə qəbul edilmiş vahid tərfi yoxdur. Bir sıra tədqiqatçıların qeyd etdiyi kimi, bu termin getdikcə artan beynəlxalq sənədlərdə görünərsə də, "yumşaq hüquq" adlanan normaların yalnız bəzilərinə BQHT-lərin konsepsiyasına izahat gətirilmişdir. Beynəlxalq hüququn əsas mənbələrində beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarının ümumdünya tərfi yoxdur. Üstəlik, ümumtanınmış qəbul edilmiş bir tərfin olmaması da müəyyən mənfi cəhətlərə səbəb olur. Xüsusilə beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarının tərfindən asılı olaraq,

bəzi təşkilatlar bu kimi tanına bilər, bəziləri isə tanınmaya bilər. Beləliklə, beynəlxalq hüquq elminin gündəmində beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatı anlayışının müəyyənləşdirilməsi məsələsi aktualdır. Bu istiqamətdə alimlər, beynəlxalq hökumətlərarası təşkilatlar və beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları öz-ləri tərəfindən cəhdlər edilmişdir. BQHT anlayışının beynəlxalq praktikada istifadəsi qaydaları birləşdirilməyib, lakin müəyyən bir qurumun terminologiyasında fərqli mə-nalarda çox istifadə olunur.

Vahid "beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatı" anlayışının işlənməsindəki çətinliklər bir sıra amillərlə əlaqələndirilir. Birincisi, qeyri-hökumət təşkilatları qrupuna çox fərqli beynəlxalq təşkilatlar daxildir. Bunlar yalnız ictimai fəaliyyətlə məşğul olan təşkilatlar deyil, həm də xüsusi məsələlərlə məşğul olan təşkilatlardır. İkincisi, milli qanunvericilik bu fenomeni fərqli şəkildə və birmənalı şəkildə müəyyənləşdirir, fərqli olaraq mahiyyətə eyni fenomeni adlandırırlar. Xüsusilə çətin və mübahisəli bir məsələ BQHT-lərin hüquqi statusunun və hüquq subyektiyyətinin müəyyənləşdirilməsidir [2, 28-29].

"Beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatı" anlayışının meydana çıxması məhz beynəlxalq ümumi hüquqa aid edilir. XIX əsrin sonlarından bəri başlayan və BMT-nin yaradılmasından sonra BQHT-lərin beynəlxalq münasibətlər sisteminə daxil olma meylə beynəlxalq əməkdaşlığın bu müstəqil iştirakçısı haqqında fikirlərin birləşdirilməsini tələb etmişdir [14, 3].

İlk vaxtlar, "qeyri-hökumət təşkilatı" ifadəsi, istər yerli, istər milli, istər regional, istərsə də beynəlxalq əsasda, öz fəaliyyətini ictimai maraqlar nəminə həyata keçirən və kommersiya məqsədini güdməyən, xüsusi

könüllü xarakterli bir quruluşa aiddir. Belə yanaşma əsasən BMT orqan və təsisatlarının, ekspertlərinin təkliflərində öz əksini tapmışdır. Bu termin, tez-tez mübahisələrə səbəb olur, çünki tərif digərinin inkar edilməsi yolu ilə qurulduğundan, hökumətlərarası razılaşma əsasında qurulmayan hər hansı bir təşkilata geniş tətbiq olunur.

Beynəlxalq hökumətlərarası təşkilatların anlayışının hazırlanması problemi bir çox beynəlxalq hüquqşünaslar tərəfindən dəfələrlə irəli sürülmüşdür. Bu münasibətlə Beynəlxalq Hüquq Komissiyasının iclasında beynəlxalq bir təşkilatın "öz orqanlarına sahib olan bir müqavilə əsasında qurulmuş dövlətlər birliyi" hesab edilməsini təklif edən C.Brayerli tərəfindən bir məruzə dinlənilmişdi. C.Fitzmoris həmin iclasda beynəlxalq hökumətlərarası təşkilatların növbəti anlayışını irəli sürmüşdü: "... üzv-dövlətlərdən fərqli bir quruluşa sahib olan, beynəlxalq hüququn subyekti olan və beynəlxalq müqavilələr bağlaya bilən, təsis aktı və ümumi qurumları olan dövlətlərin müqaviləyə əsaslanan birliyi beynəlxalq hökumətlərarası təşkilatlardır"[8, 305].

BQHT-nin qeyd edilən anlayışlarındakı ümumi və əsas xüsusiyyət onların dövlətlərin birləşdirilməsinin və mütləq beynəlxalq müqavilə əsasında birləşdirilməsinin nəticəsidir. Bu məqam beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarının mənşəyi və mahiyyəti baxımından çox vacibdir.

BQHT-lərin spesifik xüsusiyyətlərini əks etdirən meyarlara gəlincə, müasir beynəlxalq hüquq doktrinasının bu mövzuda ortaq fikri yoxdur. Eyni zamanda beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatının xüsusiyyətlərini inkişaf etdirmək, beynəlxalq münasibətlərin, beynəlxalq hüququn vacib qurumlarından biri kimi mahiyyətini açmaq deməkdir. BQHT-

lərin aydın və tam anlayışının hazırlanması bu kateqoriyadakı təşkilatların digərlərindən fərqlənməsinə səbəb olur.

BQHT ilə əlaqəli tətbiq edilən ən uyğun anlayışın müəyyən edilməsi məsələsi mübahisəlidir. Beynəlxalq hüquq doktrinasında adətən "beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları" və ya qısaldılmış "BQHT" termini istifadə olunur. Bu termin İkinci Dünya Müharibəsindən sonra BMT tərəfindən tətbiq edilmiş və hökumətlərarası ixtisaslaşmış qurumların və beynəlxalq təşkilatların hüquqlarını fərqləndirmək üçün ilk dəfə 1945-ci ildə BMT Nizamnaməsində istifadə edilmişdir [15, 25]. Sonra bu termin beynəlxalq aktlarda istifadə olunmağa başladı və sonradan bir çox dövlətlərin milli qanunvericiliyi tərəfindən qəbul edilmişdir.

Lakin, bu anlayışla yanaşı digərlərindən də istifadə olunur. Beləliklə, Millətlər Cəmiyyəti bu cür təşkilatlarla münasibətdə "Beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları" anlayışından istifadə etməmişdir, bu tip təşkilatları adlandırmaq üçün əsasən "qeyri-rəsmi", "qeyri-dövlət", "könüllü", "özlə təşkilatlar" kimi terminlərdən istifadə edilirdi.

Beynəlxalq hüquq doktrinasında müxtəlif adlar da istifadə olunur. Məsələn, K.Mörfi QHT-ləri "özlə sektor"un çoxsaylı təşkilatlarının nümayəndəsi kimi təsnif edir [11, 789]. P.Uopner "vətəndaş cəmiyyəti" adından istifadə edir. BMT-nin rəsmi sənədlərində QHT-lərə münasibətdə "vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları (civil society organizations (CSOs))" ifadəsi də istifadə olunur. ÜST-ün QHT-lərlə münasibətlərini tənzimləyən daxili sənədlərində "vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları" ifadəsi də istifadə olunur. Son otuz ildə "Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları" adı "QHT" termininə alternativ olaraq daha da popul-

yarlaşmışdır. "Qlobal vətəndaş cəmiyyəti", "beynəlxalq vətəndaş cəmiyyəti" ifadələrinin qeyri-dövlət dərnəklərinin beynəlxalq hüquq yaradıcılığı prosesinə həqiqi töhfəsini vurğuladığı ortaya çıxmışdır. Vətəndaş cəmiyyəti dünyada mövcud olan paralel alternativ güc mərkəzinə istinad edir. Avropa ölkələrinin hüquq doktrinsında "özlə beynəlxalq birliklər" (private international unions), "assosiasiyalar" (associations) ifadələrinə rast gəlmək olar [12, 4].

BQHT-lərin rəsmi işçi tərifinə gəldikdə, ECOSOC-un 25 iyul 1996-cı il tarixli 1996/31 sayılı Qətnaməsinə əsasən, BQHT-lər ilə BMT arasındakı məşvərətçi əlaqələri tənzimləyən əsas sənədə müvafiq olaraq, beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatı dedikdə, hökumətlərarası razılaşma əsasında yaradılan və mənfəət əldə etmək məqsədini güdməyən istənilən qeyri-hökumət təşkilatı nəzərdə tutulur. Eyni zamanda, həm BMT, həm də Avropa Şurası istehsalçıların və kommersantların universal və regional birliklərini tanıyır: məsələn, Neft Şirkətlərinin Beynəlxalq Dənizçilik Forumu (Oil Companies International Maritime Forum) BMT-nin Beynəlxalq Dəniz Təşkilatının işində fəal iştirak edir. Bu tip birliklər mənfəət əldə etməməklə bağlı tələblərə cavab verir, lakin təcrübə göstərir ki, onların fəaliyyəti üzvlərinin kommersiya maraqlarının lobbiciliyi ilə əlaqəli ola bilər.

"Qeyri-hökumət təşkilatı" termininin üstünlükləri barədə məsələləri tədqiq edən tanınmış beynəlxalq hüquqşünas və beynəlxalq təşkilatların tədqiqatçısı G.İ.Morozov qeyd edir ki, "Qeyri-hökumət təşkilatı" anlayışının daha aydın olduğunu və "ictimai təşkilat" anlayışı ilə müqayisədə ziddiyyətli şərtlərə səbəb olmur" [3, 189].

Eyni zamanda, başqa bir nüfuzlu müəllif B.Stoşiç "Qeyri-hökumət təşkilatı" anlayışını qeyri-dəqiq hesab edir. Onun fikrincə, mahiyyətini daha düzgün əks etdirən "beynəlxalq ictimai təşkilatlar" adına üstünlük verilməlidir [13, 12-13].

Bundan əlavə, J.Meyno beynəlxalq QHT-ləri beynəlxalq aləmdə fəaliyyət göstərən, hökumətlərarası təşkilatlara, dövlətlərin hökumətlərinə və ictimai rəyə təsir göstərən "beynəlxalq təzyiq qrupları" olaraq tanıyır [10, 560]. Bu yanaşma Cozef Lador-Lederer tərəfindən dəstəklənir və müəllif, beynəlxalq QHT-lərin hər hansı bir demokratik birlikdən daha çox təzyiq qrupu olmasının lehinə çıxış edir [9, 377-379].

Qeyd edilən müəlliflərin fikirlərinə əlavə olaraq, vurğulayaq ki, BQHT-lər "dövlətə qarşı əsas sosial əks çəki" rolunda çox faydalı və hətta lazımi funksiyaları yerinə yetirdiyinə qadir olduğuna görə, belə bir muxtar birliyin meydana gəlməsi dövlətin beynəlxalq cəmiyyətlə üzləşdiyi əsas, həyati problemlərini həll edə bilməməsinə obyektiv bir zərurət və ya reaksiyadır.

Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, qeyri-hökumət təşkilatları anlayışına birbaşa təsir göstərən bir-birinə zidd olan iki baxış bucağı geniş yayılmışdır ki, bunlar: E.Cac tərəfindən irəli sürülən "QHT-lərin böyük əhəmiyyət kəsb etmədiyi və beləcə onların öz mövqelərini möhkəmləndirə bilməməsi" ilə bağlı neqativ yanaşma və C.Menyo, C.Lador-Lederer, B.Stoşiç, D.Mitrani kimi müəlliflər tərəfindən irəli sürülən və transmilli subyektlərin dünya proseslərinə təsirinin əhəmiyyətini tanıyan yanaşmadır. İkinci qrup müəlliflər BQHT-lər barədə pozitiv fikirdə olsalar da, "qeyri-hökumət təşkilatı" anlayışını geniş anlamda şərh edir və bu anlayışın tər-

kibinə transmilli şirkətlər, kilsələr, milli istiqlal hərəkatı, həmkarlar ittifaqlarını da daxil edirlər.

D.Karro və P.Jüar beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarının "fərdi və ya hüquqi şəxslərin təşəbbüsü ilə yaradılan, beynəlxalq qeyri-kommersiya fəaliyyətlərini həyata keçirmək məqsədilə yaradılan və daxili (beynəlxalq deyil) hüquqla müəyyən edilən hüquqi şəxs statuslu təsisatlar" kimi tanınmasını təklif edirlər [5, 524-525].

Digər bir tərif A.Y.Kapustinin redaktoru olduğu dərslikdə mövcuddur. Həmin əsərdə qeyd edilir ki, "beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları təzyiq qrupları və ya transmilli qüvvələr kimi beynəlxalq həyatda və beynəlxalq münasibətlərdə iştirak edən fərqli və çoxsaylı qurumlardır: dini birliklər (kilsələr), siyasi partiyalar ittifaqları, həmkarlar ittifaqları və s." Müəllifin fikrincə, "BQHT-lər ümumiyyətlə daxili qanunlara görə dəqiq bir hüquqi statusa malikdirlər, lakin müasir beynəlxalq hüquq da onlar üçün müəyyən bir hüquqi statusu tanıyır" [1, 127].

BQHT-lərə anlayış verilməsi ilə bağlı hüquqi problemləri tədqiq edərkən bir vacib məqama da diqqət yetirmək lazımdır ki, ABŞ və Qərbi Avropa ölkələrinin hüquq doktrinasında daha çox "qeyri-hökumət təşkilatları" (nəinki, "beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları") terminindən istifadə olunur. A.K.Lindblom QHT-nin növbəti tərifini verir: bu və ya digər təşkilat o zaman qeyri-hökumət təşkilatı olur ki, hökumətin təsirindən kənardır və adətən ictimai funksiyaları yerinə yetirmir. QHT qeyri-kommersiya məqsədlərinə xidmət edir. Belə bir təşkilatın əldə etdiyi mənfəət üzləri və ya təsisçiləri arasında bölüşdürülmür, QHT-nin məqsədinə çatmaq üçün istifadə olunur. Bu təşkilat

zorakılıqdan istifadə etmir və ya onu dəstəkləmir. QHT-nin təmsilçi bir quruluşu var, fəaliyyəti ümumiyyətlə nizamnaməyə əsaslanır [7, 344].

Məhz bu əsasda Ş.Zorqibib BQHT termininin üç növ təşkilat və ya qurumu əhatə etdiyini vurğulayır. Birincisi, bunlar "ictimai fikir qüvvələri"dir. Dünya siyasətinə təsir baxımından beynəlxalq subyekt olaraq dövlətlərlə həqiqətən rəqabət edə bilməzlər, lakin beynəlxalq ictimai rəyə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərilir. Buraya müxtəlif "beynəlxalq" qurumlar daxildir: siyasi (məsələn, Sosialist İnternasional); dini (məsələn, Kilsələrin Ekümenik Şurası); humanitar (Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsi) qurumlar. İkincisi, bunlar "özlə transmilli səlahiyyətli"dir, yəni dünya səviyyəsində yeni "iqtisadi, gizli və idarəolunmaz" qüvvələrin meydana çıxmasını simvolizə edən təşkilatlar və qurumlardır. Beynəlxalq münasibətlərdə siyasi və iqtisadi güc arasındakı fikir ayrılığını ifadə edir və "dünya cəmiyyəti"nin təşkilatlanmasını ciddi şəkildə sarsıdırlar. Bura bir tərəfdən transmilli müəssisələr, digər tərəfdən transmilli sendikalizm daxildir. Nəhayət, üçüncüsü, bunlar "istehsalçı dövlətlərin birlikləridir". Söhbət strukturları və tərkibləri baxımından dövlətlərarası, ancaq fəaliyyətlərinin təbiəti baxımından transmilli olan və "planetar bir birlik olaraq tək bir məkan kimi çoxalmış beynəlxalq cəmiyyətdə iqtisadi təsirlərini göstərməyə çalışan" təşkilatlardan gedir. Buraya Mis İxrac edən Ölkələrin Hökumətlərarası Şurası, Dəmir İxrac edən Ölkələrin Təşkilatı daxildir [16, 91-118].

Müasir beynəlxalq hüquqda Qeyri-hökumət təşkilatları tez-tez subyektiv və bir-birinin əvəzinə istifadə olunan müxtəlif adlardan istifadə edirlər. Əsas etibarilə BQHT-

lər (Beynəlxalq Qeyri-Hökumət Təşkilatları), QHT-lər (Qeyri-kommersiya Təşkilatları), VCT-lər (Vətəndaş Cəmiyyəti Təşkilatları), icma əsaslı təşkilatlar, Qlobal təşkilatlar və s. adlardan istifadə olunur.

Bununla birlikdə, BQHT olmaq şərtlərinə BMT ilə əlaqəli konfrans və simpoziumlara qatılmaq, komitə dinləmələrində və konfranslarında məruzə etmək və BMT və ya digər qurumlarla yanaşı QHT forumları təşkil etmək daxildir. QHT forumları tez-tez BMT mübahisələrinə təsir göstərmək üçün BMT konfranslarına paralel olaraq keçirilir. Qeyri-hökumət təşkilatlarının beynəlxalq hökumətlərarası təşkilatların və hökumət dinləmələrində ekspert ifadələri verməsi təşviq olunur və iclasları üçün beynəlxalq hökumətlərarası təşkilatlar və dövlət qurumlarında görüş yeri təklif olunur. QHT-lərin BMT arxivlərinə girişinə də icazə verilir [4, 5]. Hesab edirik ki, dünya praktikasında qəbul edilmiş "qeyri-hökumət təşkilatı" ifadəsi bu fenomenin mahiyyəti ilə daha çox uyğundur, çünki ən vacib xüsusiyyətləri əks etdirir. Eyni zamanda digər fenomenlər, xüsusən assosiasiyalar, könüllü təşkilatlar, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları bu fenomenin mahiyyətini dəqiq müəyyənləşdirmədikləri üçün tənqid olunur. Bizim fikrimizcə, "transmilli assosiasiya" termininin müsbət perspektivləri var, lakin "qeyri-hökumət təşkilatı" ifadəsi hələ də ən geniş yayılmış termdir, eyni zamanda beynəlxalq hökumətlərarası təşkilatların sənədlərində ən çox tətbiq olunur.

Beləliklə, yuxarıda qeyd edilənləri təhlil edərək, "Beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları" termininin beynəlxalq hüquq elmində və beynəlxalq münasibətlər praktikasında tez-tez istifadə edildiyi qənaətinə gəlirik. Ancaq buna baxmayaraq, beynəlxalq və

qeyri-hökumət təşkilatlarının vahid və ümumiyyətlə qəbul edilmiş bir tərifi yoxdur, baxmayaraq ki, BQHT-ləri xarakterizə edən ən ümumi xüsusiyyətlər müxtəlif ölkələrin beynəlxalq hüquq ədəbiyyatlarında təsvir edilmişdir. Oxşar işarələr beynəlxalq hökumətlərarası təşkilatlar tərəfindən qəbul edilmiş rəsmi beynəlxalq aktlarda da verilir.

İstinadlar:

- Капустина, А.Я. Международное право: учебник.—М.: Гардарики, — 2008. —617 с.
- Лысенко, В.В. К вопросу об определении понятия «международная неправительственная организация»// —Юридический мир. — 2009. — № 10.—С. 28-29.
- Морозов, Г.И. Международные организации. Некоторые вопросы теории. —Москва: Мысль, — 1974, —332 с.
- Brown, D. The Effectiveness of Non-Governmental Organizations (NGOs) within Civil Society // — International Studies Masters. — 2009, Vol. 12, —p. 1-75.
- Carreau, D. Droit international economique / D.Carreau, T.Flory, P.Juillard. —Paris: L.G.D.J., 1990, —725 p.
- Charnovitz, S. Nongovernmental Organizations and International Law // — The American Journal of International Law. — 2006. Vol. 100. —No. 2. Apr., —p. 348.
- Crawford, J. The Law of International Responsibility/ed. by J.Crawford, A.Pelley, S.Olleson. —New York: —2010. — 644 p.
- Droesse, G. Membership in International Organizations: Paradigms of Membership Structures, Legal Implications of Membership and the Concept of International Organization. — The Hague: Springer Nature, — 2020, —439 p.
- Lador-Lederer, J.J. International Non-Governmental Organizations and Economic Entities: A Study in Autonomous Organization and Ius Gentium. —Leyden: A.W. Sythoff, —1963, — p. 377-379.
- Meynaud, J. Les Groupes de Pression Internationaux. — Lausanne, —1961, — 560 p.
- Murphy, C.N. Global Governance: Poorly Done and Poorly Understood. International Affairs // — Royal Institute of International Affairs. — 1944. Vol. 76, No. 4, — (Oct., 2000), —p. 789-803.
- Sands, P. Bowett's law of international institutions / P.Sands., P.Klein. —London: Sweet & Maxwell, —2001, — 610 p.
- Stosic, B. Les Organisations Non-Gouvernementales et les Nations Unies. Geneve, Paris: —1964, — 367 p.
- White, L.C. International Non-Governmental Organizations: Their Purposes, Methods, and Accomplishments, New Brunswick, —New York: Rutgers University Press, —1951, 168 p.
- Willetts, P. What is a Non-Governmental Organization?/UNESCO Encyclopaedia of Life Support Systems. — London: — 2000, — p. 25.
- Zorgbibe, Ch. Les relations internationales. —Paris: 1991. —360 p.

СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЕЖДУНАРОДНЫХ НЕПРАВИТЕЛЬСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ

Элнора Мирзоева,
доктор философии по праву, доцент.

Сам термин "международные неправительственные организации" очень трудно определить. Возможность неточного определения НПО как отрицания уже отмечалась. Говоря о другом понятии, также неправильно требовать, чтобы одно понятие могло выразить более чем одно. Современное международное право еще не выработало общепринятого определения международной неправительственной организации. В то же время были раз-

работаны обобщенные критерии для выявления таких организаций; организация должна быть некоммерческой; организация не должна использовать или продвигать насильственные методы; организация не должна участвовать в политической деятельности с целью завоевания власти; Элементы могут быть отнесены к определенным, поскольку организация считается международной, если у нее есть филиалы как минимум в трех странах.

Ключевые слова: неправительственная организация, МНПО, межправительственные организации, неправительственные, ЭКОСОС, некоммерческая организация, гражданское общество.

SPECIFIC FEATURES OF INTERNATIONAL NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS

Elnara Mirzayeva,
Doctor of Philosophy in Law, Associate Professor.

The term "international non-governmental organizations" is very difficult to define. The possibility of an inaccurate definition of NGOs as negation has already been noted. When talking about another concept, it is also wrong to require that one concept can express more than one. Contemporary international law has not yet developed a generally accepted definition of an international non-governmental organization. At the same time, generalized criteria were developed to identify such organizations; the organization must be non-profit; the organization must not use or promote violent methods; the organization should not participate in political activities with the aim of gaining power; Elements can be classified as specific because an organization is considered international if it has branches in at least three countries.

Keywords: non-governmental organization, INGOs, intergovernmental organizations, non-governmental, ECOSOC, non-profit organization, civil society.

ULUSLARARASI SİVİL KURULUŞLAR FAALİYETİN ÖZEL ÖZELLİKLERİ

Elnara Mirzayeva,
Hukuk Felsefesi Doktoru, Doç.

"Uluslararası sivil toplum kuruluşları" terimini tanımlamak oldukça güçtür. Bir STK'nın inkar yoluyla yanlış bir şekilde tanımlanma olasılığı daha önce belirtilmiştir. Ya da başka bir deyişle, birden fazla kavramın ifade edebileceğinden fazlasını talep etmek doğru değildir. Modern uluslararası hukuk henüz evrensel olarak kabul edilmiş bir uluslararası sivil toplum kuruluşu tanımı oluşturmamıştır. Bunlar arasında şunlar yer alır: kuruluş kar amacı gütmeyen olmalıdır; kuruluş şiddet içeren yöntemler kullanmamalı veya teşvik etmemelidir; kuruluş, kazanç sağlamak için siyasi faaliyetlerde bulunmamalıdır. en az üç ülkede şubeleri varsa, kuruluş uluslararası olarak kabul edilebilir.

Anahtar Kelimeler: sivil toplum kuruluşu, STK, hükümetlerarası kuruluşlar, sivil toplum, ECOSOC, kar amacı gütmeyen, sivil toplum.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI MİLLİ MƏCLİSİNİN PROKURORLUQ, MÜVƏKKİL, MƏRKƏZİ BANK VƏ HESABLAMA PALATASI İLƏ QARŞILIQLI ƏLAQƏLƏRİ VƏ PERSPEKTİVLƏRİ

**Həsənov Elşad Eldar oğlu,
AMEA Hüquq və İnsan Haqları İnsti-
tutunun dissertantı, hüquq üzrə fəlsəfə
doktoru.**

Ona görə də qanun öz mənəvi oriyentirlərini itirdiyi hallarda ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi çətinləşir. Burada dar korporativ maraqlar naminə qəbul edilmiş qanunlardan söhbət gedir.

Müasir şəraitdə dövlət quruculuğunun aktual problemlərindən biri kimi bütün hakimiyyət qollarının qarşılıqlı əlaqəsi problemi çıxış edir. Siyasi və hüquqi sistemlərdə həyata keçirilən islahatlar hakimiyyətlərin bölgüsü sistemində məhkəmə hakimiyyətinin yerini yeni prizmadan təyin etmək və nəzəri cəhətdən qiymətləndirmək, onu digər hakimiyyət qollarından fərqləndirmək, bütün hakimiyyət qollarının balansına nail olunması istiqamətində qanunvericiliyi təkmilləşdirmək zərurəti yaradır. Qanunvericilik hakimiyyəti orqanları məhkəmələr üçün normativ hüquqi baza müəyyən etməklə onlara təsir göstərir. Bu normativ hüquqi baza məhkəmə sisteminin təşkili və məhkəmələrin fəaliyyəti ilə bağlı məsələlərin hüquqi tənzimini özündə əks etdirir. Bununla yanaşı, qanunların özü də qanunvericilik hakimiyyəti orqanları tərəfindən müstəsna olaraq təkbəşinə qaydada deyil, məhkəmə hakimiyyəti ilə əlaqəli surətdə, onun təklifləri nəzərə alınmaqla qəbul edilir. Məhkəmə hakimiyyəti qanunvericilik hakimiyyəti üçün yalnız hüquqtətbiquetmə materialı təqdim etmir, həm də diqqəti mənəvi normalara və konstitusion prinsiplərə yönəltməklə qanunvericilik fəaliyyətinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə xidmət edir. Mənəvi aspekt, demək olar ki, hər bir qanunda mövcuddur.

Açar sözlər: Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclis, hüquq, hakimiyyət, qanunvericilik hakimiyyəti, nümayəndəli hakimiyyət, hakimiyyətlərin bölünməsi prinsipi.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin digər hakimiyyət orqanları ilə qarşılıqlı əlaqəsindən bəhs edərkən onun prokurorluq orqanları və İnsan hüquqları üzrə müvəkkilə (Ombudsmanla) qarşılıqlı əlaqəsini xüsusi qeyd etmək lazımdır.

Publik hüquq ədəbiyyatı səhifələrində “Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (Ombudsman) haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Qanununda Müvəkkilin insan hüquqlarına dair qanun layihələrinə rəy vermək vəzifəsinin, habelə bu cür qanun layihələrinin işlənilib hazırlanması üçün yaradılmış işçi qruplarında iştirak etmək hüququnun təsbit edilməsi məqsədmüvafiq hesab edilir (1). Bu fəaliyyəti həyata keçirmək üçün ona Milli Məclisdə növbəti sessiyada baxılmaq üçün nəzərdə tutulan və artıq baxılmaqda olan insan hüquq və azadlıqları ilə bağlı qanun layihələri ilə bağlı müvafiq məlumatları və həmin layihələrin təxmini siyahısını almaq hüququ verilməlidir. Belə ki, Müvəkkil tə-

rəfindən göstərilən qanun layihələrinə dair rəy, təklif və iradların hazırlanaraq Milli Məclislə təqdim edilməsi baxımından, bu, olduqca zəruridir. Digər dövlət orqanlarından olan Mərkəzi Bank da Milli Məclislə qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərir. Belə qarşılıqlı əlaqə bir sıra istiqamətlərdə özünü göstərir. İlk növbədə, qeyd etmək lazımdır ki, Mərkəzi Bankın məqsədi, funksiya və səlahiyyətləri Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında” Qanunla müəyyənləşdirilir (2). Mərkəzi Bank öz fəaliyyətində həmçinin Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktlarını rəhbər tutur və bu aktların böyük qismi məhz Milli Məclis tərəfindən qəbul edilən aktlardır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 95-ci maddəsinin I hissəsinin 15-ci bəndinə əsasən, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı İdarə Heyəti üzvlərini Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təqdimatına əsasən Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi vəzifəyə təyin və vəzifədən azad edir. Milli Məclis bu təyinatı çox da ləngidə bilməz. Belə ki, Konstitusiyanın 98 -1-ci maddəsinin tələbinə görə Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı İdarə Heyətinin kollegial fəaliyyəti üçün zəruri olan sayda üzvlüyə namizədləri Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən iki dəfə təqdim edildikdən sonra, qanunla müəyyən edilmiş müddətdə təyin etmədikdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisini buraxmaq səlahiyyəti əldə edir. Mərkəzi Bankla Milli Məclisin qarşılıqlı əlaqəsində büdcə müzakirələri də mühüm yer tutur. “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 7.3-cü maddəsinə

uyğun olaraq, büdcə layihəsinin müzakirəsi zamanı Mərkəzi Bankın İdarə Heyətinin sədri qarşıdakı il üçün pul siyasətinin əsas istiqamətləri barədə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə məlumat verir.

Mərkəzi Bank da Milli Məclis kimi norma yaradıcılığı ilə məşğul ola bilər. Lakin Milli Məclisin aktları normativ hüquqi aktlar olduğu halda, Mərkəzi Bank yalnız normativ xarakterli aktlar qəbul edə bilər. Mərkəzi Bankın normativ xarakterli aktları “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Qanunu ilə müəyyən edilmiş qaydada müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Hüquqi Aktların Dövlət Reyestrinə daxil edilir.

Qanunvericiliyə (xüsusən də büdcə, maliyyə, valyuta sahəsində) əməl olunmasına nəzarət etmək Mərkəzi Bankın fəaliyyət istiqamətində mühüm yer tutur. Belə ki, Mərkəzi Bankın daxili audit bölməsi qanunvericiliyə əməl olunmasını təmin etmək məqsədilə Mərkəzi Bankın struktur bölmələrinin auditini həyata keçirir (“Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.1.2-ci maddəsi).

Milli Məclislə sıx qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərən orqanlardan biri də Hesablama Palatasıdır. Hesablama Palatası Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 92-ci maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən yaradılan, Milli Məclislə hesabat verən, daimi fəaliyyət göstərən kənar dövlət maliyyə nəzarətini həyata keçirən ali audit orqanıdır (3). Hesablama Palatasının üzvləri Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Sədrinin təqdimatı əsasında Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinin

azı 63 deputatının səs çoxluğu ilə təyin edilir. Hesablama Palatasının xərclər smetası Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən dövlət büdcəsinin layihəsinə baxılarkən ayrıca təsdiq edilir.

Hesablama Palatası apardığı kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirlərinin nəticələri barədə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə məlumat verir; Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisindən daxil olan dövlət maliyyəsi sahəsini tənzimləyən normativ hüquqi aktların, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin layihələrinə rəy verir; fəaliyyəti barədə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə illik hesabat təqdim edir. Növbəti büdcə ili üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanun layihəsi ona əlavə edilmiş digər sənədlərlə birlikdə "Hesablama Palatası haqqında" və "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikası qanunlarına uyğun olaraq rəy verilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisindən Hesablama Palatasına daxil olduqdan sonra Hesablama Palatası 15 gün müddətində müvafiq rəy verir və Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə təqdim edir. Dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabat və müvafiq qanun layihəsi rəy verilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisindən daxil olduğu gündən 10 gün müddətində Hesablama Palatası onlara rəy verir və öz rəyini Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə təqdim edir ("Hesablama Palatası haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 24.2-ci və 24.5-ci maddələri). Hesablama Palatasının üzvləri Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinin dəvəti ilə Azərbaycan Respublikasının Milli

Məclisinin və onun komitələrinin iclaslarında iştirak edirlər.

Qüvvədə olan ayrı-ayrı qanunlarla bəzi digər dövlət orqanlarının da Milli Məclisə hesabat vermələri təsbit olunur. Belə ki, İnformasiya Məsələləri üzrə Müvəkkil hər cari ildən sonra ən geci üç ay ərzində Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə hesabat təqdim edir. Hesabatda il ərzində görülmüş işlərin ümumiləşdirilmiş xülasəsi, o cümlədən hüquq pozuntuları törətmiş informasiya sahiblərinə, ərizə və şikayətlərə, göstərişlərə, xidməti nəzarət qaydasında aparılmış işlərə, görülmüş tədbirlərə, qanunun tətbiqi ilə bağlı digər hallara dair məlumatlar, habelə Müvəkkilin rəy və təklifləri öz əksini tapır (4). "İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 7.5-ci maddəsinə uyğun olaraq, İnsan alverinə qarşı mübarizə üzrə Milli Koordinator Azərbaycan Respublikasında insan alverinə qarşı mübarizəyə dair illik məlumatı Milli Məclisə təqdim edir (5). "Gender (kişi və qadınların) bərabərliyinin təminatları haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 20-ci maddəsinə uyğun olaraq, gender bərabərliyinin təmin edilməsinə nəzarəti həyata keçirən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı öz fəaliyyəti haqqında Milli Məclisə illik məlumat təqdim edir (6).

Beləliklə, bu kontekstdə qeyd edilən bütün fikirləri ümumiləşdirərək aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar:

1. Milli Məclislə hüquq mühafizə orqanlarının qarşılıqlı əlaqəsinin əsas formaları kimi aşağıdakıları qeyd etmək olar:

– qanunçuluğun, hüquq qaydasının və cinayətkarlıqla mübarizənin mövcud vəziyyəti barədə qarşılıqlı məlumatlandırma;

– cinayətkarlıq və korrupsiya halları ilə mübarizəyə yönələn qanunvericilik aktlarının və kompleks dövlət proqramlarının layihələrinin birgə müzakirəsi;

– qanunçuluğun və hüquq qaydasının möhkəmləndirilməsinə dair qanun layihələrinin birgə hazırlanması;

– hüquq mühafizə orqanları əməkdaşlarının Milli Məclisin və onun komitələrinin iclaslarında iştirakı;

– deputatların hüquq mühafizə orqanlarının nümayəndələri tərəfindən təşkil edilən məşvərət iclaslarında və tədbirlərində iştirakı;

– hüquqi maarifləndirmə tədbirlərinin birgə təşkili və s.;

2. Qanunvericiliyin sürətlə yeniləndiyi bir şəraitdə qanunların keyfiyyətinin artırılması və onlara dəqiq və dönmədən əməl olunmasına nəzarət sahəsində qanunvericilik və prokurorluq orqanları arasında mövcud əməkdaşlıq formalarının genişləndirilməsi zəruri əhəmiyyət kəsb edir ;

3. “Prokurorluq haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 43-cü maddəsinə görə Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru prokurorluğun fəaliyyəti haqqında, istintaq edilən cinayət işləri istisna olmaqla, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə məlumat verir. Hesab edirik ki, bu normanın tətbiq edilməsinə zərurət vardır. Belə ki, həmin məlumatın hansı dövriliklə verilməsi göstərilir. Məlumatın ildə bir dəfə verilməsinin nəzərdə tutulması əhəmiyyətli olardı. Digər tərəfdən, məlumat yalnız prokurorluğun fəaliyyəti ilə bağlı deyil, həm də öz fəaliyyət istiqamətlərinə uyğun sahələrdə qanunların icra vəziyyəti, mövcud boşluqlar və onların aradan qaldırılması yollarını özündə əks etdirən təkliflərlə bağlı olmalıdır. Azərbaycan

Respublikasında Baş Prokurorun ildə bir dəfə kollegial orqan olan Milli Məclis qarşısında öz fəaliyyət istiqamətlərinə uyğun sahələrdə qanunların icra vəziyyəti, mövcud boşluqlar və təkliflər barədə məruzə ilə çıxış etməsi qanunçuluğun daha da möhkəmlənməsi, qanunvericiliyin tətbiq edilməsi və ən əsası bu iki dövlət qurumu arasında qarşılıqlı əlaqənin səmərəliliyinin daha da yüksəldilməsi baxımından, məqsədemüvafiq olardı. Beləliklə, qeyd olunan arqumentlər fonunda hesab edirik ki, “Prokurorluq haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 43-cü maddəsinin aşağıdakı redaksiyada formulə edilməsi daha düzgün olardı: “Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru prokurorluğun fəaliyyəti haqqında, istintaq edilən cinayət işləri istisna olmaqla, habelə öz fəaliyyət istiqamətlərinə uyğun sahələrdə qanunların icra vəziyyəti, mövcud boşluqlar və onların aradan qaldırılması yollarını özündə əks etdirən təkliflərlə bağlı Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi qarşısında məruzə ilə çıxış edir” ;

4. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin digər dövlət orqanları ilə qarşılıqlı əlaqəsinin bir çox aspektləri məhz parlament nəzarət institutu çərçivəsində reallaşır. Lakin Konstitusiyada “parlament nəzarəti” ifadəsi təsbit edilməmişdir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında Milli Məclisin parlament nəzarətini həyata keçirməsi birbaşa təsbit oluna və həmin nəzarətin formaları konkret şəkildə göstərilə bilər. Bu Milli Məclislə digər dövlət orqanlarının qarşılıqlı əlaqəsinin konstitusion hüquqi tənziminin daha da tətbiq edilməsi üçün olduqca zəruridir ;

5. Azərbaycan Respublikasında İnsan hüquqları üzrə Müvəkkilə qanun layihələri

üzərində ilkin nəzarət həyata keçirmək imkanının verilməsi məqsədmüvafiq olardı. Qanunda Müvəkkilin belə fəaliyyətini təsbit edən norma olmasa da, o, bu istiqamətdə tədbirlər həyata keçirə, məsələn, sonradan mənfi nəticələr doğura biləcək qanun layihələrini aşkara çıxara, onların Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və mövcud qanunvericiliyinə uyğunluğunu yoxlaya, insan hüquqlarına əməl edilməsi baxımından mümkün nəticələrini qiymətləndirə, hüquq və azadlıqlarla bağlı qanun layihələrinə dair öz rəyini qanunvericilik orqanına göndərə bilər. Həmçinin parlamentlə İnsan hüquqları üzrə Müvəkkilin qarşılıqlı əlaqələrinin daha səmərəli qurulması baxımından, Milli Məclisdə “İnsan hüquqları üzrə Müvəkillə iş üzrə” xüsusi komitənin yaradılması əhəmiyyətli ola bilər.

Beləliklə, sadalanan elmi mülahizələrin ümumiləşdirilməsi aşağıdakı nəticələrə gəlməyə imkan verir :

1. Dövlət hakimiyyət qolları arasında qarşılıqlı əlaqə problemi yeni demokratik hüquqi dövlət quruculuğu zamanı diqqət mərkəzində olan əsas problemlərdən biri kimi çıxış edir. Təcrübə göstərir ki, hakimiyyət qolları arasında etibarlı və səmərəli qarşılıqlı əlaqə və təsir mexanizmlərinin olmaması yalnız hakimiyyətlərin bölünməsi prinsipi üçün deyil, həm də bütövlükdə konstitusional dövlət quruluşunun əsasları üçün ciddi təhlükə törədir ;

2. Hakimiyyətin bölünməsi prinsipinin təşkilati və funksional aspektləri bir-birindən təcrid olunmuş halda deyil, vəhdətdə nəzərdən keçirilməlidir. Təşkilati aspekt hakimiyyətin təşkil üsulunu ifadə etdiyi halda, funksional

aspekt vahid dövlət hakimiyyətinin daha səmərəli həyata keçirilməsi ilə bağlıdır ;

3. Müasir dövrdə hakimiyyətlərin bölünməsi prinsipinin keyfiyyət xüsusiyyətlərinin tədqiqi zamanı bütövlükdə hakimiyyət qolları, xüsusən də qanunvericilik və icra hakimiyyəti qolları arasında qarşılıqlı əlaqələrin daha səmərəli mexanizmlərinin işlənilib hazırlanması, habelə dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilməsi mexanizmində nəzarət sisteminin əsas elementlərinin [veto institutu, impiçment institutu, parlamentin səlahiyyətlərinə vaxtından əvvəl xitam verilməsi (parlamentin buraxılması), hökumətin istefaya göndərilməsi və s.] təkmilləşdirilməsi məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilməlidir ;

4. Hakimiyyətlərin bölünməsi və dövlət hakimiyyətinin vahidliyi konsepsiyalarını bir-birinə ziddi olan, biri digərini istisna edən deyil, əksinə, bir-birini tamamlayan konsepsiyalar kimi nəzərdən keçirmək lazımdır. Belə ki, dövlət hakimiyyəti vahid bir sistemdir, hakimiyyət qolları isə həmin sistemin bölgü elementləridir və birlikdə vahid tamı, yəni dövlət hakimiyyətini əmələ gətirir. Fəlsəfi-məntiqi müddəalardan məlum olduğu kimi, elementlər arasında qarşılıqlı əlaqə olmadan sistem səmərəli fəaliyyət göstərə bilməz. Bu baxımdan, qanunvericilik və icra hakimiyyətləri vahid dövlət hakimiyyəti sisteminin elementləri (tərkib hissəsi) olduğu üçün dövlət hakimiyyətinin səmərəli fəaliyyəti bu elementlər (qanunvericilik və icra hakimiyyəti qolları) arasında qarşılıqlı əlaqənin keyfiyyətindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır;

5. Qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanları arasında qarşılıqlı əlaqələrin xüsusiyyətləri bir çox cəhətdən dövlət idarəetmə forması ilə şərtlənir. Parlamentli idarəetmə

formalarında qanunvericilik hakimiyyəti hökuməti formalaşdırır və hökumət parlament qarşısında hesabatlı olur. Dövlət başçısı isə dövlətin cari idarəciliyi sahəsində əhəmiyyətli rola malik olmur. Buna görə də bu cür idarəetmə formasına malik olan ölkələrdə qanunvericilik və icra hakimiyyəti arasında münasibətlərdə qanunvericilik hakimiyyəti üstün mövqeyə malik olur. Prezidentli respublikalarda isə dövlət başçısı hakim rol oynayır;

6. Qanunvericilik və icra hakimiyyəti qollarının qarşılıqlı əlaqəsi, əsasən, dövlət idarəetməsinin hər iki hakimiyyət qolu üçün ümumi olan vəzifələrinin həlli və icra hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyətinə parlament nəzarətinin həyata keçirilməsi prosesində reallaşır. Bu mexanizmin daha səmərəli fəaliyyət göstərməsi üçün o, :

- qanunvericilik səviyyəsində detallı tənzimlənməlidir;

- başlıca olaraq konstitusion normalar əsasında həyata keçirilməlidir;

- tarazlaşdırma və tarazlaşdırma sisteminə uyğun olaraq, lüzumsuz müdaxilənin istisna edildiyi şəraitdə həyata keçirilməlidir ;

7. Bu gün Azərbaycan Respublikasının konstitusiyə hüquq praktikasında hökumətin ayrı-ayrı üzvlərinə Milli Məclis tərəfindən etimadsızlıq votumu göstərilərək istefaya göndərilməsi ilə bağlı hallara rast gəlinmir. Fikrimizcə, belə bir mexanizmin qanunvericilik səviyyədə təsbit edilməsi və praktikada real surətdə tətbiq olunması respublikamızda parlament nəzarəti institutunun səmərəliliyini daha da artırmış olar. Bu baxımdan, hesab edirik ki, Özbəkistan qanunvericiliyində olduğu kimi, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Daxili Nizamnaməsində də Milli Məclisin və ya onun müvafiq komitələrinin

Nazirlər Kabinetinin ayrı-ayrı üzvlərinin rəhbərlik etdikləri dövlət hakimiyyəti orqanının fəaliyyəti ilə bağlı məsələlər üzrə məlumatlarını dinləmək və zərurət olduqda onların istefaya göndərilməsi barədə Prezidentə təklif göndərmək hüququ təsbit edilə bilər ;

8. Qanunların imzalanması proseduru icra hakimiyyətinin parlamentə siyasi təsir aləti kimi deyil, qanunvericilik və icra hakimiyyət qolları arasında balansın saxlanmasına və qanunların keyfiyyətinin daha da yüksəldilməsinə yönələn hüquqi səlahiyyət kimi nəzərdən keçirilməlidir. Əks halda hüquqi dövlət quruculuğu ideallarına, qanunçuluq və demokratiklik kimi universal prinsiplərə ciddi xələl gələ bilər. Konstitusiyanın 110-cu maddəsinin məzmununa görə, qanun Prezidentin etirazını doğursa, Prezident həmin qanunu imzalamayıb ona dair öz irad və təkliflərini bildirə bilər. Təbii ki, Prezidentin etirazının əsasını təşkil edən bu irad və təkliflər həm bütövlükdə qanuna, həm də onun ayrı-ayrı bölmələrinə, fəsilələrinə və maddələrinə aid ola bilər. Lakin Konstitusiyanın 110-cu maddəsində Prezidentin yalnız bütövlükdə qanunun özünə dair etirazlarından söhbət gedir və bu hüquq qanunun ayrı-ayrı bölmələrinə, fəsilələrinə və ya maddələrinə münasibətdə nəzərdə tutulmur. Fikrimizcə, gələcəkdə Konstitusiyanın təkmilləşdirilməsi zamanı bu məqamın nəzərə alınması əhəmiyyətli olardı ;

9. Qanunvericilik hakimiyyəti orqanları məhkəmələr üçün normativ hüquqi baza müəyyən etməklə onlara təsir göstərir. Məhkəmə hakimiyyətinin nüfuzu əhəmiyyətli dərəcədə qanunvericilik hakimiyyəti tərəfindən qəbul edilən qanunların məzmununun

necə olmasından asılıdır. Bu baxımdan, məhkəmə hakimiyyətinin nüfuzunun yüksəlməsi “çəkəndirmə və tarazlaşdırma” prinsipinin təzahürü kimi normativ hüquqi aktların məzmununa məhkəmə nəzarəti ilə sıx surətdə bağlıdır və həmin nəzarətin daha real həyata keçirilməsini zərurətə çevirir ;

10. Qanunvericilik və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının daha mühüm qarşılıqlı əlaqə istiqamətləri kimi aşağıdakıları qeyd etmək mümkündür:

a) hüquq yaradıcılığı;

b) qanunvericiliyin keyfiyyətinin yoxlanılması;

c) məhkəmə sisteminin təşkili, hakimlərin vəzifəyə təyin və azad edilməsi və s.;

11. Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinə Konstitusiya ilə qanunvericilik təşəbbüsü hüququ verilsə də, Ali Məhkəmə bu hüququndan aktiv şəkildə istifadə etmir. Hətta məhkəmə-hüquq sistemi ilə bağlı olan qanun layihələrinin də böyük hissəsi Milli Məclisə qanunvericilik təşəbbüsü qaydasında Ali Məhkəmə tərəfindən deyil, icra hakimiyyətindən ünvanlanır. Fikrimizcə, hüquq normalarının tətbiqi ilə daha yaxından məşğul olan, hüquqi tənzimləmədə mövcud olan qüsurlar, çatışmazlıq, alqoritm, ziddiyyət və boşluqlara daha yaxından bələd olan, qanunvericiliyin tətbiqi ilə bağlı məsələlər üzrə geniş praktiki ümumiləşdirmələr aparan bir qurum kimi Ali Məhkəmənin qanunvericilik təşəbbüsü hüququndan fəal istifadə etməsi qanunvericiliyin daha da təkmilləşdirilməsinə və insan və vətəndaşların hüquqlarının daha dolğun təminatına müstəsna dərəcədə müsbət təsir göstərə bilər ;

12. Milli Məclislə hüquq mühafizə orqanlarının qarşılıqlı əlaqəsinin əsas formaları kimi aşağıdakıları qeyd etmək olar:

– qanunçuluğun, hüquq qaydasının və cinayətkarlıqla mübarizənin mövcud vəziyyəti barədə qarşılıqlı məlumatlandırma;

– cinayətkarlıq və korrupsiya halları ilə mübarizəyə yönələn qanunvericilik aktlarının və kompleks dövlət proqramlarının layihələrinin birgə müzakirəsi;

– qanunçuluğun və hüquq qaydasının möhkəmləndirilməsinə dair qanun layihələrinin birgə hazırlanması;

– hüquq mühafizə orqanları əməkdaşlığının Milli Məclisin və onun komitələrinin iclaslarında aktiv iştirakı;

– deputatların hüquq mühafizə orqanlarının nümayəndələri tərəfindən təşkil edilən məşvərət iclaslarında və tədbirlərində iştirakı;

– hüquqi maarifləndirmə tədbirlərinin birgə təşkili və s.

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq, belə nəticəyə gəlmək olar ki, müasir şəraitdə dövlət quruculuğunun aktual problemlərindən biri kimi bütün hakimiyyət qollarının qarşılıqlı əlaqəsi problemi çıxış edir. Siyasi və hüquqi sistemlərdə həyata keçirilən islahatlar hakimiyyətlərin bölgüsü sistemində məhkəmə hakimiyyətinin yerini yeni prizmadan təyin etmək və nəzəri cəhətdən qiymətləndirmək, onu digər hakimiyyət qollarından fərqləndirmək, bütün hakimiyyət qollarının balansına nail olunması istiqamətində qanunvericiliyi təkmilləşdirmək zərurəti yaradır.

İstifadə edilmiş mənbələr

1. Aslanov, Z.N. Azərbaycan Respublikasında İnsan hüquqları üzrə müvəkkilin fəaliyyətinin konstitusiya hüquqi əsasları. Monoqrafiya / Z.N.Aslanov. - Bakı: Avropa, - 2011, - s. 152-153. (- 204 s.)

2. Aslanov, Z.N. Azərbaycan Respublikasında İnsan hüquqları üzrə müvəkkilin fəaliyyətinin konstitusiya hüquqi əsasları. Monoqrafiya / Z.N.Aslanov. - Bakı: Avropa, - 2011, - s. 148-149. (- 204 s.)
3. "Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu: [Elektron resurs] / URL: <http://e-qanun.az/framework/5530>
4. "Hesablama Palatası haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu: [Elektron resurs] / URL: <http://e-qanun.az/framework/39922>
5. Əlibəyli, Q.S. Azərbaycan Respublikasında parlament nəzarəti: problemlər və həlli yolları // Bakı Universitetinin Xəbərləri, Sosial-siyasi elmlər seriyası, - 2012. № 3, - s. 39. (- s. 33-45.)
6. "İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu: [Elektron resurs] / URL: <http://www.e-qanun.az/framework/10641>

**ВЗАИМООТНОШЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ МИЛЛИ МЕДЖЛИСА
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ С ПРОКУРАТОРОЙ,
ОМБУДСМЕНОМ, ЦЕНТРАЛЬНЫМ БАНКОМ
И СЧЕТНОЙ ПАЛАТОЙ**

Гасанов Эльшад Эльдар оглы

Одной из актуальных проблем государственного строительства в современных условиях является проблема взаимодействия всех ветвей власти. Реформы политической и правовой систем требуют пересмотра и теоретической оценки места судебной власти в системе разделения властей, выделения ее среди других ветвей власти и совершенствования законодательства для достижения баланса между всеми ветвями власти. правительство.

Законодательная власть влияет на суды, создавая для них нормативную базу. Данная нормативно-правовая база отражает правовое регулирование вопросов, связанных с организацией судебной системы и деятельностью судов. При этом сами законы принимаются законодательной властью не исключительно самостоятельно, а совместно с судебной властью с учетом ее предложений.

Судебная власть не только обеспечивает законодательные органы правоохранительными материалами, но также служит для повышения качества законодательной деятельности, уделяя особое внимание нормам морали и конституционным принципам. Моральный аспект присутствует почти в каждом законе. Поэтому, когда закон теряет свою моральную направленность, трудно вершить правосудие. Речь идет о законах, принятых в интересах узких корпоративных интересов.

Ключевые слова: Конституция Азербайджанской Республики, Милли Меджлис Азербайджанской Республики, закон, власть, законодательная власть, представительная власть, принцип разделения властей.

**RELATIONS AND PERSPECTIVES OF THE MILLI MAJLIS OF THE
REPUBLIC OF AZERBAIJAN WITH THE PROSECUTOR'S OFFICE,
OMBUDSMAN, CENTRAL BANK AND CHAMBER OF ACCOUNTS**

Hasanov Elshad Eldar oglu

One of the urgent problems of state building in modern conditions is the problem of interaction of all branches of government. Reforms in the political and legal systems make it

necessary to redefine and theoretically assess the place of the judiciary in the system of separation of powers, to distinguish it from other branches of government, and to improve the legislation to achieve a balance of all branches of government.

The legislature influences the courts by establishing a regulatory framework for them. This normative legal framework reflects the legal regulation of issues related to the organization of the judicial system and the activities of courts. At the same time, the laws themselves are adopted by the legislature not exclusively on its own, but in conjunction with the judiciary, taking into account its proposals.

The judiciary not only provides law enforcement material for the legislature, but also serves to improve the quality of legislative activity by focusing on moral norms and constitutional principles. The moral aspect is present in almost every law. Therefore, when the law loses its moral orientation, it is difficult to administer justice. We are talking about laws adopted in the name of narrow corporate interests.

Keywords: Constitution of the Republic of Azerbaijan, Milli Majlis of the Republic of Azerbaijan, law, power, legislative power, representative power, principle of separation of powers.

AZERBAIJAN CUMHURİYETİ MİLLİ MECLİSİ'NİN SAVCILIK, KOMİSER, MERKEZ BANKASI VE MUHASEBE ODASI İLE İLİŞKİLERİ VE BAKIŞLARI

Hasanov Elşad Eldar oğlu

Modern koşullarda devlet inşasının acil sorunlarından biri, hükümetin tüm dallarının etkileşimi sorunudur. Siyasal ve hukuk sistemlerinde yapılan reformlar, yargının kuvvetler ayrılığı sistemi içindeki yerinin yeniden tanımlanmasını ve teorik olarak değerlendirilmesini, diğer devlet kollarından ayırt edilmesini ve tüm yargı organları arasında bir denge sağlanması için mevzuatın iyileştirilmesini gerekli kılmaktadır.

Yasama organı, düzenleyici bir çerçeve oluşturarak mahkemeleri etkiler. Bu normatif yasal çerçeve, yargı sisteminin organizasyonu ve mahkemelerin faaliyetleri ile ilgili konuların yasal düzenlenmesini yansıtmaktadır. Aynı zamanda, yasaların kendisi yasama organı tarafından münhasıran kendi başına değil, önerileri dikkate alınarak yargı ile birlikte kabul edilir.

Yargı, yasama organı için yalnızca yasa uygulama materyali sağlamakla kalmaz, aynı zamanda ahlaki normlara ve anayasal ilkelere odaklanarak yasama faaliyetinin kalitesini artırmaya da hizmet eder. Ahlaki yön hemen hemen her yasada mevcuttur. Bu nedenle hukuk ahlaki yönünü kaybettiğinde adaleti sağlamak zordur. Dar kurumsal çıkarlar adına kabul edilen yasalardan bahsediyoruz.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi, hukuk, güç, yasama gücü, temsil gücü, kuvvetler ayrılığı ilkesi.

MÜHARİBƏ CİNAYƏTLƏRİ NƏTİCƏSİNDƏ FİZİKİ ŞƏXSLƏRƏ VURULAN ZİYANIN ÖDƏNİLMƏSİ FORMALARI

Mehriban Eyyubova,
Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakül-
təsi Beynəlxalq ümumi hüquq kafed-
rasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə dok-
toru.

e-mail:mehriban_e@yahoo.com

Məqalədə müharibə cinayətləri nəticəsində fiziki şəxslərə vurulan ziyanın ödənilməsi formaları hüquq ədəbiyyatında mövcud fikir müxtəlifliyi və beynəlxalq praktika əsasında geniş təhlil edilir. Qeyd edilir ki, beynəlxalq hüquqi sənədlərin və beynəlxalq hüquq doktrinasının təhlili dövlətlər tərəfindən beynəlxalq silahlı münaqişələrdə vurulan ziyanın ödənilməsi üzrə bir sıra formalar müəyyən edilmişdir. Ziyanın ödənilməsi dedikdə isə, dövlətlərin beynəlxalq hüquqazidd əməlləri nəticəsində meydana çıxan və vurulan ziyanın əvəzinin tam şəkildə ödənilməsində özündə ehtiva etdirən dövlətlərin məsuliyyətidir.

Açar sözlər: beynəlxalq məsuliyyət, müharibə cinayətləri, ziyanın ödənilməsi, dövlətlərin məsuliyyəti, beynəlxalq hüquq, silahlı münaqişələr, beynəlxalq hüquqazidd əməl.

Dövlətlərin məsuliyyəti haqqında Maddələr Layihəsində “ziyanın əvəzinin ödənilməsi forması” adlı hüquqi kateqoriyadan istifadə edilir, lakin bu terminin anlayışı verilmir. Bu Sənədə müvafiq olaraq, ziyanın ödənilməsi dedikdə, dövlətlərin beynəlxalq hüquqazidd əməlləri nəticəsində meydana çıxan və vurulan ziyanın əvəzinin

tam şəkildə ödənilməsində ehtiva olunan dövlətlərin məsuliyyətini bildirir (md. 31) (1).

Beynəlxalq hüquqi sənədlərin və beynəlxalq hüquq doktrinasının təhlili dövlətlər tərəfindən beynəlxalq silahlı münaqişələrdə vurulan ziyanın ödənilməsi üzrə aşağıdakı formaların ayırd edilməsinə imkan verir: restitusiya; kompensasiya; satisfaksiya.

Hüquq ədəbiyyatlarında bu məsələ ilə bağlı müxtəlif fikirlər səsləndirilmişdir. Beynəlxalq Hüquq Komissiyasının üzvü olmuş, məşhur beynəlxalq hüquq alimi İ.İ.Lukaşuk ziyanın ödənilməsi formasına belə anlayış verir – dəymiş ziyanın ödənilməsi forması deyərək, dövlətlərin beynəlxalq hüquqazidd əməlləri üzrə məsuliyyətindən yaranan ziyanın əvəzinin ödənilməsi üzrə dövlətlərin öhdəliklərinin həyata keçirilməsi üsulları nəzərdə tutulur

(2).

Ziyanın ödənilməsinin əsas prinsipləri haqqında Bəyannamənin müəllifləri ziyanın ödənilməsi anlayışı altında ilk növbədə, silahlı münaqişələr zamanı istifadə olunan beynəlxalq hüququn normalarının pozulmasının neqativ nəticələrinin dayandırılmasına və münaqişədən öncəki vəziyyətin bərpasına yönəlmiş vasitələri müəyyən edirlər. Ziyanın ödənilməsinin əsas prinsipləri haqqında Bəyannaməyə müvafiq olaraq, dəymiş ziyanın ödənilməsi restitusiya, kompensasiya, satisfaksiya formasında, həmçinin qarantiyalar və təkrarən baş verməməyə zəmanət verilməsi formasında.

Beləliklə, kompensasiyanın formalarının anlayışını müəyyən edərkən Bəyannamə Layihəsinin müəllifləri silahlı münaqişələr zamanı istifadə olunan beynəlxalq hüququn normalarının pozulması nəticəsində vurulmuş ziyanın tam şəkildə ödənilməsinə yönəlmiş vasitələri nəzərə almışlar. Əsas diqqət məhz hüquqi məsuliyyətin hədəflərinə ayrılmışdır, başqa sözlə desək, vəziyyətin bərpasına. Bu o deməkdir ki, beynəlxalq hüquqazidd əməl törədilməsəydi mövcud vəziyyət də olmazdı.

Hesab edirik ki, ziyanın ödənilməsinin formalarının göstərilən anlayışları bir-birini inkar edən deyil, həmin formalar müxtəlif məqamlara diqqət yetirilməsini nəzərdə tutur. İfadə edilmiş fikrə əsasən beynəlxalq silahlı münaqişə nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş zərərin ödənilməsinin formasının növbəti anlayışını verməyi mümkün hesab edirik: bu məsuliyyətli subyektin beynəlxalq silahlı münaqişələr zamanı tətbiq edilən beynəlxalq hüquq normalarının pozulması nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş ziyanın əvəzinin ödənilməsi üzrə vəzifəsinin realizəsi üsuldur.

İndi isə konkret olaraq müharibə cinayətləri nəticəsində vurulan ziyanın ödənilməsi formalarını tədqiq edək. İlk öncə, restitusiyadan başlayaq. Hüquq ədəbiyyatlarında restitusiya ilə bağlı alimlər arasında prinsipial fikir ayrılıqları yoxdur. Əksər mütəxəssislər restitusiya deyərkən, beynəlxalq hüquq normasının pozulmasına qədərki vəziyyətin bərpasını nəzərdə tuturlar. Belə ki, BMT Beynəlxalq Məhkəməsinin hakimi olmuş Ceyms Krouford qeyd edir ki, restitusiya əşyaların əvvəlki vəziyyətinə bərpa edilməsidir (3). Restitusiya ziyanın naturada ödənilməsidir, bu zaman zədələnmiş əmlakın dəyişdirilməsi

ilə bağlı substitusiya terminindən də istifadə edilir.

Ətraf mühit hüququ üzrə məşhur mütəxəssis Rene Lefeber qeyd edir ki, restitusiya beynəlxalq hüquq normasının pozulmasına qədərki vəziyyətin bərpasını özündə əks etdirir *restitutio in integrum* (4). Hesab edirik ki, ziyanın ödənilməsi vasitəsi kimi substitusiyanın fərqləndirilməsi əhəmiyyət kəsb etmir.

E.K.Jiyardın fikrincə, restitusiyanın məqsədi qanunsuz aktın baş verməsinə qədər mövcud olan vəziyyətin qaytarılmasıdır. Belə tədbirlərə misal olaraq, qanunsuz saxlanılan şəxslərin azadlığa buraxılması, qanunsuz müsadirə edilən əmlakın geri qaytarılması, qanunsuz məhkəmə qərarlarının ləğv edilməsini göstərmək olar (5).

Restitusiya ilə bağlı hüquq ədəbiyyatlarındakı müddəalar beynəlxalq hüquqi aktların işlənilib hazırlanmasında mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. Dövlətlərin məsuliyyəti haqqında Maddələr Layihəsinə əsasən restitusiya, ziyanın əvəzinin ödənilməsinin ilkin formasıdır və hüquqazidd əməlin törədilməsinə qədər mövcud olan vəziyyətin bərpa edilməsini nəzərdə tutur (md. 35) (6). Maddələr Layihəsinə kommentariyalarda da qeyd edilir ki, cavabdeh dövlət ilk növbədə əvvəlki vəziyyətin bərpasını həyata keçirməlidir. Maddələr Layihəsində həmçinin qeyd edilir ki, əgər bu maddi baxımdan mümkün deyilsə və kompensasiya ödənilməsi bundan çox fayda verərsə, o zaman restitusiya tətbiq edilmir. Maddi baxımdan qeyri-mümkünlük o zaman baş verir ki, bərpa olunması əmlak tamamilə itirilmiş və bərpası mümkün deyil.

Beləliklə, restitusiya iki amillə məhdudlaşdırılmışdır. BMT Baş Məclisinin 2005-ci

il 60/147 sayılı Qətnaməsi ilə təsdiq edilmiş Əsas prinsiplər və rəhbər müddəaların 19-cu bəndinə əsasən restitusiya, qurbanın insan hüquqları sahəsində beynəlxalq normalarının kobud şəkildə pozuntularının və beynəlxalq humanitar hüququn ciddi pozuntularının baş verməsindən əvvəlki vəziyyətə qayıdışdır (7). Restitusiya azadlığın, hüquqların, sosial statusun, şəxsiyyəti təsdiqləyən sənədlərin, ailə vəziyyətinin, vətəndaşlığın, yaşayış yerinə qayıdışın, işə bərpa və mülkiyyətin qaytarılmasını özündə əks etdirir.

Mahiyyət etibarilə, Dövlətlərin məsuliyyəti haqqında Maddələr Layihəsində də restitusiyanın eyni anlayışı verilir. Dəqiqləşdirmə beynəlxalq hüququn normalarına aiddir, hansıların ki pozulması ziyanın əvəzini verməyi nəzərdə tutur. Burada söhbət insan hüquqları və beynəlxalq humanitar hüquq sahəsində beynəlxalq normaların pozulmasından gedir. Həmçinin Əsas prinsiplər və rəhbər müddələrdə kompensasiyanın başqa formaları ilə bağlı restitusiyanın prioritetliyi müəyyən edilmir, eyni zamanda onun məhdudlaşdırılması halları da göstərilir.

Ziyanın ödənilməsinin əsas prinsipləri haqqında Bəyannaməyə müvafiq olaraq, restitusiya - silahlı münaqişə zamanı istifadə olunan beynəlxalq hüququn normalarının pozulmasına qədər mövcud olmuş vəziyyəti bərpa edən ölçülərin məcmusudur. Oxşar üsulla, nizama salmanın predmetini nəzərə alaraq, Bəyannamədə beynəlxalq hüququn normaları göstərilir, hansıların ki, pozulması beynəlxalq məsuliyyət yaradır. Bu, beynəlxalq silahlı münaqişələr zamanı tətbiq olunan beynəlxalq hüququn normalarıdır.

Bəyannamə Layihəsinə Şərhlərdə göstərilir ki, Müharibə qurbanlarına kompensasiyalar üzrə Komitə üzvləri onunla razıdır ki, restitu-

siya o zaman həyata keçirilə bilər ki, o prinsip etibarilə mümkündür. Həmçinin onlar belə bir məsələni də istisna etmirlər ki, restitusiya və kompensasiya bir-birinə proporsional olmalıdır. Hərbi kompensasiyalar üzrə Komitə üzvləri ondan şübhələnirlər ki, ziyanın ödənilməsinin müxtəlif formalarının qarşılıqlı əlaqəsi haqqında dəqiq qayda müəyyən edilə bilər. Belə bir misal da göstərilir ki, qaçqınlar və məcburi köçkünlər adətən onlara mənəvi xəsarət yetirmiş ərazilərə qayıtmaq istəyirlər, əvəzinə kompensasiya ilə razılaşırlar.

Bu dəlil tamamilə əsaslıdır, onu nəzərə alaraq ki, Dövlətlərin məsuliyyəti haqqında Maddələr Layihəsinin 35-ci maddəsində müəyyən edilmişdir ki, əgər bu maddi cəhətdən qeyri-mümkündürsə, restitusiya tətbiq edilmir. Maddiliyin göstərilən meyarı yalnız əmlak hüquqlarının bərpası ilə bağlı vəziyyətləri əhatə edən kimi izah edilə bilər. Bununla belə, restitusiya həmçinin, fiziki şəxslər barəsində mühüm əhəmiyyətə malikdir və yalnız əmlak haqlarına yox, həm də qeyri-əmlak hüquqlarına münasibətdə də tətbiq edilir. Məsələn, restitusiya müəllif hüquqlarının, rütbələrin bərpasına aid ola bilər və s. Bu əlaqədə hesab edirik ki, maddilik meyarına mütləq göstəriş tamamilə əsaslı deyil və onu istisna etmək məqsədəuyğundur.

Biz güman edirik ki, beynəlxalq silahlı münaqişənin gedişində fiziki şəxslərə vurulmuş ziyanın ödənilməsinin forması kimi restitusiya vəziyyətin bərpasına yönəlmiş tədbirlər kompleksini təşkil edir hansı ki, beynəlxalq silahlı münaqişələr zamanı istifadə olunan hüququn normalarının pozulmasına qədər mövcud idi. Restitusiya o hadisələrdə həyata keçirilmir ki, o hər hansı səbəblərə görə qeyri-mümkündür və belə bərpaetmə vurulmuş ziyana qeyri-proporsionaldır. Resti-

tusiya əsasən növbəti tədbirlərin realizəsini özündə əks etdirir: zərərçəkmiş şəxslərin əvvəlki yaşayış yerinə qayıdışı, müharibə zamanı qanunsuz müsadirə olunan əmlakın geri qaytarılması, başqa hüquqların (haqların) və qanuni maraqların bərpası.

Vurulmuş ziyanın əvəzinin ödənilməsinin ikinci forması kompensasiyadır. Kompensasiya beynəlxalq təcrübədə ziyanın ödənilməsinin ən geniş yayılmış formasıdır. Bu forma, həmçinin beynəlxalq silahlı münaqişələr nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş zərərin ödənilməsi vaxtı mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bunu müharibədən sonrakı problemlərin nizama salınması üzrə beynəlxalq təcrübə də sübut edir.

Hüquq ədəbiyyatlarında əksər müəlliflər belə bir fikirdə vahid mövqedə dayanırlar ki, kompensasiya, beynəlxalq hüquqazidd əməllə vurulmuş maliyyə ziyanının ödənilməsinin formasıdır. Fillip Sands kompensasiyaya növbəti anlayış verir: o, maliyyə zərərin ödənilməsinin forması olaraq, beynəlxalq hüquqazidd əməlin törədilməsi nəticəsində baş verir və o ölçüdə mövcud olur ki, hansı bu ziyanın restitusiya ilə əvəzini verilməmişdir (8). Ann Qallaher dedikdə, maliyyə cəhətdən hesablanan zərərin pulla ödənilməsinə nəzərdə tutur, belə ödəniş maddi və mənəvi zərəri əhatə edir (9).

Kompensasiyanın göstərilən təyinləri bir çox məqamlarda oxşardır, kompensasiya forması üçün əsas element maliyyədir (pul ifadəsinə malik olan).

Bəzən hüquq ədəbiyyatlarında belə bir fikrə də rast gəlinir ki, Dövlətlərin məsuliyyəti haqqında Maddələrin Layihəsinə uyğun olaraq restitusiyaya üstünlük verilir. Məsələ ilə bağlı belə bir arqument irəli sürülür ki, kompensasiya o ölçüdə istifadə olunur, hansı

ki, vurulan ziyanın restitusiya ilə əvəzi verilməmişdir. Adıçəkilən sənədin 36-cı maddəsinə əsasən beynəlxalq hüquqazidd əməl üçün məsuliyyətli dövlət, belə əməllə vurulmuş ziyanı kompensasiya etməyə borcudur, nə qədər ki, belə ziyanın əvəzi restitusiya ilə verilmir (10). Kompensasiya, əldən çıxan fayda da daxil olmaqla, istənilən maliyyə ifadəsində sayılan zərəri əhatə edir.

Bəzən hüquq ədəbiyyatlarında restitusiya və kompensasiyanın arasında qarşılıqlı əlaqə müəyyən edilmir. Yalnız göstərilir ki, ziyanın ödənilmə üsulları konkret hüquq pozmadan asılı olaraq, həm ayrı-ayrılıqda, həm də birgə tətbiq edilə bilər.

Kompensasiyanın və restitusiyanın arasında qarşılıqlı əlaqəni Ziyanın ödənilməsinin əsas prinsipləri haqqında Bəyannamənin müəllifləri də müəyyən etmirlər. Bəyannamənin 8-ci maddəsinə müvafiq olaraq, kompensasiya, maliyyə cəhətdən hesaba alınmayan istənilən ziyanı əhatə edir (11). Bəyannamə müəlliflərinin qənaətinə, belə yanaşmanın əsası dəqiq müəyyən edilə bilməyən halların mövcud olmasıdır.

Bizim fikrimizcə, bu fikir bir qədər mübahisə doğurur. İlk öncə onu qeyd edək ki, müharibədən sonrakı vəziyyətin bərpası praktikası göstərir ki, fiziki şəxslərə ziyanın vurulması zamanı ilk növbədə restitusiya tətbiq edilir, sonra isə kompensasiya. Restitusiyanın məhdudiyyəti hər hansı səbəbdən həyata keçirilə bilməyən istənilən vəziyyətləri əhatə edir.

2005-ci il tarixli Əsas prinsiplər və rəhbər müddəalar haqqında Sənədə müvafiq olaraq, kompensasiya insan hüquqlarının kobud pozuntuları və beynəlxalq humanitar hüququn ciddi pozuntuları nəticəsində vurulmuş zərərin iqtisadi qiymətinə aid olan istənilənin əvəzi

ödənilmənin formasını təşkil edir: fiziki və psixi ziyan; işə düzəlmə, təhsil və sosial güzəştlərin alınması sahəsində qaçırdılmış imkanlar; maddi ziyan və qaçırdılmış fayda, həmçinin qazanc imkanının itməsi; mənəvi zərər; hüquqi və ya ekspert köməyinə, dərmanlara və tibbi xidmətə ehtiyac, həmçinin psixoloji və sosial xidmətlərin xərcləri də bura daxildir (12).

Beləliklə, Əsas prinsiplər və rəhbər müddələrdə göstərilən kompensasiya anlayışı ümumilikdə Dövlətlərin məsuliyyəti haqqında Maddələr Layihəsinə və Ziyanın ödənilməsinin əsas prinsipləri haqqında Bəyannamənin müddəalarına ziddiyyət təşkil etmir.

Əsas prinsiplər və rəhbər müddələrdə ziyanın ödənilməsinin ayrıca forması kimi reabilitasiya fərqləndirilir. Reabilitasiya insan hüquqları və beynəlxalq humanitar hüquq sahəsində hüquq normalarının pozulması qurbanları üçün nəzərdə tutulmuşdur (md. 21) (13). Reabilitasiya dedikdə, tibbi və psixoloji baxımdan zərərçəkmiş şəxslərə köməyin göstərilməsi, həmçinin hüquq və sosial xidmətlər göstərilməsi anlaşılır. Bizim fikrimizcə, göstərilən xidmətlər dəyər qiymətinə malikdir, müvafiq olaraq, öz təbiətinə görə pulda yox, naturada kompensasiyadır.

Dövlətlərin məsuliyyəti haqqında Maddələr Layihəsinə Şərhdə göstərilir ki, kompensasiya, bir qayda olaraq, pul ödəməsinə təşkil edir, hərçənd başqa dəyər formaları da qəbul edə bilər. Bununla əlaqədar olaraq, təsəvvür edilir ki, kompensasiyanın sərbəst forması kimi reabilitasiyanın ayrılması əsassızdır.

Kompensasiya, məsuliyyətli dövləti cəzalandırmaq məqsədi, cərimə xarakteri daşıyır. Beynəlxalq silahlı münaqişələr nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş ziyanın ödənilməsi və onun ümumiləşdirilməsi təc-

rübəsinin hazırkı dissertasiya tədqiqatında aparılmış analizi müxtəlif meyarlar üzrə ödənen kompensasiyaların aşağıdakı növlərini müəyyən etməyə imkan verir.

Birincisi, fiziki şəxsə vurulmuş ziyanın xarakterindən asılı olaraq kompensasiyanın növbəti növlərini ayırmaq olar: a) maddi ziyanın və b) mənəvi ziyanın kompensasiyası. Maddi ziyanda əmlak xarakterli itkilərin pul qiyməti anlaşılır; bu halda zərərlər adətən konkret zərərin növlərinə görə qiymətləndirilir, xüsusilə də, 1) əsas kapitalın dəyərinin kompensasiyaları, yəni itirilmiş və ya zərər vurulmuş əmlakın dəyərləri; 2) əldən çıxmış faydanın dəyərinin kompensasiyası, yəni alınmayan dəyərlərin zərərçəkmiş şəxs tərəfindən hüquq pozuntusu olmayacağı təqdirdə əldə edilə bilməsi; 3) əlavə xərclərin kompensasiyası, yəni zərərçəkmiş şəxsin hüquq pozmanın nəticələrinin aradan qaldırılması üçün etməli olacağı tədbirlərin xərcləri.

Mənəvi ziyanın kompensasiyası dedikdə isə, fiziki şəxsin şəxsi qeyri-əmlak hüquqlarının pozulması ilə və ya ona aid olan qeyri-maddi faydalara qəsd edilməsi nəticəsində şəxsə fiziki və əxlaqi iztirabların vurulması nəzərdə tutulur.

İkincisi, ziyanın ödənilməsinin müstəqil forması kimi kompensasiya və yaxud da, restitusiyaya əlavə kimi mövcud olan kompensasiya qismində aşağıdakı növləri fərqləndirmək olar:

a) Əsas kompensasiya. Məsələn kimi 1959-1964-cü illərdə Almanıyanın 11 Avropa dövləti (Lüksemburqla, Norveç, Danimarka, Yunanıstan, Niderland, Fransa, Belçika, İtaliya, İsveçrə, Böyük Britaniya və İsveç) ilə ikitərəfli müqavilə əsasında ödədiyi kompensasiyaları qeyd etmək olar. Həmin müqavilələrə görə,

Almaniya sadalanan dövlətlərdən hər biri üçün kompensasiyaların ödənməsi üçün xüsusi fond yaratmışdı (14); b) Fakültativ kompensasiya.

Üçüncüsü, kompensasiyanın ödənilməsi dövriliyindən asılı olaraq kompensasiyanın növbəti növlərini ayırmaq:

a) birdəfəlik kompensasiya - bu, müəyyən edilmiş, bir qayda olaraq, konkret formada pul məbləğidir, hansı ki, silahlı münaqişə qurbanlarına bir dəfə ödənilir; b) müntəzəm kompensasiya – bir qayda olaraq, konkret şəkildə təyin edilən pul məbləğidir, hansı ki, müntəzəm əsasda (hər ay, üçaylıq və s.) beynəlxalq silahlı münaqişələrin qurbanlarına ödənilir. Misal olaraq, Alman faşizminin Holokostdakı yəhudi qurbanlarına "Article 2" Fondu və Mərkəzi və Şərqi Avropa Fondu tərəfindən hər ay ödənilən pul məbləğlərini qeyd etmək olar.

Dördüncüsü, kompensasiyanın formasından asılı olaraq onun növbəti növlərini ayırmaq olar: 1) pul formasında kompensasiya; və 2) naturada kompensasiya (zərərçəkmişlərə tibbi, psixoloji, hüquqi, ekspert və sosial xidmətlərin bilavasitə göstərilməsini əhatə edir).

Ziyanın ödənilməsinin sonuncu forması satisfaksiyadır. Satisfaksiya qeyri-maddi ziyanın ödənilməsini nəzərdə tutur. Əvvəlki formalar kimi satisfaksiya haqqında da beynəlxalq hüquq doktrinasında müxtəlif fikirlər səsləndirilmişdir.

Artur Rouvin göstərir ki, satisfaksiya, beynəlxalq hüquqazidd əməllə vurulmuş mənəvi ziyanın ödənilməsi formasını təşkil edir (15). Satisfaksiyanın əsasən iki növü fərqləndirilir: birinci növ zərərin maddi və hüquqi xarakter daşdığı hallarda əvəzi ödənilmənin müstəqil formasını təşkil edən sa-

tisfaksiyanı ehtiva edir. İkinci növdə isə vurulmuş zərər tamamilə restitusiya və kompensasiya ilə ödənilə bilmir. İkinci növ satisfaksiya əvəzi ödənilmənin istənilən formasını müşayiət edir və hüquq pozma faktının onu törətmiş dövlət tərəfindən tanınmasını tələb edir.

Satisfaksiyanın formaları müxtəlifdir və onlara növbəti hərəkətləri aid etmək olar: hüquq pozmanın tanınması; üzr istənilməsi; hüquq pozma şəraitinin araşdırılması; şəxslərin cəzalandırılması, hansıların ki, hərəkətləri dövlətlər tərəfindən beynəlxalq hüquqazidd əməlin törədilməsinə gətirib çıxarmışdır; qarantıya və belə halların yenidən baş verməməsinə zəmanətlərin verilməsi.

Y.M.Kolosov satisfaksiyanın adi formalarına növbəti hərəkətləri aid edir: diplomatik xarakterli üzr istəmə və ya vəziyyətin bərpası, zərər vurulmasına gətirib çıxaran tədbirin ləğv edilməsi (16). Satisfaksiya üzrlərin istənilməsi kimi hərəkətlərdən və ya törədilən əməlin qanunsuzluğunun başqa cür tanınmasından, təqsirləndirilənlərin cəzalandırılması və hüquq pozmanın təkrarən baş verməsinin qarşısının alınmasından ibarətdir.

Satisfaksiya, dövlətin siyasi maraqlara və ya nüfuzuna zərərin vurulması halında baş verir. Satisfaksiya, növbəti üsullarla realizə edilə bilər: təəssüfün ifadəsi və üzrlərin istənilməsi, təqsirli vəzifəli şəxslərin cəzalandırılması, bu haqda əməlin rəsmi şəkildə və ya məhkəmə qərarı vasitəsi ilə hüquqazidd olmasının tanınması lazımdır.

Satisfaksiya, zərərçəkmiş dövlətə və ya istənilən şəxsə vurulan qeyri-maddi ziyan barəsində tətbiq edilir. Beləliklə, həm beynəlxalq hüquq doktrinasında, həm də beynəlxalq hüquqi aktlarda satisfaksiya qeyri-maddi ziyanın ödənilməsi forması kimi

qiymətləndirilərək, törədilən hüquq pozuntusunun etiraf edilməsi, həmin hüquq pozuntusuna görə rəsmi şəkildə üzr istənilməsi və müvafiq hüquq pozuntusu törədənlərin cəzalandırılması tədbirlərini özündə ehtiva edir.

Satisfaksiyanın belə anlamı bütövlükdə Dövlətlərin məsuliyyəti haqqında Maddələr Layihəsində də öz əksini tapmışdır. Adıçəkilən Sənədin 37-ci maddəsinə əsasən məsuliyyətli dövlət qeyri-qanuni əməllə vurulmuş ziyan üçün satisfaksiyanı verməyə məcburdur, əgər bu əməl restitusiya və kompensasiya ilə qarşılana bilmirsə. Həmçinin bu maddədə satisfaksiyanın məhdudiyyətləri müəyyən edilir, qeyd edilir ki, o, vurulan ziyanı qeyri-proportional olmamalıdır və məsuliyyətli dövlət üçün alçaldıcı xarakter daşımamalıdır (17). Bu maddənin kommentariyasında göstərilir ki, qeyri-maddi ziyanın ödənilməsi ilə bağlı satisfaksiya forması beynəlxalq praktikada tam şəkildə öz təsdiqini tapmışdır.

Dövlətlərin məsuliyyəti haqqında Maddələr Layihəsində vurulmuş ziyanın ödənilməsinin başqa formaları ilə satisfaksiyanın qarşılıqlı əlaqəsi müəyyən edilir, göstərilir ki, restitusiya və kompensasiya ilə ziyanın ödənilməsi baş tutmadıqda satisfaksiyadan istifadə edilə bilər. Ziyanın ödənilməsinin əsas prinsipləri haqqında Bəyannamədə formalar arasında belə qarşılıqlı əlaqə müəyyən edilmir. Yerdə qalan məsələlərdə isə oxşar müddəalar öz təsbitini tapmışdır.

Əsas prinsiplər və rəhbər müddələrdə Ziyanın ödənilməsinin əsas prinsipləri haqqında Bəyannamə ilə müqayisədə satisfaksiyanın üsullarının daha geniş siyahısı təsbit edilmişdir. Həmin üsullara: hüquq pozmaların dayandırılması; şəraitin yoxlanılması, əsl informasiyanın ictimaiyyətə açıqlanması; yox

olmuş şəxslərin axtarışı, oğurlanmış uşaqların şəxsiyyətinin müəyyən edilməsi, həmçinin öldürülmüş insanların tanınması və insanların repatriasiyasında yardım etmə, publik şəkildə üzr istənilməsi və s.

Bundan başqa, təhlil etdiyimiz hər iki sənəddə ziyanın ödənilməsinin müstəqil forması kimi beynəlxalq hüquqazidd əməlin təkrarlanmasına yol verilməməsi üzrə zəmanət verilməsi də ayırd edilir. Bəyannamə Layihəsinə Şərhlərdə göstərilmişdir ki, bu ölçülərə satisfaksiyanın formaları kimi baxıla bilər, ancaq, nəzərə alaraq ki, onlar gələcəyə yönəldilmişdir, bu sənədin müəllifləri onları müstəqil forma kimi ayırd etməyə qərar vermişlər.

Bizim fikrimizcə, belə ayırma gərəksizdir, çünki beynəlxalq hüquqazidd əməlin təkrarlanmasına yol verilməməsi üzrə zəmanət verilməsi qeyri-maddi ziyanın təmin olunmasının bir üsuludur. Satisfaksiya məsələlərinin tədqiqindən növbəti nəticələri çıxarmaq olar: satisfaksiya beynəlxalq silahlı münaqişə zamanı fiziki şəxslərə vurulmuş mənəvi ziyanın ödənilməsi formasını təşkil edir və maddi dəyər ifadəsinə malik deyil; satisfaksiya ziyanın ödənilməsinin başqa formaları ilə qarşılıqlı əlaqədə tətbiq edilir, lakin restitusiya və kompensasiya ilə müqayisədə bir növ ikinci dərəcəli xarakterə malikdir; satisfaksiya müxtəlif üsullarla həyata keçirilə bilər, həmin üsullar isə beynəlxalq hüquqi sənədlərdə müxtəlif şəkildə təsbit edilmişdir.

İstifadə edilmiş mənbələr

1. Ciampi Annalisa. Reference Materials on International Law. Giuffrè Editore, 2011, P. 258. 622 p.
2. Лукашук И.И. Право международной ответственности. М.: Волтерс Клувер, 2004, с. 213, 404 с.

3. Crawford James. The Law of International Responsibility. Oxford University Press, 2010, P. 564. 1296 p.
4. Lefeber Rene. Transboundary Environmental Interference and the Origin of State Liability. MartinusNijhoff Publishers, 1996, P. 132. 365 p.
5. Gillard E.C. Reparation for violations of international humanitarian law. P. 531
6. Pronto Arnold, Michael Wood. The International Law Commission 1999-2009: Volume IV: Treaties, Final Draft Articles, and Other Materials. Oxford University Press, 2010, P. 267. 928 p.
7. Françoise Bouchet-Saulnier. The Practical Guide to Humanitarian Law. Rowman & Littlefield Publishers, 2013, P. 580. 826 p.
8. Sands Philippe. Principles of International Environmental Law. Cambridge University Press, 2003, p. 883. 1116 p.
9. Gallagher T. Anne, Fiona David. The International Law of Migrant Smuggling. Cambridge University Press, 2014, P. 325. 840 p.
10. Loibl Gerhard. Austrian Review of International and European Law. MartinusNijhoff Publishers, 2002, P. 240. 462 p.
11. <http://www.ila-hqorg/en/committees/index.cfm/cid/1018>.
12. Kirchengast Tyrone. Victimology and Victim Rights: International Comparative Perspectives. Taylor & Francis, 2016, P. 55. 278 p.
13. Brownlie Ian, Guy S Goodwin-Gill. Brownlie's Documents on Human Rights. Oxford University Press, 2010, P. 282. 1261 p.
14. Hofnansel C. Multilateralism, German foreign policy and Central Europe. - Abingdon: Routledge, 2005. P. 59. 157 p.
15. Rovine W. Arthur. Contemporary Issues in International Arbitration and Mediation: The Fordham Papers (2012). MartinusNijhoff Publishers, 2013, P. 73. 418 p.
16. Колосов Ю.М. Ответственность в международном праве. М.: Юридическая литература, 1975. С. 76.
17. Talmon Stefan. Essential Texts in International Law. Edward Elgar Publishing, 2016, p. 10. 648 p.
18. Beynəlxalq (publik) hüquq kursu. Dərslik E.Ə.Əliyevin ümumi redaktəsi ilə. Bakı: «Günəş-B» nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi, 2018, 1 cild, Ümumi hissə, 752 c.; 1 cild, Xüsusi hissə, 704s.

TO INDIVIDUALS AS A RESULT OF WAR CRIMES FORMS OF COMPENSATION

Mehriban Eyyubova,

**Associate Professor of International General Law, Baku State University,
Faculty of Law, Doctor of Philosophy in Law.**

e-mail: mehriban_e@yahoo.com

The article analyzes the forms of damage done to physical persons by war crimes based on diversity of opinion and international practice in legal literature. It has been noted that the study of international legal documents and international law has identified a number of forms of compensation for damage caused by international armed conflicts. When it comes to compensation, it is the responsibility of governments that are responsible for the full compensation of damage caused by international lawlessness.

Keywords: international responsibility, war crimes, damages, government responsibilities, international law, armed conflicts, and international law enforcement.

ФОРМЫ КОМПЕНСАЦИИ ФИЗИЧЕСКИМ ЛИЦАМ УЩЕРБА, ПРИЧИНЕННОГО В РЕЗУЛЬТАТЕ ВОЕННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Мехрибан Эюбова,
доцент кафедры международного права, юридический факультет
Бакинского государственного университета, доктор философских наук.
электронная почта: mehriban_e@yahoo.com

В статье анализируются формы ущерба, причиненного физическим лицам военными преступлениями, исходя из разногласий и международной практики в юридической литературе. Отмечено, что изучение международно-правовых документов и международного права выявило ряд форм компенсации ущерба, причиненного международными вооруженными конфликтами. Когда дело доходит до компенсации, ответственность за полное возмещение ущерба, причиненного международным беззаконием, несут правительства.

Ключевые слова: международная ответственность, военные преступления, ущерб, ответственность правительств, международное право, вооруженные конфликты и международное правоприменение.

SAVAŞ SUÇLARI NEDENİYLE BİREYLERE TAZMINAT BİÇİMLERİ

Mehriban Eyyubova,
Uluslararası Genel Hukuk Doçenti, Bakü Devlet Üniversitesi Hukuk
Fakültesi, Hukuk Felsefesi Doktoru.
e-posta: mehriban_e@yahoo.com

Makale, hukuk literatüründe savaş suçları sonucunda bireylere verilen zararın tazmin şekillerini, görüş farklılıkları ve uluslararası uygulama temelinde incelemektedir. Uluslararası hukuk belgelerinin analizinin ve uluslararası hukuk doktrininin, uluslararası silahlı çatışmalarda devletlerin neden olduğu zararlar için bir dizi tazminat biçimi belirlediği belirtilmektedir. Zarar, devletlerin uluslararası hukuku ihlal eden eylemlerinin neden olduğu zararı tam olarak tazmin etme sorumluluğudur.

Anahtar Kelimeler: uluslararası sorumluluk, savaş suçları, tazminat, devletlerin sorumluluğu, uluslararası hukuk, silahlı çatışmalar, uluslararası hukukun ihlali.

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ ПЕРСПЕКТИВНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВ ЮЖНО-КАВКАЗСКОГО РЕГИОНА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Ахмедова Эльза,
старший преподаватель кафедры
«Государственное регулирование эконо-
мики» Азербайджанского госу-
дарственного экономического уни-
верситета.

Э-почта: elza.ahmadova76@gmail.com

горнокарабахскому армяно-азербайджанскому вооружённому конфликту (1) - одному из «замороженных» конфликтов в мировом масштабе.

Особо важным является и то, что в результате Победы Азербайджан добился возвращения под свою юрисдикцию значи-

*В данной статье рассматриваются наи-
более важные проблемы экономического развития
южно-кавказских стран в аспекте победоносного
завершения Азербайджаном нагорнокарабахского
конфликта. При этом уделяется должное вни-
мание основным проблемам, имеющих значение
для перспектив мирного, экономического по-
становленного развития государств данного региона
с учётом требований всеобщей безопасности.*

Ключевые слова: Победа Азербайджана, Шушинская Декларация, союзнические отношения, Турция, региональное сотрудничество и партнёрство, новый миропорядок, транспортные маршруты, всеобщая безопасность, и др.

Победа Азербайджана в его Отечественной войне представляет собой исключительную важность поскольку она не только кардинально изменила статус-кво в южном - и закавказском регионе, но и стала центральным событием на современном, постсоветском пространстве, безоговорочно положив конец на-

тельной части территории, прилегающих как к Карабаху, так и его определённой части, включая Шуши и Гадрут. При этом стороны согласились о том, что подписанное Трёхстороннее российско-азербайджано-армянское мирное соглашение (от 9-10 ноября 2020 г.) будет рассматриваться как определённая гарантия для долгосрочного урегулирования нагорно - карабахского конфликта.

Кратко говоря, положения об исключении возможности возобновления вооружённого армяно-азербайджанского противостояния и создание принципиально новых условий для продолжения более эффективных, чем ранее, дипломатических переговоров, как и размещение российских миротворцев, – стали ключевыми положениями этого соглашения. Данным соглашением, была оформлена победа азербайджанской армии на военном и дипломатическом фронтах, а также российские миротворцы были размещены в Карабахе с целью контроля за миром и безопасностью в регионе.

Наряду с этим, с правовой точки зрения, позорное поражение Армении существенно и резко дезавуировала звучавшие призывы о предоставлении Нагорному Карабаху особого статуса (2), о необходимости которого в данном соглашении не было ни слова. Более того, Россия подтвердила свою приверженность принципу территориальной целостности Азербайджана. «Да, в этом документе не говорится о статусе Карабаха, в настоящий момент мы продолжаем исходить из всех соответствующих основных актов международного права, прежде всего, соответствующих резолюций Совета Безопасности ООН и иных документов», – неоднократно поясняли российские официальные лица разного уровня.

В этом аспекте существенное значение имеет тот факт, что в современных межгосударственных отношениях продолжается так называемый переходной период в эволюции, в частности, международной экономической системы, который связан с переходом от биполярного к пост-биполярному миру. При этом государствами предпринимаются определённые попытки установлении новых систем взаимоотношений и поддержания всеобщей безопасности, включая экономическую (3).

Поэтому, несмотря на определённые разновидности некоторые правовые документы, как например, Шушинская Декларация о союзнических отношениях Азербайджана Турции (4), имеет исключительное значение, поскольку представляет собой определённый нормативный, международно-правовой акт, остающийся пока за пределами соответствующего теоретического исследования. И хотя этот акт традиционно неравнозначен по своему значению, юридической силе и характеру

понятию международного договора, однако, очевидно, что, в данном случае, речь идёт о конкретном соглашении между субъектами международного права, заключенное в интересах соответствующих юридических последствий, с целью установления, изменения или прекращения их взаимных прав и обязанностей.

Вместе с тем, независимо от толкования значения и смысла данной Декларации, речь идёт об общепринятом, обыденном понимании своеобразного международно-правового акта, определённой, достигнутой договорённости, взаимном согласии документе между заинтересованными сторонами, устанавливающих закреплённые в политических, экономических, военных и иных взаимоотношениях.

Одним из важных факторов, выделяющий особую роль этого документа, является то, что Шушинская Декларация обновила геополитическую ситуацию в южно-кавказском регионе после победоносной войны нашего государства, имеющее стратегическое значение. С другой стороны, был подтверждён факт наличия в данном регионе не только Азербайджана, но и Турции, которая намерена поддерживать нашу страну, как бы давая сигнал разным игрокам в текущей геополитической ситуации.

Фактически было признано и то, что для России многократно выросла значимость Азербайджана как важной страны в данном регионе, набирающего определённую силу выгодного партнёра в перспективных вопросах в интересах всех стран региона при формировании новой экономической реальности. Особый акцент при этом был сделан на то, что при разблокировании ситуации активно начать

урегулирование транспортно-экономических связей и отношений, в том числе по созданию транспортных коридоров в интересах всех стран южно-кавказского региона.

Не лишне напомнить и то, что вполне конкретно и не случайно, по вопросу о территориальной принадлежности Нагорного Карабаха, было сказано Президентом России В. Путиным (17 декабря 2020 г. на пресс-конференции в г. Москва): «...согласно международному праву, Карабах и прилегающие к нему районы, которые были охвачены войной осенью нынешнего года, считается неотъемлемой частью Азербайджана...». При этом, как известно, было подчеркнуто, что Армения сама так и не признала независимость самопровозглашённой НКР.

Краткая история этой проблемы такова, что после первой карабахской войны армянское руководство, снизив свою политико-экономическую значимость и оставшись в стороне от всех важных региональных проектов, фактически, использовало время для разграбления как собственной страны, так и оккупированных территорий. В это же время, как известно, Азербайджан стремительно и эффективно развивал свою национальную экономику.

Не вдаваясь в другие подробности, закономерно подчеркнуть смысл положений, содержащихся в преамбуле Шушинской Декларации, в которой, рассматривая перспективы углубления двусторонних азербайджано-турецких отношений, зафиксировано – «Стороны выражая удовлетворение состоянием развивающихся на стратегическом уровне отношений между двумя дружественными странами, отмечают значение продолжения политического диалога на всех уровнях..., а также

то, что Азербайджан, одержав Победу в 44-дневной Отечественной войне, положил конец продолжавшейся 30 лет агрессивной политике Армении, освободил земли от оккупантов, обеспечил победу справедливости и восстановление международного права».

Примечательно и то, что сторонами была выражена твёрдая решимость не только укрепления всеобщей стабильности и безопасности (5), но и жизненная необходимость долгосрочного восстановления всех экономических и транспортных связей в самом регионе при наличии соответствующих политико-правовых механизмов союзнических отношений, в том числе, для координации внешнеэкономических связей и сотрудничества на высоком уровне.

С этой целью были приняты обязательства по активизации усилий, направленных на диверсификацию национальных экономик и экспорта в торгово-экономических отношениях, а также создание совместных производств в перспективных отраслях, развитие более благоприятных условий для взаимовыгодного развития инвестиционного сотрудничества и партнёрства и свободного передвижения товаров.

В конкретном плане была также подчеркнута ведущая роль обеих стран в реализации не только стратегического Южного газового коридора, вносящего существенный вклад в энергетическую безопасность данного и европейского регионов, но и обеспечивающего диверсификацию источников и маршрутов природного газа. С учётом развития процессов в глобальном энергетическом секторе была выражена и готовность продолжать наращивать усилия в этой сфере в инте-

ресах укрепления сотрудничества и безопасности энергоснабжения региона.

Важным представляется и намерение Сторонами укреплять взаимное сотрудничество с целью повышения конкурентоспособности проходящего через территорию двух стран так называемого Среднего транспортного коридора Восток-Запад. С этой целью Азербайджан и Турция с помощью технологий интеллектуальных транспортных систем намерены дальше развивать транзитный потенциал на азербайджано-турецких участках международных коммуникационных коридорах.

Естественно, предполагается, в частности, открытие в перспективе соединяющего братские страны Зангезурского коридора и его соответствующее продолжение, строительство железной дороги Нахчыван-Карс будет иметь важное значение в интересах интенсификации азербайджано-турецких транспортно-коммуникационных связей. Так, именно Зангезурский коридор предполагается развивать логистическими и технологическими решениями не только как важный элемент системы коммуникации «Север-Юг» для Азербайджана и Турции, но и для Армении, что очевидно является принципиальным моментом современного поствоенного мира. (6)

Особое значение этот фактор имеет и для России, поскольку она, как один из международных субъектов, намерена в перспективе использовать этот коридор с учётом своих конкретных политико-экономических задач и интересов сотрудничества и партнёрства не только со странами данного региона.

В более конкретном плане Шушинская Декларация, заложив основы стратеги-

ческого азербайджано-турецкого экономического сотрудничества, свидетельствует как о принципиально новом этапе двусторонних отношений, так и реально о принятии необходимых мер по созданию механизмов свободного движения товаров, соответствует положениям соглашения «О преференциальной торговле между Азербайджаном и Турцией» (вступил в силу с 1 марта 2021 г.), основная задача которого достижение целевых значений двустороннего товарооборота.

Данные практические шаги, безусловно, будут способствовать дальнейшему росту товарооборота с учётом развития потенциала транзитных перевозок (7), в частности, на азербайджано-турецких участках международных транспортных коридоров и открытии Зангезурского маршрута. А учитывая то, что данный коридор интегрирован в коридор Восток-Запад, то не исключен, с одной стороны, возрастающий грузопоток между нашими братскими государствами, а с другой – углубление сотрудничества и партнёрства в экономической сфере и подписание новых взаимовыгодных договорённостей (8).

Главная задача или цель – внести вклад в общий региональный и международный мир и благо состояние в интересах борьбы с различными угрозами и вызовами, которые могут оказывать негативное влияние на между-народную стабильность и безопасность. Или: деятельность, направленную против суверенитета, территориальной целостности, неприкосновенности границ всех государств региона, нового миропорядка на Южном Кавказе.

Сказанное, на наш взгляд, безусловно, свидетельствует о исключительном значении Шушинской Декларации как базового документа, основы для заключения дру-

гого, необходимости подписания качественно нового международно-правового документа – мирного договора об окончании военных действий и состояния войны между Азербайджаном и Арменией.

Нельзя не учитывать и определённые требования, содержащиеся в современном международном праве по поводу документов об окончании военных действий и состояния войны. Обычно они отличаются друг от друга не только по способам их юридического оформления, но и по тем правовым последствиям, которые могут возникнуть для бывших воюющих субъектов (9).

К таким видам международных соглашений относится именно такой договор, который может юридически закрепить, главным образом, прекращение состояния войны и восстановление нормальных связей между бывшими воюющими сторонами. В подобном документе, в соответствии с юридическими источниками, должны содержаться, в первую очередь, положения и постановления по поводу о прекращении военных действий и состояния войны. Или, об урегулировании территориальных споров, возмещении ущерба, причинённого войной и другие принципиальные положения.

Азербайджан и Турция ясно подтвердили свои обоснованные требования, как говорится в Шушинской Декларации, «о необходимости направить усилия по географическому соседству на глубокое сотрудничество, совместного формирования общего будущего». А также о так называемой «шестисторонней платформе» превращения данного региона в зону мира и эффективного, взаимовыгодного сотрудничества, состоящей из России, Турции, Азербайджана, Армении, Грузии и Ирана,

с использованием «исторической возможности не упустить намерений, выражений и деятельности, не опирающейся на реальность».

По существу, логика развития событий последнего времени подсказывает об отсутствии какой-либо альтернативы такому мирному договору, правовому акту, в котором должны содержаться согласованные между Азербайджаном и Арменией положения, касающиеся их взаимных прав и обязанностей в политических, экономических и иных отношениях.

Как видно решение и преодоление проблем, влияющих на перспективы экономического развития южно-кавказских стран в современных, поствоенных реалиях, не только представляют собой особую актуальность, но и приобретают жизненную необходимость укрепления и совершенствования нового международного правопорядка, в котором экономический фактор будет и далее превалировать над другими. При этом, позитивным фактором при становлении любой разновидности экономического миропорядка являются взаимовыгодное сотрудничество и равноправное партнёрство как основа любых межгосударственных отношений, регулируемых общепризнанными правовыми нормами и принципами.

Более, чем ясно и то, что неукоснительное уважение международной законности был и остаётся единственным возможным образом деятельности для каждого государства мирового сообщества. В свою очередь, любой подход и стремление действовать с иных, неконструктивных позиций будет неизбежно генерировать такие негативные последствия, как межгосударственная напряжённость, вооружённые и иные конфликты и про-

тивостояния, угрожать их безопасности.

Примечательно, что после Победы Азербайджана в «нагорнокарабахской войне» безопасность на Южном Кавказе больше уже не напоминает коллапс региональной безопасности, не производит эффекта «мины замедленного действия». С другой стороны, реально возникли благоприятные условия для устойчивого экономического развития стран и территорий региона, для масштабных инвестиций, полноценной их интеграции в мировое сообщество.

Азербайджанская Республика объективно и в состоянии не только укрепить геополитическое положение, но и повысить свою роль, значение естественно-географического, евро-азиатского транспортного «моста», ещё раз доказать свою состоятельность в актуальных вопросах становления и развития этой универсальной транспортной системы, как фактора глобализации хозяйственной деятельности, являющегося важнейшей составной частью современных международных экономических отношений.

Список использованной научной литературы:

- (1) Подробнее см., например, Конфликты в СССР: черный январь в Азербайджане // Helsinki Watch. A Committee of Human Rights Watch. Б. м, май 1991; Эфендиев О.Ф. Военные преступления: от Нюрнберга до Карабаха (международно-правовой анализ). М., 2000; е г о ж е, Вооружённые конфликты и военные преступления на Центральном Кавказе (международно-правовой аспект). Изд-во «Кавказ». Баку, 2006, с.177-185 и др.
- (2) См. О.Ф. Эфендиев. О несостоятельности попыток армянской стороны в армяно-азербайджанском конфликте, юридически обосновать «право нагорно - карабахского населения на самоопределение, вплоть до отделения от Азербайджана см. журнал «Транспортное право». Баку, № 3,2012, стр.66-78.
- (3) Об этом см., например, Эфендиев О.Ф. Предотвращение вооружённых конфликтов как необходимое условие международной безопасности // Вестник Московского государственного открытого университета. № 2(39), 2010, с.159-164; Т. Гусейнов. Тор-жество международного права – ключ обеспечения безопасности на Южном Кавказе // Евразийский юридический журнал. № 2(153) . М., 2021, с. 14-17 и др.
- (4) Интернет-ресурс: <https://az.sputniknews.ru/expert/20210615/427223573/Shushinskaya-deklaratsiya-Azerbaydzhan-i-Turtsiya-teper-soyszniki.html>
- (5) Подробнее см., например, Лялина И.С. О формировании мировой системы безопасности // Новые вызовы и международное право. Отв. ред. А.Г. Лисицин-Светланов. М., 2010, стр. 66-74 и др.
- (6) См., например, Эфендиев О.Ф., Алиев Э.А. Некоторые международно-правовые проблемы Южного Кавказа как зоны мира и региональной безопасности// Юридическая плоскость. Баку, №2, 2021, стр. 62-72 и др.
- (7) Подробнее об это см., например, Алиев Э.А., Эфендиев О.Ф. Международное транспортное право и его институты. Учебник. Баку, 2016, стр.483-556, 575-658 и др.
- (8) См. Интернет-ресурс: договор о преференциальной торговле между странами, который уже повлиял на рост азербайджанского не-нефтяного экспорта. Так, в январе-мае 2021 г. не-углеводородный экспорт достиг 907,6 миллионов долларов, что по сравнению с тем же временем прошлого года больше на 184 миллион долларов, или 25,4 процента.
- (9) См., например, Международное право. Учебник. М., 2006, стр. 245-304, 814-816; Международное публичное право. Учебник. Под ред. К. Бекашева. М., 2008, стр. 850-869; Международное гуманитарное право. Учебник. М., 2009 и др.

**MÜASİR ŞƏRAİTDƏ CƏNUBİ QAFQAZ REGIONU DÖVLƏTLƏRİNİN
PERSPEKTİV İQTİSADİ İNKİŞAFININ BƏZİ PROBLEMLƏRİNƏ DAİR****Elza Əhmədova**

Bu məqalədə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin Azərbaycan tərəfindən qələbə ilə başa çatması aspektində Cənubi Qafqaz ölkələrinin iqtisadi inkişafının ən mühüm problemlərini araşdırılır. Eyni zamanda, ümumi təhlükəsizlik tələbləri nəzərə alınmaqla region dövlətlərinin müharibədənsonrakı dövrdə dinc və iqtisadi inkişaf perspektivləri üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən əsas problemlərə də lazımı diqqət yetirilir.

Açar sözlər: Azərbaycanın qələbəsi, Şuşa Bəyannaməsi, müttəfiqlik əlaqələri, Türkiyə, regional əməkdaşlıq və tərəfdaşlıq, yeni dünya nizamı, nəqliyyat marşrutları, ümumi təhlükəsizlik və s.

**ON SOME PROBLEMS OF THE PROSPECTIVE ECONOMIC
DEVELOPMENT OF THE STATES OF THE SOUTH CAUCASUS
REGION IN MODERN CONDITIONS****Elsa Akhmedova**

This article examines the most important problems of the economic development of the South Caucasian countries in the aspect of the victorious completion of the Nagorno-Karabakh conflict by Azerbaijan. At the same time, due attention is paid to the main problems that are important for the prospects for the peaceful, economic post-war development of the states of this region, taking into account the requirements of general security.

Key words: Victory of Azerbaijan, Shusha Declaration, allied relations, Turkey, regional cooperation and partnership, new world order, transport routes, general security, etc.

**MODERN KOŞULLARDA GÜNEY KAFKASYA BÖLGESİ DEVLETLERİNİN
EKONOMİK KALKINMA PERSPEKTİFİNİN BAZI SORUNLARI ÜZERİNE****Elsa Ahmedova**

Bu makale, Güney Kafkasya ülkelerinin ekonomik kalkınmasının en önemli sorunlarını Dağlık Karabağ sorununun Azerbaycan tarafından muzaffer olarak tamamlanması açısından incelemektedir. Aynı zamanda, bu bölge devletlerinin savaş sonrası barışçıl, ekonomik kalkınma umutları için önemli olan ana sorunlara, genel güvenliğin gereklilikleri dikkate alınarak gerekli dikkat gösterilmektedir.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan Zaferi, Şuşa Deklarasyonu, müttefik ilişkiler, Türkiye, bölgesel işbirliği ve ortaklık, yeni dünya düzeni, ulaşım yolları, genel güvenlik v b.

ДЕЛИМИТАЦИЯ МОРСКИХ ГРАНИЦ: ЮРИДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

**Раджабов Илькин Абульфаз оглы,
Коллегия по уголовным делам Верховного Суда Азербайджанской Республики, судья.**

Е-почта: ilkin.rajabov@supremecourt.gov.az

Ключевые слова: международное морское право, морская делимитация, морские пространства, морские границы, международный пограничный спор, разрешение межгосударственных разногласий.

В статье со стороны автора рассматривается международные пограничные споры делимитации морских границ. Приводятся наиболее значимые для международного права международные конвенции и решения международных судебно-арбитражных органов по пограничным морским спорам и раскрываются соответствующие правовые инструменты.

Объектом исследования являются правоотношения, возникающие в результате совпадения территориальных претензий на морские пространства, обязательства государств в морских районах, являющихся предметом межгосударственных разногласий, процедура досудебного и непосредственно судебного разрешения споров по делимитации морских границ.

На основе анализа новейших доктринальных источников и юридических литератур, посвященные вопросам определения и установления территориальных интересов государств на море выявляются некоторые особенности и тенденции развития правоприменительной деятельности Международного Суда ООН в сфере разрешения различного рода межгосударственных разногласий, непосредственная практика международных судебно-арбитражных органов, направленная на решение территориальных споров и иных вопросов, связанных с осуществлением деятельности субъектов государств в спорных районах.

В современную эпоху мировое хозяйство, международные экономические отношения всё более отчётливо приобретают характер единого, целостного образования. Существенная роль в этом процессе принадлежит в том числе международным морским правоотношениям, а при исследовании теоретических и практических аспектов проблемы ответственности в современном международном морском праве принципиальная роль отводится как нормам, определённым международными договорами и соглашениями, так и требованиям национального законодательства, что еще раз подчеркивает значение развития отрасли и достижения полной корреляции положений национального/регионального морского права с международно-правовыми документами.

В эпоху глобализации международных экономических отношений на морской флот

приходится не менее 80 процентов от общего объёма внешнеторговых перевозок. Это объясняется целым рядом факторов, основной из которых – географический (пространства Мирового океана занимают большую часть поверхности Земного шара). Среди других факторов особо выделяется экономический, поскольку, например, перевозка грузов морским транспортом, в сравнении с другими транспортными средствами, обходится значительно дешевле. Именно поэтому морской флот в настоящий момент остаётся незаменимым средством доставки большого количества грузов (товаров) из государств-производителей в государства-потребители, разделённых водными пространствами.

В современных условиях глобализации ООН продолжает играть роль центральной, наиболее универсальной по членскому составу и широкой по своей компетенции международной организации современности. Известно, что компетенцией ООН, как и любой другой международной организации, является объект или сфера её предметной деятельности, способствующая, в том числе, развитию морской деятельности их государств-членов.

Вместе с тем ООН, как и другие международные организации, существует не изолировано, а органически интегрирована в систему современных международных морских отношений. Поэтому следует особо отметить, что функции и деятельность ООН могут быть поняты и оценены только на фоне всего комплекса современных международных отношений. При этом следует учитывать как основные за-

кономерности и противоречия в масштабах процессов глобализации хозяйственной жизни государств, так и движение мирового сообщества к единому экономическому пространству на основе глобального партнёрства в интересах всеобщего развития.

Учитывая особую роль ООН и многоплановый характер её деятельности, представляется целесообразным исследовать её значение и влияния на развитие международных морских отношений. Такой подход, по нашему мнению, связан с изучением данной проблемы и сопровождается появлением ещё одного течения в исследовании международных организаций – глобалистического. И здесь имеют значение не столько позиции правового, технико-юридического анализа, сколько с позиции оценки той роли, которую система ООН может играть как в решении глобальных проблем современности (включая морскую), так и проблем интеграционных процессов во всемирном масштабе.

Несмотря на существование системы норм, позволяющей рассматривать международно-правовое регулирование морских отношений в качестве самостоятельной части современного международного права, в существующей доктрине, по нашему мнению, отсутствует достаточно аргументированное обоснование утверждения об институционализации отдельной части международного морского права – современный институт делимитации морских границ. Полагаем, что одна из основных причин этого – отсутствие комплексного конвенционного регулирования данного вида общественных отношений.

В то же время, разрешение указанных вопросов, как на теоретическом, так и на практическом уровнях, по нашему мнению, на настоящем этапе является одной из приоритетных задач для юристов-международников, поскольку в условиях глобализации многократно возрастает значение морских отношений как для развития экономики отдельно взятых государств и регионов, так и для современных международных отношений в целом. Более того, успешное разрешение поставленных задач является одним из определяющих факторов для достижения цели, определенной мировым сообществом в качестве основной задачи современности на универсальном уровне, а именно устойчивого развития как залога повсеместного утверждения гуманистических ценностей и, в конечном счете, предотвращения множества объективно нарастающих проблем планетарного масштаба.

В этом контексте следует отметить, что развитие международного морского права имело важное влияние на использование мирового океана в разных отраслях, возможно наиболее значительным из которых явилась способность государств декларировать различные виды морских зон. Первоначальные претензии государств были ограничены только провозглашением территориального моря, ширина которого была настолько мала, что в редких случаях приводила к необходимости разрешать споры, вызванные частичным совпадением претензий нескольких государств. Однако, постепенное дальнейшее расширение юрисдикции государств в проекции от побережий и становление новых морских зон стало пово-

дом для возникновения необходимости определения методов делимитации морских границ. Одной из причин возникновения споров являлись случаи, когда сухопутная граница сопредельных государств заканчивалась в точке на побережье, откуда начинались территориальные претензии на прилегающие морские пространства. Следовательно, возникала необходимость в развитии принципов, позволяющих решить проблему разграничения территориальных морей сопредельных государств. Вместе с тем, постепенное расширение территориального морского суверенитета государств и добавление к претензиям на территориальное море притязаний на континентальный шельф, затем рыболовные зоны и, наконец, исключительную экономическую зону привело к тому, что морские границы государств уходили все дальше и дальше от прибрежной линии и стали поводом для возникновения второй причины – совпадением претензий государств, противоящих относительно друг друга и разделенных как узким проливом, так и океанскими просторами.

Пространственно ограниченное территориальное море не создавало проблем для расположенных таким образом государств, однако популяризация требований на континентальный шельф, последовавшая за провозглашением Прокламации Трумэна 1945-го года, привела к тому, что все больше и больше государств были вынуждены искать пути выхода из ситуаций, вызванных совпадением установленных ими новых зон с зонами, провозглашаемыми соседними государствами. Если первоначально существовало раз-

деление между морскими претензиями противоположащих и прилегающих государств, то с течением времени сместившийся на совпадающие, без разделения на отдельные виды морских зон, претензии прибрежных государств фокус стал поводом к требованиям проведения делимитации с установлением конечной единой морской границы.

XX век стал свидетелем особого развития международного права и практики государств, связанной с делимитацией морских границ и эти вопросы стали предметом детального обсуждения на Первой и Третьей конференциях ООН по морскому праву. Вместе с тем, даже с учетом того, что с течением времени право в данной отрасли получило развитие и некоторую определенность и того, что значительное количество морских границ были установлены на основе соглашений между государствами или решений международных судебных или арбитражных органов, все еще остается большое количество соседствующих государств, не определивших морские границы на постоянной основе. Дальнейший импульс развитию отрасли в последние годы придали представления по требованиям на внешний континентальный шельф, переданные на рассмотрение Комиссии ООН по границам континентального шельфа и явившиеся для некоторых прибрежных государств катализатором для определения их морских границ с учетом совпадающих претензий на континентальный шельф, права на которые определены ст. 76 Конвенции Организации Объединенных Наций по морскому праву 1982 года (далее - Конвенция по морскому праву 1982 г.).

Как результат, юриспруденция, связанная с делимитацией морских границ, отходит от принципиальной сфокусированности на полемике между «равноудаленностью» и «принципами справедливости», которые долгое время определяли ее развитие.

Абсолютно бесспорно, что государства являются свободными в своем волеизъявлении в общем и, в частности, в плане достижения соглашений об установлении морских границ в соответствии с их требованиями. Тем не менее удивительным является то, что делимитация морских границ являлась предметом спора при рассмотрении дел в Международном Суде (International Court of Justice - ISJ) в гораздо большем количестве дел, чем вызванном какими-либо иными спорами. Арбитражные трибуналы *ad hoc* также были вовлечены в разрешение такого рода исков, а в последние годы возросло еще и количество решений в делах, находившихся на рассмотрении арбитражных трибуналов, утвержденных на основе положений Конвенции ООН по морскому праву в части разрешения споров. К этому должна быть добавлена еще и деятельность Международного трибунала по морскому праву (International Tribunal on the Law of the Sea - ITLOS). Эти тенденции стали причиной нескольких последствий. В первую очередь, несмотря на более общее значение практики государств в формировании норм обычного права, именно судебная и арбитражная практика стала, и по сей день является, локомотивом развития предмета как теоретически, так и в практическом плане. Во-вторых, возможное развитие некоторых различий в подходах к разрешению споров между указанными

различными форумами является важным вопросом, который должен все больше приниматься во внимание теми, кто вовлечен в практику определения морских границ.

Наконец-то, повсеместный рост числа морских споров и конфликтов обусловил актуальность и востребованность изучения споров, связанных с притязаниями на морские пространства, комплексного научного исследования ряда современных проблемных аспектов делимитации на море с учетом практических и теоретических вопросов делимитации морских пространств.

Таким образом, существующая практика, сложившаяся в отношении споров, в которых оспаривается само наличие у государства права на претензии на ту или иную морскую зону, поднимает вопрос о том, несут ли в таком случае государства обязательство не ставить под угрозу или препятствовать в том же объеме, какому они должны следовать при наличии спора, связанного непосредственно с делимитацией неоспоримых прав. Такого рода споры, в основе которых обычно лежит оспаривание наличия у государства суверенитета над сухопутной территорией, основываясь на которой оно выдвигает претензии на морские пространства, еще более осложняются тем, что обычно такое государство исключает любой спор о своей сухопутной территории, полагая, что признание наличия спорности может ослабить его позиции в споре.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Beynəlxalq (publik) hüquq kursu. Dərslik E.Ə.Əliyevin ümumi redaktəsi ilə. Bakı: «Günəş-B» nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi, 2018, 1cild, Ümumi hissə, 752 c.; 11cild, Xüsusi hissə, 704s.
2. Hüseynov L.H. Beynəlxalq hüquq. Dərslik. Bakı: «Azərbaycan Beynəlxalq Universiteti» nəşriyyatı, 2008, 240 s.
3. Müasir beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə istifadə edilən terminlər. Xarici iqtisadi birliklərə dair azərbaycanca-rusca-ingiliscə lüğət-məlumat kitabı / Müəllif-tərtibçilər: Əfəndiyev O.F., Əliyev E.Ə. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2005, 676 s.
4. Венская конвенция о праве международных договоров (принята 23 мая 1969 года, вступила в силу 27 января 1980 года) // 155 United Nations Treaty Series 331.
5. Гуцуляк В.Н. Международное морское право (публичное и частное). Учебное пособие. М.: Цент морского права, 2003, 416 с.
6. Конвенция Организации Объединенных Наций по морскому праву 1982 года (принята 10 декабря 1982 года, вступила в силу 16 ноября 1994 года) // 1833 United Nations Treaty Series, Basic documents No 36.
7. Международное морское право. Учебное пособие / Под ред. С.А.Гуреева. М.: Юрид. лит., 2003, 448 с.
8. Международное право. Особенная часть. Учебник / Отв. ред. Р.М.Валеев, Г.И.Курдюков. М.: Статут, 2010, 624 с.
9. Раджабов, И.А. Временные меры, предпринимаемые международными судами и трибуналами // Транспортное право. Баку, 2019, №1, с. 77-83.
10. Разграничение Каспийского моря (международно-правовые вопросы) / Р.Ф.Маммадов. Баку, Азернешр, 2006.
11. Тимченко Л.Д. Международное право. Учебник. Издание третье, стереотипное. Харьков: Консум; Национальный университет внутренних дел, 2004, 528 с.
12. Эфендиев О.Ф. Новый международный экономический порядок в Мировом океане. М., МФИ, 1989, 42 с.
13. Юридическая энциклопедия. Издание 5-е, дополненное и переработанное / Под ред. М.Ю.Тихомирова. М., Юринформцентр, 2005, 972 с.

**DƏNİZ SƏRHƏDLƏRİNİN DELİMİTASIYASI:
HÜQUQİ ASPEKTLƏR**

**Rəcəbov İlkin Əbülfəz oğlu,
Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Cinayət işləri
üzrə kollegiyası, hakim.**

Məqalədə müəllif tərəfindən dəniz sərhədlərinin delimitasiyası ilə bağlı beynəlxalq sərhəd mübahisələri araşdırılır. Beynəlxalq hüquq üçün ən əhəmiyyətli beynəlxalq konvensiyalar və beynəlxalq dəniz-arbitraj orqanlarının sərhəd dəniz mübahisələrinə dair qərarları təqdim olunur və müvafiq hüquqi sənədlər açıqlanır. Tədqiqatın obyektı dəniz məkanlarına ərazi iddialarının üst-üstə düşməsi nəticəsində yaranan hüquqi münasibətlər, habelə dəniz sərhədlərinin delimitasiyası ilə əlaqədar dövlətlər arasında fikir ayrılığına səbəb olan dəniz sahələrində dövlətlərin öhdəlikləri, mübahisələrin məhkəməyə qədər və birbaşa məhkəmə yolu ilə həll edilməsi qaydasıdır.

Dənizdə dövlətlərin ərazi maraqlarının müəyyən edilməsinə və qurulmasına həsr olunmuş ən son doktrinal mənbələrin və mövcud hüquq ədəbiyyatlarının təhlili əsasında Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsinin müxtəlif növ dövlətlərarası mübahisələrin həlli sahəsində hüquq-mühafizə fəaliyyətinin inkişafının bəzi xüsusiyyətlərini və tendensiyalarını, beynəlxalq məhkəmə və arbitraj orqanlarının ərazi mübahisələrinin həllinə yönəlmiş bilavasitə təcrübəsini və dövlətlərə məxsus subyektlərin mübahisəli ərazilərdəki fəaliyyətləri ilə bağlı digər məsələlər açıqlanır.

Açar sözlər: beynəlxalq dəniz hüququ, dəniz delimitasiyası, dəniz məkanları, dəniz sərhədləri, beynəlxalq sərhəd mübahisəsi, dövlətlərarası mübahisələrin həlli.

DELIMITATION OF SEA BORDERS: LEGAL ASPECTS

**Rajabov Ilkin Abulfaz oglu,
Collegium for Criminal Cases of the Supreme Court of the
Republic of Azerbaijan, judge.**

The article by the author examines the international border disputes of the delimitation of maritime boundaries. The most significant for international law international conventions and decisions of international judicial and arbitration bodies on border maritime disputes are presented, and the corresponding legal instruments are disclosed.

The object of the research is the legal relations arising as a result of the coincidence of territorial claims to maritime spaces, the obligations of states in maritime areas that are the subject of interstate disagreements, the procedure for pre-trial and direct judicial settlement of disputes over the delimitation of maritime boundaries.

Based on the analysis of the latest doctrinal sources and legal literatures devoted to the determination and establishment of the territorial interests of states at sea, some features and trends in the development of the law enforcement activities of the International Court of Justice in the field of resolving various kinds of interstate disputes, the direct practice of international judicial and arbitration bodies aimed at resolving territorial disputes and other issues related to the activities of subjects of states in disputed areas.

Key words: international maritime law, maritime delimitation, maritime spaces, maritime boundaries, international border dispute, resolution of interstate disputes.

DENİZ SINIRLARINI AYIRMA: HUKUKİ UNSURLAR

Recebov İlkin Abulfaz oğlu,

Azərbaycan Cumhuriyeti Yüksək Məhkəməsi Ceza Davaları Collegium, yargıç.

Yazarın makalesi, deniz sınırlarının sınırlandırılmasına ilişkin uluslararası sınır anlaşmazlıklarını incelemektedir. Uluslararası hukuk açısından en önemli uluslararası sözleşmeler ve uluslararası yargı ve tahkim organlarının sınır deniz uyuşmazlıklarına ilişkin kararları sunulmakta ve ilgili yasal belgeler açıklanmaktadır.

Araştırmanın amacı, deniz alanlarına yönelik toprak iddialarının tesadüfi sonucu ortaya çıkan hukuki ilişkiler, devletler arası anlaşmazlıklara konu olan deniz alanlarındaki devletlerin yükümlülükleri, uyuşmazlıkların mahkeme öncesi ve doğrudan yargısal çözümü prosedürüdür.

Deniz alanı sınırlandırılması konusunda devletlerin denizdeki karasal çıkarlarının belirlenmesine ve kurulmasına ilişkin en son doktrinel kaynakların ve mevcut yasal literatürün analizine dayanarak, Uluslararası Adalet Divanı'nın çözüm alanındaki kolluk faaliyetlerinin gelişimindeki bazı özellikler ve eğilimler çeşitli devletlerarası anlaşmazlıklar, bölgesel anlaşmazlıkları çözmeyi amaçlayan uluslararası yargı ve tahkim organlarının doğrudan uygulaması ve devletlerin konularının tartışmalı alanlardaki faaliyetleri ile ilgili diğer konulara açıklanır.

Anahtar kelimeler: uluslararası deniz hukuku, deniz sınırlaması, deniz alanları, deniz sınırları, uluslararası sınır anlaşmazlığı, devletlerarası ihtilafların çözümü.

AVROPA İTTİFAQINDA VƏTƏNDAŞLIQ PROBLEMLƏRİNİN HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİ

Əsmər Pənahova,
BDU Hüquq fakültəsi İnsan hüquqları
və informasiya hüququ UNESCO ka-
fedrasının doktorantı.

Məqalədə Avropa İttifaqında vətəndaşlıq problemlərinin hüquqi tənzimlənməsi hüquq ədəbiyyatında mövcud fikirlər müxtəlifliyi və beynəlxalq praktika əsasında geniş təhlil edilir. Sonda belə bir mühüm nəticəyə gəlinir ki, hüquqi anlayış kimi Avropa İttifaqı vətəndaşlığı milli vətəndaşlıqla müqayisədə üzv-dövlətlərin vətəndaşlarını bəzi əlavə hüquqlarla təmin edir, bu isə həmin şəxslərin hüquqi təminatlarının daha da genişlənilməsinə və təminatına imkan yaradır.

Açar sözlər: vətəndaşlıq problemləri, Avropa İttifaqı vətəndaşlığı, vətəndaşlığın əldə edilməsi, nəhkəmə təcrübəsi, beynəlxalq müqavilələr, milli qanunvericilik, əsas hüquqlar.

Avropada baş vermiş integrasiya proseslərinin kontekstində bəzi hüquq institutları ciddi şəkildə şəklini dəyişmişdir. Aİ üzv-ölkələri üçün sürətli və effektiv həll tələb edən problemlər əsasən bunlardır: öz milli qanunvericiliyini Avropa standartlarına uyğunlaşdırmaq, öz ölkələrində Avropa orqanlarının və təsisatlarının siyasətini həyata keçirmək. Aİ genişlənərək, bu problemlərin həllində yeni yanaşmaları təklif edir, ahəngdar inkişafı və bütün birləşən dövlətlərin qarşılıqlı əməkdaşlığını təmin etməyə çalışır.

Belə gedişatın nümunəsi kimi Lissabon müqaviləsini qeyd etmək olar, hansı ki, Avropa integrasiyasının sonrakı dərinləşməsinə yönəlmişdir. Lissabon müqaviləsinin qəbu-

lundan sonra (1 dekabr 2009-cu ildə qüvvəyə minmişdir) ümumilikdə İttifaq üçün bir sıra yeniliklər baş vermişdir. Lissabon müqaviləsinin etdiyi ən əhəmiyyətli dəyişiklik bilavasitə Aİ-nin strukturuna aiddir.

Lissabon müqaviləsi Aİ-nin dəyərləri və hədəflərində də ciddi dəyişikliklər etmişdir. Belə ki, daha əvvəl deklarativ xarakterli qəbul edilən prinsiplər (məsələn, Aİ vətəndaşlarının bütün dünyada müdafiəsi, iqtisadi, sosial və ərazi birliyi, mədəni müxtəliflik və s.) artıq Aİ siyasətinin əsas hədəflərinə çevrilmişdi. Bundan başqa, "daxili bazar"ın yaradılması

və növbəti vacib məqsədlərin nailiyyəti də müəyyən edilmişdi: tam məşğulluq, sosial tərəqqi, ətraf mühitin müdafiəsinin yüksək səviyyəsi, diskriminasiyaya qarşı mübarizə, sosial ədalət, uşaqların hüquqlarının müdafiəsi və s.

Lissabon müqaviləsinin gətirdiyi dəyişikliklər arasında vətəndaşlıq məsələləri də xüsusi yer tuturdu. Aİ vətəndaşları Aİ Parlamentinə və Aİ Şurasına qanunvericiliyin dəyişdirilməsi təklifi ilə bağlı müraciət etmək hüququ əldə etdilər. Bunun üçün bir milyon vətəndaş tərəfindən bu təşəbbüsün dəstəklənməsini təmin etmək lazımdır. Lakin Komissiya, bu sorğunun təmin olunması məsələsinin realizəsi imkanı ilə bağlı yekun qərar verilməsi səlahiyyətini özündə saxlayır.

Hələ Lissabon müqaviləsi qəbul edilməzdən öncə, Maastrixt müqaviləsinin müddəaları İttifaqın təsis sənədlərinə, hüquq sisteminə yeniliklər gətirmiş, ümumilikdə Aİ-nin fəaliyyətində dəyişikliklər etmişdir.

Onların arasında əhəmiyyətli yeri Aİ vətəndaşlığı institutunun yaradılması tutur, bu instituta həmçinin vahid ümumavropa vətəndaşlığı da deyilir. Bu məsələyə Aİ-nin yaradılması haqqında Müqavilənin 8-ci maddəsi və həmin Müqaviləyə əlavə kimi Müqavilənin üzv-dövlətin vətəndaşlığı haqqında Bəyannamə həsr etmişdir. Aİ-nin yaradılması haqqında Müqavilənin 8 və 8 d maddələrinin məzmunu 2 oktyabr 1997-ci il tarixli Aİ haqqında Müqaviləyə dəyişikliklər haqqında Amsterdam Müqaviləsi ilə dəyişdirilmişdir. 7 dekabr 2000-ci il tarixli Əsas hüquqlar haqqında Aİ Xartiyasının 41 və 42-ci maddələri də İttifaq vətəndaşlarının hüquqlarını nizamlayır. 2009-cu ildə qüvvəyə minmiş Lissabon müqaviləsi Aİ vətəndaşlığı institutunun mövcudluğunu təsdiq etmiş və möhkəmləndirmişdir. Aİ vətəndaşlığı - beynəlxalq hüququn inkişafı tarixində presedentsiz addımdır. Dünyada mövcud olan heç bir regional təşkilat nə hüquqi, nə də praktiki baxımdan təşkilatın vətəndaşlığı anlayışını tanımamışdır.

Maastrixt müqaviləsi, hər şeydən əvvəl, Aİ vətəndaşlığı prinsipinin özünü elan etdi. Məhz bu səbəbdən Aİ vətəndaşlığını elan etməyə vadar edən ilkin şərtlərin təhlil edilməsini məqsədəuyğun hesab edirik.

Ümumiyyətlə, Avropa birliklərində vətəndaşlığın təyin edilməsi ideyası yeni deyildir. Bu məsələ hələ 1957-ci il Roma müqavilələrinin hazırlığı zamanı aparılmış birliklərin təbiəti haqqında müzakirələrin predmeti idi. Vətəndaşlıq məsələlərinə diqqət 1970-ci illərin sonlarında yenidən meydana çıxmağa başladı, elə həmin vaxtlar "Avropa vətəndaşları" şüarı məşhurlaşmağa başladı. Ancaq onda bu problemə xüsusi qiymət verilmirdi və gələcəyin işi kimi baxılırdı. Bundan əlavə, Avropa birliklərinin İttifaqa transformasiyası haqqında məsələlərin müzakirəsi mərhələsində vətəndaşlıqla bağlı suallar da müzakirə

predmetinə çevrilmişdi. Vətəndaşlıq haqqında məsələyə iqtisadi və siyasi amillərin qarşılıqlı təsirindən doğan və integrasiyanın yeni vəziyyətinin simvolu kimi qiymət verildirdi.

Aİ vətəndaşlığı məsələsinə gəldikdə, qeyd edək ki, iki tamamilə təbii və qanunauyğun sual yaranır: bu iki anlayış, "vətəndaşlıq" və "Avropa İttifaqı" bir-biri ilə birləşə bilərlərmi, axı Aİ dövlət deyil və faktiki olaraq, yalnız Qərbi Avropa ölkələrinin təşkilatını təcəssüm etdirir və 1992-ci ildə Avropa İttifaqı adını almışdı. Bununla belə, Maastrixt müqaviləsi aydın və birmənalı şəkildə məhz Avropanın suveren dövlətlərini birləşdirən Aİ-nin vətəndaşlığını təsbit edir. Nəticədə beynəlxalq hüquq elmində əvvəl məlum olmayan siyasi-hüquqi fenomen meydana çıxır, yaxud da, bu fenomen dövlətlərarası münasibətlərin bütün sisteminə integrasiya proseslərinin artan təsiri, insanın bu sistemdə yeri və rolunun global şəkildə yenidən qurulması ilə bağlı olan tamamilə obyektiv qanunauyğunluqdur. Bu məsələyə aydınlıq gətirilməsi üçün vahid ümumavropa vətəndaşlığının spesifikasiyasını xarakterizə edən Aİ-nin yaradılması haqqında Müqavilənin müvafiq normalarını təhlil etmək zəruridir.

Aİ-nin yaradılması haqqında Müqavilənin 8-ci maddəsi nəzərdə tutur ki, Aİ-nin üzv-dövlətlərindən hər hansının vətəndaşlığına malik olan istənilən şəxs Aİ vətəndaşıdır (1). Yenə də sual yaranır, belə vətəndaşlığın mövcudluğunu necə müəyyən etmək olar? Çünki, Müqavilənin maddələri bu suala lazımi cavab vermədiyindən, Müqaviləyə əlavə kimi Üzv-dövlətin vətəndaşlığı haqqında Bəyannamə qəbul edilmişdi. Mahiyyət etibarilə, Bəyannamə milli hüquqa göndərməni əks etdirir. Orada müəyyən edilir ki, fərdin vətəndaşlığı haqqında məsələ müstəsna olaraq müvafiq üzv-dövlətin hüququ ilə tənzim edilir.

Müvafiq olaraq, onun əldə edilməsi və ya itirilməsinin hər hansı xüsusi proseduru mövcud deyildir. Aİ üzv-dövlətinin vətəndaşlığında istənilən dəyişiklik Aİ çərçivəsində konkret şəxsin vəziyyəti üçün müəyyən nəticələr doğurur. Aİ orqanları üzv-dövlətlərin öz vətəndaşlarının dairəsinin sərbəst şəkildə müəyyən etməsi prinsipinə tərəfdar olduqlarını bildirmişlər.

13 mart 1996-cı ildə Maastrixt müqaviləsinə yenidən baxılması üzrə hökumətlərarası konfransın çağırışı haqqında Avropa Parlamentinin qətnaməsində vurğulanır ki, “Avropa vətəndaşlığı İttifaqa münasibətdə vətəndaşlara yeni hüquq və vəzifələr verir, Aİ dövlətlərinin vətəndaşlığını tamamlayır”. Amsterdam müqaviləsi Maastrixt müqaviləsinin 8.1-ci maddəsinə yalnız bu ifadənin ikinci hissəsini daxil etdi: “İttifaq vətəndaşlığı İttifaqın üzv-dövlətlərinin vətəndaşlığını tamamlayır, onu əvəz etmir”. Bununla belə, Aİ çərçivəsində vətəndaşlığın daha az və ya çox tənzimlənməsi imkanı qeyri-müəyyən vaxta təxirə salınır. Aİ üzv-dövlətinin vətəndaşlığının itirilməsi vaxtı Aİ vətəndaşlığı da itirilir (2).

Mövcud məhkəmə təcrübəsinə müvafiq olaraq İttifaqın üzv-dövləti Aİ-nin yaradılması haqqında müqavilə ilə nəzərdə tutulmuş əsas hüquqların və azadlıqların reallaşdırılmasının təminatı ilə əlaqədar vətəndaşlıq statusunun tanınması üçün əlavə şərtlərin tətbiqi vasitəsi ilə başqa üzv-dövlət tərəfindən vətəndaşlığın verilməsinin nəticələrini məhdudlaşdırı bil-məz (3). Analoji olaraq, başqa üzv-dövlətin vətəndaşlarına Aİ hüququ ilə təmin olunan hüquq və azadlıqlardan istifadəyə də məhdudiyyət qoyulmur (4).

Vahid ümumavropa vətəndaşlığının spesifik xüsusiyyətlərindən biri onun potensial olaraq dinamik xarakter daşımasıdır. Bu məsələ Aİ-nin yaradılması haqqında Müqavilənin 8-e maddəsinin məzmunundan irəli gəlir. Bu

maddə Aİ Komissiyasına müntəzəm şəkildə Avropa Parlamentini, Nazirlər Şurasını, həmçinin İqtisadi və Sosial Komitəni vətəndaşlıqla bağlı məsələlər haqqında məlumatlandırmağa öhdəlikləndirir. Zəruri hallarda Nazirlər Şurasına Aİ vətəndaşlarının mövcud hüquqlarının qorunmasına yönəlmiş müəyyən addımları təşəbbüs etmək səlahiyyəti verilmişdir. Bundan başqa, üzv-dövlətlərə bu sferada uyğun olan müddəaları qəbul etmək tövsiyəsi də verilə bilər. Bu mənada Aİ-nin yaradılması haqqında Müqavilənin müddəaları ilə nəzərdə tutulmuş və vahid ümumavropa vətəndaşlığına həsr edilmiş hüquqların siyahısı statik deyil və çox güman ki, real hüquqi məzmunu malik “Avropa İttifaqı vətəndaşı” anlayışının əsaslandırılması prosesində aralıq mərhələ kimi qiymətləndirilə bilər.

Müəyyən dövlətin vətəndaşlığına məxsusluq şəxsə yalnız hüquqların yox, həm də müəyyən vəzifələrin mövcudluğunu ehtiva edir. Bu mənada Aİ-nin yaradılması haqqında Müqavilənin 8.2-ci maddəsi aydın şəkildə nəzərdə tutur ki, Aİ vətəndaşları onlara Müqaviləyə uyğun olaraq aid olan vəzifələri yerinə yetirməlidirlər (5). Ancaq vahid ümumavropa vətəndaşlığına aid olan Müqavilənin müvafiq bölməsi həmin vəzifələrin məzmununu konkretləşdirmir. Əgər nümunə kimi milli vətəndaşlıq institutuna müraciət etsək, qeyd etmək olar ki, vətəndaşın əsas vəzifələrinin sırasına, bir qayda olaraq, hərbi mükəlləfiyyəti, vergilərin ödənilməsini, bəzi ölkələrdə isə seçici kimi seçkilərdə iştirak etməyi aid edirlər. Ancaq, Aİ-yə gəlincə, onun vətəndaşlarının vəzifələrinin nədən ibarət olmasını konkret olaraq qeyd etmək çətindir. Bununla birlikdə, artıq mövcud olan hüquqların dairəsinin genişləndirilməsi imkanı da nəzərdə tutulur. Maastrixt müqaviləsi vəzifələr barəsində analoji normanı

təsbit etmir, yəqin ki, bu yanaşma Aİ vətəndaşının hüquqi statusuna müəyyən sabitliyin verilməsi cəhdi ilə izah edilir.

Vahid ümumavropa vətəndaşlığının həqiqi təbiəti və mahiyyətini daha yaxşı anlamaq üçün Aİ vətəndaşına verilmiş hüquqların məzmun və xüsusiyyətləri üzərində dayanmaq məqsəduyğundur. Onu da qeyd edək ki, həmin hüquqların siyahısı məhduddur. Xüsusilə də, Maastrixt müqaviləsi aydın şəkildə qeyd edir ki, Aİ-nin hər bir vətəndaşı növbəti hüquqlara malikdir: 1) Aİ-nin bütün ərazisi üzrə sərbəst şəkildə yerdəyişmə etmək və orada maneəsiz yaşamaq; 2) seçici kimi seçkilərdə iştirak etmək və yaşadığı ölkənin bələdiyyə və ümumavropa seçkilərində öz namizədliyini irəli sürmək; 3) Aİ xaricində olaraq, diplomatik nümayəndəliklərin və Aİ-nin istənilən üzv-ölkəsinin konsul missiyalarının müdafiəsindən istifadə etmək; 4) müəyyən edilmiş prosedurlara riayət etməklə petisiya və şikayətlərlə Avropa Parlamentinə müraciət etmək.

Əsas hüquqlar haqqında 7 dekabr 2000-ci il tarixli Aİ Xartiyası İttifaq vətəndaşlarının hüquqlarını tamamlayır və yuxarıda sadalanan hüquqların davamı olaraq növbəti hüquqları da bəyan edir: 5) Avropa birliklərinin prezident hüququnu rəhbər tutaraq yaxşı idarəetmə hüququ; 6) Avropa Parlamentinin, Şuranın və Komissiyanın sənədlərinə çıxış hüququ.

Amsterdam müqaviləsi ilə daxil edilmiş 8d maddəsinə əsasən petisiya ilə müraciət İttifaqının istənilən rəsmi dilində mümkündür və həmin dildə cavablandırılmalıdır.

Maastrixt müqaviləsinə əsasən Aİ-nin hər bir vətəndaşı İttifaqının üzv-dövlətlərinin ərazisində azad hərəkət və daimi yaşamaq hüququna malikdir. Ancaq bu hüququn reallaşdırılması Maastrixt müqaviləsi ilə nəzərdə tutulmuş məhdudiyyətləri və şərtləri nəzərə alaraq həyata keçirilməlidir. Bununla birlikdə,

qeyd etmək lazımdır ki, Aİ vətəndaşlığına həsr edilmiş bölmədə belə məhdudiyyətlər və şərtlər müəyyən edilməmişdir və buna görə onları Müqavilənin başqa maddələrində axtarmaq lazımdır. Bu mənada adətən 48.3-cü maddəni rəhbər tuturlar. Həmin maddədə qeyd edilir ki, vətəndaşlar tərəfindən onlara aid olan hüquqların istifadəsində müəyyən məhdudiyyətlərin və şərtlərin tətbiqi ictimai asayiş, ictimai təhlükəsizlik, həmçinin əhəlinin sağlamlığı baxımından mümkündür. Qeyd etmək lazımdır ki, 48.3-cü maddə 8a maddəsi ilə müqayisədə Aİ çərçivəsində insanların azad hərəkətinə həsr edilmiş daha ümumi norma ehtiva edir. Yeri gəlmişkən, insanların azad hərəkəti prinsipi hələ Avropa İqtisadi Birliyinin yaradılması haqqında 1957-ci il Roma müqaviləsi ilə nəzərdə tutulmuşdur.

İstənilən dövlətin vətəndaşlığına məxsusluğun ayrılmaz atributu həmin dövlətdə səsvermə hüququna malik olmaqdır. Bu hüququn həyata keçirilməsi vasitəsilə cəmiyyətin siyasi həyatında bilavasitə iştirak imkanı reallaşır. Maastrixt müqaviləsi bu kontekstdə bələdiyyələr və ümumavropa seçkilərinin keçirilməsində aktiv, həm də passiv seçki hüququnun mövcudluğunu nəzərdə tutur.

Beləcə, Aİ-nin yaradılması haqqında Müqavilənin 8b (1) maddəsi Aİ-nin hər bir vətəndaşına, onun milli vətəndaşlığından asılı olmayaraq, seçici kimi seçkilərdə iştirak etmək və yaşadığı ölkənin bələdiyyə seçkilərində öz namizədliyini irəli sürmək imkanı verdi (6).

Ona diqqəti yönəltmək lazımdır ki, Aİ səviyyəsində bu hüquq həqiqətən ilk dəfə xülasə edilmişdi, halbuki bir sıra üzv-dövlətlərin milli qanunvericiliyində bu məsələ Maastrixt müqaviləsindən əvvəl mövcud idi. Belə ki, İrlandiyada, Niderlandda və Danimarkada seçici kimi seçkilərdə iştirak etmək və

bələdiyyə seçkilərində öz namizədliyini irəli sürmək hüququ bu dövlətlərin ərazisində yaşayan bütün Aİ üzv-dövlətlərinin vətəndaşlarına verilmişdi. Bəzi ölkələr (məsələn, İspaniya və Portuqaliya) belə hüququn əcnəbilərə verilməsinə yalnız qarşılıqlılıq prinsipi əsasında yol verirdilər. Hərçənd, bəzi dövlətlərin (məsələn, Almaniya, Fransa) qanunvericiliyi üçün yuxarıda göstərilən hüquq yenilik idi. Məhz bu maddə Fransa, Almaniya və digər Aİ ölkələrinin konstitusiyalarında Maastrixt müqaviləsinin bəzi müddəaları əsasında dəyişikliyə səbəb olmuşdur.

Aİ-nin yaradılması haqqında Müqavilənin 8b (2) maddəsi Aİ-nin hər bir vətəndaşına, onun milli vətəndaşlığından asılı olmayaraq, seçici kimi seçkilərdə iştirak etmək və yaşadığı ölkədə Avropa Parlamentinə seçkilərdə öz namizədliyini irəli sürmək hüququ verdi. Bu hüquq, yuxarıdakı abzasda baxılmış bələdiyyə seçkilərində iştirak hüququ kimi bəzi Aİ üzv-dövlətlərinin milli qanunvericiliyində Maastrixt müqaviləsinin qəbul edilməsinə qədər mövcud idi. Avropa Parlamentinə seçkilərin keçirilməsi vaxtı Aİ-nin digər üzv-dövlətlərində daimi yaşayan vətəndaşları üçün səsvermə hüququ İrlandiya, Niderland və Belçika qanunvericiliyində artıq mövcud idi. Passiv seçki hüququna münasibətdə vəziyyət bir qədər fərqli idi, bu hüququ bir qayda olaraq, yalnız həmin üzv-dövlətin vətəndaşları istifadə edə bilərdi. İstisna yalnız İtaliya qanunvericiliyində nəzərdə tutulurdu, bu dövlətin qanunlarına görə istisnasız olaraq Aİ-nin bütün üzv-dövlətlərinin vətəndaşları passiv seçki hüququndan istifadə edə bilərdi. Böyük Britaniyada da adekvat norma var idi. Fərq onda idi ki, Böyük Britaniya Avropa parlamentinə seçkilərdə passiv seçki hüququnu öz vətəndaşları ilə yanaşı, İrlandiya vətəndaşlarına da şamil edirdi.

Aİ-nin yaradılması haqqında Müqavilənin 8c maddəsi onun hüddudları xaricində olan Aİ vətəndaşlarına ehtiyac olduğu halda Aİ-nin istənilən üzv-dövlətinin diplomatik nümayəndəliklərindən və konsul missiyalarının müdafiəsindən istifadə etmək hüququ verir (7). Bu vahid ümumavropa vətəndaşlığının olduqca spesifik atributudur, hansı ki, ilk dəfə Maastrixt müqaviləsində təsbit edilmişdir. Məsələ burasındadır ki, burada söhbət Aİ tərəfindən yox, məhz üzv-dövlətlər tərəfindən göstərilən diplomatik və konsul müdafiəsindən gedir.

1961-ci il Diplomatik əlaqələr haqqında Vyana Konvensiyasına (maddə 6, 46), həmçinin 1963-cü il Konsul əlaqələri haqqında Vyana konvensiyasına (maddə 8, 18) uyğun olaraq, olduğu dövlətə məxsusluğu olmayan (və ya vətəndaşı olmayan) üçüncü dövlətin vətəndaşının diplomatik və konsul səviyyəsində müdafiəsini həyata keçirmək mümkündür. Ancaq bu maddələrin müddəaları olma dövlətinin aydın şəkildə ifadə edilmiş ilkin razılığını və ya etirazlarının yoxluğunu nəzərdə tutur. Beləliklə, akkreditə edən dövlət, hər dəfə, nə vaxt ki, üçüncü dövlətin vətəndaşlarının təhlükəsizliyini hədələyən hansısa bir fəvqəladə vəziyyət yarandıqca, həmin üçüncü dövlətin xahişi ilə diplomatik müdafiənin göstərilməsinə olma dövlətinin razılığını tələb edəcək. Nəzərə alsaq ki, Yer kürəsində dövlətlərin ümumi sayı iki yüzü keçir, o zaman diplomatik və konsul nümayəndəlikləri tərəfindən müdafiə hüququ olduqca şərti və pis təmin edilmiş qalır.

Aİ qanunvericiliyinə uyğun olaraq üçüncü ölkə vətəndaşlarının hüquqları, xüsusilə mülki hüquq və azadlıqları əhəmiyyətli məhkəmə araşdırması mövzusu olmuşdur. Aİ-nin məqsədlərindən biri azadlıq, təhlükəsizlik və ədalət zonası yaratmaqdır. Bu vəzifənin məq-

sədi İttifaq vətəndaşlarının və Aİ-yə qanuni daxil olan üçüncü ölkə vətəndaşlarının daxili sərbəst hərəkətini təmin etməkdir. Presedent hüququ, bəzən insan hüquqları anlayışlarından istifadə edərək üçüncü ölkə vətəndaşlarının ailə üzvlərinin hüquqlarını genişləndirmişdir. Bəzi hallarda Aİ, üçüncü ölkələrlə onların vətəndaşlarının İttifaqa daxil olması və məhdud iqtisadi hüquqlardan istifadə edə biləcəyi sazişlər bağlayır. Məsələn Avropa iqtisadi zonası haqqında Saziş, Aİ və Türkiyə arasında 2004-cü il Sazişi və s. qeyd etmək olar (8).

Aİ-nin yaradılması haqqında Müqavilənin 8d maddəsinə müvafiq olaraq, Aİ-nin istənilən vətəndaşı petisiya və şikayətlərlə Müqavilədə müəyyən edilmiş prosedurlara riayət etməklə Avropa Parlamentinə müraciət etmək hüququna malikdir. Ancaq bu Aİ vətəndaşlarının müstəsna hüququ deyil, bu hüquqa istənilən Aİ üzv-dövlətində daimi yaşayan “üçüncü ölkələr”in vətəndaşları və ya qeydiyyatdan keçən hüquqi şəxsləri də malikdirlər. Aİ vətəndaşlarının petisiya və şikayətlə bağlı müraciət hüququ barəsində qeyd edilən son iki kateqoriya şəxslərin hüquqi vəziyyətindən prinsipial fərqi ondadır ki, bu hüququn realizəsi üçün Aİ vətəndaşlarından Aİ üzv-dövlətində “daimi” yaşama tələb olunmur. Petisiyalarla və şikayətlərlə müraciət etmək hüququ vətəndaşın Avropa Parlamenti ilə münasibətlərindən yaranan faktiki olaraq, iki sərbəst və bir-birindən ayrı hüquqdur.

Qeyd edilən hüquqlardan birincisi hələ Maastrixt müqaviləsinin qəbul edilməsinə qədər Avropa birliklərinin qanunvericiliyinə məlum idi. Xüsusilə də, bu hüquq Avropa Parlamentinin prosedur qaydalarının (Reqlamentinin) 128-130-cu maddələrində öz əksini tapmışdır. Sonradan Aİ-nin yaradılması haqqında Müqavilənin 13, 8d maddələri Avropa Parlamentinin Petisiyalar üzrə Komitəsi

tərəfindən vətəndaşların müraciətlərinə baxılması üzrə şərtləri aydın şəkildə qeyd etdi. Birincisi, həll tələb edilən məsələ Avropa Birliklərinin hər hansı fəaliyyəti sferaları çərçivəsində olmalıdır. İkincisi, bu məsələ bilavasitə o şəxsin maraqlarına toxunmalıdır ki, hansı ki, petisiya ilə müraciət edir. Bununla birlikdə, qeyd etmək lazımdır ki, Aİ-nin yaradılması haqqında Müqavilə fərdi, həm də kollektiv petisiyalar vermək imkanını da nəzərdə tutmuşdu.

Aİ vətəndaşlarının petisiyalarla müraciət etmək hüququndan fərqli olaraq, Avropa Parlamentinə şikayətlər vermək hüququ, həm bu hüququn məzmunu nöqtəyi-nəzərindən, həm də Avropa Parlamenti Ombudsmanı institutunun meydana çıxması ilə əlaqədar əhəmiyyətli yenilik idi. Aİ-nin yaradılması haqqında Müqaviləyə uyğun olaraq, İttifaqın hər bir vətəndaşı Aİ Ombudsmanına şikayətlə müraciət hüququna malikdir, hansı ki, Avropa Parlamenti tərəfindən təyin olunur. Ombudsmanın fəaliyyəti ona yönəldilən şikayətlərdə göstərilən İttifaqın mövcud hüququnun tətbiqi vaxtı çatışmazlıqların aradan qaldırılmasına yönəlmişdir.

Yalnız qanunverici və ya inzibati xarakterli qeyri-qanuni əməllər yox, həm də qeyri-efektiv və məsuliyyətsiz icra edilən funksiyalar da çatışmazlıqlar siyahısına aiddir. Şəxslər, Ombudsmana ya bilavasitə, ya da Avropa Parlamentinin deputatı vasitəsilə şikayətlə müraciət edə bilirlər. Bu halda şikayətin predmetinin bilavasitə şikayət verən şəxsə toxunması mütləq şərt deyildir. Qeyd edək ki, Ombudsman Aİ Məhkəməsinin öz səlahiyyətlərinin realizəsi hissəsində birinci instansiya məhkəmələrinin hərəkətlərindən şikayətlərə baxmır. Qeyd etmək lazımdır ki, S.Y.Kaşkin Əsas hüquqlar haqqında Aİ Xartiyasına 43-cü maddənin şərhində yazır ki:

“özü-özlüyündə belə orqanın mövcudluğu insan hüquqlarına riayət etmənin və onların müdafiəsinin yüksək səviyyəsinin təminatının əhəmiyyətli zəmanətidir” (9). Amsterdam müqaviləsi Maastrixt müqaviləsinin 8d maddəsini belə bir müddəə ilə tamamladı: “İttifaqın hər bir vətəndaşı üzv-ölkələrin dövlət dillərindən birində yazılı ərizə ilə İttifaqın istənilən orqanına (Avropa Parlamenti, Şura, Komissiya, Məhkəmə, Hesablama Palatası, İqtisadi və Sosial Komitə, Regionlar Komitəsi, Ombudsman) müraciət etmək və həmin dildə cavab almaq hüququna malikdir”.

Əsas hüquqlar haqqında 2000-ci il tarixli Aİ Xartiyasının 41-ci maddəsində təsbit edilən “yaxşı idarəetmə hüququ” konsolidasiya olunmuş hüquq olmaqla, İttifaqın ərazisində qanuni əsaslarla yaşayan vətəndaşların və şəxslərin Aİ orqan və institutlarına müraciət hüququ ilə yanaşı, aşağıdakı hüquqları və halları da ehtiva edir: Aİ-nin orqan və institutları tərəfindən vətəndaşların və şəxslərinin işinə qərəzsiz, ədalətlə və ağlabatan müddətdə baxılmasını; İttifaqın hər bir vətəndaşı və şəxsi, onlara qarşı fərdi xarakterli və əlverişsiz nəticələr doğuran qərarların qəbuluna qədər dinlənilməlidir; İttifaqın vətəndaşları və şəxslərinə toxunan informasiya dosyesinə giriş yalnız məxfilik, peşəkarlıq və kommersiya sirrinin qorunması şəklində onların qanuni maraqlarına riayət etmə şərti ilə mümkündür; İttifaqın vətəndaşları və şəxslərinə Aİ institutları və ya onların əməkdaşları tərəfindən vurulmuş ziyanın ödənilməsi (10).

Əsas hüquqlar haqqında Aİ Xartiyasının 42-ci maddəsi bəyan edir ki, İttifaqın hər bir vətəndaşı və ya Aİ üzv-dövlətində daimi yaşayan şəxs və ya hüquqi ünvana malik olan hüquqi şəxs Avropa Parlamentinin, Şuranın və Komissiyanın sənədlərinə giriş hü-

ququna malikdir. Bu hüquq Aİ-nin yaradılması haqqında Müqavilənin 255-ci maddəsində də təsbit edilmişdir. Avropa Birliyinin yaradılması haqqında Roma Müqaviləsinə əsasən sənədlərə giriş hüququnun tətbiqi vaxtı dövlət və ya şəxsi maraqlarda rəhbər tutulan ümumi prinsiplər və məhdudiyyətlər Şura tərəfindən müəyyən olunur. Beləcə, Şura və Komissiyanın sənədləşməsinə girişin ümumi qayda və şərtləri 6 dekabr 1993-cü il tarixli Şura və Komissiyanın sənədlərinə ictimaiyyətin girişi barəsində davranış Kodeksi ilə müəyyən edilir.

Aİ vətəndaşlığı üzv-dövlətlərin vətəndaşlarına yeni bir status, o cümlədən İttifaqı boyunca həyata keçirilə bilən bir sıra hüquqlar qazandırsa da, bu konsepsiyanın həyata keçirilməsi üzv-dövlətlərin bəzi qanuni maraqları ilə yanaşı milli siyasət və ya suverenliyini qorumaq istəyi ilə gərginlik yarada bilər. Vətəndaşlıq üçün təhsil Avropa səviyyəsində təhsil islahatlarının prioriteti olaraq qəbul edilir. Bu, vətəndaşların hüquq və vəzifələrinə əsaslanan sosial birliyin bir aləti olaraq görülür. Bundan əlavə, bütün Avropa ölkələrində təhsil siyasətin əsas ölçüsünü təmsil edir. Bütövlükdə, vətəndaşlıq üçün təhsil təhsil sistemini müxtəliflik, plüralizm, insan hüquqları, sosial ədalət, rifah, həmrəylik kimi ümumi dəyərlərin məcrasına aparan bir təhsil məqsədidir (11).

Aİ vətəndaşlığı haqqında sadalanan müqavilələrin müddəaları kifayət qədər ümumi xarakter daşıyır və qətiyyətlə əhalinin ayrıca qruplarının (uşaqlar, qadınlar, işsizlər, pensiyaçılar, gənclər, əlillər) hüquqlarını konkretləşdirmir. Hətta Maastrixt müqaviləsi ilə xülasə edilmiş Aİ vətəndaşlarının hüquqlarının siyahısı olduqca məhduddur. O, adətən öz vətəndaşları üçün milli konstitusiyaların nəzərdə tutduğu hüquqların həcminə

açıq-aydın şəkildə adekvat deyildir. Bundan başqa, əgər bu hüquqlardan bəziləri həqiqətən ilk dəfə meydana çıxmışdysa, (məsələn, diplomatik nümayəndəliklərin və istənilən üzv-dövlətin konsul missiyalarının müdafiəsindən istifadə etmək hüququ), digər hüquqlar (məsələn, Aİ-nin bütün ərazisi daxilində yerdəyişmə və yaşamaq azadlığı) hələ Maastrixt müqaviləsinin qəbulundan öncə Avropa Birliyinin qanunvericiliyi səviyyəsində mövcud idi.

Beləliklə, vahid ümumavropa vətəndaşlığının yaradılmasına dair fəaliyyət əsasən Avropa çərçivəsində integrasiya proseslərinin daha da sürətləndirilməsinə istiqamətlənmişdir. Hazırda Aİ vətəndaşlığı haqqında Maastrixt müqaviləsinin müddələrinin həqiqi mənası bu gün onların bilavasitə məzmununun realizəsinə yox, gələcək perspektivə nəzərdə tutulmuşdur. Bununla əlaqədar olaraq, vahid ümumavropa vətəndaşlığının aşkar potensialını qiymətləndirməmək olmaz.

Aİ-də vətəndaşlıq problemlərinin hüquqi tənzimlənməsi ilə bağlı bu paragrafda qeyd edilənlərə yekun vuraraq, belə nəticəyə gəlmək olar ki, Aİ vətəndaşlığı beynəlxalq hüquqi təbiətə malikdir, hansı ki, Aİ üzv-dövlətlərinin milli vətəndaşlığı ilə bağlı İttifaq vətəndaşlığının subsidiar xarakterinin saxlanılmasında ifadə edilir. Bundan başqa, Aİ vətəndaşlığının təhlili iddia etməyə əsas verir ki, Aİ vətəndaşlarının İttifaq qarşısında hər hansı vəzifələri yoxdur, bu isə bizim fikrimizcə, vətəndaşlıq haqqında klassik yanaşmaya ziddir, yəni vətəndaşlıq həm hüquqların verilməsini, eyni zamanda vəzifələrin icrasını da tələb edən anlayışdır. İddia etmək olar ki, bu hüquqi anlayış milli vətəndaşlıqla müqayisədə üzv-dövlətlərin vətəndaşlarını bəzi əlavə hüquqlarla təmin edir, bu isə hə-

min şəxslərin hüquqi təminatlarının daha da genişlənməsinə imkan yaradır.

İstifadə edilmiş mənbələr

1. John Ashley Soames Grenville. Major International Treaties of the Twentieth Century: A History and Guide with Texts, Volume 1, Taylor & Francis, 2000, P. 573. 1016 p.
2. Рачков И.В. Правовая регламентация гражданства Европейского союза// Государство и право. 1999. № 8. С. 76.
3. Paul P. Craig, Gráinne De Búrca. EU Law: Text, Cases, and Materials. Oxford University Press, 2015, P. 866. 1198 p.
4. Great Britain: Immigration Appeal Tribunal. Immigration Appeals: Selected Reports of Decisions of the House of Lords, the Court of Appeal, the Court of Session and the High Court and Selected Reported Determinations of the Immigration Appeal Tribunal and the Asylum and Immigration Tribunal ("AIT"). The Stationery Office, 2005, p. 765.
5. Helen Fenwick, Gavin Phillipson. Text, Cases and Materials on Public Law and Human Rights. Routledge, 2013, P. 191. 1144 p.
6. European Integration and Constitutional Law. Council of Europe, 2001, P. 79. 197 p.
7. Lewis S., Aileen Harvey. The Annual Register 2000, Volume 242. Gale Research International, Limited, 2001, P. 516. 635 p.
8. Cygan Adam. Citizenship of the European Union. The International and Comparative Law Quarterly // Apr 2013, Vol.62(2), p. 498. pp.492-501
9. Хартия Европейского Союза об основных правах: Комментарий / Под. ред. С. Ю. Кашкина. М.: 2001. С. 126.
10. http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf?text_en.pdf
11. Dina Paulina. The significance of the institution of the european citizenship in the international law // Challenges of the Knowledge Society, 01 May 2012, Vol.2, P. 741. pp.737-741.
12. Avropa hüququ. Dərslik / E.Ə.Əliyevin ümumi redaktəsi ilə. Yenidən işlənilmiş və əlavələr edilmiş ikinci nəşr. Bakı, "Kooperasiya" nəşriyyatı, 2019, 764 səh.

LEGAL REGULATION OF CITIZENSHIP ISSUES IN THE EUROPEAN UNION

AsmarPanahova,
BSU Faculty of Law Human Rights and Information
Law Doctoral student of UNESCO department.

The article examines the legal regulation of citizenship in the European Union on the basis of diversity and international practice in legal literature. In conclusion, it is important to conclude that as a legal concept, European Union citizenship provides citizens of member states with some additional rights compared to national citizenship, enabling them to further expand and ensure their legal provisions.

Keywords: citizenship problems, European Union citizenship, citizenship, experience, international treaties, national law, basic rights.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ВОПРОСОВ ГРАЖДАНСТВА В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ

Асмар Панахова,
Юридический факультет БГУ Права человека и информационное право
Докторант кафедры ЮНЕСКО.

В статье рассматривается правовое регулирование гражданства в Европейском Союзе на основе разногласия и международной практики в юридической литературе. В заключение важно сделать вывод, что в качестве правовой концепции гражданство ЕС предоставляет гражданам государств-членов некоторые дополнительные права по сравнению с национальным гражданством, что позволяет им еще больше расширять и обеспечивать свои правовые положения.

Ключевые слова: проблемы гражданства, гражданство Европейского Союза, приобретение гражданства, практика суда, международные договоры, национальное законодательство, основные права.

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE VATANDAŞLIK KONULARININ YASAL DÜZENLEMESİ

AsmarPanahova,
BSU Hukuk Fakültesi İnsan Hakları ve Bilişim Hukuku
UNESCO bölümünün doktora öğrencisi.

Makale, Avrupa Birliği'ndeki vatandaşlık konularının yasal düzenlemesini, hukuk literatürü ve uluslararası uygulamadaki mevcut görüş farklılıkları temelinde analiz etmektedir. Sonuç olarak, yasal bir kavram olarak AB vatandaşlığının, Üye Devletlerin vatandaşlarına ulusal vatandaşlığa kıyasla bazı ek haklar sağladığını ve bu da yasal garantilerinin daha da genişletilmesine ve uygulanmasına izin verdiğini belirtmek önemlidir.

Anahtar Kelimeler: vatandaşlık konuları, AB vatandaşlığı, vatandaşlığın kazanılması, içtihat, uluslararası anlaşmalar, ulusal mevzuat, temel haklar.

FİZİKİ ŞƏXSLƏRİN İNFORMASIYA-HÜQUQİ MƏSULİYYƏTİ

Əlizadə Hüseyn Oktay oğlu,
Bakı Dövlət Universiteti Hüquq Fa-
kültəsi İnsan hüquqları və informasiya
hüququ UNESCO kafedrasının dok-
torantı.

e-mail:huseyn.alizade.95@bk.ru

Rəqəmsal dövrün tələbindən irəli gələrək, müxtəlif dövlətlərdə istifadə olunan yeni informasiya-hüquq pozuntularının milli hüquq sistemlərində tətbiq olunan normalar müstəvisində şərh olunması mümkün olmur. Çünki müqayisə zamanı mövcud normaların müəyyən etdiyi elementlər arasında uyğunsuzluq yaranır. Habelə, robotların elektron şəxsiyyət kimi tanınması reallığı fiziki şəxslərin hüquqi məsuliyyəti ilə bağlı tənzimləmələri dövrün aktuallığına çevirmişdir. Məqalədə qeyd olunan istiqamətlərdə tədqiqat aparılmış, hüquqi və praktiki təklif və tövsiyələr irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər: informasiya hüquq pozuntusu, fiziki şəxs, informasiya-hüquqi məsuliyyət, robot, elektron şəxsiyyət, beynəlxalq tənzimləmə, milli hüquqi baza.

Qeyd edək ki, tədqiqat mövzusu aşağıdakı bəndlər üzrə aparılmışdır:

1. “Eyniyyətin (şəxsiyyətin) oğurlanması” və informasiya-hüquqi məsuliyyət

İnformasiya hüquq pozuntularına dair fiziki şəxslərin məsuliyyətinin müəyyən olunması üzrə əsas problem onların sürətlə yeni növlərinin meydana gəlməsidir. Hətta bir çox hallarda mövcud pozuntunun hansı növə aid ediləcəyi problem yaradır. Bununla bağlı, eyniyyətin oğurlanması xüsusi qeyd olunmalıdır. Bir şəxsin qeydə alınmış rə-

qəmsal şəxsiyyətindən başqa bir şəxs tərəfindən vicdansız şəkildə sui-istifadə etmək ədəbiyyatda “eyniyyətin (şəxsiyyətin) oğurlanması” (theft of identity) kimi adlandırılır. Ümumi dələduzluq cinayətlərindən fərqli olaraq, oğurluq həmin şəxsi cinayətin qurbanı

olaraq təyin edilir. Rəqəmsal eyniyyətin (şəxsiyyətin) oğurlanmasını dələduzluq saya bilmərik. Çünki dələduzluq bir sıra saxtakarlıq hərəkətlərinə tətbiq edilir və bir şəxsin rəqəmsal şəxsiyyətinin mənfəət və ya zərər əldə etmək məqsədilə vicdansız şəkildə istifadə edildiyi halda tətbiq olunur. Lakin qeyd etdiyimiz cinayətlər yalnız gəlir əldə etmək üçün törədilmir. Bunun əksinə çıxış edən Alex Steel oğurluğun obyektinə

qeyri-maddi mülkiyyəti də daxil edərək genişləndirməyin faydasız olduğunu vurğulayır və qeyri-maddi mülkiyyətdən sui-istifadə hallarının ən yaxşı şəkildə dələduzluq kimi qiymətləndirilməli olduğunu söyləyir. 312, p. 575

Eyniyyətin (şəxsiyyətin) oğurlanması bir şəxsin qeydiyyatdan keçmiş tranzaksiya şəxsiyyətinin başqa bir şəxs tərəfindən qanunsuz olaraq istifadə edilməsidir. Məsələn, şəxsin bank kartının şifrəsinin ələ keçirilməsi, mail adresinin şifrəsinin ələ keçirilməsini göstərə bilərik. Deməli, rəqəmsal eyniyyətin (şəxsiyyətin) oğurlanması hər hansı bir şəxsə məxsus olan fərdi məlumatların qanunsuz yolla əldə olunmasıdır. Əgər bu məlumatlar maliyyə vəsaitləri ilə bağlı olarsa, əməlin dələduzluq və ya oğurluq kimi tövsiyə olunması problemlə məsləhətdir. Ənənəvi yanaşmaya

nəzər salsaq, burada etibardan sui-istifadə etmə olmadığı üçün dələduzluq kimi qiymətləndirilməsi düzgün olmayacaqdır. Oğurluq gizli talamadır və burada törədilmə üsulunu qanunverici açıq qoymuşdur. Oğurluğun müasir üsullarla törədilməsi istisna olunmur. Lakin burada da bir çox tətbiqetmə çətinlikləri ola bilər. Əgər hər hansı bir kart məlumatları əldə olunubsa, talama obyektinin dəyərini müəyyən etmək mümkün olacaq. Mail adres və s. məlumatlarının əldə olunması başqa məqsədlərlə də icra oluna bilər. Belə olduğu halda, əməlin oğurluq kimi qiymətləndirilməsi nə dərəcədə düzgündür? – Rəqəmsal eyniyyətin (şəxsiyyətin) oğurluğunu oğurluğun bir növü kimi qəbul edən tədqiqatçılar məsələni mənimsəmə ilə əlaqələndirirlər. C.Sullivan görə, başqa bir şəxs tərəfindən sui-istifadə həmin şəxsi mülkiyyətindən həmişəlik məhrum etmək məqsədi ilə mənimsəmə deməkdir. Sui-istifadə fərdin eksklüziv istifadə və tranzaksiya şəxsiyyətinə nəzarət hüququnun nəzərə alınmamasıdır. [13, p. 108] Maraqlı cəhət ondadır ki, “eyniyyətin (şəxsiyyətin) oğurluğu” özü bir anlayış olaraq yanlış ifadədir. Çünki burada şəxs öz tranzaksiya şəxsiyyəti üzrə məlumatlardan tam məhrum edilmir. Oğurluq ənənəvi olaraq başqasının şəxsi əmlakını bu əmlakdan daimi olaraq məhrum etmək məqsədi ilə mənimsənilməsinə nəzərdə tutur. Heç bir fiziki sənəd və ya bir şey almadan, bir şəxsin fərdi məlumatlarına qanunsuz daxil olmaq və istifadə etmək bu məlumatı istifadə etmək qabiliyyətindən məhrum etməyəcəkdir. Ona görə də şəxsi məlumatların mənimsənilməsi daimi məhrumluq səbəb ola bilməz. Lakin əgər söhbət yalnız tranzaksiya eyniyyətindən (şəxsiyyətindən), yəni maliyyə əməliyyatları üçün nəzərdə tutulan fərdi məlumatlardan gedirsə, bu zaman tövsif dəyişə bilər. Tranzaksiya

eyniyyəti (The transaction ID) hər bir əməliyyatı təyin edən xüsusi nömrələr toplusudur. Onun köməyi ilə bank işçiləri müştəri tərəfindən edilən satınalmaları müəyyən edə bilər. Tranzaksiya eyniyyəti həmişə unikaldır, yəni eyni olan heç bir tranzaksiya eyniyyəti yoxdur. Bu əməliyyat açarı ümumiyyətlə sistemin uğurlu bir açar olaraq təyin etməsindən sonra yaranır. Tipik olaraq, açar rəqəmlərdən və hərflərdən ibarətdir (12-18 rəqəmli kod). Müştəri müəyyən bir ödəniş üçün axtarış etmək istəsə, tranzaksiya eyniyyəti lazımdır. [15] Beləliklə, tranzaksiya eyniyyəti hüquqi xarakter verən sxem altında xüsusi funksiyalara malikdir. Bu da bu eyniyyətin mülkiyyət olduğunu qəbul etmək, bir şəxsin zərər vurmaq niyyətində olduğu və ya ehtiyatsızlıq etdiyi hallarda cinayətdən zərər görmə cinayətinin sui-istifadə halında tətbiq edilməsinə imkan verir. İndi isə problemə öz milli hüquq sistemimiz aspektindən şərh verək. Eyniyyət oğurluğunun predmetini hər bir halda konkret şəxsə aid olan məlumatlar təşkil edir ki, bu məlumatlar informasiya sistemlərinə yerləşdirilmişdir. Respublikamızda bu cür məlumatlar hamısı fərdi məlumatlar adı altında birləşdirilmişdir. Deməli, eyniyyət oğurluğunun predmetini fərdi məlumatların bir növü təşkil edir. O ki qaldı bu cür fərdi məlumatların ələ keçirilməsi və müxtəlif məqsədlər üçün istifadəsinə, oğurluq əmlakın gizli talanmasıdır. Burada şəxsin sonradan həmin əmlakı hansı məqsədlə istifadə edəcəyinin heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Önəmli olan hər hansı bir şəxsə məxsus əmlakın qanunsuz ələ keçirilməsidir. Əgər fərdi məlumatlar qanunsuz yolla maddi gəlir əldə etmək və ya maddi ziyan vurmaq məqsədilə, yaxud da başqa qanunsuz əməliyyatın icrası üçün ələ keçirilsə, bu cür əldə etmə hər bir halda oğurluq kimi qiymətləndirilə

bilməz. Çünki əmlakdan tam məhrumetmə yoxdur. Yalnız maddi ziyan vurulduğu halda oğurluq olması mümkündür. Məsələn, şəxsin kart məlumatlarını ələ keçirən cinayətkar onlayn alış-veriş etmişdir. Əgər şəxs müxtəlif profil məlumatlarını əldə edib başqa şəxsi təhqir etmək üçün həmin profildən istifadə etmişdirsə, artıq burada oğurluqdan söhbət gedə bilməz. Bu zaman artıq CM-nin 272-ci maddəsində təsbit olunmuş qanunsuz ələ keçirmə əməli kimi qiymətləndirmə etmək lazımdır. Bu mövqeni ona görə təqdim edirik ki, oğurluq daha ağır sanksiya ilə cəzalandırılır. 272-ci maddənin isə sanksiyası nisbətən yüngül cəza nəzərdə tutmuşdur. Şəxsin fərdi məlumatlarını ələ keçirməklə onlayn qaydada onu talamaq bir qədər sərt cəzalandırılmalıdır. (272-ci maddənin özü də qüsurludur, bu bərdə ətraflı aidiyyəti olan paraqraflarda şərh verilir).

Burada başqa bir problem ümumiyyətlə, eyniyyətin oğurluğunun predmeti ilə bağlıdır. Qeyd etdiyimiz kimi, milli qanunvericilik aspektindən bu predmeti fərdi məlumatlar təşkil edir. Məhz hansı fərdi məlumat növündən söhbət getməsi qaranlıq qalır. Məsələn, giriş şifrəsini fərdi məlumatların “İnformasiya əldə etmək haqqında” Qanunun 38-ci maddəsinin hansı bəndinə aid edə bilərik? Ümumiyyətlə, şəxsi eyniləşdirməyə imkan verən məlumatların konkret dairəsi necə müəyyən oluna bilər? – “Fərdi məlumatlar haqqında” Qanuna əsasən, müəyyən mənada fərdi identifikasiya nömrəsinə istinad edək. Vahid təkrarolunmaz kod olan bu FİN bütün eyniləşdirmə məlumatlarını ehtiva edirmi? Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 4 aprel 2011-ci il tarixli 49 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Fərdi məlumatların informasiya sistemlərinə fərdi identifikasiya nömrəsinin daxil edilməsi və istifadə olunması Qaydaları”nın 2-ci bəndində

göstərilən siyahı heç də tam deyil. Məsələn, burada ümumvətəndaşlıq pasportu və ya sürücülük vəsiqəsi kimi digər eyniləşdirici sənədlərlə bağlı məlumatlar daxil edilməmişdir. Hesab edirik ki, ümumi redaktələrin edilməsi və FİN-ə daxil olan məlumatların dairəsinin konkretləşdirilməsi lazımdır.

Əməlin maddi tərəfinə gəldikdə isə, AR CM-nin 177-ci maddəsinə 2013-cü ildə edilmiş dəyişikliyə əsasən, oğurluğun İKT-dən istifadə etməklə törədilməsi tövsiyəedici hal kimi nəzərdə tutulmuşdur. İlk olaraq onu qeyd edək ki, bu halın ağırlaşdırıcı hal kimi qəbul edilməsi özü mübahisəlidir. Çünki rəqəmsal əsrdə informasiya cəmiyyətinin əksər üzvləri üçün İKT-dən istifadə və onun imkanlarından müxtəlif məqsədlər üçün istifadə çox asan bir haldır. Ona görə İKT-dən istifadə sadəcə olaraq oğurluğun bir üsulu qismində tanınsa, daha yaxşı olar. Başqa bir məsələ isə verilənlərin oğurlanmasının oğurluq kimi tövsiyə olunub-olunmamasındadır. AR Ali Məhkəməsinin şərhinə görə, əsas məqam varlanma ilə bağlıdır. Əgər informasiya sistemlərinə daxil olmaqla, pul vəsaiti ələ keçirilsə, artıq dələduzluq deyil, oğurluğa və müvafiq kibercinayət əməlinə (maddə 271 və ya maddə 273) görə məsuliyyət yaranacaqdır. [1] Bəs sadəcə informasiya sistemlərinə daxil olmaqla verilənlər ələ keçirilsə və başqa qeyri-qanuni məqsədlər üçün istifadə olunarsa, həmin verilənlərin əldə olunması oğurluq sayılacaqmı? – Ali Məhkəməyə istinadən xeyr. Bu yanaşmanı düzgün hesab edirik. Çünki oğurluğun əsas məsədi varlanmadır. Şəxsin başqa qeyri-qanuni məqsədlərlə eyniyyəti oğurlaması oğurluğun ənənəvi məzmununa uyğun gəlmir. Bu halda həmin qeyri-qanuni məqsədin kriminallaşdırıldığı əməl və müvafiq kibercinayət maddəsinə görə məsuliyyət yaranacaqdır.

2. Fiziki şəxslərin informasiya-hüquqi məsuliyyətinin müəyyən olunmasında İKT-nin rolu

Fiziki şəxslərin hüquqi məsuliyyətinin müəyyən olunmasında əsas etibarilə İKT-nin özünün istifadəsi nəticəsində uğurlu nəticələr əldə etmək olur. Bir təcrübi misala baxaq: Dennis Rader 1974-1991 illəri arasında Kanzas ştatının (ABŞ) Vikita şəhərində 10 cinayət törətmişdir. Cinayətlərdə polis əlində olan yeganə dəlil cinayət yerində tapılan taxta lövhələrdə (BTK - Bind, Torture and Kill, yəni Bağla, İşgəncə et və Öldür) həkk olunmuş imzası və DNT nümunələridir. Ancaq illərlə davam edən araşdırma nəticəsində heç bir nəticə əldə edilə bilməmişdir. BTK cinayətlərini törədkən, eşidilməsini, məşhurlaşmasını, ancaq sirr olaraq qalmasını planlaşdırmışdı. Səssizliyini uzun müddət saxlasa da, müəyyən vaxtlarda Kanzasdakı media qrupları ilə əlaqə saxlayır və özünə uyğun mesajlar verirdi. Bütün etdiklərinə baxmayaraq, tutulmadığı üçün BTK-nın bir müddət sonra hətta polis məmuru ola biləcəyi müzakirə edildi, hətta bir neçə polis şöbəsində bütün polislərin DNT nümunələri götürüldü və cinayətdən əldə edilənlərlə müqayisə edildi. Lakin bir nəticəyə gəlmək mümkün olmadı. Bütün bu araşdırmalar davam edərkən, BTK hələ də özünəməxsus bir oyun qururdu. 2005-ci ilin fevral ayında Vikita televiziya stansiyalarından biri olan KSAS-a bənövşəyi, şəffaf bir disket göndərildi. Diskdə 3*5 sm ölçüdə etiket var və içərisində yalnız "test.rtf" adlı bir mətn faylı yazılmışdı. Faylda "Disketdəki etiketi oxuyun!"³⁶ qeyd olunmuşdu. Əvvəlcə bunu anlama bilməyən polis "Çöl Fırtınası" Əməliyyatında iştirak etmiş və 1998-ci ildən Vikita polis idarəsinin kibercinayətlər bölməsində çalışan keçmiş əsgər 39 yaşlı Randi Stouna disketin rəqəmsal

ekspertizası üçün müraciət etdi. Randi Stoun disketi və içindəki faylı araşdırdıqdan sonra, disketin Vikitanın Lüteran Kilsəsində istifadə edildiyini və əvvəlki istifadəçisinin "Dennis" adlı bir adla daxil olduğunu aşkar etdi. O, dərhal Vikitanın Lüteran Kilsəsinin rəsmi saytına daxil olaraq oradakı işçilərin siyahısına baxdı. İşçilərdən birinin adının Dennis Rader olduğu müəyyən olundu. Dennis Rader dərhal tutuldu və DNT nümunələri cinayət yerindən götürülənlərlə uyğun gəldi. [11] Nəticədə otuz bir il ərzində həllini tapmayan iş təxminən on beş dəqiqədə həll edildi. [3, s. 153]

Fiziki şəxslərin informasiya-hüquqi məsuliyyəti də hüquqi şəxslər kimi sahəvi normalarla tənzimlənir. Hüquqi şəxslərdən fərqli olaraq, fiziki şəxslər istifadəçi qismində məsuliyyət daşıyırlar. Qısa sözlə desək, informasiya sistemlərinin işləməsi və onlarda toplanan verilənlərin mühafizəsi üçün informasiya sahibləri və ya mülkiyyətçilər məsuliyyət daşıyarsa, həmin sistemlərdən əldə olunan informasiyadan istifadəyə görə istifadəçilər məsuldurlar. Belə məsuliyyətin təyin olunmasında əsas məqsəd digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının qorunmasından ibarətdir. Çünki əksər hallarda açıq informasiya elan olunur və onun informasiya sistemində əldə edilməsinə ehtiyac qalmır. İnformasiya sorğusu əsasən mühafizə olunan məlumatlar üçün verilir. Şəxs əldə etdiyi həmin informasiyanı icazəsiz açıqlayarsa və ya bundan başqa məqsədlər üçün istifadə edərsə, müvafiq məsuliyyət yaranacaqdır. Problem ondadır ki, informasiya ehtiyatlarından istifadə qaydalarını pozma xətasının (İXM 371-maddə) cinayət ekvivalenti nəzərdə tutulmamışdır. İnformasiyanı əldə edən şəxsin həmin informasiyadan istifadə qaydalarını pozma verilənlər əleyhinə cinayətlərin heç

birinə aid edilə bilməz. Deməli, qanunverici əldə olunmuş informasiyanın məzmunundan asılı olaraq, ictimai təhlükəliliyi müəyyən etmiş və müxtəlif sirlərin yayılmasına görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutmuşdur. Məsələn, vəkillik fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxs öz müştərisinin boşanma işi üzrə qarşı tərəfin əmlakı barədə müvafiq orqana sorğu ilə müraciət etmişdir. Mülkiyyətə dair məlumatlar fərdi məlumat sayıldığı üçün vəkil bu məlumatların özbaşına yayılmasına, açıqlanmasına yol verməməlidir. Bundan əlavə, hüquqi qaydada da müəyyən olunmuşdur ki, vəkilə öz peşə fəaliyyəti zamanı məlum olan məlumatların konfidensiallığını qorumaqlıdır və bu məlumatlar vəkil sirrini təşkil edir. Deməli, bu vəziyyətdə vəkilin fərdi məlumatları açıqlaması vəkil sirrinin yayılmasına görə məsuliyyət yaradır. Buna uyğun kriminallaşdırılmış əməl olmadığı üçün fərdi məlumatlara dair dispoziisiyaya (156-cı maddənin 2.1-ci bəndi) istinad etmək lazımdır. Hüquqi ziddiyyətlər də elə buradan irəli gəlir. Müxtəlif konfidensial məlumatları təsnifləşdirən qanunverici həmin məlumatların yayılmasına görə məsul olan şəxslər üçün məsuliyyət differensiasiyasını etmir.

Lakin inzibati xətlər üzrə qayda fərqlidir. Burada sorğuçunun qulluq vəzifəsini bəhanə etməklə şəxsi məqsədlə informasiya əldə etməsi və ya qulluq vəzifəsinin icrası zamanı əldə etdiyi informasiyanı digər məqsədlər üçün istifadəsi inzibati məsuliyyəti formalaşdırır (AR İXM-in 374.4-cü maddəsi).

Fiziki şəxslərin informasiya-hüquqi məsuliyyətinin digər forması müxtəlif zərərli proqramların yayılmasına görə yaranır. Budapeşt Konvensiyasında (6-cı maddə) verilənlər əleyhinə cinayətlərin törədilməsi məqsədilə hazırlanmış istənilən qurğu, kompüter proqramları, informasiya sistemlərinə

daxil olmaq üçün lazım olan şifrələr, kodlar və oxşar verilənlərə sahib olmaq, eləcə də onları istehsal etmək, satmaq, əldə etmək və başqa formalarda istifadəyə təqdim etmək cinayət kimi qəbul edilir. Lakin Azərbaycan Respublikasının Konvensiyanın ratifikasiyası zamanı verdiyi Qeyd-şərtə bu cür əməllər yalnız o halda cinayət sayılır ki, ictimai təhlükəli nəticəyə, daha dəqiq desək, əhəmiyyətli zərərə səbəb olsun. Qalan hallarda belə pozuntular az əhəmiyyətli təhlükəyə malik olduğundan digər hüquqi məsuliyyət növləri ilə cəzalandırıla bilər.

Cinayət Məcəlləsinə əlavə edilmiş 273-1-ci maddə qeyd olunan əməlin əhəmiyyətli zərərlə nəticələndiyi hallar üçün cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutur. Lakin bu əməllər heç bir zərərə səbəb olmadığı formal tərkiblə AR İXM-də inzibati xəta kimi daxil edilməmişdir. Deməli, müxtəlif zərərli proqramı istehsal edən şəxs hələ onu aktivləşdirməmişdirsə, məsuliyyətdən söhbət gedə bilməz.

Eyni qaydaya müxtəlif xarici dövlətlərin təcrübəsində də rast gəlinir. Məsələn, 2008-ci ildə Nanjing İctimai Təhlükəsizlik Bürosu (PSB) onlayn oyunlar oynayan kompüter istifadəçilərinin hesab məlumatlarını əldə etmək üçün hazırlanmış "Young Lady" adlı bir Troya atı proqramı hazırladığı, satdığı və ya istifadə etdiyi iddia edilən 10 şübhəli şəxsi tutdu. Nanjing PSB-yə görə, Troya atı proqramı Çin bazarında 40-dan çox məşhur onlayn oyun saytının istifadəçi hesabı məlumatlarını əldə etmək üçün istifadə edilmişdir.

Bu işdən sonra məhkəmələr tərəfindən oxşar işlərin sayı artdı. Məsələn, Jiangsu əyalətindəki Xuzhou məhkəməsi onlayn oyunların istifadəçi adlarını və şifrələrini oğurlamaq üçün hazırlanmış virusların yazılması və yayılmasındakı rollarına görə

on bir nəfərə üç ilə qədər həbs cəzası vermişdi. Cinayətkarlara 833.000 RMB (121.980 ABŞ dolları) məbləğində cərimə də tətbiq olunmuşdu.[10]

Əgər hər hansı bir virus proqramı hələ heç bir zərərə səbəb olmayıbsa, hansı məsuliyyət formasının tətbiqi problemlə məsələdir. Məsələn, COVID-19 virusu ilə əlaqədar cəmiyyətdə yaranan “təlaş”dan istifadə edən bədniiyyətli 2020-ci ildə CovidLock ransomware proqramını yaratmışlar. Bu proqram zərər çəkmiş faylları yoluxduraraq xəstəlik haqqında daha çox məlumat verməyi vəd edir. Problem ondadır ki, CovidLock quraşdırıldıqdan sonra Android cihazlarından olan məlumatları şifrələyir və zərərçəkənlərə məlumat girişini rədd edir.[7]

Beləliklə, hər bir halda zərərli proqramın hazırlanması və onunla bağlı əməliyyatlar əhəmiyyətli zərərə səbəb olduğu halda məsuliyyət yaradır. Məntiqi baxımdan da bu doğru yanaşmadır.

3. Süni intellekt və fərdi hüquqi məsuliyyət problemi

Son illərdə süni intellektin tətbiqi bununla hüquqi məsuliyyət məsələsini aktuallaşdırmışdır.

Əksər xarici dövlətlər süni intellektin tətbiqinə dair inkişaf planlarında və ya strategiyalarında məsuliyyətlə bağlı istiqamətləri rəhbər tuturlar. Məsələn, Almaniyanın Federal Hökumət üçün Milli Süni İntellekt Strategiyasında (2018) Süni intellektin məsuliyyətli inkişafı və istifadəsini qorumaq üç əsas məqsəddən birini təşkil edir, Danimarkanın Rəqəmsal İnkişaf (2018) və Süni İntellekt (2019) üzrə Milli Strategiyaları məsuliyyət prinsipini irəli sürülmüş altı prinsip sırasında nəzərdə tutur[2, s. 42] və s.

2017-ci ildən Avropa Parlamenti tərəfindən robotların “elektron şəxsiyyət” kimi tanınması, yəni “Robot texnikası üzrə mülki-hüquqi qaydalar üzrə Komissiyanın təkliflərinə dair Avropa Parlamentinin 16 Fevral 2017-ci il tarixli Qərarında [8] robotlar üçün konkret hüquqi statusun yaradılması və onların məsuliyyətinin müəyyən olunması hüquqi tənzimləmənin yenidən işlənilib hazırlanmasını bir daha tələb etdi.

Avropa Parlamenti bütün süni intellekt sistemlərinin deyil, yalnız aşağıdakı xüsusiyyətlərə malik olan ağıllı robotların elektron şəxsiyyət kimi tanınmasını təklif edir:

- sensorlar vasitəsilə və/və ya ətraf mühitlə məlumat mübadiləsi (əlaqələrarası), bu məlumatların dövrüyyəsi və təhlili yolu ilə muxtariyyətin mövcudluğu;
- təcrübədən irəli gələn və qarşılıqlı təsir yolu ilə özünü öyrənmənin olması;
- çox az olsa belə, fiziki dəstəyin olması;
- davranış və hərəkətlərini ətraf mühitə uyğunlaşdırmaq bacarığının mövcudluğu;
- bioloji mənada həyatın olmaması.[8]

Akademik ədəbiyyatda, məsələn, hazırda süni intellekt sistemlərinin mülki məsuliyyəti üçün təklif olunan yeganə həll yolu heyvanların vurduğu ziyana bənzətməklə süni intellekt üçün ciddi məsuliyyət müddəalarını tətbiq etməkdir. Süni intellekt sistemləri üçün mülki məsuliyyətə ümumi yanaşma üçün təsirli və işlək bir həll axtarılarkən, heyvanlar üçün ciddi məsuliyyət haqqında milli müddəalar müzakirə üçün maraqlı bir zəmin yaradır.[14, p. 32]

Əsas nəzəri mövqeləri ümumiləşdirsək, həm xəətəyə əsaslanan, həm də ciddi məsuliyyət rejimi zərər risklərinin azaldılmasını nəzərdə tutsa da, təşviqetmə üçün ciddi problemlər yaradır. Belə ki, süni intellekt sistemlərinin istehsalı üzrə onlarda baş verən

xətalara görə daha sərt məsuliyyət sistemi ilə mal və ya xidmət istehsalçıları və ya təchizatçıların müştəriyə daha yüksək qayğı göstərməsinə nail olmaq olar. Amma belə sistem eyni zamanda fəaliyyət səviyyəsini aşağı sala və potensial olaraq yeniliyə mənfə təsir göstərə bilər. Bununla bağlı, “məsuliyyət innovasiyaların qarşısını alır” iddiası ilə çıxış edən əksər tədqiqatçılar sərt məsuliyyətə qarşı çıxırlar.[14, p. 36]

A.Gallaso və H.Luo bu arqumenti inkişaf etdirir və öz yanaşmalarını empirik sübutlarla dəstəkləyirlər. Son araşdırmalarında tibbi implantlar nümunəsi ilə məsuliyyət rejimlərinin innovasiyalara təsiri ilə bağlı məsələni xüsusi olaraq həll edən müəlliflərə görə, öhdəlik riski yenilik təşviqlərini soyutsa da, riskləri azaldan texnologiyaların inkişafına stimül verə, pis nəticənin olma ehtimalını azalda bilər. Beləliklə, Gallaso və Luo məsuliyyət qaydalarının müəyyən olunmasının mütləq yeniliyə mənfə təsir etmədiyi qənaətinə gəlirlər.[4]

Süni intellekt sistemlərinin tətbiqi üzrə hüquqi tənzimləmədəki problemləri şərh edən müəlliflər robotların hüquqi məsuliyyətinin tanınmasını qəti şəkildə qəbul etmirlər: Ənənəvi olaraq, cinayət könüllü cinayətkar hərəkət və ya hərəkətsizlik (actus reus) və cinayət etmək niyyəti (men rea) ilə törədilir. Robotların insanabənzər iradə sərbəstliyi və ya əxlaqi mənada zəngin bir düşüncəyə sahib olduğunu etiraf etsək, hüquqi tənzimləmədə köklü dəyişiklik etmək lazım olacaqdır. [2, s. 92-93]

Müəlliflərin yanaşması ilə tam razılaşmaq olar. Tramvay Yanaşması ilə bağlı şərhlər də bir daha təsdiq edir ki, robotların “mənavilik” meyarına cavab verməsindən hələ söhbət gedə bilməz. 2017-ci ildə Həyatın Gələcəyi İnstitutunun (Future of Life Institute)

təşkilatçılığı keçirilmiş Asilomar Konfransının nəticəsində qəbul olunmuş “Asilomar Süni İntellekt Prinsipləri”ndə də[9]məsuliyyət prinsipi elan olunmuşdur. Bu prinsipə əsasən, süni intellekt sistemlərinin qeyri-təyinatı, qeyri-hüquqi məqsədlərlə istifadə olunması, süni intellektin tətbiqi nəticəsində yaranan hər hansı maddi və mənəvi zərərə görə istehsalçı şirkət, proqram təminatını həyata keçirən şirkət, mexanizmin sahibi və ya digər aidiyyəti üzrə subyektlər məsuliyyət daşıyırlar. Məsuliyyət həcmi ölçüləbilən olmalı, həddi əvvəlcədən müəyyən olunmalıdır.

4. Nəticə

Informasiya-hüquq pozuntuları ilə mübarizə, həmçinin onların artma səbəblərinin də minimuma endirilməsi təqdirdə uğurla nəticələnə bilər. Bu səbəblər, bir tərəfdən kiberməkanın hüquqi və texniki tənzimlənməsində problemlərlə əlaqədardırsa, digər tərəfdən ayrı-ayrı şəxslərin məlumatlılıq səviyyəsinin aşağı olmasından asılıdır. Təbii ki, burada maarifləndirmənin də rolu əvəzsizdir. Hələ 2010-cu illərdə əksər alimlər ali təhsil müəssisələrində informasiya təhlükəsizliyi və informasiya hüququ kimi fənlərin keçirilməsi zərurətindən bəhs edirdilər. Artıq 2015-ci ildən Hüquq fakültəsinin İnsan hüquqları və informasiya hüququ UNESCO kafedrasında “Informasiya hüququ” magistr ixtisasının yaradılması, o cümlədən bakalavr pilləsində “Informasiya hüququ”, “Kibertəhlükəsizlik hüququ” kimi fənlərin tədrisi alqışalayıq haldır. Bununla belə, bu tədbirlərlə kifayətlənməməli, daha qabaqcıl və müasir ümumi yanaşmalar və əməkdaşlıq təmin edilməli, regionlarda da informasiya hüquqi biliklərin aşılınması üzrə tədbirlər həyata keçirilməlidir. Çünki kiberməkanda törədilən pozuntular hər gün və inkişaf edən informasiya texnologiyaları ilə yenilənir.

İnformasiya hüquq pozuntularına görə məsuliyyətin təyin olunmasında mütləq şəkildə sanksiya kimi həbs (inzibati xəta) və ya azadlıqdan məhrum etmə (cinayət) tətbiq edilməsi məqsədmüvafiq deyil. Əksinə, bu cür əməllərdə əgər böyük miqdarda maddi, fiziki və ya mənəvi ziyan vurulmamışdırsa, cərimə və alternativ başqa yeni cəzalar daha effektiv ola bilər. Məsələn, ABŞ-da “kompüterdən müəyyən müddətə istifadə etməmək” kimi cəzalar tətbiq olunur. Fikrimizcə, şəxsin törətdiyi informasiya-hüquq pozuntusuna görə onu azadlıqdan məhrum etmək əvəzinə cərimə etməklə və İKT-dən istifadəsinə qadağalar qoymaqla daha uğurlu nəticə əldə etmək olar.

Son dövrlərdə süni intellekt sistemlərindən istifadə, insanabənzər robotların hüquqi statusunun tanınması məsuliyyət məsələlərinin də tənzimlənməsini zəruri etmişdir. Hesab edirik ki, bu cür robotları fiziki şəxslərlə bərabər səviyyədə məsuliyyətə cəlb etmək nə nəzəri, nə də təcrübi baxımdan səmərəli ola bilməz. Bu, tədricən məsuliyyəti “robotların üzərinə qoymaqla” xaosla nəticələ-nəcəkdir. Ona görə də süni intellekt sistemlərinin törətdiyi pozuntulara görə məsuliyyət istehsalçının, satınalmadan sonra isə müvafiq müqavilə şərtlərinə uyğun olaraq alıcının üzərinə qoyulmalıdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. “Dələduzluq cinayətlərinə dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun Qərarı. 11 iyun 2015-ci il, bənd 16. <http://supremecourt.gov.az/post/view/756>
2. Gülnaz Rzayeva, Aytəkin İbrahimova. Süni intellekt, insan hüquqları və fərdi məlumatların təhlükəsizliyi. Dərs vəsaiti. Bakı: Nurlar, 2021, 200 s.
3. Hüseyin Akarslan. Bilişim suçları, bilişim yoluyla işlənən suçlar və adli bilişim ayırımı. Yüksek Lisans Tezi. Ankara, 2011, 184 s.
4. A.Galasso and H.Luo. Punishing Robots: Issues in the Economics of Tort Liability and Innovation in Artificial Intelligence. http://individual.utoronto.ca/galasso/research_files/Papers/GalassoLuo_Chapter_2018.pdf
5. Brenner SW. Distributed security: Moving away from reactive law enforcement // International Journal of Communication Law & Policy, 2005, No. 9, pp. 1-42
6. BTK killer sends message. <https://www.history.com/this-day-in-history/btk-killer-sends-message>
7. CovidLock: Mobile Coronavirus Tracking App Coughs Up Ransomware. <https://www.domaintools.com/resources/blog/covidlock-mobile-coronavirus-tracking-app-coughs-up-ransomware#>
8. European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)). https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_EN.html
9. Future of Life Institute 2017 Asilomar Conference. <https://ai-ethics.com/2017/08/11/future-of-life-institute-2017-asilomar-conference/>
10. Jihong Chen and Bing Cheng. The first “Trojan horse” case prosecuted in China. <https://journals.sas.ac.uk/deeslr/article/download/1931/1868/>
11. Reagan Brad. Computer Forensics: The New Fingerprinting. <http://www.popularmechanics.com/technology/how-to/computer-security/2672751>
12. Steel A. Intangible Property as Theft // Sydney Law Review, 2008, Volume 30 (4), pp. 575-614
13. Sullivan C. Digital Identity: An Emergent Legal Concept. University of Adelaide Press, 2011, 178 p.
14. Tatjana Evas. Civil liability regime for artificial intelligence: European added value assessment. EPRS, 2020, 220 p.
15. Transaction ID. <https://ikajo.com/glossary/transaction-id>

INFORMATION-LEGAL LIABILITY OF INDIVIDUALS

Alizade Huseyn Oktay oğlu,
PhD student of the UNESCO Department of Human Rights
and Information Law, Faculty of Law, Baku State University.
 e-mail: huseyn.alizade.95@bk.ru

Due to the requirements of the digital age, it is impossible to interpret the new information-legal violations used in different countries in accordance with the norms applied in national legal systems. Because during the comparison there is a discrepancy between the elements defined by the existing norms. In addition, the reality of the recognition of robots as electronic entities has made the regulation of the legal liability of individuals relevant. Research has been conducted in the areas mentioned in the article, and legal and practical suggestions and recommendations have been made.

Keywords: information offence, individual, information-legal responsibility, robot, electronic identity, international regulation, national legal framework.

ИНФОРМАЦИОННО-ПРАВОВАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ

Ализаде Гусейн Октай оглы,
аспирант кафедры ЮНЕСКО по правам человека и информационному
праву юридического факультета Бакинского государственного университета.
 e-mail: huseyn.alizade.95@bk.ru

В связи с требованиями цифровой эпохи невозможно интерпретировать новые информационно-правовые нарушения, используемые в разных странах, в соответствии с нормами, применяемыми в национальных правовых системах. Потому что при сравнении есть несоответствие между элементами, определенными существующими нормами. Кроме того, признание роботов электронными объектами сделало актуальным регулирование юридической ответственности физических лиц. Проведены исследования по указанным в статье направлениям, даны правовые и практические предложения и рекомендации.

Ключевые слова: информационное нарушение, физическое лицо, информационно-правовая ответственность, робот, электронная идентификация, международное регулирование, национальная правовая база.

BİREYLERİN BİLGİ VE HUKUKİ SORUMLULUĞU

Alizade Hüseyn Oktay oğlu,
Bakü Devlet Üniversitesi Hukuk Fakültesi UNESCO İnsan Hakları ve
Bilgi Hukuku Bölümü doktora öğrencisi.
 e-posta: huseyn.alizade.95@bk.ru

Dijital çağın gerekleri nedeniyle farklı ülkelerde kullanılan yeni bilgi-hukuk ihlallerini ulusal hukuk sistemlerinde uygulanan normlara göre yorumlamak mümkün değildir. Çünkü karşılaştırma sırasında mevcut normların tanımladığı unsurlar arasında bir farklılık vardır. Ayrıca robotların elektronik varlıklar olarak tanınması gerçeği, bireylerin hukuki sorumluluğunun düzenlenmesini de ilgili hale getirmiştir. Makalede belirtilen alanlarda araştırmalar yapılmış, yasal ve pratik öneriler ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: bilgi ihlali, birey, bilgi-yasal sorumluluk, robot, elektronik kimlik, uluslararası düzenleme, ulusal yasal çerçeve.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ NEFT SİYASƏTİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİ SAHƏSİNDƏ NORMATİV-HÜQUQİ BAZA

Anar Pənahov,
Bakı Dövləti Universiteti “Beynəlxalq
ümumi hüquq” kafedrasının dissertantı.

neft hasilatının təqribən yarısı Azərbaycanın
üzərinə düşürdü [8, 15-77]. SSRİ-nin
yaradılmasından sonra Bakı nefti, ilk növbədə,

bütöv İttifaqın neft ehtiyaclarını
ödəməyə xidmət edirdi. Belə ki,
1941-ci ildə neft hasilatı 23.5 mln.
tona çatdı ki, bu da bütün SSRİ
ərazisində neft hasilatının 71.4%-
ni təşkil edirdi [20].

Neft hazırda da Azərbaycan
iqtisadiyyatının aparıcı qüvvəsi
hesab olunur. Azərbaycanın neft
sənayesi neft hasilatı, emalı və
istehlakı seqmentlərini özündə ehti-
va edir. Sovet İttifaqının dağılma-
sından sonrakı dövrdə Azərbay-
canda neft-qaz sənayesinin inkişafı
tənəzzülə uğraması təhlükəsi bu
sahənin dirçəldilməsi zərurətini ön
plana çəkdi. Azərbaycanın neft

*Məqalədə Azərbaycan Respublikasının neft
siyasətinin tənzimlənməsi Azərbaycan Respublika-
sının müqavilə və qanunvericilik təcrübəsi, eləcə
də hüquq ədəbiyyatında mövcud fikir müxtəlifliyi
əsasında təhlil edilir. Qeyd edilir ki, Azərbaycan
Respublikasında neftin kəşfiyyatı və istismarı ilə
bağlı dövlət tənzimləməsi kifayət qədər təkmil de-
yildir. Müəllif belə nəticəyə gəlir ki, bir tərəfdən,
qanunvericilik aktları arasında müəyyən ziddiy-
yətlərin olması, digər tərəfdən, praktikada neftin
kəşfiyyatı və istismarı ilə bağlı lisenziyalı fəaliyyət
subyektlərinə dair tələblərin yerinə yetirilməməsi
bu sahədə daha effektiv qanunvericilik aktlarının
qəbul edilməsini şərtləndirir.*

Açar sözlər: energetika, neft kontraktları,
hasilatın pay bölgüsü sazişi, xarici investisiya,
qanunvericilik, yerin təkisi, birgə müəssisə
sazişləri, neft şirkətləri.

Azərbaycan, xüsusilə də Abşeron
yarımadası hələ qədim dövrlərdən
özünün neft və qaz ehtiyatları ilə tanınmışdır.
Hələ IX əsrə aid yazılarda Azərbaycan
ərazisində mövcud olan neft yataqlarına,
eləcə də müxtəlif dövrlərdə məişət və tibbi
ehtiyacların qarşılınması məqsədilə neftdən
istifadəyə dair məlumatlara rast gəlmək olar.
Sənaye inqilabından sonrakı inkişafın təmin
edilməsi məqsədilə böyük həcmdə neft
tələbatı Bakı neftinin əhəmiyyəti daha da
artmış oldu. XX əsrin əvvəllərində dünya

sənayesinin, eləcə də ölkənin və müəyyən
mənada, bütövlükdə Cənubi Qafqaz regio-
nunun iqtisadiyyatının inkişafı məqsədilə
xarici investisiyalar cəlb edilməyə başladı.
Beləliklə, 1994-cü ildə Azərbaycan Respub-
likası ilə iri neft şirkətləri arasında hasilatın
pay bölgüsü formasında Azəri-Çıraq-Günəşli
yataqlarının istismarı ilə bağlı mühüm mü-
qavilə imzalandı. Qeyd edilən yataq OPEK
yurisdiksiyasında kənarda mövcud olan ən
mühüm neft yatağı hesab edilir [7, 263-
269].

Bu müqavilədən sonra həm quru, həm
də dənizdə hasilat və istismarla bağlı 30-
dək digər hasilatın pay bölgüsü sazişləri də
imzalandı ki, bunların da nəticəsində Xəzər
dənizində ən mühüm qaz yatağı hesab edilən

Şahdəniz yatağının istismarı reallaşdı. Bütün bu kəşflər regionda mühüm neft-qaz boru kəmərlərinin inkişafına gətirib çıxardı.

2006-cı ildən etibarən regionda ən mühüm layihələrdən biri olan Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft boru kəməri istismara verilmişdir. Boru kəmərinin ümumi uzunluğu 1768 km-dir və Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə ərazisindən keçməklə, Xəzər dənizinin Azərbaycana aid sektorundan hasil edilən neftin Aralıq dənizində Ceyhan terminalına çatdırılmasını təmin edir [10].

2017-ci ilin sentyabr ayının 14-də Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda Azərbaycan Hökuməti və Dövlət Neft Şirkəti, "BP", "Chevron", "INPEX", "Statoil", "ExxonMobil", "TP", "İTOCHU" və "ONGC Videsh" şirkətləri ilə "Azəri", "Çıraq" yataqları və "Günəşli" yatağının dərinsulu hissəsinin birgə işlənməsi və neft hasilatının pay bölgüsü haqqında düzəliş edilmiş və yenidən tərtib olunmuş saziş imzalanmışdır [21].

2020-ci ildə SOCAR və Norveçin "Equinor" (keçmiş "Statoyl") şirkətinin birgə qazma əməliyyatı vasitəsilə "Qarabağ" məhz neft yatağı kimi kəşf edildi. Yataq 60 milyon ton neft ehtiyatına malikdir [9].

Beləliklə, neft hasilatı və istismarı, eləcə də yeni boru kəmərlərinin çəkilməsi xarici şirkətlərlə birgə həyata keçirilsə də, bu istiqamətdə fəaliyyət bütövlükdə Dövlət Neft Şirkəti vasitəsilə Azərbaycan hökumətinin nəzarətində qalmaqdadır.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanın xam neft və qaz kondensatı ehtiyatları 2 mlrd. ton təşkil edir. Ölkənin neft infrastrukturuna Xəzər dənizi sahillərində yerləşən bir sıra neft terminalları (xüsusilə Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin başlanğıc nöqtəsi olan Səngəçal termi-

nalı), bir sıra neft emalı zavodları, dəniz neft tankerləri donanması, dəmiryolları və dəmiryol neft sisternləri, eləcə də neft platformaları və neft avadanlıqları zavodları daxildir. Neft nəqli üzrə inkişaf etmiş infrastrukturun mövcudluğu Azərbaycanı mühüm neft hasilatçısı olmaqla bərabər, tranzit-ölkəyə də çevrilməsinə gətirib çıxarmışdır.

1991-ci ildə özünün dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra, Azərbaycanda neft və qaz məsələlərinin tənzimlənməsi üzrə hüquqi bazanın əsası 30 may 1996-cı ildə Enerji resurslarından istifadə haqqında 94-IQ sayılı Qanunla [14], Yerin təki haqqında 13 fevral 1998-ci il tarixli 439-IQ sayılı Qanunla [16] və Energetika haqqında 24 noyabr 1998-ci il tarixli 541-IQ sayılı Qanunla [17] qoyuldu. Eyni zamanda, 12 noyabr 1995-ci il tarixli AR Konstitusiyasının təbii ehtiyatlarla bağlı 14-cü maddəsi neft-qaz məsələlərinin tənzimlənməsində əsas müəyyən edici norma kimi göstərməlidir. Belə ki, həmin maddəyə əsasən, təbii ehtiyatlar hər hansı fiziki və ya hüquqi şəxslərin hüquqlarına və mənafələrinə xələl gətirmədən Azərbaycan Respublikasına mənsubdur. AR qanunvericiliyində təbii ehtiyatlar anlayışı dəqiqləşdirilməsə də [2, 46], təbii ehtiyatlara dair qəbul edilmiş qanunvericilik aktlarında olan Yerin təki haqqında Qanunun 1-ci maddəsində deyilir ki, yerin təki yer qabığının yer səthindən və ya torpaq qatından, su obyektlərinin (sutarların) dibindən aşağıda yerləşən, öyrənilməsi və istifadəsi mümkün olan dərinliklərdə uzanan süxurlardan, mineral-xammal ehtiyatlarından, enerji daşıyıcılarından (neft, qaz və s.), təbii və süni boşluqlardan, geoloji və texnogen törəmələrdən ibarət hissəsidir. Beləliklə, neft və qaz təbii ehtiyatlar hesab edilməklə, AR Konstitusiyasının 14-cü mad-

dəsinə əsasən, bütövlükdə Azərbaycan Respublikasına mənsubdur. Bu o deməkdir ki, Azərbaycan Respublikasında neft hasilatı və istismarı sahəsində vətəndaşların hüquqları məhdudlaşdırılır və ABŞ, Kanada kimi ölkələrdən fərqli olaraq, bu sahədə hər hansı bir xüsusi fəaliyyətə icazə verilmir.

Yerin təki haqqında Qanun Azərbaycan Respublikası ərazisində, o cümlədən Xəzər dənizinin (gölünün) Azərbaycan Respublikasına mənsub bölməsində yer təkinin öyrənilməsi (axtarış, kəşfiyyat), onun səmərəli istifadəsi, mühafizəsi və görülən işlərin təhlükəsizliyi ilə əlaqədar münasibətləri tənzimləyir. Yerin təki haqqında 1998-ci il Qanunu ilə qüvvədən düşmüş Azərbaycan Sosialist Respublikasının Yerin Təki Məcəlləsində qərarlı olaraq neft və qaz həmin Məcəllənin tənzimləmə predmetindən çıxarılmışdı. Energetika haqqında Qanun yerin təkindən, o cümlədən neft və qazdan istifadə sahəsində hüquqi bazanı tamamlayır, Enerji resurslarında istifadə haqqında Qanun isə enerji resurslarından istifadə sahəsində dövlət siyasətinin sosial, iqtisadi və hüquqi əsaslarını müəyyən edir.

28 mart 2000-ci ildə AR Prezidentinin Azərbaycan Respublikasında bəzi sahibkarlıq fəaliyyəti növlərinə lisenziya verilməsinin təkmilləşdirilməsi tədbirləri haqqında 310 sayılı Fərmanına [11] əsasən, neftin, neft məhsullarının və təbii qazın hasilatı və emalı, neft və neft məhsullarının tullantılarının emalı yalnız dövlət müəssisələri və ya səhmlərinin nəzarət zərfi dövlətə məxsus olan səhmdar cəmiyyətləri tərəfindən həyata keçirilə bilər. Bu mənada ölkənin neftlə əlaqədar konkret fəaliyyət siyasətindən fərqli olaraq, ümumi neft siyasəti mövcuddur.

AR Prezidentinin 11 aprel 2014-cü il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikası Energetika Nazirliyi haqqında Əsasnaməyə [12] əsasən, Nazirlik neft və qaz məhsullarının satışına xüsusi razılıq (lisenziya), İxrac məqsədli neft-qaz fəaliyyətinə xüsusi iqtisadi rejimin tətbiqi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununda müəyyən edilmiş hallarda şəhadətnamə, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin müəyyən etdiyi hallarda isə istismar olunan ixrac neft boru kəmərlərinin mühafizə zonasında işlərin aparılmasına icazə verir. Bununla yanaşı, Energetika Nazirliyi Energetika haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq işlənmə və hasilat üzrə müqavilələrdəki iş proqramlarının razılaşdırılmasında iştirak edir, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin tapşırıqlarına əsasən karbohidrogen ehtiyatlarının hasilatın pay bölgüsü və ya digər şərtlərə uyğun işlənməsi barədə sazişlərin layihələrini hazırlayır, bu sazişlər üzrə danışıqlar aparır, onları müəyyən olunmuş qaydada imzalayır, bağlanmış sazişlərin həyata keçirilməsinə nəzarət edir. Qeyd edilən müddəalardan onu deməyə əsas verir ki, Energetika Nazirliyi neft-qaz məsələlərinin tənzimlənməsində mərkəzi rol oynayır. Bununla belə, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Şirkəti neft və qaz layihələrinin praktiki realizəsinə münasibətdə əsas rol oynamaqda davam edir [4, 25].

1999-cu ildə isə Azərbaycan neftinin gəlirlərinin toplanması və idarə olunması məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Fondu təsis edilmişdir [8, 139].

Eyni zamanda, Azərbaycanda neft hasilatının, ixracının və idxalının statistikasını

aparan digər dövlət orqanları da fəaliyyət göstərir. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi öz rəqlamentinə uyğun olaraq neft və neft məhsullarının hasilatına, ixracına və idxalına dair statistik məlumatları qeydə almaq, saxlamaq və yaymaq səlahiyyətinə malikdir. Energetika Nazirliyi, Dövlət Gömrük Komitəsi, Dövlət Neft Şirkəti və Dövlət Neft Fondu da neftin hasilatı, ixracı və idxalı ilə bağlı öz səlahiyyətləri çərçivəsində statistik fəaliyyət həyata keçirirlər.

Azərbaycanın neft sənayesinə böyük həcmdə xarici investisiyaların yatırılması və enerji təhlükəsizliyinə dair istehlakçı-dövlətlərin artan narahatçılığı ilə əlaqədar Azərbaycan özünün neft sənayesinin tənzimləmə dairəsini bir sıra beynəlxalq sazişlərə qoşulmaqla daha da genişləndirmək qərarına gəlmişdir. Belə ki, 29 may 2000-ci ildə Azərbaycan Respublikası hər hansı bir qeydşərt olmadan Xarici arbitraj qərarlarının tənəzinməsi və icrası haqqında YUNSATRAL Konvensiyasına (1958-ci il tarixli Nyu-York Konvensiyası) qoşuldu [18]. Analoji olaraq, Azərbaycan İnvestisiya Mübahisələrinin Həlli üzrə Beynəlxalq Mərkəzin Dövlətlərlə digər dövlətlərin vətəndaşları arasında investisiya mübahisələrinin tənzimlənməsi haqqında Konvensiyasına qoşulmuşdur, həmçinin Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, Dünya Bankı, Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası, Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası, İslam İnkişaf Bankı, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankına üzv olmuşdur. Bununla yanaşı, Azərbaycan Enerji Xartiyası Müqaviləsini və onun Protokolunu imzalamışdır, həmçinin Enerji Xartiyası Konfransının üzvüdür.

Neftin regional tranzit nəqliinin inkişafı

Avropa İttifaqı tərəfindən TACIS/TRASECA proqramları çərçivəsində dəstəklənir. Azərbaycan əsasən qonşu ölkələrlə, eləcə də ABŞ, Almaniya və Böyük Britaniya ilə 40-a qədər ikitərəfli investisiya sazişləri bağlamışdır. Belə sazişlər əsasən ikitərəfli vergi qanunvericiliyi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında sazişlər, vergi ödənişlərindən yayınma ilə mübarizə üzrə əməkdaşlıq və məlumat mübadiləsi barədə sazişlər, malların və xidmətlərin ixracı və idxalı zamanı dolayı vergi qanunvericiliyi haqqında sazişlər, vergi orqanları arasında əməkdaşlığa dair ikitərəfli sazişlər daxildir [5, 120-121]. Məsələn, MDB çərçivəsində çoxtərəfli sazişlər.

Azərbaycan neftinin böyük hissəsinin Xəzər dənizinin şelf hissəsində hasil edildiyini nəzərə alaraq, Xəzər dənizinin statusu məsələsi Azərbaycan üçün əhəmiyyətli olaraq qalmaqdadır. 2018-ci ildə Xəzər dənizinin statusu haqqında Konvensiya qəbul edilərkən Xəzəryanı dövlətlər üçün yalnız ərazi sularının və balıqçılıq zonalarının statusu və hüdudları müəyyənləşdirildi [15]. Xəzər şelfinin statusu isə dəyişməz olaraq qaldı. Buna görə də Xəzər şelfinin sektoral bölgüsü Azərbaycan-Rusiya, Azərbaycan-Qazaxıstan və Qazaxıstan-Rusiya arasında əldə edilmiş sazişlərlə tənzimlənməkdə davam edir [8, 159-168].

Yerin təki haqqında 1998-ci il tarixli Qanuna müvafiq olaraq, Azərbaycan Respub-

likasında yerin təki hər hansı fiziki və ya hüquqi şəxslərin hüquqlarına xələl gətirmədən Azərbaycan Respublikasına mənsubdur. Torpaq üzərində mülkiyyət hüququ ilə yerin təkindən istifadə hüququ arasında hüquqi fərqlilik mövcuddur. neftin kəşfiyyatı və hasilatı Azərbaycan Respublikasının Energetika Nazirliyinin səlahiyyətlərinə aiddir. Yerin təki haqqında Qanuna əsasən, heç bir fiziki və ya hüquqi şəxs lisenziya olmadan neftin kəşfiyyatı və ya hasilatı fəaliyyəti ilə məşğul ola bilməz. Bununla yanaşı, Lisenziyalar və icazələr haqqında Azərbaycan Respublikasının 2016-cı il 15 mart tarixli Qanunun [13] 3 sayılı əlavəsi Sahibkarlıq fəaliyyətinə verilən icazələrin siyahısına yerin təki sahəsində faydalı qazıntıların çıxarılması, faydalı qazıntıların çıxarılması ilə əlaqədar olmayan yeraltı qurğuların tikmək və istismar etmək məqsədilə “Dağ-mədən ayırması” statusunun verilməsi daxil edilmişdir. Eyni zamanda, Yerin təki haqqında Qanuna əsasən, yerin təkində geoloji öyrənilmə üçün lisenziya 5 il müddətinə, faydalı qazıntıların çıxarılması üçün lisenziya isə 25 il müddətinə verilir. Geoloji öyrənilmə və faydalı qazıntıların çıxarılması üçün isə lisenziya 30 il müddətinə qədər verilə bilər. Yerin təkinin istifadəçisi icazə şərtlərini yerinə yetirərsə, tərəflərin razılığı ilə yerin təkindən istifadənin müddəti (kəşfiyyat, istismar və ya hər ikisi üzrə fəaliyyət) uzadıla bilər. Müddətin artırılması yerin təkinin istifadəçisi ilə lisenziya verən orqan arasında razılaşdırılmış müddətə təqdim oluna bilər. Mövcud lisenziya sahibi müddətin artırılması üzrə digər şəxslərə münasibətdə üstün hüquqlara malikdir. Qanunla yerin təkindən istifadə hüququnun dayandırılması halları da müəyyən

olunur. Belə ki, yerin təkinin səmərəli istifadəsinə və mühafizəsinə aid əsas tələblər pozulduqda, yerin təkinin istifadəçisi yerin təkindən istifadə qaydasını təqvim ili ərzində pozarsa, fors-major vəziyyəti (təbii fəlakətlər, hərbi əməliyyatlar və sairə) yarandıqda, yerin təkinin istifadəçisi icazədə göstərilən müddətdə yerin təkindən nəzərdə tutulan həcmdə istifadəyə başlamadıqda, eləcə də lisenziya müqaviləsinin tələbləri pozulduqda, yaxud lisenziya sahibinin istəyi əsasında yerin təkindən istifadə hüquqları dayandırılır. Yerin təkindən istifadə hüququnun dayandırılmasına səbəb olan hallar aradan qaldırıldığı təqdirdə, bu hüquq bərpa olunur. Yerin təki haqqında Qanundan fərqli olaraq, Energetika haqqında Qanun enerji resurslarından istifadə təyinatlı istehsalın müstəsna olaraq “energetika müqaviləsi” əsasında mümkünlüyünü müəyyən edir. Yerin təki haqqında və Energetika haqqında qanunlarla nəzərdə tutulan rejimlərə baxmayaraq, neftin ölkə üçün əhəmiyyətini nəzərə alaraq, Azərbaycanın əksər mühüm neft sövdələşmələri ölkənin qanunverici orqanı tərəfindən təsdiq olunmaqdadır. Hasilatın pay bölgüsü sazişləri haqqında və neft haqqında qanunların olmaması səbəbindən Azərbaycanda neft sazişlərin böyük hissəsi Konstitusiyaya, referendum yolu ilə qəbul olunmuş aktlar və beynəlxalq müqavilələr istisna olmaqla, bütün digər qanunvericilik aktları üzərində üstün qüvvəyə malik qanunlar şəklində təsdiq olunur. Praktikada konkret neft yatağı və ya bloku üzrə qarşılıqlı anlaşma memorandumu Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən müvəkkil edilmiş Dövlət Neft Şirkəti ilə maraqlı investor arasında bağlanır. Dövlət Neft Şirkəti ilə investor arasında sövdələş-

mənin əsas kommersiya şərtlərini razılaşdırdıqdan sonra Prezident tərəfindən danışıqları yekunlaşdıraraq müqavilənin bağlanması məqsədilə səlahiyyətli dövlət orqanı təyin edilir. Əksər hallarda müvafiq orqan qismində Dövlət Neft Şirkəti çıxış edir. Daha sonra, bağlanmış saziş qanun şəklində təsdiq olunmaq üçün qanunverici orqana təqdim edilir və yalnız bundan sonra Prezident tərəfindən imzalanır [4, 28].

Fərqli qanunvericilik aktları olsa da, hasilatın pay bölgüsü üzrə əksər sazişlər Yer in tək i haqq ında Qanunla müəyyən edilmiş maksimal müddət olaraq 30 illik müəyyən edilmiş lisenziya əsasında bağlanmışdır.

Ötən əsr in 90-cı illərinin əvvəllərində xarici şirkətlərlə birgə müəssisə sazişləri Azərbaycanın neft sənayesində adi hal idi və ümumi olaraq 4 belə birgə müəssisə sazişi mövcud idi. Yerli müəssisə sazişi formasında digər bir kəşfiyyat və hasilat müəssisəsi 2008-ci ildə Ümid yatağının öyrənilməsi məqsədilə yaradılmışdır. Beləliklə, birgə müəssisələr, bir qayda olaraq, neft investorlarının tranzit təşkilatı kimi deyil, müstəqil vergi ödəyicisi kimi Azərbaycan hüquqi şəxsi qismində yaradılıb fəaliyyət göstərilir. İlk dəfə hasilatın pay bölgüsü sazişinin qanun şəklində qəbul edilməsindən sonra əksər növbəti neft sazişləri hasilatın pay bölgüsü kimi qəbul edilməyə başladı. Nəticədə, bir birgə müəssisə sazişi hasilatın pay bölgüsü rejimi ilə dəyişdirildi, həmin sazişin tənzimləmə obyekt i olan neft yatağı hasilatın pay bölgüsü rejimi altında qonşu yataqla birləşdirdi [6, 337-344].

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, qanunvericiliyə əsasən, heç bir fiziki və ya hüquqi şəxs lisenziya olmadan neft in kəşfiyyatı və

ya hasilatı fəaliyyətini həyata keçirə bilməz. Lisenziyalar və icazələr haqqında 2016-cı il tarixli Azərbaycan Respublikası Qanunu lisenziyanı müvafiq sahibkarlıq fəaliyyəti növünün həyata keçirilməsi üçün ərizəçiyə lisenziya verən orqan tərəfindən verilən rəsmi sənəd kimi müəyyən edir. Qanun Azərbaycan Respublikasının ərazisində fəaliyyət göstərən, təşkilat i hüquqi formasından asılı olmayaraq, bütün hüquqi şəxslərə, xarici hüquqi şəxslərin filial və nümayəndəliklərinə və fərdi sahibkarlara şamil olunur. Beləliklə, neft yataqlarının kəşfiyyatı və istismarı sahəsində Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən bütün xarici neft şirkətləri müvafiq Qanunun tətbiqi dairəsinə düşür və onların fəaliyyəti lisenziya əsasında məhdud təbii ehtiyatlardan istifadəni nəzərdə tutur. Neft yataqlarının kəşfiyyatı və ya istismarına dair lisenziya əldə etmiş xarici neft şirkəti lisenziyadan yalnız özü istifadə edə bilər və onu başqa hüquqi və ya fiziki şəxsə verə bilməz. Yer in tək i haqq ında Qanunun 8-ci maddəsi də xarici ölkələrin hüquqi və fiziki şəxslərini yer in tək inin istifadəçiləri qismində tanıyır və onların Azərbaycan Respublikası ərazisində fəaliyyətinin lisenziya əsasında mümkünliyünü müəyyən edir. Bununla yanaşı, Qanunun 7-ci maddəsi yer in tək inin axtarışı və kəşfiyyatı, eləcə də faydalı qazıntıların (müxtəlif növ faydalı qazıntılar və təbii ehtiyatlar nəzərdə tutulur – müəllifdən) çıxarılması məqsədilə eyni zamanda istifadəyə verilə bilməsini nəzərdə tutur.

AR Prezidentinin 2000-ci il tarixli Fərmanına əsasən, neft in, neft məhsullarının və təbii qaz ın hasilatı və emalı, neft və neft məhsullarının tullantılarının emalı yalnız dövlət müəssisələri və ya səhmlərinin nəzarət

zərfi dövlətə məxsus olan səhmdar cəmiyyətləri tərəfindən həyata keçirilə bilər. Lakin, burada bir məsələ Yerində təkli haqqında Qanunun müddəası ilə ziddiyyət təşkil edir. Belə ki, Yerində təkli haqqında Qanun və Lisenziyalar və icazələr haqqında Qanunla nəzərdə tutulan lisenziya rejimi, o cümlədən Energetika haqqında Qanunla nəzərdə tutulan “müqavilə” rejimi Prezidentin 2000-ci il tarixli Fərmanında göstərilən “neftin, neft məhsullarının və təbii qazın hasilatı və emalı, neft və neft məhsullarının tullantılarının emalı yalnız dövlət müəssisələri və ya səhmlərinin nəzarət zərfi dövlətə məxsus olan səhmdar cəmiyyətləri tərəfindən həyata keçirilə bilər” müddəasına zidd olaraq, neftin, neft məhsullarının və təbii qazın hasilatı və emalının, neft və neft məhsullarının tullantılarının emalının xarici şirkətlər tərəfindən həyata keçirilmə imkanını ehtiva edir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, müvafiq ziddiyyət nə hər hansı bir məhkəmə instansiyasında, nə də qanunvericiliyin təsiri kontekstində nəzərdən keçirilməmişdir. Bununla belə, hasilatın pay bölgüsü sazişlərinin yuxarıda qeyd edilən xüsusi rejimi onu deməyə əsas verir ki, 2000-ci il tarixli Fərmanda müvafiq fəaliyyətin həyata keçirilməsinə münasibətdə tətbiq edilən subyekti məhdudiyyəti hasilatın pay bölgüsü sazişlərinə şamil edilmir.

Energetika haqqında Qanunun 23-cü maddəsinə müvafiq olaraq, energetika müqaviləsinin başqa şəxslərə verilməsi və ya podratçı tərəfindən törəmə müqavilənin bağlanması tərəflərin qarşılıqlı razılaşması əsasında həyata keçirilir və Azərbaycan Respublikasının Energetika Nazirliyi tərəfindən qeydiyyatdan alındıqdan sonra qüvvəyə minir. Tərəflər qarşılıqlı razılığa gəlmədikdə podratçının

dövlət qarşısında olan öhdəliklərinin onun varisi tərəfindən yerinə yetirilməsinə görə ilkin podratçı birgə və ya təkbaşına məsuliyyət daşıyır. Yerində təkli haqqında Qanunda isə əvvəllər yerində təkindən istifadə hüququnun başqa şəxsə keçməsi imkanı nəzərdə tutulsa da, Qanunun hazırkı redaksiyasında yerində təkindən istifadə hüququ verən icazənin sahibinin icazədən yalnız özünün istifadə edə bilməsi və onu başqa şəxsə verməsinin mümkünsüzlüyü nəzərdə tutulur. Yerində təkindən istifadə hüququ verən icazənin qüvvəsi icazə sahibinin təsisçisi (iştirakçısı) olduğu hüquqi şəxslərə, habelə icazənin sahibi ilə birgə fəaliyyət, o cümlədən onunla əməkdaşlıq barədə müqavilə əsasında fəaliyyət göstərən başqa şəxslərə şamil edilmir (maddə 20). Hasilatın pay bölgüsü sazişlərində isə payların (neft yataqlarının kəşfiyyatı və istismarı üzrə hüquqların – müəllifdən) başqa şəxsə keçməsi Dövlət Neft Şirkətinin təmsilində Azərbaycan dövlətinin razılığı əsasında mümkündür.

Neft məhsullarının münasibətdə vergi qoyma məsələlərinə gəldikdə, 1 yanvar 2001-ci ildə qüvvəyə minmiş Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə əsasən, neftin kəşfiyyatı və hasilatına tətbiq edilən vergilər dövlət vergiləri hesab edilir və bu vergilərə 20 faiz həcmində mənfəət vergisi (müəssisənin gəlir vergisi) və ya sadələşdirilmiş vergi, 18 faiz həcmində müəyyən edilən əlavə dəyər vergisi, fiziki şəxslərin gəlir vergisi, faydalı qazıntıların çıxarılmasına görə mədən vergisi (royalti – müəllifdən), aksiz vergisi, yol vergisi, hüquqi şəxslərin əmlak vergisi, torpaq vergisi, eləcə də sosial yönümlü vergilər və yığımlar aid edilir. Xüsusi olaraq, Vergi Məcəlləsi xam neftin hasilatına görə mədən vergisinin həcmi 26

faiz həcmində müəyyən edir (maddə 215).

Hasilatın pay bölgüsü sazişləri çərçivəsində nəzərdə tutulan vergi rejimləri ümumi vergi rejimindən fərqlənir və hər bir saziş üzrə xüsusi qaydada tənzimlənir [3, 518-519]. Bir qayda olaraq, hasilatın pay bölgüsü sazişlərinin vergi rejimləri fiziki şəxslərin gəlir vergisindən daha aşağı vergi dərəcələrini, əlavə dəyər vergisindən azad olunmanı və hesabatlılıq və mühasibat uçotunun sadələşdirilmiş prosedurlarını nəzərdə tutur. Buna baxmayaraq, hasilatın pay bölgüsü üzrə podratçılar saziş üzrə müəyyən edilmiş neft yatağı ərazilərinin ümumi sahəsi və hasilat gücü nəzərə alınmaqla, izafi vergilər ödəməlidirlər. Bir çox hasilatın pay bölgüsü sazişləri əsasında podratçılar faydalı qazıntıların çıxarılmasına görə mədən vergisindən azad edirlər. Neft podratçıları tərəfindən ödənilən vergilər hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə neftin hasilatında dövlətin payının üzərinə əlavə oluna bilər [6, 200-202]. İstənilən halda, vergilərin yığılması Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi və onun struktur bölmələri tərəfindən həyata keçirilir. Bəzi hallarda gömrük rüsumlarının həcmnin müəyyən olunması zərurəti yaranıqda, vergi nəzarəti gömrük orqanları tərəfindən də həyata keçirilə bilər.

Xarici şirkətlər tərəfindən neft yataqlarının kəşfiyyatı və istismarına münasibətdə Azərbaycan Respublikasında mövcud ekoloji norma və qaydalar da hasilatın pay bölgüsü sazişlərinin mühüm tərkib elementlərini təşkil edir. Belə ki, mövcud norma və standartlar ətraf mühitin çirkləndirilməsinin hədlərini müəyyən edir, o cümlədən ekoloji monitoring və hesabatlılığa dair tələblər, eləcə də ətraf mühitə müəyyən təsir üzrə icazələrin alınmasını nəzərdə tutur. İnzibati

qaydalar yerin təkindən ümumi istifadə çərçivəsində qadağan edilən fəaliyyət növlərini müəyyən edir. Belə ki, Yerin təkisi haqqında Qanuna əsasən, faydalı qazıntıların çıxarılması ilə əlaqədar olmayan məqsədlər, o cümlədən yeraltı qurğuların tikintisi və istismarı üçün yerin təkindən istifadəyə görə ödənişlər istifadəyə verilən yer təkinin hüdudlarının ölçülərindən, faydalılığından və ondan istifadə zamanı ekoloji tarazlığın pozulma təhlükəsinin səviyyəsindən asılı olaraq qanunvericiliklə müəyyən edilir (maddə 40). Energetika haqqında Qanuna müvafiq olaraq, karbohidrogen ehtiyatlarının axtarışı, kəşfiyyatı, işlənməsi, hasilatı və nəqliyə dair layihələrlə bağlı mövcud obyektlərin fəaliyyəti zamanı təbiətdən istifadə şərtləri ətraf mühitə təsir göstəricilərinə dair ekoloji tələblərə uyğun olmadıqda və ya ilkin layihədə nəzərdə tutulandan fərqli texnologiyalar və texnoloji üsullar tətbiq edildikdə, həmin fəaliyyətə dair yenidən ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi aparılmalıdır (maddə 9.5).

Bununla yanaşı, hasilatın pay bölgüsü sazişləri çərçivəsində neft əməliyyatları aşağıdakı hallar üçün podratçının icbari məsuliyyət sığortasını nəzərdə tutur:

- ətraf mühitin çirklənməsi nəticəsində itkilər, zərər və xəsərət, eləcə də baş vermiş istehsalat qəzasının nəticələrinin aradan qaldırılması xərcləri olduqda;
- üçüncü şəxslərin əmlakının itirilməsi və ya zədələnməsi, yaxud bədən xəsarətlərinin yetirilməsi halları baş verdikdə;
- podratçının öz işçilərinə hər hansı bir zərər vurduğu hallarda.

Eyni zamanda, bir sıra digər sığorta halları da hasilatın pay bölgüsü sazişlərinə müvafiq olaraq məcburi qaydada müəyyən edilə bilər. Belə sığorta hallarına işçilərin tibbi

sığortası, istehsalat zamanı bədbəxt hadisə nəticəsində əmək qabiliyyətinin itirilməsi və peşə fəaliyyətinin yerinə yetirilməsi zamanı xəstəliklərə yoluxma, eləcə də dövlət sosial sığortası aid edilir [1, 190-191].

Yerin təki haqqında Qanun da yerin təkinin istifadəçisinin ekoloji standartlarla bağlı məsuliyyət daşıdığı halların siyahısını aydın şəkildə ehtiva edir: yerin təkindən özbaşına istifadə edildikdə; yerin təkindən istifadə ilə əlaqədar işlərin təhlükəsiz aparılması, yer təkinin və ətraf mühitin mühafizəsi üzrə standartların (normaların, qaydaların) tələbləri pozulduqda; yer təkinin çirklənməsinə və faydalı qazıntı yatağının istismar üçün yararsız hala düşməsinə yol verildikdə; yerin təkindən istifadə edilərkən bina və qurğuların, eləcə də xüsusi mühafizə olunan ərazilərin və ətraf mühit obyektlərinin toxunulmazlığı təmin edilmədikdə; yeraltı suların müşahidə quyuları, markşeyder və geodeziya nişanları məhv edilərsə və zədələndikdə; ləğv edilən və konservasiya olunan dağ-qazmalarının və buruq quyularının əhəlinin və ətraf mühitin təhlükəsizliyini təmin edən vəziyyətə gətirilməsi, habelə konservasiya müddəti ərzində faydalı qazıntı yataqlarının, dağ-qazmaların və buruq quyularının qorunması tələblərinə əməl edilmədikdə; yerin təkindən istifadə edilərkən yararsız hala salınmış torpaq sahələri və digər təbiət obyektləri onların gələcək istifadəsi üçün yararlı vəziyyətə gətirilmədikdə (maddə 46).

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasında ətraf mühitin mühafizəsi məsələləri üzrə əsas orqan Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyidir. Eyni zamanda, Fövqəladə Hallar Nazirliyi yanında Sənayedə İşlərin Təhlükəsiz Görülməsi və Dağ-Mədən Nəzarəti Dövlət Agentliyi də təhlükəli hesab

edilən obyektlərin istismarına nəzarət edir. Hasilatın pay bölgüsü sazişlərində isə məhz Dövlət Neft Şirkəti əksər hallarda ətraf mühitin mühafizəsi məsələləri üzrə Azərbaycan Respublikası adından fəaliyyət göstərir [1, 187-188].

Ekoloji qaydaların pozulmasına görə cəzalandırma növlərinə pozuntunun növündən və zərərin həcmindən asılı olaraq fərqləndirilən inzibati cəza qismində tətbiq edilən cərimələr aid edilir. Dövlət ətraf mühitin çirkləndirilməsində təqsirli olan yerin təkinin istifadəçisindən vurulmuş zərərin əvəzini tələb edə bilər.

Yerin təki haqqında Qanuna əsasən, Azərbaycan Respublikasının, habelə xarici ölkələrin hüquqi və fiziki şəxsləri Azərbaycan Respublikasında yerin təkinin istifadəçiləri ola bilərlər. Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi ilə belə xarici hüquqi və fiziki şəxslər yerin təkindən istifadə məqsədilə lisenziya almaqla, xarici investorlara çevrilirlər. Bu baxımdan Xarici investisiyaların qorunması haqqında Azərbaycan Respublikasının 15 yanvar 1992-ci il tarixli 7 sayılı Qanununa[19] əsasən, xarici investorlar (xarici hüquqi şəxslər, xarici dövlətlər, beynəlxalq təşkilatlar və Azərbaycan hüdudlarında daimi yaşayış yerinə malik fiziki şəxslər) Azərbaycan qanunvericiliyi ilə qadağan edilməyən istənilən investisiya fəaliyyəti ilə məşğul ola bilərlər. Qanuna müvafiq olaraq, xarici investisiyalar aşağıdakı formalardan biri şəklində qəbul edilə bilər:

- Azərbaycan Respublikasının hüquqi şəxsləri və vətəndaşları ilə birlikdə yaradılan müəssisələrdə, təşkilatlarda payçılıq iştirakı;
- tamamilə xarici investorlara məxsus olan müəssisələr yaradılması;

– müəssisələrin, əmlak komplekslərinin, binaların, qurğuların, müəssisələrdə iştirak payının, səhmlərin, istiqrazların və digər qiymətli kağızların, habelə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq surətdə xarici investorlara məxsus ola bilən başqa əmlakın əldə edilməsi;

– torpaqdan və başqa təbii ehtiyatlardan istifadə hüquqlarının, habelə digər əmlak hüquqlarının əldə edilməsi;

– Azərbaycan Respublikasının hüquqi şəxsləri və vətəndaşları ilə xarici investisiya qoyuluşunun başqa formalarını nəzərdə tutan müqavilələr bağlanması (maddə 3).

Xarici investisiyalı müəssisələrə xarici investorların pay iştirakı ilə birgə müəssisələr və tamamilə xarici investorlara mənsub müəssisələr daxildir. Eyni zamanda, xarici investorlar Azərbaycan ərazisində filiallara və nümayəndəliklərə malik ola bilərlər (maddə 16).

Hasilatın pay bölgüsü sazişləri hüddullarından kənar ümumi hüquqi rejimə müvafiq olaraq, şəxsin neft hasilatı ilə məşğul olması üçün 2 əsas tələb yerinə yetirilməlidir:

1) şəxs dövlət müəssisəsi və ya səhmlərinin nəzarət zərfi dövlətə məxsus olan səhmdar cəmiyyəti olmalıdır;

2) şəxs Yerini təki haqqında Qanun əsasında müvafiq lisenziyaya malik olmalıdır.

Praktikada neft-qaz sferasında fəaliyyətin böyük hissəsi hasilatın pay bölgüsü sazişləri çərçivəsində həyata keçirildiyindən, “şəxsin dövlət müəssisəsi və ya səhmlərinin nəzarət zərfi dövlətə məxsus olan səhmdar cəmiyyəti olması” tələbi tətbiq olunmur. Buna görə də xarici investorlar Azərbaycan ərazisində neft-qaz kəşfiyyatı və istismarı üzrə sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilmə formaları kimi xarici investisiya müəssisəsi və ya

filial, yaxud da bəzi hallarda nümayəndəlik formalarından birini sərbəst şəkildə seçmək imkanına malikdirlər.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının neft siyasətinin tənzimlənməsi sahəsində mövcud qanunvericilik praktikasını barədə təhlili yekunlaşdıraraq, belə nəticəyə gəlmək olar ki, Azərbaycan Respublikasında neftin kəşfiyyatı və istismarı ilə bağlı dövlət tənzimləməsi kifayət qədər təkmil deyildir. Bir tərəfdən, qanunvericilik aktları arasında müəyyən ziddiyyətlərin olması, digər tərəfdən, praktikada neftin kəşfiyyatı və istismarı ilə bağlı lisenziyalı fəaliyyət subyektlərinə dair tələblərin yerinə yetirilməməsi bu sahədə daha effektiv qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsini şərtləndirir.

Bununla yanaşı, hasilatın pay bölgüsü sazişlərinin ali qanunverici orqan tərəfindən qanun şəklində müzakirələr nəticəsində qəbul edilməsi onu deməyə əsas verir ki, Azərbaycan Respublikasının mövcud sahədə boşluqları məhz bu yolla kompensasiya edilir. Azərbaycan Respublikasının neft sazişlərinin bağlanması mövcud praktika dünya dövlətləri ilə müqayisədə kifayət qədər mütərəqqi hesab edilə bilər. Buna baxmayaraq, hasilatın pay bölgüsü sazişlərinin ümumi rejiminin müəyyən edilməsi, sazişlərdə əsas anlayışların dəqiqləşdirilməsi, xarici neft şirkətlərinin (podratçıların) dövlət qarşısında, eləcə də dövlətin xarici şirkətlərə münasibətdə əsas hüquq və vəzifələrinin dəqiqləşdirilməsi, bütövlükdə, neft kontraktlarının ümumi rejimi, neftin kəşfiyyatı və istismarına münasibətdə vergi dərəcələrinin və güzəştlərinin müəyyənəşdirilməsi zərurəti bu sahənin qanunvericilik səviyyəsində daha geniş tənzimlənməsini zəruri edir.

Ədəbiyyat

1. Babayev S.R. Hasilatın pay bölgüsü haqqında sazişlər: beynəlxalq və dövlətdaxili hüquqi tənzimləmə məsələləri. Bakı, Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2008, 240 s.
2. Cəfərov İ.M. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının şərhli. Bakı, Hüquq ədəbiyyatı, 2003, 552 s.
3. Əliyev E.Ə. Beynəlxalq nəqliyyat hüququ. Dərslik. Bakı, SeNa, 2009, 868 s.
4. Asadov A. I. Azerbaijan / The Oil and Gas Law Review. Ed. by C.B. Strong. London, Law Business Research, 2013, pp. 23-32.
5. Aslanli K. Fiscal sustainability and the State Oil Fund in Azerbaijan // Journal of Eurasian Studies, Vol. 6, 2015, pp. 114-121.
6. Atakishiyev M. The role of Azerbaijan in Europe's energy security. Baku, 2014, 516 p.
7. Nuriyev S.S. Oil and European Policy. Baku, Mütərcim, 2002, 403 p.
8. Zeynalov F. The Oil and Gas Resources of Azerbaijan. A country's transformation into a regional energy hub. SaintDenis, Connais-sancesetSavoirs, 2016, 244 p.
9. <http://www.azerbaijan-news.az/posts/detail/azerbaycanin-neft-qaz-strategiyasi-mohkem-dayaqlara-esaslanir-195441>
10. http://www.bp.com/en_az/azerbaijan/home/who-we-are/operationsprojects/pipelines/btc.html
11. <http://www.e-qanun.az/framework/2736>
12. <http://www.e-qanun.az/framework/27517>
13. <http://www.e-qanun.az/framework/32626>
14. <http://www.e-qanun.az/framework/4062>
15. <http://www.e-qanun.az/framework/41551>
16. <http://www.e-qanun.az/framework/4273>
17. <http://www.e-qanun.az/framework/5095>
18. <http://www.e-qanun.az/framework/5203>
19. <http://www.e-qanun.az/framework/7000>
20. <http://www.minenergy.gov.az/az/neft/neft-senayesinin-inkisaf-tarixi>
21. <http://www.socar.az/socar/en/news-and-media/news-archives/news-archives/id/11046>

NORMATIVE BASIS IN THE FIELD OF OIL POLICY REGULATION OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

AnarPanahov,
PhD Student of Public International Law Department of
Baku State University.

The article analyzes the oil policy regulation of the Republic of Azerbaijan on the basis of the contractual and legislative experience of the Republic of Azerbaijan, as well as the diversity of opinions in the legal literature. It is noted that the state regulation on the exploration and exploitation of oil in the Republic of Azerbaijan is not sufficiently developed. The author concludes that, on the one hand, there are certain contradictions between the legislative acts, on the other hand, the failure to comply with the requirements for the exploration and exploitation of oil in practice necessitates the adoption of more effective legislative acts in this area.

Keywords: energetics, petroleum contracts, production sharing agreement, foreign investment, legislation, subsoil, joint venture agreements, oil companies.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВАЯ БАЗА В ОБЛАСТИ РЕГУЛИРОВАНИЯ НЕФТЯНОЙ ПОЛИТИКИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Анар Панахов,
диссертант кафедры Международного публичного права
Бакинского Государственного Университета.

В статье подробно анализируется регулирование нефтяной политики Азербайджанской Республики на основе договорной и законодательной практики Азербайджанской Республики, а также разногласий в юридической литературе. Отмечается, что государственное регулирование разведки и добычи нефти в Азербайджанской Республике недостаточно разработано. Автор приходит к выводу, что, с одной стороны, существуют определенные противоречия между законодательными актами, с другой стороны, несоблюдение требований по разведке и добыче нефти на практике требует принятия более эффективных законодательных актов в этой сфере.

Ключевые слова: энергетика, нефтяные контракты, соглашение о разделе продукции, иностранные инвестиции, законодательство, недра, соглашения о совместных предприятиях, нефтяные компании.

AZERBAIJAN CUMHURİYETİ PETROL POLİTİKASININ DÜZENLENMESİ ALANINDA NORMATİF-HUKUKİ TEMEL

Anar Panahov,
Bakü Devlet Üniversitesi "Genel Uluslararası Hukuk" bölümü tezi.

Makale, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin petrol politikasının düzenlenmesini, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin sözleşme ve mevzuat tecrübesine ve ayrıca hukuk literatüründe mevcut görüş farklılıklarına dayanarak incelemektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde petrol arama ve işletmeye ilişkin devlet düzenlemesinin yeterince gelişmediği belirtilmektedir. Yazar, bir yandan mevzuat arasındaki bazı tutarsızlıkların, diğer yandan uygulamada, petrol arama ve işletme ile ilgili lisanslı kuruluşlar için gerekliliklere uyulmamasının, bu konuda daha etkin mevzuatın kabul edilmesine yol açtığı sonucuna varmaktadır.

Anahtar Kelimeler: enerji, petrol sözleşmeleri, üretim paylaşım sözleşmesi, yabancı yatırım, mevzuat, toprak altı, ortak girişim sözleşmeleri, petrol şirketleri.

AZƏRBAYCAN – NATO ƏMƏKDAŞLIĞINDA RUMİNIYA ÇOX MÜHÜM ROL OYNAYIR

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 28-də Rumıniyanın ölkəmizdə yeni təyin olunmuş fövqəladə və səlahiyyətli səfiri Vasile Soarenin etimadnaməsini qəbul edib.

Dövlətimizin başçısını salamlayan səfir Vasile Soare dedi: Hörmətli cənab Prezident, icazə verin, mənəm Rumıniyanın Azərbaycan Respublikasında fövqəladə və səlahiyyətli səfiri təyin edilməyim haqqında Rumıniya Prezidenti cənab Klaus Yohannis tərəfindən imzalanmış etimadnaməmi Sizə təqdim edirəm.

Səfir Vasile Soare etimadnaməsini Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevə təqdim etdi.

Prezident İlham Əliyev: Sizi salamlayıram, Azərbaycana xoş gəlmisiniz. Ölkəmizdə vaxtınızın yaxşı keçməsinə və fəal işləməyinizi arzu edirəm. Düşünürəm ki, siz artıq yaxşı tarixə malik olan qarşılıqlı münasibətlərimizin inkişafı üçün fəal səy göstərəcəksiniz. Ümid edirik ki, həm ikitərəfli münasibətlər, həm də Azərbaycan-Avropa İttifaqı əməkdaşlığı çərçivəsində perspektivlər bu cür yaxşı olacaq. Müzakirə ediləsi mövzular çoxdur. Əlbəttə, Azərbaycan-NATO əməkdaşlığı planında Rumıniya çox mühüm rol oynayır. Uzun illər boyu Rumıniya bu əməkdaşlığın möhkəmlənməsi üçün ən fəal rollardan birini oynayıb. Beləliklə, bizim münasibətlərimiz həm ikitərəfli formatı, həm də beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində əməkdaşlıq formatını

əhatə edir. Buna görə də burada perspektivlər çoxdur. Fikrimcə, iqtisadi-ticari sahədə və energetika sferasında əməkdaşlıq sahəsində, həm də nəqliyyat sahəsində imkanlar çoxdur. Ona görə ki, bildiyiniz kimi, Azərbaycan ölkənin Avrasiyanın nəqliyyat-logistika mərkəzinə çevrilməsi üçün böyük səy göstərir və bu istiqamətdə böyük işlər görülüb. Lakin çox şey ikitərəfli əlaqələrdən asılıdır. Odur ki, bizim mövcud olan və yaradılmasını planlaşdırdığımız infrastruktur yükləndirənlər üçün alternativ imkanlar yaradacaq. Beləliklə, bu sahədə də əməkdaşlığa ümid edirik. Lakin bütün başqa istiqamətlər üzrə də biz sizin ölkənizlə əməkdaşlıq üçün həmişə açıq olmuşuq. Zənnimcə, biz bunu qarşılıqlı maraqlar əsasında davam etdirəcəyik. Sizə Azərbaycanda vaxtınızın yaxşı keçməsinə və fəal işləməyinizi arzu edirəm.

Səfir Vasile Soare: Təşəkkür edirəm, cənab Prezident. Həqiqətən, Rumıniyanın Azərbaycanda səfiri təyin edilməyim mənəm üçün böyük şərəfdir. Mən bu istiqamətdə uzun illər boyu işləmişəm. Bundan əvvəl Qazaxıstanda və Rusiya Federasiyasında səfir olmuşam. Uzun illər boyu Azərbaycan ilə münasibətlərə kuratorluq etmişəm, bütün tədbirlərimizi ən yüksək səviyyədə təşkil etmişəm. Bir faktı gizlətmirəm ki, 2009-cu ildə ölkələrimiz arasında strateji tərəfdaşlıq haqqında Bəyannamənin, həmçinin Fəaliyyət Planının və bu mühüm sənədə daxil edilmiş layihələrin hazırlanmasında bilavasitə iştirak etmişəm.

K.S.İMANOVUN 1-ci DƏRƏCƏLİ “VƏTƏNƏ XİDMƏTƏ GÖRƏ” ORDENİ İLƏ TƏLTİF EDİLMƏSİ HAQQINDA

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN SƏRƏNCAMI

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 23-cü bəndini rəhbər tutaraq **qərara alıram**:

Azərbaycan Respublikasında dövlət qulluğunda uzunmüddətli səmərəli fəaliyyətinə görə **Kamran Sultan oğlu İmanov** 1-ci dərəcəli “Vətənə xidmətə görə” ordeni ilə təltif edilsin.

İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 4 noyabr 2021-ci il

ELM XADİMLƏRİ

ƏQLİN MÜDRİK ÇAĞI

Professor Kamran İmanovun portret cizgiləri

2020-ci il, Azərbaycanın 44 günlük Vətən Müharibəsi və Prezident, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə qazanılan parlaq Qələbə! Ürəyimizi yerindən oynadan bu xəbərdən uşağ kimi sevindik. Ağladığ! 30 ildir bizi ağrıdan ağrılara ağladığ! 30 ildir bizi üzən, bizi başaşağı, diligödək edən, arzularımıza od vuran köçkünliyümüzə ağladığ! Sevincdən göz yaşı tökdük – ta “qaçqın-köçkün” deyildik! Bu ağır daş düşmüşdü ətəyimizdən! Ta yurdumuz-yuvamız özümüzün olacaqdı, geri dönəcəkdik! Kimlər, nələr düşmədi yadımıza! Valideynlərimiz, qardaş-bacılarımız, uşaqlığımız, qohum-

qonşumuz, dostlarımız, məktəbimiz, müəllimlərimiz... 30 ildir açarı əlimizdə qalan evimiz, həyatımız, dəmirdən beşiyimiz, kəndirdən yellənçəyimiz, gül kimi xatirələrimiz!..

Əlimizi Allaha açdıq! Dualarımız göylə bir oldu! Üzümüzü yenilməz Sərkərdəmizə, igid əsgərlərimizə tutduq, qəhrəman qazilərimizə çevirdik! Əyilməyən Şəhidlərimizə əyildik!..

Gözümüz hər yerdə bu Qələbədə haqqı olanları gəzdirdi, bu Zəfərdə payı olanları axtardı! Bütöv xalq gördük qarşımızda – sarmaşığı kimi “Dəmir yumruğ”a sarılıb müqəddəs savaştan qalib çıxan qeyrətli xalq!..

Mən ata-baba ocağım, Ağdamım erməni əsarətindən qurtulanda doğmalarımın sırasında, həm də onu xatırladım. Onun da payı vardı bu Qələbədə – birmənalı!..

**İntellektual insan
hər bir silahdan güclüdür**

O da yumruq kimi birləşən bu xalqın övladıdır. O, silaha yox, uzun illərdir gecə-

gündüz kitablara sarılıb ermənilərlə dörd-dör döyüşürdü. Başını aşağı salıb sakitcə öz işini görən bu adam erməni yalanlarını, erməni saxtakarlıqlarını, erməni oğruluqlarını bircə-bircə üzə çıxarırdı, ən mötəbər

tədbirlərdə, ən ali kürsülərdə səsimiz çatmayan yerlərə çatdırırdı. Daşdan keçən faktları, dəlilləri sillə kimi ermənilərin “üzünə çırpır”, erməniləri elə ermənilərin öz etirafları ilə rəzil edir, susdururdu...

Onun Qarabağla bağlı təsirli, cəlbədicə nitqlərini çox dinləmişdim. Ölkəmizdə ənənəvi olaraq keçirilən “Qədim mətnlər və klassik mənbələr erməniçilik saxtakarlıqlarını və uydurmalarını ifşa edir” adlı beynəlxalq konfrans və seminarların, demək olar ki, hamısında onun dəvəti ilə iştirak etmişdim. Və hər dəfə də çıxışlarını dinləyəndə qürur duymuşdum ki, xalqımızın belə dəyərli alimi, ziyalısı, vətəndaşı var. Onu da düşünmüşdüm ki, intellektual insan hər bir silahdan güclüdür. Savadlı adam ən dəhşətli silahı da susdurmağa qadirdir. Əslində, onun təşəbbüsü ilə təşkil edilən tədbirlər daha çox elə mənfur düşmənlərimizin ağzını yummağa yönəlmişdi. Əcnəbi alimlərin də qatıldığı həmin beynəlxalq toplantılarda bu mövzuda təqdim edilən yeni, maraqlı araşdırmalar tariximizə, mədəni irsimizə əl uzadan ermənilərin gülünc uydurmalarını ifşa edir, böyük marağa səbəb olurdu...

Dəyərlərə sədaqət insan şəxsiyyətinin bütövlüyünü təsdiq edir

Əqli Mülkiyyət Agentliyinin İdarə Heyətinin sədri, professor Kamran İmanov. Ali dəyərlər onun bioqrafiyasından qırmızı xətlə keçir. Dəyərlərə sədaqət insan isə

şəxsiyyətinin bütövlüyünü təsdiq edən, onun üçün həтта həyat normasına çevrilən meyardır. O, ölkəsi, dövləti, xalqı üçün xüsusi önəm daşıyan bu dəyərləri kompleks halında öz şəxsiyyətində əks etdirir. O, ömrü boyu hər addımında xalqının köklü mənafeələrini nəzərə alıb. Müxtəlif mədəniyyətləri, sivilizasiyaları dərinədən öyrənərək onu öz xalqının tarixi, mədəniyyəti, sivilizasiyası ilə müqayisədə dəyərləndirib. Bu yanaşma digər xalqların mədəniyyətinə hörmətlə yanaşı, öz xalqının ləyaqətini də bütövlükdə təqdim etməyə imkan verir. Azərbaycanın keçdiyi tarixi yol, onun mədəniyyəti, bugünkü inkişafı, parlaq uğurları, sabahkı perspektivləri Kamran müəlim üçün hər şeydən üstündür. O, illərdir dünyaya yalan toxumu səpən, ictimai rəyi çaşdıran, Azərbaycan tarixinin təhrif edilməsinə, onun ərazilərinin, mədəniyyətinin, xalqının əmlakının oğurlanmasına, bir çox nəsillərin intellektual, yaradıcı əməyinin bəhrəsinin mənimsənilməsinə haqq qazandıran, özündən mifologiyalar üzərində heç vaxt olmayan tarix “quraşdıran” erməni “alim”lərinin saxtakarlıqlarına biganə qala bilməzdi. Kamran müəllim ermənisayağı həqiqətləri dünyaya qəbul etdirməyə çalışan bu “alim”lərə qarşı sistemli mübarizəsini bir an da olsun dayandırmayıb: “Ermənilər mif yaradıcılığına çox meyllidir. Bu, doğrudan da, “milli istedad”dır. İstər “Böyük Ermənistan”, yaxud “böyük erməni mədəniyyəti”, istərsə də sivilizasiyanın erməni ilk ocağı haqqında miflər, “erməni genosidi”... Bu mifləri dağıtmalıyıq.”...

Və miflər dağıldı

Erməni uydurmaları son nəticədə elə ermənilərin öz başında çatladı, onları alçaltdı, inkişaf perspektivlərini əlindən aldı. Bu gün bütün dünya Prezident, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə İkinci Qarabağ müharibəsində qazanan, Azərbaycanın hər bir vətəndaşına qürur bəxş edən, xalqımızın ləyaqət hissini özünə qaytaran tarixi Qələbəsinin nəticələrini heyrlə izləyir...

Professor Kamran İmanov erməni plagiatçılığını ifşa edən fundamental tədqiqat əsərlərinin müəllifidir. Bu əsərlərin hər biri bir həyəcan təbəlidir. Elə təkcə “Erməni (yad) el (li) nağılları” kitabını iki yüz illik erməni əqli oğurluqlarının antologiyası hesab etmək olar. Kitabda xalqımızın folklor nümunələrini mənimsəyən ermənilərin absurd əməlləri tarixi və elmi dəlillərlə alt-üst edilir. Üstəlik, alim erməniləri öz etirafı ilə, necə deyirlər, öz “dilindən tutub” fakt qarşısında qoyur. Və bu müdriklik qarşısında heç bir arqument tapa bilməyən ermənilər isə, Kamran müəllimin sözləri ilə desəm, yalnız müəllifi söyməklə özlərinə təsəlli tapırlar...

“Gəldim, gördüm... mənimsədim, yaxud “Azərbaycan mədəni ənənələrinin mənimsənilməsi erməni ənənəsi haqqında” və “Cəfəngiyat teatri” adlı iki fəsildən ibarət “Erməni (yad) el (li) nağılları” kitabı rus, ingilis və fransız dillərində kütləvi tirajla çap olunan kimi böyük rezonans yaratdı. Bu əsəri, haqlı olaraq, “əqli mülkiyyət qoruyucularını ifşa edən əsər” adlandırırlar.

“Qədim mətnlər və klassik mənbələr erməniçilik saxtakarlıqlarını və uydurmalarını ifşa edir və ya işğaldan azad edilmiş ərazilərdə mədəni sərvətlərin sahibləri haqqında”, “Qədim mətnlər və klassik mənbələr erməniçilik saxtakarlıqlarını və uydurmalarını ifşa edir və ya ermənilərin Qafqaz avtoxtonluğu cəhdləri” kitabları da alimin bu sahədə yorulmaz, ardıcıl fəaliyyətinin bəhrəsidir. Amma o, böyük təvazökarlıqla: “Söhbət təkcə mənim kitabımdan getmir. Elmi dəlillər əsasında “Azərbaycan mədəni ənənələrini özününküləşdirən erməni ənənəsi”ni ifşa edən hər bir kitab vacibdir, bundan da vacibi mədəni irsimizin təbliği və dünyaya yayılmasıdır” deyir.

Prezident İlham Əliyevin “Bilməyənlər üçün deyə bilərəm ki, Hayastan, əslində, Ermənistan deməkdir. Bilmirəm, nəyə görə ingilis dilində, rus dilində Hayastana Armenia deyirlər, çünki ermənilər özlərini hay adlandırırlar, öz ölkəsini Armenia yox, Hayastan adlandırırlar. Bu, tarixçilərin işidir. Mən bunun səbəbini bilirəm, amma yəqin ki, gərək Azərbaycan tarixçiləri də daha dolğun tədqiqatlar aparsınlar” fikrinə istinad edən alim diqqəti erməni saxtakarlıqlarına qarşı mübarizəmizin davam etməsinə yönəldir.

Onun kitablara sevgisi yurduna sevgisi qədər böyükdür. Uşaqlıqdan gələn bu sevgi heç tükənməyib. Bir dəfə müsahibə üçün qapısını açıb onu qalaq-qalaq kitabların arasında görəndə heç təəccüblənməmişdim. Otaqda kitabdan başqa gözümə heç nə dəyməmişdi. Torpaq suyu canına çəkən kimi o da kitabları ruhuna çəkir, bədii, ta-

rix-i-sənədli, elmi ədəbiyyat əlindən düşmür. Kitaba sevgisi ilə bağlı fikri də maraqlıdır: “Bəzilərinin kitab sevgisi digərlərinin pul sevgisi ilə eynidir. Həm də hər iki halda bu, sərhədi olmayan bir bağlılıqdır”.

Kamran müəllimin kitabla bağlı bir jessini də unutmamışam: övladları ailə quranda kitabxanasının böyük hissəsini onların arasında bölüşdürüb...

Təhsil, elm və idarəçilik

Kamran İmanovun fəaliyyətində bu üç istiqamət paralellik təşkil edir. Hər üçündə uğurla çalışmaq, hədəfləri bir araya gətirib vahid məcraya yönəltmək, üstəlik, müvəffəqiyyət qazanmaq çətin olsa da, o, bunu bacarıb: elmi, idarəçilik, peşəkarlıq üslubuna xas sistemli yanaşma, dürüstlük, zamanın tələblərinə adekvat məqsədlər, səriştəlilik, məsuliyyət və tələbkarlığa əsaslanan icra intizamı ilə...

O, Bakıda hüquqşünas və həkim ailəsində anadan olub. Amma düşünülmüş hərəkətlərin dəqiq ardıcılığını tələb edən bu peşələrin heç birini seçmir, riyaziyyatı seçir. Bakının nümunəvi məktəblərindən birində – Nəsimi rayonundakı 1 saylı orta məktəbdə və o vaxt daha geniş siyasi-coğrafi məkanda məşhur olan Azərbaycan Neft və Kimya İnstitutunda təhsil alır. İnstitutda qalır, baş laborant kimi əmək fəaliyyətinə başlayır. Aspiranturanı uğurla bitirir, uğurla müdafiə edir, sektor müdiri, baş elmi işçi, baş müəllim vəzifələrində çalışır. Gənc alimin idarəetmə məsələlərində riyazi təhlildən istifadə etməklə qeyri-adi

düşüncə tərzini və bacarığını nəzərdən qaçmır. Və 31 yaşlı Kamran İmanov Azərbaycan Dövlət Universitetinin nəzdində Təhsil Nazirliyinin Elmi-Tədqiqat Hesablama Mərkəzinin direktoru vəzifəsinə təyin edilir. Artıq zəhmətlə keçdiyi cığırar geniş yollara qovuşmaqda idi və o uğur nərdivanını elə uğurla da qalxırdı. İndiki Memarlıq və İnşaat Universitetinin prorektoru, sonra birinci prorektoru kimi də etimadı doğruldur. Təhsil sahəsində böyük təcrübəsi, təşkilatçılıq bacarığı, məsuliyyət və təvazökarlığı onun Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyasına dəvət edilməsi ilə nəticələnir. Əvvəlcə sədrin birinci müavini, test sistemi üzrə layihənin elmi rəhbəri olur, sonra üç il Komissiyaya rəhbərlik edir.

Məsul vəzifələrdə işləməklə yanaşı, Gənclərin problemlərinin tədqiqi və modeləşdirmə üzrə mərkəzin rəhbəri, Gənc Alimlər Şurasının sədri, Respublika Rektorlar şurasının elmi katibi və digər vəzifələrin də öhdəsindən layiqincə gəlir. Paralel olaraq elmdə də uğurlarını davam etdirir.

İndi Memarlıq və İnşaat Universitetinin professorudur. Türkiyənin ali təhsil müəssisələrində mühazirələr oxumaq üçün gələn dəvətlərə də yox demir. Yeni nəsil alimlərin yetişdirilməsində əməyini əsirgəmir...

Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının böyük dostu

Kamran müəllim Müəllif Hüquqları Agentliyinə rəhbərliyə də elmdən gəlib. Özünə xas enerji və çevikliklə müstəqilliyini yenidən bərpa edən ölkəmizdə mülkiyyət

hüquqlarının müdafiəsi, yaradıcı şəxslərin müəllif hüquqlarının qorunması sahəsində prioritetləri müəyyən edir. Ümummilli lider Heydər Əliyevin göstərişi ilə təsdiq edilmiş Müəllif Hüquqları Agentliyi haqqında Əsasnamə bu sahədə əsas rüpur olur.

Azərbaycanın əqli mülkiyyət sistemi professor Kamran İmanovun rəhbərliyi ilə diqqətçəkən nailiyyətlərə imza atdı. Səmərali fəaliyyət bu institutun cəmiyyətdə, beynəlxalq səviyyədə tanınması, ikitərəfli və çoxtərəfli əlaqələrin qurulmasında mühüm rol oynadı. Azərbaycan Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatı çərçivəsində mühüm müqavilə, konvensiya və sazişlərə qoşuldu, hazırda əsas beynəlxalq Sazişlərin üzvüdür. Kamran İmanov, nəinki ölkəmizdə, dünyada bu sistemin peşəkarlarından sayılır, onun fəaliyyətini əcnəbi alimlər, beynəlxalq ekspertlər yüksək qiymətləndirir. “Kamran İmanov “ÜƏMT-nin dostudur” – bu fikri beynəlxalq seminarlardan birində ölkəmizdə qonaq olan ÜƏMT-nin Baş direktoru Frensis Qarri demişdi. Bəli, çoxşaxəli maraqlı dairəsi, əqli mülkiyyət sahəsində biliklərə əsaslanan geniş dünyagörüşü Kamran İmanova qurumun əməkdaşları arasında böyük hörmət qazandırır. Frensis Qarrinin son illərdə iki dəfə Azərbaycana rəsmi səfərə gəlməsi də bu nüfuzdan xəbər verir.

ÜƏMT Baş Assambleyasının sessiyalarında Kamran müəllimə qurumun əqli mülkiyyətin müxtəlif sahələrində siyasətinin beynəlxalq miqyasda həyata keçirilməsinə cavabdeh olan ən mühüm assambleyalarının rəhbəri vəzifəsi etibar edilib. O, 2019-cu

ildə Ədəbi və bədii əsərlərin qorunması haqqında Bern İttifaqı Assambleyasının sədri, daha əvvəl sədr müavini, bu il isə “ÜƏMT-nin Müəllif Hüquqlarına dair Müqaviləsi” Assambleyasının sədri vəzifəsinə seçilib. Əqli mülkiyyət sahəsində beynəlxalq səviyyədə tanınmış ekspert, ÜƏMT-nin bir sıra sənəd layihələrinin hazırlanmasına dəstək, Müəllif Hüquqları Müqaviləsi Assambleyasının vitse-prezidenti vəzifəsində işlədiyi müddətdə kompromis və konsensusa nail olmağı bacaran mahir məruzəçi və moderatorluq, bir sıra elmi-metodiki vəsaitlərin müəllifi, peşəkarlıq, idarəçilik, şəxsi nümunə... Bern İttifaqı Assambleyasının sədri vəzifəsinə seçilməsinin səbəbi, məhz onun bu ali keyfiyyətləridir. Professor Kamran İmanovun ÜƏMT-nin komitələrində, hər il keçirilən Baş Assambleyalarında əqli mülkiyyət gündəminin ən aktual məsələləri barədə BMT dillərində – rus, ingilis və fransız dillərində çıxışları da diqqətdən yayınmır...

Daha bir mühüm uğur isə ÜƏMT Kətibliyinə Azərbaycan nümayəndəsinin təyin edilməsidir. Bu uğura da Prezident İlham Əliyevin ölkə vətəndaşlarının beynəlxalq təşkilatların strukturlarında iştirakının təmin edilməsi ilə bağlı tapşırıqlarını rəhbər tutan Kamran İmanov nail olub.

Hazırda o, dövlət başçısının həyata keçirdiyi dərin institusional və iqtisadi islahatlar çərçivəsində yaradılan Əqli Mülkiyyət Agentliyinə rəhbərlik edir. Bu sahədə Kamran İmanovun bilavasitə iştirakı ilə əqli mülkiyyət institutunun mahiyyətini və məqsədini ifadə edən idarəetmə modeli

formalaşib. Bu modelin səciyyəvi xüsusiyyəti Ümummilli Lider Heydər Əliyevin yaratdığı əqli mülkiyyət sistemi konsepsiyasının Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilməsidir.

Alim riyazi iqtisadiyyat, idarəetmə qərarlarının qəbulu, informasiya texnologiyaları və əqli mülkiyyət (IT-IP), xalqımızın mədəni irsinin qorunması, əqli mülkiyyət hüquqlarının rəqəmsal şəbəkələrdə, elektron ticarətdə idarə olunması haqqında iki yüzdən çox elmi məqalə, on kitabın müəlifidir. O, ÜƏMT Akademiyasının “Əqli mülkiyyət hüquqları” və ABŞ Konqresinin Müəllif Hüquqları Bürosunun “İnformasiya texnologiyaları və əqli mülkiyyətin əlaqəsi” istiqamətində diplomlarına layiq görülüb.

Bütün statuslarında uğurlu insan

Kamran İmanov fəaliyyət göstərdiyi hər yerdə silinməz iz qoyub. “İçərişəhər” Dövlət Tarix-Memarlıq Qoruğu İdarəsinin rəisi olduğu qısa vaxtda da öz sözünü uğurla deyib. Birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyevanın tapşırığı ilə İçərişəhərin tarixinin tədqiqi, bərpa, rekonstruksiyası, qorunması üzrə Baş Planın hazırlanmasına uğurla rəhbərlik edib. Xalqımızın qeyri-maddi mədəni irsinin hüquqi qorunması və mühafizəsi daim alimin diqqətində olub. Müəllifi olduğu və rəhbərlik etdiyi İşçi qrupun hazırladığı və 2003-cü ildə qəbul edilən “Azərbaycan folkloru nümunələrinin hüquqi qorunması haqqında” Qanun bu sahədə dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərini müəyyən edir.

Heç bir xidmət, heç bir zəhmət mükafatsız qalmır. Onun ömrünü və fəaliyyətini dəyərli təltiflər müşayiət edir. O, çox sayda dövlət mükafatlarına, təltif və fəxri adlara layiq görülüb. 3-cü dərəcəli “Vətənə xidmətə görə” ordeni, “Şöhrət” ordeni, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illik yubiley medalı alimin şərəflə daşdığı və qürur duyduğu təltiflərdir.

Dövlət xadimi və alim, məmur və vətəndaş, alicənab insan və ziyalı, ailə başçısı və valideyn, dost və həmkar... Kamran müəllim bu statusların hər birində uğurlu insan olduğunu çoxdan təsdiq edib. Ömrü boyu bu statuslara yalnız şərəf gətirən əməllərə imza atıb. Özünə xalqımızın öyünə biləcəyi, qürur duyacağı insanlar sırasında yer qazandırır.

Əqli mülkiyyətimizin rəhbəri bu gün ƏQLİN MÜDRİK ÇAĞINI daxili rahatlıqla yaşayır. Və... 75 yaşa “ömrün qızıl payızı” da deyirlər. Onun bu qızılı payızdan sonra gələn və ömrünə parlaq qar dənəcikləri kimi min bir naxış vuracaq müdrək, bəmbəyaz qışı da çox aydın görünür. Yol şəffaf olanda bu başından o biri başını görmək çətin olmur...

Prezident İlham Əliyevin 4 noyabr 2021-ci il tarixli Sərəncamı ilə Kamran İmanovu əlamətdar yubileyi ərəfəsində dövlət qulluğunda uzunmüddətli səmərəli fəaliyyətinə görə 1-ci dərəcəli “Vətənə xidmətə görə” ordeni ilə təltif etməsi dövlət başçısının onun əməyinə verdiyi yüksək qiymətdir.

FİRUZƏ NADİR,
Əməkdar jurnalist.

İŞIQLI ŞƏXSİYYƏTİ VƏ XEYİRXAH ƏMƏLLƏRİ İLƏ TANINMIŞ ALİM-PEDAQOQ

Azərbaycanda elmin, təhsilin, fəlsəfi fikrin inkişafında dəyərli xidmətləri olan ziyalılardan biri– Əməkdar müəllim, fəlsəfə elmləri doktoru, professor, Tofiq Rəsulov 1930-cu ildə gözəlliklər məskəni, Gədəbəydə xalqımıza bir çox görkəmli simalar bəxş etmiş Şınıx zonasında müəllim-pedaqoq, bacarıqlı, nümunəvi ailə başçısı, el ağsaqqalı Əli Rəsulovun ailəsində dünyaya gəlmiş, tərbiyə alıb boya-başa çatmışdır.

Böyük Şərq filosofu Əbülhəsən Bəhmənyarın müdrik kəlamlarından birində deyilir: “Elə adamlar axtarın ki, onlarla söhbət yaxşı kitaba bərabər olsun, elə kitablar da axtarın ki, mütaliəsi filosoflarla söhbətə dəysin”. Bu dərin məna yükü və tərbiyəvi önəm daşıyan sözlər ömrünü Azərbaycan elminin, təhsilinin və mədəniyyətin inkişafına həsr etmiş unudulmaz ziyalı, professor Tofiq Rəsulov kimi nurlu insanların təmsalında hikmətini tamamilə doğruldur.

Orta təhsili atasının çalışdığı rayonlarda almış Tofiq Rəsulov 1947-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki BDU-nun) tarix fakültəsinin fəlsəfə şöbəsinə daxil olmuşdur. Ali təhsili yüksək göstəricilərlə başa vuran gənc filosof Gəncə Pedaqoji İnstitutunun fəlsəfə kafedrasına göndərilmişdir. Tofiq müəllimin elmə, təhsilə və fəlsəfi fikir tarixinə marağı Gəncə Pedaqoji İnstitutunda kabinet müdiri işlədiyi dövrdə daha da artmış və o, 1954-cü ildə SSRİ EA Fəlsəfə və Hüquq İnstitutunda aspiranturaya daxil olmuşdur.

1958-ci ildə Moskvada “XIX əsrin axırlarında pozitiv sosiologiyanın tənqidi” mövzusunda elmi iş müdafiə edərək fəlsəfə elmləri namizədi alimlik dərəcəsi alan soydaşımız elmi fəaliyyətini Azərbaycan SSR Elmlər

Akademiyası Fəlsəfə və Hüquq İnstitutunda davam etdirmişdir. İlk illərdə burada kiçik elmi işçi, baş elmi işçi vəzifələrində çalışmış, 1961–62-ci illərdə isə Azərbaycan Kommunist Partiyasının orqanı olan o dövrün nüfuzlu “Azərbaycan kommunisti” jurnalında redaktor müavini işləmişdir.

Tofiq Rəsulov 1966–69-cu illərdə Bakı Ali Partiya Məktəbinin fəlsəfə kafedrasının dosenti olmuş, 1969-cu ildə Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsində mühazirəçilər qrupunun rəhbəri təyin edilmişdir. Filosof alim 1981-ci ildən Ali Partiya Məktəbində fəlsəfə kafedrasına rəhbərlik etmiş, müstəqillik illərində bu nüfuzlu ali məktəbin bazasında yaradılan Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasında ömrünün sonuna kimi – 2012-ci ilədək fəlsəfə və sosial psixologiya kafedrasının müdiri vəzifəsində çalışmışdır.

Yüksək təşkilatçılıq bacarığı, çevik idarəetmə qabiliyyəti ilə seçilən Tofiq Rəsulovun AKP MK-nın mühafizəçilər qrupunun rəhbərlik etdiyi illər ümummilli lider Heydər Əliyevin respublikanın ali siyasi rəhbəri olduğu dövrə təsadüf edirdi. O bu illərdə ulu öndərin müdrik rəhbərlik məktəbində kamillik dərsi keçmiş, onun Azərbaycanda nail olduğu hərtərəfli yüksəlişə uyğun olaraq, çalışdığı sahədə canlanma yarada bilmişdir.

Professor Tofiq Rəsulovun elmi-tədqiqat fəaliyyəti fəlsəfə tarixi, sosiologiya, insan və cəmiyyət, cəmiyyət quruculuğu prosesində dövlət idarəçiliyinin mənəvi əsasları probleminin işlənməsinə həsr olunmuşdur. O, ümumi həcmi 100 çap vərəfinə yaxın 80-dən artıq

məqalə, tədris-metodik vəsait, monoqrafiya və kitabların müəllifi, çoxsaylı əsərlərin elmi redaktoru olmuşdur. İstedadlı filosof alim kimi o, Azərbaycanda pozitivizm fəlsəfəsinin, sosiologiyasının tədqiqi və ümumiyyətlə, Qərb fəlsəfəsinin öyrənilməsi sahəsində ilk cığır açan müəlliflərdən biri sayılır.

Azərbaycan oxucusunun diqqətini Qərb fəlsəfi ideyalarına doğru istiqamətləndirən də Tofiq Əli oğlu Rəsulov olmuşdur. Pozitivizmin banisi O.Kont və N.Spenserin yaradıcılığına ölkəmizdə həsr olunmuş məqalələr məhz onun qələmindən çıxmışdır. Tanınmış filosofun "XIX əsrin 90-cı illərində V.İ.Lenin tərəfindən pozitivist sosiologiyanın tənqidi" adlı irihəcmli monoqrafiyasında pozitivizmin tarixi formaları və xüsusilə də neopozitivizm məsələləri öz əksini tapmışdır. Moskva Dövlət Universitetinin professoru Q.M.Şestakov bu kitab barədə rəyində yazıb: "Əsərin elmi dəyəri ondan ibarətdir ki, burada indiyədək az tədqiq olunan subyektiv sosiologiyanın Qərbi Avropa pozitivizmi ilə əlaqəsi müəyyənləşdirilir. Lavrov-Mixaylovski təliminin fəlsəfi mənbəyi kimi pozitivizm hərtərəfli təhlil olunur."

Pozitivizm fəlsəfəsi ilə bağlı aktual məsələlər onun Moskvada çıxan nüfuzlu "Voprosı filisofii" jurnalında dərc edilmiş məqalələrində də yer almışdır. Onun bu jurnalda dərc olunmuş "Pitirim Sorokinin türkiyəli həmfikri" məqaləsində İstanbul Universitetinin professoru Nurettin Sazi Kösemihalın "Sosiologiya tarixi" kitabında şərh olunmuş məsələlərin Qərb sosiologiyasının XX əsrdə görkəmli nəzəriyyəçisi, Rusiya mənşəli Pitirim Sorokinin "Müasir sosioloji cərəyanlar" adlı kitabı ilə səsleşməsi, türk aliminin onunla həmfikir olması işıqlandırılır. O zamanlar üçün türk sosioloqu və professorunun əsərindən "Voprosı filisofii" kimi sovet nəzəri jurnalında söhbət açmaq cəsarət və obyektivlik göstəricisi idi.

Professor Tofiq Rəsulov Moskva, Kiyev, Leningrad, Novosibirsk, Tbilisi, Daşkənd və digər şəhərlərdə keçirilən ümumittifaq, respublika, zona elmi-nəzəri, elmi-praktik konfranslarda, təbliğatçıların toplanışlarında bəcarıqlı təşkilatçı, elmi ictimaiyyət arasında özünəməxsus nüfuzu olan bir filosof alim kimi iştirak etmişdir. O, çoxsaylı broşura və məqalələrini "Voprosı filisofii", "Azərbaycan Kommunisti", "Təşviqatçı" jurnallarında, "Elm", "Azərbaycan" nəşriyyatlarında, "Azərbaycan Ensiklopediyası"nda, respublika qəzetlərində nəşr etdirməklə siyasi-ictimai elmlərin inkişafına sanballı töhfələr vermişdir.

Nüfuzlu filosof alim Tofiq Rəsulov çoxsaylı namizədlik dissertasiyalarının opponenti, magistr dissertasiyalarının elmi rəhbəri, Bakı Dövlət Universitetində "Fəlsəfə" ixtisası üzrə Dövlət Attestasiya Komissiyasının sədri, Dövlət İdarəçilik Akademiyası nəzdindəki Dissertasiya Şurasının və bir sıra şuraların üzvü kimi elmi kadrların hazırlanmasında yaxından iştirak etmişdir. Onun elmi redaktorluğu ilə "Müasir təbiəşünaslığın konsepsiyaları", "İdarəetmə psixologiyası", "Fəlsəfə sxemlərində" dərs vəsaitləri nəşr edilmişdir. Moskva İctimai Elmlər Akademiyasının Tədris Metodikası isə Tofiq müəllimin "Dialektik materializm üzrə tapşırıq və çalışmalar toplusu" nəşr olunmuşdur.

Alimin mətbuatda çap olunmuş "Vətəndaşlıq borcu, mənəvi sima", "Dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsinin mənəvi problemləri", "Dialektik materializm üzrə tapşırıq və çalışmalar toplusu", "Karl Marks və ictimai tərəqqi", "Pitrim Sorokinin türkiyəli həmfikri", "Oqyust Kontun fəlsəfi və sosioloji görüşləri", "Vətəndaşlıq borcu, mənəvi sima", "L.Feyerbax", "Fəlsəfi fikrin tarixində insan problemi", "İnsanın mahiyyəti və təbiət", "Humanizm və milli şüur", "İnsan ən yüksək

dəyər və tərəqqinin məqsədidir” kimi əsərləri ona nüfuz və populyarlıq qazandırmışdır.

Bəşəri inkişafın bütün mərhələlərində səmimiyyət və istedad insanı əbədiləşdirən, ucaldan, zirvələrə doğru aparən ən təməl kimi qiymətləndirilmişdir. Bu keyfiyyətlər üzərində nümunəvi insan həyatı yaranır, ən qiymətli əsərlər, heyrətamiz sənət nümunələri, möhtəşəm mədəniyyət abidələri meydana gəlir, bəşəriyyətin incilər xəzinəsi zənginləşir. Yeri gəlmişkən bildirim ki, Tofiq müəllimin Qazax Müəllimlər Seminariyasını, sonra isə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunu bitirib Gədəbəy, Tovuz, Qax və Zəngilan rayonlarında məsul vəzifələrdə çalışmış atası Əli Rəsulovu ucalığa çatdıran bu mənəvi dəyərlər sonrakı illərdə oğlunun həyat yolunun müəyyənləşməsində, ictimai məzmun almasında önəmli rol oynamışdır.

Tofiq Rəsulov atasının xalqa və dövlətə xidmət, el-obaya gərəkli olmaq yolunu layiqincə davam etdirmişdir. O da atası kimi çox sadə, vətənpərvər, zəhmətkeş bir ziyalı idi. Bu yerdə yazıçı-publisist, tanınmış ziyalı Nəhid Hacızadənin “Yada düşdü” (xatirələr, məqalələr, istəklər) kitabında Əli Rəsulov haqqında yazdıqlarının oğlu Tofiq Rəsulova da eyni dərəcədə aid olduğunu düşündüm. Oğul ataya oxşayar deyiblər, – amma bütün hərəkəti, davranışı, mülayimliyi, səmimiyyəti və xeyirxahlığı, ağsaqqallığı və s.üst-üstə düşməyi möcüzəli bir haldır və bu da hər kəsə heç də qismət olmur.

Tofiq müəllim həmişə öz obyektivliyi ilə seçilən alim, vətəndaşlıq mövqeyi yüksək olan ziyalı, tələbkarlığı ilə kompleks fəaliyyətini uğurlara yönəldə bilən bacarıqlı təşkilatçı olmuşdur. O, dövrün ictimai-siyasi və sosial-mədəni problemlərinin müzakirəsində və həll edilməsində daim özünəməxsus ziyalı mövqeyini ortaya qoymuş alim-pedaqog, vətənni

sevən, insanlara bacardığı köməyi əsirgəməyən ləyaqətli vətəndaş kimi tanınmışdır. Tofiq müəllim özünün çoxillik elmi-pedaqoji fəaliyyəti ərzində öz tələbələrinin, aspirantlarının, doktorantlarının qəlbində xeyirxah insan, ləyaqətli ziyalı, dəyərli alim kimi silinməz izlər qoymuşdur.

Tofiq müəllim həm də doğulduğu Düz rəsullu kəndin, ata ocağına dərindən bağlı olan, onun yolunda canından belə keçməyə hər an hazır olan vətənpərvər vətəndaş idi. O, həmişə doğma el-obası ilə sıx əlaqədə olmuş, insanlara doğru yol göstərmiş, illər keçdikcə hamıya düzgün məsləhət verən ağsaqqala çevrilmişdir. Mənim şəxsimdə neçə-neçə həmyerlimiz onun məsləhəti, xeyir-duası və yaxından köməkliyi ilə arzularımıza çatmış, uğurlar əldə etmişik.

Tanınmış Azərbaycan alimi, pedaqog Tofiq Rəsulov bütün şüurlu həyatı və fəaliyyəti ərzində öz missiyalarını birtərəfli deyil, müəyyən standart meyar və kodekslərlə deyil, hərtərəfliliyə əsaslanan şəxsiyyət bütövlüyü ilə həyata keçirmiş kamil insan idi. Adı həmişə ölkənin ən yaxşı ziyalıların arasında çəkilən Tofiq Rəsulov bugünkü nəsillərə və gələcək nəsillərə örnək ola biləcək müdrik bir həyat yolu keçmiş, qürurlu, əzəmətli, təmiz və ləkəsiz bir ömür yaşamışdır. Ata Əli Rəsulov və oğul Tofiq Rəsulov öz həyatları, xeyirxah əməlləri ilə çoxlarına gərəkli, tanıyanlara nümunə oldular.

Sonda Şınx obasının Hacı Məmməd ocağından çıxıb Vətəninə dəyərli övladlar olmuş Əli Rəsulovun və Tofiq Rəsulovun ruhları şad olsun, – deyirəm!

Xəlil İSMAYILOV,
BDU-nun professoru, Əməkdar mədəniyyət işçisi, BMT yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının həqiqi üzvü.

*RƏSMİ SƏNƏDLƏR***Azərbaycan Respublikası Prezidentinin,
Ermənistan Respublikası baş nazirinin və
Rusiya Federasiyası Prezidentinin Bəyanatı**

26 noyabr 2021-ci il

Biz, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İ.H.Əliyev, Ermənistan Respublikasının baş naziri N.V.Paşinyan və Rusiya Federasiyasının Prezidenti V.V.Putin 2021-ci il noyabrın 26-da Soçi şəhərində görüşdük və Dağlıq Qarabağ münaqişəsi zonasında atəşin və bütün hərbi əməliyyatların tamamilə dayandırılması haqqında 2020-ci il 9 noyabr tarixli Bəyanatın, həmçinin regionda bütün iqtisadi və nəqliyyat əlaqələrinin bərpası haqqında 2021-ci il 11 yanvar tarixli Bəyanatın yerinə yetirilməsinin gedişini müzakirə etdik.

Cənubi Qafqazda sabitliyin, təhlükəsizliyin və iqtisadi inkişafın təmin edilməsi naminə 2020-ci il 9 noyabr və 2021-ci il 11 yanvar tarixli bəyanatların bütün müddələrinin bundan sonra ardıcıl surətdə yerinə yetirilməsinə və dönmədən riayət olunmasına tərəfdar olduğumuzu təsdiq etdik. 2020-ci il 9 noyabr və 2021-ci il 11 yanvar tarixli bəyanatlardan irəli gələn, həllini gözləyən məsələlərin tezliklə həllinə yönəlmiş birgə söyləri fəallaşdırmaq barədə razılığa gəldik.

Regionda vəziyyətin sabitləşməsinə və təhlükəsizliyin təmin edilməsinə Rusiya sülhməramlı kontingentinin mühüm töhfəsini qeyd etdik.

Azərbaycan-Ermənistan sərhədində sabitlik və təhlükəsizlik səviyyəsinin artırılması üzrə addımlar atmağı və Azərbaycan Respublikası ilə Ermənistan Respublikası arasında dövlət sərhədinin delimitasiyası, sonradan tərəflərin sorğusu əsasında Rusiya Federasiyasının məsləhət yardımı ilə sərhədin demarkasiyası üzrə ikitərəfli komissiya yaradılması barədə şərtləşdik.

2021-ci il 11 yanvar tarixli Bəyanata müvafiq olaraq, Azərbaycan Respublikasının, Ermənistan Respublikasının baş nazirlərinin müavinlərinin və Rusiya Federasiyası hökumətinin sədrinin müavininin birgə sədrliyi ilə regionda bütün iqtisadi və nəqliyyat əlaqələrinin bərpası üzrə təsis edilmiş Üçtərəfli İşçi Qrupunun fəaliyyətini yüksək qiymətləndirdik. Regionun iqtisadi potensialının üzə çıxarılması məqsədilə konkret layihələrin tezliklə həyata keçirilməsinin zəruriliyini vurğuladıq.

Rusiya Federasiyası Azərbaycan Respublikası ilə Ermənistan Respublikası arasında münasibətlərin normallaşması, Azərbaycan və erməni xalqları arasında etimad mühitinin formalaşması, habelə regionda mehriban qonşuluq münasibətlərinin bərqərar olması məqsədilə bundan sonra da zəruri olan hər cür köməyi göstərəcək.

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İ.H.Əliyev
Ermənistan Respublikasının baş naziri N.V.Paşinyan
Rusiya Federasiyasının Prezidenti V.V.Putin**

MÜNDƏRİCAT

<i>Sadiq Qurbanov</i> . Asiyadan avropaya yol zəngəzur dəhlizindən keçəcək	3
<i>Yaqub Mahmudov</i> . Zəngəzur dəhlizi bizim üçün strateji məsələdir	7
<i>İsaxan Vəliyev</i> . Ermənistanın beynəlxalq məhkəməyə verilməsi üçün bütün hüquqi əsaslar var	12
<i>Flora Sadiqlı</i> . “Cənub qaz dəhlizi”nin təşəbbüskar lideri İlham Əliyev, aparıcı qüvvəsi Azərbaycandır!	16
<i>Adil Əliyev</i> . “Şərəf salnaməsi və zəfər dastanı”	20
<i>Mirəli Kazımov</i> . Hüquqi dövlət quruculuğuna mükəmməl töhfə	22
<i>Kamran Əliyev</i> . Azərbaycan Prokurorluğu dövlətçiliyin və qanunçuluğun keşiyindədir	25
<i>Ceyhun Bayramov</i> . Böyük qələbənin mükəmməl diplomatiyası	38
<i>İsaxan Vəliyev</i> . Milli qürur günümüz	47
<i>Mehparə Əliyeva</i> . Türk dövlətləri təşkilatı dərin kökləri olan türk xalqlarını daha da yaxınlaşdırır	55
<i>Tamam Cəfərova</i> . Şuşa və Bakı bəyannamələri regionda sülh və sabitliyin qarantıdır ..	59
<i>Kamaləddin Qafarov</i> . Mehriban xanım Əliyevanın çoxşaxəli ictimai və siyasi fəaliyyəti Azərbaycanın dinamik inkişafına misilsiz töhfələr verir	63
<i>Elçin Əhmədov</i> . Azərbaycan-Türkiyə strateji tərəfdaşlığı: Şuşa bəyannaməsi	69
<i>Qənirə Paşayeva</i> . Zəngilandan Naxçıvana, Türkiyəyə yol görünür... ..	75
<i>Leyla Rəşid</i> . Famil Mustafayev: Tətbiq olunan yeniliklər keçmiş sovet sistemindən qalan ən yaxşı ənənələrin Qərb sisteminə inteqrasiyası prinsipinə əsaslanır	80
<i>Elçin Babayev</i> . Bakı Dövlət Universitetinin zəfər ovqatlı 102-ci ildönümü	89
<i>Oruc Məmmədov</i> . Orta ixtisas təhsili: müasir çağırışlar	97
<i>Canpolad Daanov</i> . Polis Akademiyasının 100 illik şanlı tarixi	101
<i>Təranə Paşayeva</i> . Cəmiyyətin sosial bələsi	107
<i>Səidə Həsənzadə</i> . Azərbaycan ailə modeli	109
<i>Fuad Hacıyev, Etibar Əliyev, Heydər Qəmbərov, Fatimə Hüseynova</i> . Beynəlxalq idman hüququ: anlayışı və predmeti	124
<i>Октай Эфендиев</i> . Понятие и некоторые особенности вооруженной агрессии Армении, касающиеся бывшего “Нагорно-Карабахского” конфликта	138
<i>Etibar Aliyev</i> . Transport safety in international transportation	148

<i>Elnarə Mirzəyeva.</i> Beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarının fəaliyyətinin spesifik xüsusiyyətləri	156
<i>Elşad Həsənov.</i> Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin prokurorluq, müvəkkil, Mərkəzi Bank və Hesablama Palatası ilə qarşılıqlı əlaqələri və perspektivləri	163
<i>Mehriban Eyyubova.</i> Müharibə cinayətləri nəticəsində fiziki şəxslərə vurulan ziyanın ödənilməsi formaları	172
<i>Эльза Ахмедова.</i> О некоторых проблемах перспективного экономического развития государств Южно-Кавказского региона в современных условиях	181
<i>Илькин Раджабов.</i> Делимитация морских границ: юридические аспекты	188
<i>Əsmər Pənahova.</i> Avropa İttifaqında vətəndaşlıq problemlərinin hüquqi tənzimlənməsi	195
<i>Hüseyn Əlizadə.</i> Fiziki şəxslərin informasiya-hüquqi məsuliyyəti	204
<i>Anar Pənahov.</i> Azərbaycan Respublikasının neft siyasətinin tənzimlənməsi sahəsində normativ-hüquqi baza	213
Azərbaycan – NATO əməkdaşlığında Rumıniya çox mühüm rol oynayır	225

Elm xadimləri

<i>Firuzə Nadir.</i> Əqlin müdrik çağı	226
<i>Xəlil İsmayilov.</i> İşıqlı şəxsiyyəti və xeyirxah əməlləri ilə tanınmış alim-pedaqoq	232

Rəsmi sənədlər

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin, Ermənistan Respublikası baş nazirinin və Rusiya Federasiyası Prezidentinin 26 noyabr 2021-ci il tarixli bəyanatı	235
---	-----

Jurnal Azərbaycan Respublikası Əqli Mülkiyyət Agentliyində
19 fevral 2020-ci il tarixdə qeydə alınmışdır (Şəhadətnamə № 11479)

**JURNALDA ÇAP OLUNAN ELMİ MƏQALƏLƏRƏ
DAİR ƏLAVƏ TƏLƏBLƏR**

Word proqramı

Səhifənin formatı – A4

Azərbaycan, rus və ingilis dillərində mətnlər «Times New Roman»,

Az_Times_lat şriftləri ilə verilsin

Əsas mətn – 14 pt

Sətirlərarası məsafə – 1,5 interval

**Vərəqin sağ və sol hissəsindən 2 sm, yuxarı və aşağıdan isə 3 sm ölçüdə
zolaq ayrılısın**

Məqalənin həcmi – 10 səhifədək

Məqalə fiziki kağız və elektron versiyada verilməlidir.

“Hüquqi müstəvi” elmi-nəzəri, təcrübi jurnalın

Redaksiyası” MMC-nin direktoru:

Faiq HÜSEYNOV, hüquqşünas.

Əlaqə telefonları:

+ 99450-210-24-42

+ 99455-210-24-42

«SkyE» nəşriyyatı.

Tel: 055-227-25-90

Ofset üsulu ilə çap edilmişdir.

Formatı 70×100 1/16.

Şərti çap vərəqi 21,125. Tirajı 300.

